UTICAJ PRILIVA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA TRŽIŠTA RADA U EKONOMIJAMA SA VIŠIM SREDNjIM DOHOTKOM

By Milica Perić

WORD COUNT 80865 TIME SUBMITTED 20-NOV-2023 12:15PM

PAPER ID 104386595

UNIVERZITET SINGIDUNUM

Departman za poslediplomske studije

DOKTORSKE STUDIJE

Studijski program: Savremeno poslovno odlučivanje

Doktorska disertacija

UTICAJ PRILIVA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA TRŽIŠTA RADA U EKONOMIJAMA SA VIŠIM SREDNjIM DOHOTKOM

Mentor:

Prof. dr Sanja Filipović

Kandidat:

Milica Perić, master

Br. indeksa: 450047/2016

Beograd, 2023

Izjava zahvalnosti

Prvenstveno želim da se zahvalim svakom čitaocu i skrenem istima pažnju na pojedince koji su svojom profesionalnošću, ličnošću, motivacijom i radom doprineli kvalitetnoj i uspešnoj izradi ove doktorske disertacije.

Zahvaljujem se mentoru prof. dr Sanji Filipović na profesionalnoj podršci, posvećenom mentorstvu, konstruktivnim kritikama i veri u kandidata, kao i drugim članovima komisije prof. dr Lidiji Barjaktarović i prof. dr Nikoli Makojeviću na saradnji i korisnim savetima.

Zahvaljujem se prof. dr Nemanji Stanišiću na podršci u oblasti ekonometrije i veštinama i sposobnostima koje prenosi na nesvakidašnji i impresivan način.

Zahvaljujem se predsedniku prof. dr Milovanu Stanišiću, prof. dr Endre Papu, rektoru prof. dr Goranki Knežević, profesorima Nikoli Stefanoviću, Tijani Radivojević, Verki Jovanović, Vuletu Mizdravkoviću i drugima na stečenom fundamentalnom znanju i saradnji koju pružaju svojim studentima i kolegama.

Zahvaljujem se porodici i prijateljima na svoj pruženoj podršci i razumevanju, kao i kolegama i poznanicima na kvalitetno provedenom vremenu. Naročito i beskrajno se zahvaljujem svom ocu i svecu Siniši Periću na neumoljivosti u podstreku, podršci i ljubavi, strpljenju, vaspitanju i neprevaziđenoj veri u mene. Zahvaljujem se svojoj najdražoj baki Smilji Perić na beskrajnoj požrtvovanosti, učenjima mudrosti, neograničenoj strpljivosti i pruženoj bezuslovnoj ljubavi. Zahvaljujem se svojoj majci Nataši Vučković na postojanju i požrtvovanju. Zahvaljujem se i stricu dr Zlatanu Jeremiću na korisnim i konstruktivnim razgovorima koji su umeli da traju satima i kojih nikada nije dosta.

Posveta

Doktorsku disertaciju posvećujem svom ocu Siniši Periću koji me je do poslednjeg daha neumorno podržavao, bodrio nada mnom, pružao toplu roditeljsku ljubav i učio životu.

Citati

„Koreni učenja su gorki, ali su plodovi slatki.“ – Aristotel

„Znanje koje se ne deli je uzaludno.“ – Klan Džejkobs

„Obrazovanje je najmoćnije oružje koje možete upotrebiti da promenite svet.“ – Nelson Mandela

„Živi kao da ćeš sutra umreti. Uči kao da ćeš živeti zauvek.“ – Mahatma Gandi

„Što više znaš, više vrediš“ – Siniša Perić Pina

Rezime

Ova studija ispituje odnos između direktnih stranih investicija (SDI) i tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom, sa posebnim fokusom na Srbiju. Istraživanje koristi kombinaciju empirijske analize korišćenjem linearne regresije i kvalitativne analize koja uključuje intervjue. Cilj je da se stekne uvid u uticaj SDI na rezultate tržišta rada i izvuku opšti zaključci primenljivi na zemlje iz uzorka.

Istraživanje u ovoj doktorskoj disertaciji usvaja i primenjuje moderne metode i metodologije naučnog istraživanja, koje obuhvata definicije, rezultate, interpretacije i poređenja. Oblast istraživanja je određena na osnovu potreba za inovativnim saznanjima i u skladu sa klasifikacijama svetskih institucija. Primenjeni naučni metodi su osnovni metodi, generalni metodi i posebni metodi. Osnovni metodi su metodi analize i sinteze, deskripcije i poređenja. Generalni metodi su metod naučne pretpostavke (hipoteze) i statističke analize. Posebni metodi su metodi strukturiranja i dijalektike. Naučni doprinos se sastoji u bogatoj analizi referenci, rezultatima instraživanja i njihovoj interpretaciji. Društveni doprinos se sastoji u korišćenju ovog rada u edukativne svrhe kao i za buduća istraživanja i uputstva za donosioce odluka.

Empirijsko istraživanje koristi okvir linearne regresije za analizu odnosa između SDI i indikatora tržišta rada na uzorku od 60 zemalja za period 1991-2019. godine. Analiza uzima u obzir varijable kao što su priliv SDI, zaposlenost, plate i dohodovna nejednakost. Ispitujući ove faktore, studija nastoji da utvrdi u kojoj meri SDI utiču na rezultate tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom. Ove zemlje su klasifikovane Svetskoj banci prema BND-u.

U slučaju Srbije, istraživanje ima pristup mešovitih metoda. Pored analize linearne regresije, sprovode se kvalitativne metode, uključujući intervjue sa ključnim zainteresovanim stranama kao što su predstavnici stranih kompanija. Intervjui su sprovedeni u periodu 2020-2022. godine. Ovo omogućava sveobuhvatnije razumevanje složenosti odnosa SDI i tržišta rada u Srbiji.

Nalazi iz empirijske analize za zemlje sa višim srednjim dohotnom, korišćenjem linearne regresije, odnosno linearnih mešovitih modela, otkrivaju nekoliko značajnih obrazaca. Prvo, postoji minimalna pozitivna korelacija između priliva SDI i nivoa zaposlenosti. Povećane SDI imaju tendenciju da stimulišu otvaranje novih radnih mesta, potencijalno smanjujući stope nezaposlenosti u ovim zemljama. Drugo, analiza sugeriše da SDI mogu imati različite efekte na plate. Dok neke studije pronalaze pozitivne efekte na plate zbog SDI, druge ističu postojanje dispariteta plata i potencijal stagnacije plata u određenim sektorima i vremenskim razdobljima. Treće, SDI ima neodređen uticaj na dohodovnu nejednakost, merenu Đini indeksom, jer se veruje da su povezane sa unapređenjem veština i razvojem ljudskog kapitala, što dovodi do poboljšanja sastava veština radne snage u ovim zemljama.

Analiza specifična za Srbiju, koja kombinuje linearnu regresiju, tačnije linearnu višestruku regresiju, sa kvalitativnim istraživačkim metodama, pruža dublji uvid u dinamiku SDI tržišta rada u ovoj zemlji. Intervjui ukazuju na iskustva i perspektive ključnih zainteresovanih strana, otkrivajući oblike uticaja SDI na rezultate tržišta rada koji se ne mogu kvantifikovati.

Kvalitativna analiza identifikuje faktore kao što su sektorska koncentracija, neusklađenost veština, odnos prema zaposlenima i njihovim veštinama i dualizam tržišta rada kao važna razmatranja u razumevanju odnosa između SDI i tržišta rada u Srbiji.

Sve u svemu, opšti zaključci studije ističu višestruku prirodu odnosa SDI i tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom. Dok prilivi SDI mogu pozitivno doprineti nivou zaposlenosti i razvoju veština, uticaj na plate i raspodelu prihoda može varirati. Nalazi naglašavaju važnost sektorske diversifikacije, promovisanja veza sa lokalnim dobavljačima i razvoja kvalifikovane radne snage koja može efikasno iskoristi prednosti SDI. Štaviše, studija naglašava potrebu za ciljanim politikama i propisima kako bi se osiguralo da se SDI prevode u inkluzivne i održive rezultate tržišta rada.

U zaključku, ovo istraživanje pruža vredan uvid u odnos SDI i tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom, sa posebnim fokusom na Srbiju. Kombinovanjem empirijske analize sa kvalitativnim istraživačkim metodama, studija nudi sveobuhvatno razumevanje složene dinamike SDI vezanim za tržište rada. Nalazi doprinose postojećoj literaturi i akademskoj zajednici, ali i daju donosiocima odluka, odnosno stranim investitorima, i kreatorima politike uvide zasnovane na dokazima koji im mogu pomoći u njihovim procesima donošenja odluka u vezi sa SDI i tržišta rada.

Ključne reči: strani kapital, zaposlenost, zarade, nejednakost dohotka, viši srednji dohodak, Srbija, linearna regresija, kvalitativna studija

Abstract

This study examines the relationship between foreign direct investment (FDI) and the labour market in an upper-middle-income countries (UMICs), with a particular focus on Serbia. The research uses a combination of empirical analysis using linear regression and qualitative analysis that includes interviews. The aim is to gain insight into the impact of FDI on labour market indicators and the source of general conclusions applicable to the sample country.

The research in this doctoral dissertation adopts and applies modern methods and methodologies of scientific research, which includes definitions, results, interpretations and comparisons. The field of research is determined based on the need for innovative knowledge and in accordance with the classifications of world institutions. Applied scientific methods are basic methods, general methods and special methods. The basic methods are methods of analysis and synthesis, description and comparison. General methods are the method of scientific assumption (hypothesis) and statistical analysis. Special methods are methods of structuring and dialectics. The scientific contribution is found in the rich analysis of references, research results and their interpretation. The social contribution consists in using this work for educational purposes as well as for future research and guidance for decision-making.

The empirical research uses a linear regression framework to analyze the relationship between FDI and labour market indicators on a sample of 60 countries for the period 1991-2019. The analysis takes into account variables such as FDI inflows, employment, wages and income inequality. By examining these factors, the study aims to determine the extent to which FDI affects labour market indicators in an UMICs. These countries are classified by the World Bank according to GNI.

In the case of Serbia, the research has a mixed methods approach. In addition to linear regression analysis, qualitative methods are conducted, including interviews with key stakeholders such as representatives of foreign companies. The interviews were conducted in the period 2020-2022. This enables a more comprehensive understanding of the complexity of the relationship between FDI and the labour market in Serbia.

Findings from the empirical analysis for UMICs, using linear regression, i.e. linear mixed models, reveal several significant results. First, there is a minimal positive correlation between FDI inflows and employment levels. Increased FDI tends to stimulate job creation, potentially reducing unemployment rates in these countries. Second, the analysis suggests that FDI may have different effects on wages. While some studies find positive wage effects from FDI, others highlight the existence of wage disparities and potential wage stagnation in certain sectors and over time. Third, FDI has an indeterminate effect on income inequality, measured by the Gini index, as it is believed to be associated with skills improvement and human capital development, leading to labour force improvement.

The analysis specific to Serbia, which combines linear regression, i.e. linear multiple regression, with qualitative research methods, provides a deep insight into the dynamics of FDI in the

labour market in this country. The interviews point to the experiences and perspectives of key stakeholders, revealing forms of FDI impact on labour market outcomes that cannot be quantified. Qualitative analysis identifies factors such as sectoral concentration, skills mismatch, relative to employees and their skills, and labour market dualism as important considerations in understanding the relationship between labour market and FDI.

Overall, the general conclusions of the study highlight the multifaceted nature of the relationship between FDI and the labour market in an UMICs. While FDI inflows can contribute positively to employment levels and skill development, the impact on wages and income distribution can vary. The findings highlight the importance of sectoral diversification, promoting linkages with local inputs and developing a skilled workforce that can effectively take advantage of FDI. Moreover, the study heralds the need for targeted policies and regulations to ensure that FDI translates into inclusive and sustainable labour market outcomes.

In conclusion, this research provides valuable insight into the relationship between FDI and the labour market in UMICs, with a special focus on Serbia. By combining empirical analysis with qualitative research methods, the study offers a comprehensive understanding of the complex dynamics of labour market related to FDI. The findings contribute to the existing literature and academic community, but also provide decision makers, i.e. foreign investors, and policy makers with evidence-based insights that can assist in their work processes and the adoption of labor agreements.

Key words: foreign capital, employment, wages, income inequality, upper middle income, Serbia, linear regression, qualitative study

Lista skraćenica

Opšte skraćenice

EMPL – stopa zaposlenosti

GCI – globalni indeks konkurentnosti

GINI – Đini indeks

HR – ljudski resursi

IT – informacione tehnologije

ITC – informaciono-komunikacione tehnologije

LMP – politike tržišta rada

LTV – teorija vrednosti rada

R&D – istraživanje i razvoj

UMICs – zemlje sa višim srednjim dohotkom

WG – prosečne zarade

104

BDP – bruto domaći proizvod

BND – bruto nacionalni dohodak

DP – državna preduzeća

ZUT – zemlje u tranziciji

IER – racio ekstrakcije nejednakosti

M&A – merdžeri i akvizicije (spajanje i kupovina)

NAIRU – neubrzavajuća stopa inflacije nezaposlenosti

PDV – porez na dodatu vrednost

PKM – paritet kupovne moći

SAD – Sjedinjene Američke Države

SDI – strane dikrektne investicije

HOV – hartije od vrednosti

Skraćenice mernih jedinica

% - procenat

EUR – evro

mln. – milion(i)

mlrd. – milijarda(e)

USD – američki dolar

Skraćenice korišćene u statističkim procedurama

AIC – Akaike informacioni kriterijum

ANOVA – analiza varijanse

$CI_{95\%}$ - interval pouzdanosti na nivou poverenja od 95%

df – stepeni slobode

LMM – linearni mešoviti modeli

ML – metod maksimalne verodostojnosti

OLS – metod minimalnih najmanjih kvadrata

p – vrednost verovatnoće nastanka greške

r – Pirsonov koeficijent korelacije

R^2, R-square – koeficijent determinacije

REML – ograničen metod maksimalne verodostojnosti

SD – standardna devijacija (SD)

SE, std. Err. – standardna greška

t – T test

VAR – varijansa

WLS – metod ponderisanih najmanjih kvadrata

Δ – delta, promena

AS, *mean* – aritmetička sredina (AS)

Skraćenice organizacija i institucija

EBRD – Evropska banka za obnovu i razvoj

EIB – Evropska investiciona banka

ILO – Međunarodna organizacija rada

UNCTAD – Konferencija Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju

BPM6 – Priručnik za platni bilans MMF-a, šesto izdanje

EK – Evropska komisija

EU – Evropska unija

IBRD – Međunarodna banka za obnovu i razvoj

IDA – Međunarodna razvojna asocijacija

IEG – *Independent Evaluation Group*

OESR – Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj

SB – Svetska banka

STO – Svetska trgovinska organizacija

UN – Ujedinjene Nacije

Sadržaj

UVOD 1

Formulacija problema istraživanja 4

Predmet i cilj istraživanja 5

Značaj i doprinos istraživanja 6

Očekivani naučni doprinos istraživanja 7

Hipoteze istraživanja 8

Metode istraživanja 8

Struktura istraživanja 9

1 MEĐUNARODNO KRETANjE KAPITALA I STRANE DIREKTNE INVESTICIJE: POJAM I POJAVA 11

1.1. Međunarodno kretanje kapitala: definicija i klasifikacija 12

1.1.1 Vremenska osnova 13

1.1.2 Računovodstvena osnova 13

1.1.3 Oblik i metod 15

1.1.3.1 Grinfild investicije 20

1.1.3.2 Spajanje i kupovina *(M&A)* 20

1.1.3.3 Zajednička ulaganja 22

1.2 SDI na međunarodnoj sceni: motivi ulaganja i tipovi investitora 26

1.2.1 Profit kao motiv 26

1.2.2 Prihod kao motiv 30

1.3 Trendovi u zemljama sa višim srednjim dohotkom: SDI kao faktor unapređenja konkurentnosti privrede 34

2 TRŽIŠTE RADA I STRANE DIREKTNE INVESTICIJE: RETROSPEKTIVA I EMPIRIJA 47

2.1 Tržište rada: teorijski okvir i definicija pokazatelja 48

2.2 Tržišta rada: trendovi u zemljama u tranziciji 60
2.3. Uticaj SDI na tržišta rada: način na koji SDI doprinose razvoju tržišta rada 71
2.3.1 Uticaj SDI na zaposlenost – empirijski dokazi 71
2.3.2 Uticaj SDI na zarade – empirijski dokazi 75
2.3.3 Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost – empirijski dokazi 78
3 UTICAJ PRILIVA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA TRŽIŠTA RADA U ZEMLjAMA SA VIŠIM SREDNjIM DOHOTKOM 82
3.1 Podaci i korišćene varijable 83
3.1.1 Izvor podataka 83
3.1.2 Opis podataka i originalna metodologija 84
3.1.3 Definisanje i opis varijabli 89
3.2 Metodološki okvir: linearni mešoviti modeli 94
3.3 Rezultati i diskusija – interpretacija linearnih mešovitih modela 106
3.3.1 Rezultati ekonometrijskog modeliranja 107
3.3.2 Diskusija rezultata 110
4 UTICAJ PRILIVA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA TRŽIŠTE RADA U SRBIJI 116
4.1 Kratak osvrt na podatke i promenljive 117
4.2 Metodološki okvir za primenjene naučne metode 118
4.2.1 Kvantitativni pristup: višestruka linearna regresija 118
4.2.2 Kvalitativni pristup: eksplorativni dizajn i metod generalizacije 119
4.3 Rezultati i diskusija: interpretacija kvantitativnog i kvalitativnog modela 124
4.3.1 Rezultati istraživanja kvantitativne analize 124
4.3.2 Rezultati istraživanja kvalitativne analize 125
4.3.3 Diskusija o rezultatima istraživanja za Srbiju 135
ZAKLjUČAK 140
Opšte preporuke 144

Ograničenja istraživanja: preporuke za buduće naučne poduhvate 145
Fusnote 147
Literatura 149
Prilozi 170
Dodatak A: Tabela A1 170
Dodatak B: „Rupe“ u zvaničnim podacima 172
Dodatak V: Rezultati višestruke linearne regresije 181
Dodatak G: Upitnik 314

Lista ilustracija

Lista tabela

Tabela 1.1: Lista zemalja po stopi poreza na dobit u Evropi u %

Tabela 1.2: Globalni indeks konkurentnosti u Evropi

Tabela 2.1: Uticaj SDI na zaposlenost: pregled literature

Tabela 2.2: Uticaj SDI na zarade: pregled literature

Tabela 2.3: Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost: pregled literature

Tabela 3.1: Opis pokazatelja po SB

Tabela 3.2: Opis varijabli

Tabela 3.3: Deskriptivna statistika

Tabela 3.4: Deskriptivna statistika frekvencija

Tabela 3.5: Transformacija varijabli na godišnjem nivou i vremenska zaostajanja

Tabela 3.6: Model 1_Ocena uticaja priliva SDI na stopu zaposlenosti u zemljama sa višim srednjim dohotkom u periodu od 1991. do 2019. godine (u %)

Tabela 3.7: Model 2_Ocena uticaja priliva SDI na zarade u zemljama sa višim srednjim dohotkom u periodu od 1991. do 2019. godine (u %)

Tabela 3.8: Model 3_Ocena uticaja priliva SDI na dohodovnu nejednakost u zemljama sa višim srednjim dohotkom u periodu od 1991. do 2019. godine

Tabela 3.9: Uticaj priliva SDI na tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom: višestruka regresija

Tabela 4.1: Uticaj priliva SDI na zaposlenost u Srbiji: R-squared = 0,009

Tabela 4.2: Uticaj priliva SDI na zarade u Srbiji: R-squared = 0,503

Tabela 4.3: Osnovni podaci preduzeća: prisutnost i broj zaposlenih

Tabela 4.4: Osnovni podaci preduzeća: korišćenje pomoći i *HR department*

Tabela 4.5: Kvalifikacije kadrova

Tabela 4.6: Odnos preduzeća prema kadrovima

Tabela 4.7: Profesionalnost i veštine kadrova

Tabela 4.8: Motivacija kadrova

Tabela 4.9: Prosečne zarade i stopa fluktuacije kadrova

Tabela 4.10: Motivi za otvaranje preduzeća u Srbiji i karakteristike profita

Tabela 4.11: Buduće perspektive preduzeća

Lista grafikona

Grafikon 1.1: Kretanje SDI od 1970. do 2020. godine u mln. USD

Grafikon 1.2: Priliv SDI od 2007. do 2020. godine u mlrd. USD

Grafikon 1.3: Priliv SDI u ZUT u mlrd. USD i %

Grafikon 2.1: Stopa zaposlenosti u odnosu na stanovništvo u zemljama sa višim srednjim dohotkom za 15+ stanovnike: 2001-2021, u %

Grafikon 2.2: Prosečna potrošnja za aktivne i pasivne politike tržišta rada u svetu: 1985-2015 (% BDP-a)

Grafikon 4.1: Struktura uzorka po delatnosti preduzeća

Lista slika

Slika 2.1: Dohodovna nejednakost – Đini indeks: zemlje sa višim srednjim dohotkom, 2010. godina

Slika 2.2: Dohodovna nejednakost – Đini indeks: zemlje sa višim srednjim dohotkom, 2020. godina

Slika 4.1: Dizajn modela i „drvo odluke“

UVOD

Strane direktne investicije (SDI) nisu nov fenomen u svetu. Kretanje stranog kapitala datira od davnina. Prvi poznati fenomen kretanja stranog kapitala je prva industrijska revolucija, takozvana i poljoprivredna revolucija u drugoj polovini XVIII veka. Usledila je druga industrijska revolucija kroz koju je kapital iz jedne zemlje migrirao u drugu u raznolike svrhe, a uglavnom sa sličnim ciljem: smanjenje troškova proizvodnje i upošljavanje jeftine radne snage. Ovo asocira na definiciju kretanja kapitala u naše, savremeno doba. Savremena industrijska revolucija, osnodno treća idustrijska revolucija, koja se u literaturi naziva tehnološka revolucija koju prati četvrta industrijska revolucija poznata kao i „era informacija" je u svojoj početnoj fazi, i svedoci smo ponovne migracije, i kapitala i ljudi. U ovoj eri, kretanje stranog kapitala ima za cilj, pored gore navedenog i zajedničkog za sve industrijske revolucije, i stvaranje dodatnog profita i prihoda. Stvaranje dodatnog profita je bila karateristika i prve i druge industrijske revolucije. Razlika u stvaranju dodatnog profita u savremeno doba je razlika u količini i ciljevima iza cilja. Danas, sve je više bogatih kapitalista i plutokrata, kao i onih koji su fokusirani prvenstveno na prihod a ne na profit. U eri informacija, kao i u savremenom digitalnom dobu, postoji i ulaganje u razvoj nerazvijenih zemalja ili industrijskih grana u jednoj zemlji, jer se kroz vreme shvatilo da se na duži vremenski period može profitirati ne samo kroz jeftinije resurse već i pomažući drugima da se razviju. U ovom poslednjem slučaju, benefiti na duži vremenski period mogu biti mnogobrojni. Na primer, podsticaji od strane nerazvijenih zemalja, koje nude finansijsku pomoć, poreske olakšice i slično u cilju imaju dugoročni benefit od strane tehnologije, znanja i sposobnosti koje uvoze razvijene zemlje.

Nalazimo se u doba četvrte industrijske revolucije koju karakterišu visoka tehnologija i napredna robotizacija čiji je cilj jednostavnija, jefninija i brža proizvodnja, kao i brži povraćaj uloga. Visoka tehnologija i robotizacija snižavaju cene proizvodnje, osiguravaju jeftiniji transport i komunikaciju, efikasniju logistiku i pristupačnije uključivanje svih zemalja na globalno tržište. Sa jedne strane, četvrta industrijska revolucija nudi nove industrijske potencijale i prilike za ekonomski rast i održivi razvoj. Sa druge strane, novo doba različitih inovacija dovodi i do različitih ekonomskih poremećaja. Tehnološka revolucija ne proizvodi samo pozitivne efekte (ekonomski rast, održivi razvoj, pristupačnost), već proizvodi i negativne efekte kao što je rast nejednakosti. Ekonomije u razvoju (ekonomije u tranziciji i ekonomije sa srednjim i višim srednjim dohotkom) suočavaju se sa višestrukim izazovima (strukturalnim, infrastrukturalnim, finansijskim, strateškim) vezane za sopstvenu ekonomsku transformaciju na putu ka ekonomskom rastu. Pored rasta nejednakosti, faktor koji je relevantan za privrede i društva, priliv SDI ima korisne ali i razarajuće efekte i za vlasnika stranog kapitala i za zemlju domaćina. Za vlasnika stranog kapitala razarajući efekti u zemlji domaćinu mogu biti poslovni neuspeh, neuspeh u adaptiranju na nov ambijet ili nesklad sa domaćom kulturom. Za zemlju domaćina razarajući efekti su najuočljiviji na kulturološkom nivou, zbog uvoza drugačijih ideja i stavova koji strana kultura nametne domaćoj.

U današnje vreme teži se sveobuhvatnoj digitalizaciji**,** tako i transfera kapitala. Ne samo to, već će bliska budućnost početi donositi i masovnu razmenu na daljinu raznih usluga (treći sektor) koje na zahtev mogu biti dostavljene elektronskim (digitalnim) putem. Ovaj fenomen je uveliko na snazi, i teži k tome da ne bude na eksplicitan zahtev već da postane normalan oblik trgovine usluga, čemu je doprinela novonastala globalna korona-kriza. Ovaj sektor se iz dana u dan usavršava, kako se dostavljena usluga preko interneta (elektroniski) ne bi razlikovala od fizičke usluge po kvalitetu (npr. elektronski potpis, fakture, ugovori). Sveobuhvatnoj digitalizaciji doprinose visokotehnološke kompanije koje se uglavnom nalaze u visokorazvijenim zemljama (SAD), ali u drugim zemljama (Južna Koreja, Kina, Indija).

Činjenica je da kompanije proizvode proizvode ili usluge u svrhu nekog cilja. Međutim, svaka nijansa u njihovom poslovanju može promeniti stanje stvari, a to je relevantnost namere SDI i načina primene istih. Neke SDI nisu najsrećnije investicije kao što je, na primer FIAT u Kragujevcu. SDI kao takve, dakle, ne predstavljaju problem u ekonomskom napretku, već način investiranja. Sledeći paragrafi su svrsishodni razumevanju tog aspekta, kao i zašto postoje konflikti u stručnoj literaturi.

Priliv SDI u jednu zemlju implicira analizu nacionalnih statističkih podataka, zvaničnih podataka i analiza, analizu tržišta i poslovnih politika. Kada SDI pridođe, ona implicira nacionalni sistem, privredni sistem, obrazovni sistem, od kojih svaki sistem mora da se adaptira prema SDI, kao što se ona *ex ante* ili pri dolasku adaptirala na postojeće sisteme zemlje domaćina. Iz ove perspektive može biti teže za SDI da se adaptira nego zemlji domaćinu da učini isto. Problem, koji može da se podvede pod društveni problem, je što ne postoji apsolutna volja ni stranog investitora ni zemlje domaćina da se adaptiraju novoj realnosti. Zemlja domaćin je za SDI nova realnost, kao što je SDI za zemlju domaćina nova realnost. Problem, tako, nastaje kada jedna ili druga strana žele da nametnu svoje stavove, uverenja ili potrebe, umesto da se prevashodno adaptiriju. U nametanju su daleko napredniji strani investitori, na primer u našoj zemlji, jer Srbija još uvek nije u stanju da namentne svoje efektivne potrebe. Tačnije, postoji slaba pregovaračka pozicija, te strani investitor teži nepristajanju na ponuđene uslove ili jednostavno odustanu od instaliranja podružnica u Srbiju, što u velikom delu ne odgovara zastupnicima stranog kapitala i trenutnoj političkoj eliti.

Multinacionalne kompanije, naročito, donose svoj način i procedure rada u domaćoj zemlji. Velika preduzeća generalno analiziraju stepen kvalifikacije kadrova za njene potrebe kao i koliko je vremena, novca i drugih sredstava i resursa potrebno izdvojiti za investiranje ili finansiranje edukacije radne snage u domaćoj zemlji, ukoliko je to potrebno. To je razlog što strane kompanije angažuju menadžere iz inostranstva kao radnike u inicijalnoj fazi poslovanja, jer neke kadrove, posebno kvalifikovane, ne mogu (odmah) da nađu. Ovakva situacija može biti delimično pozitivna jer stimuliše domaću radnu snagu da se vrate iz inostranstva i zaposle se na novootvorenim pozicijama u svojoj zemlji. Delimično pozitivno, ali izuzetno malo iskorišćeno, zbog uticaja raznih drugih faktora (nivo zarade, kulturalno okruženje, radne navike, životni standard, kvalitet života). Postoji i problem stagnacije već zaposlenih kadrova koji nemaju ambicije za dodatnom edukacijom i napredovanjem na radnom mestu, čineći tako kompaniju nekonkurentnom zbog manjka kompetentnosti kadrova. Zbog prisutva multinacionalnih

kompanija u domaćoj zemlji i uticaja koje se prelivaju kroz tržište rada, može se smatrati da ove kompanije nemaju samo ekonomski uticaj već i širi društveno-socijalni uticaj u domaćoj zemlji.

Tržište rada takođe nije nov fenomen. Od pamtiveka postoje oni koji zapošljavaju radnu snagu i radna snaga koja nudi posao. Tržište rada je kroz vekove postajalo sve kompleksnije zbog potreba i poslodavaca i radne snage. I veruje se da će biti sve veće potražnje radne snage zbog dolaska i otvaranja stranih fabrika i poslovnih preduzeća.

U ne visoko razvijenim državama sve više mladih odlazi iz zemlje u potrazi za poslom, što zbog nedostupnosti posla što zbog neadekvatnih primanja zarada u svojoj zemlji. Javne službe za zapošljavanje rade na aktivnim merama upošljavanja (radionice, podsticanje inovativnosti, inkubatori i tako dalje), ali očigledno neadekvatno ili nedovoljno jer se trend odlaska mladih iz svoje zemlje nastavlja i sve je aktuelnije. U nemogućnosti gorenavedenog, neki se odlučuju na „crno tržište. Potrebno je raditi i na obrazovanju institucija za zapošnjavanje, državnih pogotovo, tačnije zaposlenih u tim institucijama, kako bi mogli adekvatno pružiti uslugu gore pomenutom mladom obrazovanom licu. Pored toga, bitno je dodatno razvijati svest o preduzetništvu ili samozapošljavanju, koja nije na zavidnom nivou razvijenosti u Srbiji, ako se izuzmu veći gradovi. U zapadnim razvijenim zemljama postoje škole za biznis ideje, centri za biznis edukacije, samo-obrazovanje (*self-learning*) koje u Srbiji često podležu generalnom konceptu konsaltinga ili tek treba da se afirmišu i učvrste.

Kako su stranim investitorima potrebni jeftini radnici u domaćoj zemlji, tako stranim kompanijama u razvijenim zemljama su potrebni radnici zbog njihove kreativnosti. U razvijenim zemljama preovladao je fenomen profesionalizma, specijalizacije i robotizacije, dok su mladi u nerazvijenim zemljama još uvek slobodnoumi i kreativni. Privlačenje potencijalnih radnika iz nerazvijenih zemalja u kompanije razvijenih zemalja se uveliko dešava što navodi na to da bi još jedan alarm trebalo da odzvoni kreatorima politika. Iz ovog razloga, može se reći da je ofšoring još uvek na početku, iako postoji vekovima unazad.

Iz istorije je poznato da industrijske revolucije menjaju društva, transformišu ih na različite načine. U vezi sa SDI i stranim investitorima, koji otvaraju radne pozicije, potrebno je razborito birati predstavnike i kreatore politika, eksperte koji vode pregovore sa stranim investitorima, odnosno kome se dodeljuje glavno mesto pregovaračke pozicije kada se radi o prilivu stranog kapitala.

Ovo istraživanje je ukrstilo razvoj kretanja međunarodnog kapitala i tržišta rada, kao nerazdvojive celine koje su sve umreženije. Tačnije, ovo istraživanje ocenjuje uticaj priliva SDI kao jedne od tri osnovne grane međunarodnog kapitala na izabrane pokazatelje tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom, u koju spada i Srbija.

Osnovni razlog za pisanje ove teze je želja da se utvrdi kako priliv stranog kapitala u obliku SDI utiče na tržište rada zemlje domaćina, odnosno na stepen uposlenosti, nivo zarada i dohodovnu nejednakost.

Motivacija odabira grupe zemalja sa višim srednjim dohotkom je, pored toga što je Srbija deo njih, i važnost koju Svetska banka (SB) – Departmani IDA, IBRD i IEG –poklanja ovoj

grupi zbog njihovog kontinuiranog razvoja u obrazovanju, obezbeđivanju finansijke stabilnosti i stvaranja dohotka, kao i zato što su relevantne za rešavanje globalnih problema. Osnovna strategija institucija SB je da sa zemljama sa višim srednjim dohotkom rade na održivom ekonomskom rastu, da podrže efektnije investicije u ljudske resurse, kao i da podstaknu otpornost ovih zemalja prema globalnim šokovima i pretnjama.

S obzirom na to da uticaj SDI na tržište rada varira od zemlje do zemlje, postoji sloboda posmatranja apsolutnih vrednosti i mera, ali se njima ne možemo služiti i zaključivati da li je određeni efekat SDI apsolutno pozitivan ili apsolutno negativan. Umesto toga, možemo se služiti relativnim vrednostima i merama, ukoliko je uvek određeni efekat za jednu zemlju pozitivan a za drugu je negativan, ili je za jednu zemlju relativo pozitivan u jednom a relativno negativan u drugom pogledu.

Plan ovog istraživanja obuhvata formulaciju problema istraživanja, predmet i cilj istraživanja, značaj i doprinos istraživanja, očekivani naučni doprinos istraživanja, hipoteze istraživanja, metode istraživanja i strukturu istraživanja.

Formulacija problema istraživanja

Formulacija problema istraživanja na polju priliva SDI i tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom u periodu od 1991. do 2019. godine se zasniva na odnosu između verovanja velike većine populacije o pozitivnom uticaju SDI na tržište rada i efektivnih rezultata u literaturi, kao i na različitim empirijskim dokazima o gore pomenutom uticaju.

Postoji razlika između verovanja da priliv SDI proizvodi pozitivne ili negativne efekte na tržišta rada i mišljenja o rezultatima efekata priliva SDI na tržište rada. Ovaj problem je shvaćen kao problem na makroekonomskom nivou, ali i kao problem pojedinaca. U skladu sa tim, postoji razlika između empirijskih rezultata mnogobrojnih autora na srodno sprovedeno istraživanje, čak i između onih koji ispituju isti problem. Razlika u rezultatima može zavisiti od primenjenih metoda istraživanja, izvora i seta podataka, kompetentnosti istraživača i mnogih drugih faktora. Na putu ka ostvarivanju glavnog cilja istraživanja, ovaj rad nastoji da identifikuje razlike u rezultatima prethodnih istraživanja i uporedi ih sa rezultatima ovog istraživanja.

Ovaj rad nastoji da pomoću kvantitativne analize oceni uticaj priliva SDI na izabrane pokazatelje tržišta rada (zaposlenost, zarade, dohodna nejednakost) u 58 zemalja sa višim srednjim dohotkom za period 1991-2019. godine. Ova grupa zemalja je sastavljena po kriterijumu BND SB u kojoj se nalaze zemlje u tranziciji ali i zemlje u razvoju. To je dosta široka grupa i nezahvalna je za dublju analizu bilo SDI, bilo zajedničkih karakteristika tržišta rada. Bez obzira na to, postoje neke zajedničke karakteristike tih grupa zemalja. One se odnose pre svega na značaj SDI na njihov razvoj i reperkusije koje SDI imaju. Naime, neke ključne zajedničke karakteristike su otvaranje radnih mesta (SDI imaju potencijal da stvore prilike za zapošljavanje kako u zemljama u tranziciji tako i u zemljama u razvoju jer strani investitori često

osnivaju nova preduzeća ili proširuju postojeće, što dovodi do povećane potražnje za radnom snagom što može pomoći u smanjivanju nezaposlenosti, posebno u zemljama sa visokim nivoom zastoja na tržištu rada), efekti zarada (u nekim slučajevima, strane firme mogu ponuditi veće plate u poređenju sa domaćim firmama, što dovodi do pritiska na povećanje plata na lokalnom tržištu rada), unapređenje veština i transfer tehnologije (SDI često donose napredne tehnologije, menadžersku ekspertizu i najbolje prakse, koje mogu poboljšati veštine i znanje lokalne radne snage što može dovesti do veće produktivnosti, boljih mogućnosti za zapošljavanje i poboljšanih rezultata na tržištu rada), fleksibilnost i dualizam tržišta rada (strani investitori mogu uvesti nove prakse zapošljavanja, kao što su fleksibilni ugovori o radu, kao i smanjiti jaz između formalnog sektora sa boljim uslovima rada, sigurnosti posla i beneficija i neformalnog sektora koji karakterišu niže plate, nesigurno zapošljavanje, i ograničena socijalna zaštita).

Kvalitativna analiza nastoji da se na bazi dostupnih podataka, mišljenja fokus grupa (pojedinaca i stručnjaka) predstavi objektivna analiza ambijenta u pristupu i upravljanju stranim investicijama i radnom snagom. Podaci o svedočanstvima pojedinaca i mišljenju stručnjaka prikuplja se putem upitnika. Nestatistički i nestatički faktori, kao faktori od značaja u društvenim naukama, na primer bihejvioralnoj ekonomiji, sociologiji i upraljanju ljudskim kapitalom, teorijsko-analitičkom metodom nastoji da objasni na koji način bi trebalo da strani investitor pristupi potencijalnoj radnoj snazi zemlje domaćina. Ovaj rad motiviše istraživače koji se bave stranim kapitalom i tržištem rada u Srbiji.

Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu je analiza uticaja priliva SDI na tržište rada. Uticaj priliva SDI na domaće tržište postiže se preko transfera savremene tehnologije, transfera i kreiranja ljudskog kapitala, postizanjem višeg nivoa konkurentnosti privrede na domaćim i međunarodnim tržištima.

Širi predmet istraživanja u ovom radu je održivost postojećeg modela razvoja koji zahteva priliv SDI. Postojeći model razvoja tržišta rada zemalja sa višim srednjim dohotkom zasniva se na rastu nivoa zaposlenosti, rastu nivoa zarada i smanjenju nivoa dohodne razlike. Na osnovu analize aktuelne situacije, efekti *ex post* priliva SDI još uvek nisu zadovoljavajući u određenim zemljama sa višim srednjim dohotkom.

Za razliku od razvijenih zemalja, u zemljama sa višim srednjim dohotkom, a naročito u zemljama u tranziciji, postoji veći prostor za ekonomski razvoj naročito zbog nezasićenog tržišta rada. Upravo zbog toga, neophodno je analizirati uticaj priliva SDI na pokazatelje tržišta rada, odnosno na stopu zaposlenosti, zarade i nejednakost dohotka (za koji se koristi Đini indeks).

Cilj istraživanja je ocena uticaja priliva SDI na izabrane pokazatelje tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom radi identifikovanja postojećih pozitivnih i negativnih efekata SDI. S tim u vezi, cilj rada je da utvrdi i objasni odnos između priliva SDI i izabranih pokazatelja tržišta rada (zaposlenost, zarade i dohodna nejednakost) pomoću elemenata naučnog istraživanja i predviđanja, sa posebnim osvrtom na Srbiju.

Operacioni cilj istraživanja pokazuje koliko je uspešan bio priliv SDI u zemljama sa višim srednjim dohotkom na tržište rada, kao i opšte stanje na tržištu rada u tim zemljama. Cilj je, takođe, da se na osnovu pomenute uspešnosti kreira verodostojan i proverljiv model za ocenjivanje uticaja i njegovu primenu u budućnosti.

Društveni cilj istraživanja je da unapredi podsticaj za uvećanje pozitivnog uticaja priliva SDI na tržišta rada, kao i njegovog kvaliteta, u zemljama sa višim srednjim dohotkom. Ovom podsticaju umnogome doprinosi analiza kulturoloških aspekata zemalja investitora i zemalja domaćina stranog kapitala. Uticaj priliva SDI na izabrane pokazatelje tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom može pomoći boljem razumevanju identičnog uticaja u Srbiji. Rad, pored toga što će dati naučni doprinos u oblasti SDI i tržišta rada, ima i praktični značaj koji se ogleda u tome što će omogućiti donosiocima odluka da na bazi empirijskog istraživanja kreiraju ekonomske politike.

Značaj i doprinos istraživanja

Tržište rada je jedno od najznačajnijih tržišta od kojeg direktno zavisi nacionalni privredni razvoj koji ima svoju ekonomsku, demografsku, kulturološku, sociološku i političku komponentu. Priliv SDI je jedan od najefikasnijih vidova stranog kapitala koji ima sposobnost da omogući razvoj zemlje domaćina stranih investicija, kroz transfer tehnologije, upošljavanje domaće radne snage i stvaranje mogućnosti za razvoj humanog kapitala. Značaj istraživanja se reflektuje u sveobuhvatnom istraživanju na polju uticaja priliva SDI na pokazatelje tržišta rada zemalja sa višim srednjim dohotkom.

Aktuelnost istraživanja je usko povezana sa sličnim i trajnim problematikama koje priliv SDI reflektuje na finansijski, ekonomski i kulturološki sistem zemalja sa višim srednjim dohotkom. Kretanje međunarodnog kapitala je od visokog značaja u zemljama sa višim srednjim dohotkom zbog investicija i ekonomskog rasta, pristupa finansiranju, transfera tehnologije i prelivanja znanja, otvaranja radnih mesta i razvoja ljudskog kapitala, finansijske stabilnosti i diverzifikacije rizika. Zemlje u tranziciji, među koje spada i Srbija, se već dugi niz godina oslanjaju na model ekonomskog rasta baziran na prilivu SDI. Međutim, postoje određene dileme i zablude koje bi, s tim u vezi, trebalo uzeti u obzir, kao što su zavisnost od stranog kapitala i posledice za to vezane. Na primer, preterano oslanjanje na prilive SDI može stvoriti zavisnost od stranih investitora i učiniti ekonomiju ranjivom na eksterne šokove. Nagle promene u raspoloženju investitora ili globalnim ekonomskim uslovima mogu dovesti do velikog smanjenja kapitala, uzrokujući ekonomsku nestabilnost. Ovo naglašava važnost diversifikacije izvora ekonomskog rasta i smanjenja zavisnosti od jednog modela. Dalje, postoji pogrešno shvatanje da SDI automatski rezultira značajnim transferom tehnologije i efektima prelivanja. U stvarnosti, nivo transfera tehnologije zavisi od prirode investicija, strategija multinacionalnih korporacija i apsorpcionog kapaciteta zemlje domaćina. Da bi maksimizirale koristi, zemlje treba da aktivno promovišu politike i okvire koji podstiču transfer tehnologije i izgradnju lokalnih kapaciteta. Još

jedno pogrešno shvatanje je da SDI automatski dovode do jakih veza sa lokalnom ekonomijom i promovišu lokalni razvoj. U nekim slučajevima, SDI mogu biti koncentrisane u određenim sektorima ili regionima, što dovodi do ograničenih efekata prelivanja na druge sektore ili oblasti unutar zemlje. Da bi osigurale širi ekonomski razvoj, zemlje bi trebalo da podržavaju i razvoj lokalnog preduzetništva i industrije. U smislu stvaranja socioekonomskih nejednakosti, priliv SDI unutar zemlje domaćina ih može pogoršati. U smislu održivog razvoja, modeli rasta vođeni SDI mogu se suočiti sa izazovima u postizanju ciljeva održivog razvoja. Brza industrijalizacija i ekstrakcija resursa povezana sa SDI mogu dovesti do degradacije životne sredine, iscrpljivanja prirodnih resursa i dovesti do društvenih poremećaja.

Očekivani naučni doprinos istraživanja

Očekivani naučni doprinos istraživanja se u ovom radu ostvaruje u nekoliko pravaca.

Prvo, proučava se naučna literatura kako bi se došlo do novijih saznanja na polju uticaja priliva SDI na tržište rada. Na osnovu kritičkog sagledavanja naučnih radova i analize njihovih rezultata dolazi se do novih saznanja. Kombinacijom i sistematizacijom postojećih istraživanja izvode se novi zaključci na polju uticaja SDI na tržište rada.

Drugo, naučni doprinos istražvanja su rezultati nastali primenom statističkih modela na reprezentativnom uzorku koji pokazuje odnos između priliva SDI i pokazatelja tržišta rada. Izabrani modeli za merenje uticaja su linearni modeli (višestruki linearni modeli regresije i linearni mešoviti modeli). Modeliranje podazumeva određene dodatne statističke testove u svrhu merenja preciznosti i verodostojnosti modela. Ocena parametara dobijenih primenom modela predstavlja dugoročni uticaj priliva SDI na pokazatelje tržišta rada, na osnovu čega se vrše predviđanja pomoću statističkih metoda.

Treće, istraživanje obuhvata dug vremenski period od 28 godina na celom uzorku. U ovom radu se sprovodi empirijska analiza uticaja priliva SDI na izabrane pokazatelje tržište rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom, prema klasifikaciji SB na uzorku od 58 zemalja u periodu od 1991. do 2019. godine. Za potrebe analize koristiće se metod linearnih mešovitih modela. Takođe je izvršena analiza priliva SDI na tržište rada u Srbiji, za koju je korišćena metoda najmanjih kvadrata fiksnih efekata i kvalitativna analiza.

Četvrto, koriste se više parametara tržišta rada i to zaposlenost, zarade i dohodna nejednakost. Primenom naučnih metoda istraživanja dolazi se do novih otkrića na polju tržišta rada i naučno se objašnjava uticaj SDI na izabrane pokazatelje tržišta rada. Ocena uticaja priliva SDI na izabrane pokazatelje tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom predstavlja naučni doprinos društveno-ekonomskoj teoriji koja proučava ovu oblast.

Poseban doprinos ovog rada je u tome što se na bazi empirijskog istraživanja na velikom uzorku zemalja, dugom vremenskom periodu i više pokazatelja tržišta rada dolazi do zaključaka koji se mogu primeniti u Srbiji prilikom definisanja politike SDI. Kritičkim osvrtom na rezultate studije slučaja dolazi se do novih saznanja o vezi između SDI i pokazatelja tržišta rada. Preko

postojećih i novih dostignuća rad podstiče istraživače da efikasnije istražuju na polju uticaja SDI na tržište rada, kao i da sprovode naprednije matematičke metode za testiranje uticaja.

Naučni doprinos ovog rada jeste da ponudi reproducibilne i verodostojne modele za buduću primenu. Pored toga, rad pruža primer plana za efikasnije upravljanje prilivom SDI, posebno u odnosu na tržište rada. Rad, takođe, podstiče pojedince na šira razmatranja o uticaju priliva SDI na tržište rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom.

Hipoteze istraživanja

H_0: Priliv SDI nema značajan pozitivan uticaj na zaposlenost i prosečne zarade, a negativan na nejednakost dohotka u zemljama sa višim srednjim dohotkom.

H_1: Priliv SDI je značajan faktor uticaja na određene pokazatelje tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom.

H_2: Priliv SDI je značajan faktor uticaja na određene pokazatelje tržišta rada u Srbiji.

Metode istraživanja

U toku izrade rada, korišćene su osnovne sintetičke i analitičke metode, metoda deskripcije, metode konkretizacije i apstrakcije, metode generalizacije, metode indukcije i dedukcije, komparativna metoda, istorijsko komparativna metoda, kao i statistička metoda.

Deskriptivni metod objašnjava pojam i pojavu odabranih pokazatelja i definiše ih na osnovu emprijskih i teorijskih istraživanja.

Analizom podataka se teži definisanju sličnosti i razlika na polju SDI i tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom. Radi se o širokoj grupi koja se koristi pre svega za potrebe kvantitativne analize i modeliranja, ali da je nezahvalno napraviti dublju analizu za tako veliku grupu zemalja.

Kvantitativnom analizom se ocenjuju ekfekti priliva SDI na tržište rada kroz linearne modele regresije. Kvantitatitvni metodološki pristup se zasniva na linearnim mešovitim modelima, koji prevashodno dozvoljavaju testiranje fiksnih i slučajnih efekata. Osnovna prednost ovih modela je mogućnost primene na nivou kompletnih i nekompletnih podataka u vremenskim serijama.

U studiji slučaja, kvantitativni metodološki pristup se zasniva prevashodno na modelu regresije. Obzirom da se sprovodi analiza na nivou jedne države, najpogodnije je primeniti model višestruke linearne regresije. Primena dodatnih statističkih alata i testova (jednostavne

linearne regresije, grafikoni, robusnost, mutikolinearnost itd.) služe za verodostojniji prikaz i interpretaciju dobijenih rezultata. Studija slučaja podrazumeva i kvalitativnu analizu uticaja priliva SDI na tržište rada u Srbiji, uz pomoć metoda generalizacije.

Komparativnom analizom upoređuju se rezultati ovog istraživanja i postojećih istraživanja drugih autora. Na kraju se definišu zaključci o sprovedenom istraživanju i dobijenim rezultatima u svrhu predloga planiranja strategija za upravljanje SDI i tržištem rada.

Struktura istraživanja

Prvo poglavlje pojašnjava pojam i pojavu SDI, kao i povezane pokazatelje u funkciji ekonomskog rasta, klasifikuje 31te međunarodnog kapitala i stranih investicija. Za proces tranzicije iz jedne grupe (npr. zemlje sa srednjim dohotkom) u drugu (npr. zemlje sa višim srednjim dohotkom) bitnu ulogu igraju i faktori druge vrste, kao što je stepen razvijenosti demokratskog sistema koji je a priori od fundamentalnog značaja za ekonomski razvoj u današnjem globalističkom i naizgled pojednostavljenom svetu. U vezi sa tranzicijom zemlje iz jedne ekonomske grupe u drugu, u ovom poglavlju je dat pregled literature u vezi sa tzv. „tranzicionom zamkom“ zemlja. Takođe je dat pregled trendova povezanih ekonomskih pokazatelja u zemljama sa višim srednjim dohotkom na osnovu naučnih radova, empirijskih istraživanja, svetskih izveštaja i nacionalnih podataka.

Drugo poglavlje daje prikaz razvoja teorijskog okvira vezanog za pokazatelje tržišta rada i teoriju radne vrednosti. Implikacije priliva SDI za zemlju domaćina su raznoliki, od priliva finansijskih sredstava, znanja i tehnologija, do međunarodne reputacije i brendiranja države. Implikacije priliva SDI za zemlju domaćina su posebno značajna na polju tržišta rada. U ovom radu se koristite zvanične definicije i podaci za svaki pokazatelj. Za tržište rada, u istraživanju se koriste pokazatelji Međunarodne organizacije rada. Za prikazivanje trendova, rad koristi podatke prevashodno međunrodnih organizacija poput Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), Evropske Komisije i slično.

Treće poglavlje je posvećeno kvantitativnoj analizi i ocenjivanju modela. Linearni mešoviti model se koristi u svrhu pronalaženja veze između priliva SDI i indikatora tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom. Linearni mešoviti model je izabran, pored ostalog, zbog velikog uzorka te model ima visoku statističku moć. Ovaj model je u stanju da proizvede verodostojne rezultate i u slučaju nedostatka podataka u vremenskim serijama. Ocenjivanjem krajnjeg modela dokazuje se nivo uticaja priliva SDI na pokazatelje tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom. S obzirom da literatura ne raspolaže naučnim dokazima o uticaju priliva SDI na tržišta rada i njegove brojne polazatelje u svim zemaljama sa višim srednjim dohotkom, ovaj rad nastoji da ispuni ovaj nedostatak u literaturi i obezbedi nesvakidšnju analizu o začaranom trouglu: zemlje sa višim srednjim dohotkom-SDI-ciljani pokazatelji tržišta rada.

Četvrto poglavlje predstavlja kvantitativnu i kvalitativnu analizu opisanih pokazatelja za Srbiju. Kvantitativni deo je objektivni deo istraživanja koji je upotpunjen faktičkim delom u kvalitativnoj analizi. Naučni doprinos ovog rada je i kvalitativna analiza koja primenjuje eksplorativni metod za ocenjivanje interkulturalnih razlika između stranog investitora i domaće radne snage.

U Zaključcima se predstavljaju sumirani rezultati ovog istraživanja zajedno sa sveobuhvatnom komparativnom analizom rezultata i preporukama za donosioce odluka i buduća istraživanja.

PRVO POGLAVLjE

18
1

MEĐUNARODNO KRETANjE KAPITALA I STRANE DIREKTNE INVESTICIJE:

POJAM I POJAVA

► U prvom poglavlju se definišu međunarodno kretanje kapitala i tipologije SDI (1.1). Polazna tačka za razumevanje uticaja stranog kapitala na domaće tržište su motivi stranog kapitala: motivi stranog investitora sa jedne strane i motivi zemlje domaćina sa druge strane. Definisanjem motiva stranih investitora, u sažetoj formi se pojašnjava zašto je iznos SDI prevazišao iznos spoljne trgovine poslednjih decenija. Pojašnjava se koji su motivi zemlje domaćina za privlačenje SDI, odnosno koji su motivi invetitora (1.2). U potpoglavlju 1.3 analiziraju se trendovi SDI u zemljama sa višim srednjim dohotkom sa osvrtom na ulogu SDI u međunarodnoj konkurentnosti.

1.1. Međunarodno kretanje kapitala: definicija i klasifikacija

Međunarodno kretanje kapitala *(international capital movement, or flows)*, odnosno kretanje kapitala iz jedne zemlje u drugu (npr. OECD, 2008; Levin Institute, 2019), predstavlja međunarodne finansijske transakcije (uvoz i/ili izvoz kapitala gde se finansijski tokovi odvijaju u dva pravca neistovremeno) i jedan od najatraktivnijih oblik međunarodne saradnje (Perović, 2005). Oskar Kovač strani kapital definiše kao oblik bilo koje vrste kapitala (finansijskih i realnih sredstava) koji je u stranom vlasništvu (Kovač, 1994, str. 274-281). Kretanje kapitala na globalnom niovu utiče na globalnu ekonomiju, odnosno na globalnu ekonomsku stabilnot, strukturu privrede, nivo zaposlenosti i zarada.

Učesnici u međunarodnom kretanju kapitala su institucije, preduzeća, rezidenti i nerezidenti i ostali subjekti. Na globalnom nivou, osnovni uzrok kretanja kapitala je neusklađenost domaćih investicija i štednje u jednoj zemlji. Što je jaz između investicija i štednje u jednoj zemlji veći, to ekonomija te zemlje teži većoj otvorenosti zbog mogućnosti uvoza/izvoza kapitala. Otvorenost ekonomije jedne zemlje zavisi od potreba tržišta, ali i od političkog faktora. Stav vlasti jedne zemlje varira, u manjoj ili značajnijoj meri, u svakom segmentu privrede (prema kapitalu, stranim investicijama, socijalnim pitanjima, tržištu rada). Učesnici u međunarodnom kretanju kapitala imaju za cilj zadovoljenje ekonomskih, zatim političkih i socijalnih interesa.

Kapital se kreće iz zemlje koja obiluje slobodnim kapitalom ka zemlji u kojoj postoji potreba za kapitalom. U slučaju kada se deo kapitala vraća u zemlju u kojoj je kapital obilan, to znači da je kretanje kapitala dvosmerno. Subjekti jedne zemlje su davaoci kapitala, a subjekti druge zemlje su primaoci ili korisnici kapitala. Davaoci kapitala su nekada po pravilu bile bogatije, dok su korisnici kapitala bile siromašnije zemlje. Danas su davaoci i korisnici kapitala i bogate i siromašne zemlje. Davaoc i korisnik kapitala mogu biti iz razvijenih zemalja ili samo iz nisko razvijenih zemalja, što znači da pravilo po kojem bogate zemlje tranferišu kapiral u bogate zemlje više ne važi. Privrede u razvoju su uglavnim korisnici kapitala iz razvijenih zemalja, ali i iz nisko razvijenih zemalja. U savremenom dobu, privrede u razvoju prenose kapital u nisko razvijene zemlje, ali i u visoko razvijene zemlje. Novorazvijene zemlje i poslednje članice Evropske unije (EU) takođe investiraju u zemlje u razvoju, naročito u zemlje Zapadnog Balkana (npr. Kalotay, 2004). Teorija ovo definiše kao *flying geese syndrome* (FGS), koji je evidentant, na primer, u automobilskoj industriji. Savremene privrede u razvoju i zemlje u tranziciji nisu samo korisnici već i davaoci kapitala. Integracija finansijskih tokova je sinonim za međunarodno kretanje kapitala.

Podela međunarodnog kapitala se može posmatrati po vipe različitih osnova: vreme, računovodstvo, oblik, metod.

1.1.1 Vremenska osnova

Međunarodno kretanje kapitala može biti kratkoročno i dugoročno. Kretanje kapitala koje se odnosi na period do godinu dana je kratkoročno *(short-term capital movement)*, a preko godinu dana je dugoročno kretanje kapitala *(long-term capital movement)*.

1.1.2 Računovodstvena osnova

Međunarodno kretanje (*flow*) kapitala se, tehnički i računovodstveno, deli na priliv *(inflow)* i odliv kapitala *(outflow)*. Nivo SDI, kao i portfolio investicija, obično se meri kao „protok" (*flow*), koji se odnosi na iznos investicija u jednoj godini, ili kao „zaliha" (*stock*), koji predstavlja ukupne akumulirane investicije na kraju određene godine.

U vezi sa SDI, u literaturi se mogu pronaći termini poput ulazne (*inward*) i izlazne (*outward*) SDI. U suštini, neto priliv SDI je vrednost ulaznih SDI koje donose investitori nerezidentni (npr. strane kompanije) u ekonomiji koja je domaćin investicija i koja identifikuje SDI. Neto odliv SDI je vrednost izlaznih SDI koje rezidenti (npr. domaća kompanija) odnose drugim ekonomijama koje identifikuju SDI. Drugim rečima, ulazne i izlazne SDI su kapital jednog ili više subjekata, dok priliv i odliv predstaljaju njihovu vrednost. Knjiženje podataka priliva i odliva kapitala sprovodi se na osnovu BPM6 (Priručnika za platni bilans 6. izdanje MMF-a objavljen 2009. godine). Podaci o SDI nadopunjuju se procenama SB, Konferencije Ujedinjenih nacija za trgovinu i razvoj (UNCTAD) i zvaničnih nacionalnih izvora (IMF, 2009).

Merenje SDI je od ključnog značaja za ekonomije po više osnova (OECD, 2008). SDI su postale ključ ekonomske integracije u svetu. Drugim rečima, SDI su postale ključ globalizacije. Putem SDI zemlje sveta se umrežavaju i povezuju. Tehnološka revolucija vođena inovacijama je izazvala jeftiniju prekograničnu i prekookeansku komunikaciju kao i deregulaciju tržišta, zahvaljujući čemu je došlo do intenzivnijeg kretanja stranog kapitala, naročito SDI zbog svoje prirode. Priroda SDI se zasniva na motivaciji promovisanja dugoročnog i stabilnog umrežavanja ekonomija različitih zemalja koje razmenjuju i koje će razmenjivati tehnologiju i znanje (*technology transfer* i *know-how*). SDI podstiču razvoj zemalja domaćina (lokalnih preduzeća, tržišta rada, finansijskih tržišta) samo uz adekvatno zakonodavstvo i politički okvir. Redovno merenje i analiza SDI naročito je značajna za zemlju domaćina zbog identifikacije nedvosmislene visine i porekla SDI kao i njihovog uticaja na različite segmente ekonomije, tržišta i društva.

Kretanje SDI obuhvata:

- vlasnički kapital (kompanije), uključujući kapital podružnica (kompanije), kao i sve akcije u zavisnim i pridruženim kompanijama;

- reinvestiranu zaradu koja se sastoji od kompenzacijskog unosa udela direktnog investitora koji nije podeljen na dividende zavisnih preduzeća ili pridruženih kompanija i zarade podružnica koje se ne prenose direktnom investitoru i koje su evidentirane pod prihodima od ulaganja;

- dužničke instrumente, kao što su računi koji se potražuju ili duguju, obaveze prema dobavljačima, zajmovi banaka, zajmovi trećih lica, drugi zajmovi.

Knjigovodstvena prezentacija SDI se vodi po osnovi dva međunarodna principa: princip imovina/obaveze (*asset/liability principle*) i princip usmerenja (*directional principle*), definisanih od strane OESR (OECD, 2008) i MMF (IMF, 2009). Ključna razlika između ova dva principa je kompenzacija bilo koje transakcije ili pozicije između povezanih preduzeća, koja je odsutna u prvom (princip imovina/obaveze), a prisutna u drugom (princip usmerenja) (OECD, 2008, str. 56-57; OECD, 2014).

1) SDI po principu imovina/obaveze:

Imovina = Kapital rezidenta (kompanija matica) i/ili zajam investiran u ino podružnice + Kapital i/ili zajam rezidencijalnih podružnica investiran u ino kompaniju maticu

Obaveze = Strani kapital (kompanija matica) i/ili zajam investiran u rezidencijale podružnice + Kapital i/ili zajam stranih podružnica investiran u rezidencijalnu maticu

2) SDI po principu usmerenja:

Odliv SDI = Kapital rezidenta (kompanija matica) i/ili zajam investiran u ino podružnice – Kapital i/ili zajam stranih podružnica investiran u rezidencijalnu maticu

Priliv SDI = Strani kapital (kompanija matica) i/ili zajam investiran u rezidencijale podružnice – Kapital i/ili zajam rezidencijalnih podružnica investiran u ino kompaniju maticu

Finansijski račun SDI se sprovodi prema BPM6. Podaci o tokovima (priliv i odliv) SDI predstavljeni su na neto osnovi. Neto osnova SDI znači da su krediti kapitalnih transakcija umanjeni za dugove između direktnih investitora i njihovih stranih podružnica. Prema Međunarodnom monetarnom fondu (MMF), neto umanjenje imovine ili neto povećanje obaveza evidentiraju se kao krediti, dok neto povećanje imovine ili neto smanjenje obaveza evidentiraju se kao dugovi. S tim u vezi, tokovi SDI sa negativnim predznakom (-) znače da je bar jedna od komponenti SDI negativna i da se ne kompenzuje preostalim pozitivnim (+) komponentama. U ovim slučajevima, radi se o obrnutom ulaganju ili dezinvestiranju (IMF, 2009). Shodno prethodnim jednačinama, priliv SDI je zbir 1) svih obaveza i imovine koje se prenose između subjekta rezidenta i njihovih direktnih investitora i 2) prenosa imovine i obaveza između rezidentnih i nerezidentnih subjekata, ako je kontrolni subjekat nerezident. Odliv SDI je zbir 1)

svih obaveza i imovine koje se prenose između subjekta rezidenta i njihovih direktnih investitora i 2) prenosa imovine i obaveza između rezidentnih i nerezidentnih subjekata, ako je kontrolni subjekat rezident.

1.1.3 Oblik i metod

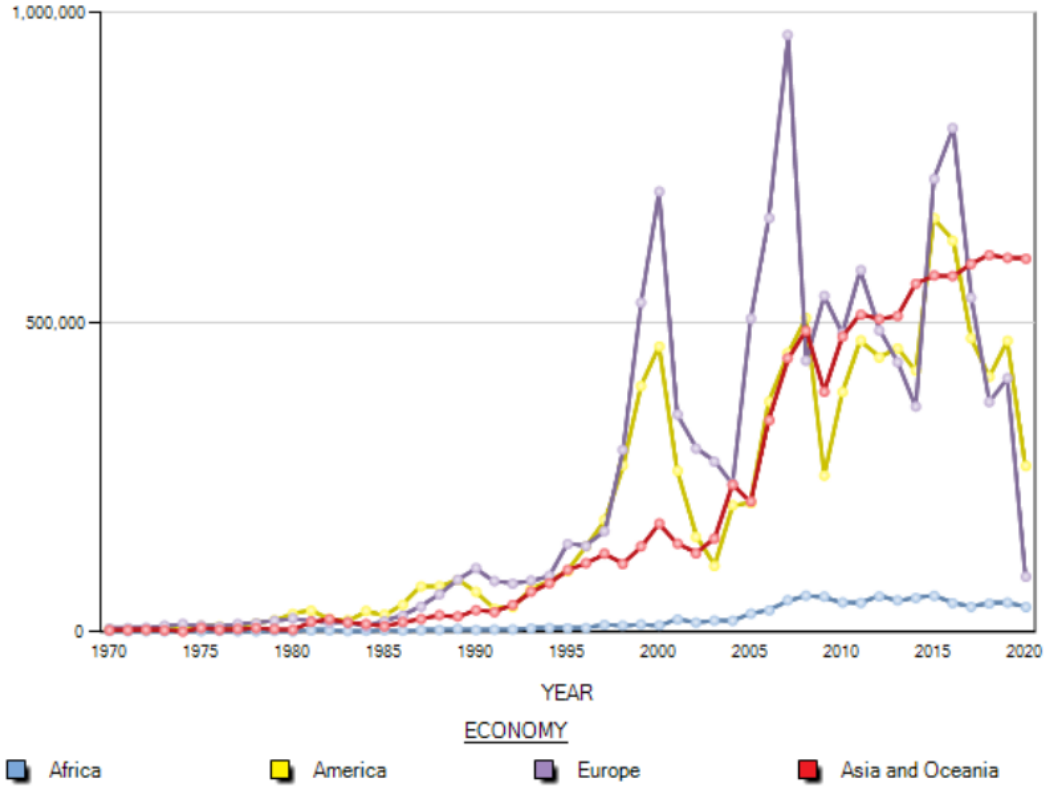
Međunarodno kretanje kapitala se deli na tri osnovna oblika, i to:

1) Strane direktne investicije (*foreign direct investment*),
2) Portfolio investicije (*foreign porfolio, or indirect investment*),
3) Međunarodni zajmovi (*foreign debt investment or foreign loan*).

1) Strane direktne investicije (SDI). SDI su najpopularniji oblik međunarodnog kapitala ili kategorija prekograničnih investicija (*cross-border investments*) i glavni pokretač međunarodne ekonomske integracije (OECD, 2008). Od druge polovine HIH do početka XX veka, SDI su generalno bile usmerene na eksploataciju prihodnih resursa. Do tridesetih godina HH veka, pre globalne krize, portfolio investicije su činile 90% inostranog kapitala (Perović, 2005, str. 371). Nakon Velike depresije, a naročito nakon Drugog svetskog rata, kada je nastupio period dužničkih kriza (naročito u zemljama u razvoju), zemlje su počele da pružaju podsticaje za privlačenje SDI i sve su fleksibilnije u tome, naročito zemlje u tranziciji. SDI kulminiraju osamdesetih godina HH veka (npr. Levin Institute, 2019), i tako preuzimaju primat od porfolio investicija. U tom periodu se beleže svetski tokovi bez presedana, tako da su SDI postale najsigurniji put ka globalizaciji (Perović, 2005, str. 372).

S obzirom da se otvaraju nova tržišta i šire postojeća, talasi SDI su sve relevantniji (Grafikon 1.1). Podaci UNCTAD-a pokazuju da je kretanje SDI bilo prilično ujednačeno u svetu između 1970. i 1980. godine. Od devedesetih godina, SDI intenzivno rastu, osim za zemlje Afrike. Eksponencijalni rast američkih i evropskih SDI je zabeležen između polovine devedesetih godina i početka novog milenijuma, uoči globalne ekonomske krize, i tokom 2015-2017. godine. Uoči svetske epidemije izazvane novim korona virusom, SDI doživljavaju drastičan pad.

Grafikon 1.1: Kretanje SDI od 1970. do 2020. godine u mln. USD

Izvor: UNCTAD (https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/chartView.aspx)

Po UNCTAD-u (2013), priliv SDI je porastao sa 35 mlrd. USD na 77 mlrd. USD između 1990. i 2013. godine. Četiri godine kasnije, zabeleženo je da je globalno kretanje SDI opalo za 23%, odnosno na 1430 mlrd. USD, što je u suprotnosti sa globalnim porastom BDP-a i trgovine. U odnosu na 2016. godinu, kada je kretanje SDI opalo za 10%, kretanje SDI u zemljama u razvoju je ostalo stabilno u 2017. godini na 671 mlrd. USD (UNCTAD, 2018, str. 1). Kretanje SDI u zemljama u tranziciji je opalo u skoro svim sektorima, na 47 mlrd. USD, odnosno za 27%, kao indirektna posledica geopolitičke nestabilnosti. Nakon oporavka SDI na globalnom nivou tokom perioda od 2014. do 2016. godine, priliv SDI nastavlja da opada. Tačnije, nakon manjih globalnih kriza u poslednjih nekoliko godina, kao u aktuelnom periodu svetske pandemije izazvane novim korona virusom, SDI su doživele drastičan pad. SDI su na globalnom nivou pale za 42% u 2020. godini (sa 1500 mlrd. USD u 2019. godini na 859 mlrd. USD u 2020. godini), značajno više nego nakon globalne finanijske krize 2009. godine (UNCTAD, 2021a).

Mnoge zemlje nastavljaju da privlače SDI i ulažu napore u unapređenje regulative (UNCTAD, 2018, str. 2-6, 13) i investicionih politika (UNCTAD, 2018, str. 16-28). Poboljšanje investicionog okruženja (kvalitet institucija i regulativa) stvara povoljnije prilike za ekonomije koje pokušavaju da privuku SDI (Hornberger, Battat & Kusek, 2011). Multinacionalne kompanije iz razvijenih zemalja imaju tendenciju ulaganja u nisko razvijenim i u zemljama u razvoju (Jaeck & Kim, 2018), kada imaju neke resurse koje mogu preneti i upotrebiti, što je u literaturi poznato kao specifična prednost preduzeća (Rugman, 1982) ili prednost vlasništva (Dunning & Lundan, 2008).

SDI su najzastupljeniji oblik kretanja međunarodnog kapitala. Da bi bile klasifikovane kao SDI, investicije ovog tipa moraju da imaju minumum 10% sopstvenog početnog kapitala (*initial equity transaction*) sa ili bez reinvestiranom zaradom i inter-kompanijskim dugom (OECD, 2008; IMF, 2009). S obzirom da subjekt iz matične zemlje može da stekne kontrolu kroz vlasnička prava nad subjektom u inovstranstvu, da utiče na dinaminku privrede, da dugoročno plasira kapital na ino tržište, SDI prati reputacija najvažnijeg elementa globalizacije i liberalizacije svetskog tržišta. Za razliku od spoljne trgovine, koja podrazumeva razmenu roba i usluga praćenu jednokratnim prenosom finansijskih sredstava, SDI su vrsta ekonomske transakcije koja podrazumeva razmenu novčanih i kapitalnih sredstava, odnosno razmenu novca i kapitala, sa ciljem obezbeđivanja dugoročnog interesa stranog ulagača. SDI, ili direktno kretanje kapitala, nastaje kada zemlja sa dostupnim kapitalom (zemlja ulagač) direktno investira u drugu zemlju (zemlja korisnik SDI) u kojoj ulaganjem stiče određenu vrstu vlasništva (npr. udeo u akcijama korporacije). Subjekat zemlje ulagača ima za cilj da, sticanjem određenog stepena vlasništva u zemlji korisniku stranog kapitala, poveže srodne kompanije, pospeši distribuciju robe i usluga, poveća efikasnost proizvodnje, prodaje, i/ili izvoza, investira u infrastrukturu zemlje domaćina (korisnika SDI) kao što su saobraćajni putevi (železnice, metro, autoputevi, vazduhoplovstvo), energija (proizvodnja električne energije, izgradlja gasovoda i naftovoda i dr.), itd.

Klasifikacija SDI je u literaturi raznolika. Postoje izvori koji na različit način kategorišu oblike i strukturu SDI. S obzirom da se ekonomska suština SDI ne razlikuje u velikoj meri od oblika, u ovoj disertaciji će biti predstavljeno nekoliko kategorizacija SDI (npr. OECD, 2008; UNCTAD, 2013, Eurostat, 2013).

UNCTAD (2013) razlikuje tri oblika SDI: 1. horizontalne, u koje spadaju grinfild i akvizicije; 2. vertikalne, koji su orijentisani na proizvodnju i marketing za domaće tržište; i 3. mešane, koje podrazumevaju sinergiju prvog i drugog oblika kroz aktivnosti orijentisane na smanjenje rizika (Perić, 2020).

Institut za korporativne finansije (CFI, 2019), razlikuje četiri oblika SDI: 1. horizontalne (preduzeća šire svoje poslovanje, identično, samo u drugoj zemlji); 2. vertikalne (preduzeća šire svoje poslovanje, u drugoj zemlji, kroz aktivnosti koje su usko povezane sa glavnom aktivnošću kompanije, kao što je na primer lanac proizvodnje); 3. konglomerat (preduzeće se bavi

aktivnostima koje nisu povezane sa osnovnom aktivnosti istog, u stranoj zemlji); i 4. platforma ili SDI za izvoz (preduzeće posluje u stranoj zemlji, ali su proizvodi poslovanja namenjeni za izvoz u treću zemlju).

Džejms Čen (Chen, 2019) je u svom radu razlikuje tri oblika SDI: 1. horizontalne (CFI, 2019); 2. vertikalne (akvizicije); i 3. konglomerat (npr. *joint venture*).

Johnson (2006) definiše vertikalne kao *efficiency-seeking*, a vertikalne kao *market-seeking* SDI. *Efficiency-seeking* SDI su vertikalne investicije i one doprinose unapređivanju efikasnosti preduzeća. Drugim rečima, radi se o SDI koje imaju za cilj da smanje troškove proizvodnje. Sa druge strane, *market-seeking* SDI su horizontalne investicije i doprinose unapređivanju konkurentnosti. Multinacionalne korporacije se služe obema vrstama u različitim fazama proizvodnog procesa.

U tutorijalu Vol Strit Mojo-a nalazi se sekcija o SDI, u kojoj se razlikuju dva oblika SDI: 1. horizontalne; i 2. vertikalne. Oba oblika SDI se, po definiciji, ne razlikuju od Instituta za korporativne finansije (CFI, 2019). Vol Strit (Wall Street Mojo, 2019) dodaje da i jedan i drugi oblik SDI mogu da primene dve različite metode: *greenfield* investicije (započeti poslovanje od početka) i *brownfield* investicije (prečica prethodnom metodu, uglavnom u obliku M&A).

U Kini su zastupljena tri osnovna oblika SDI: 1. Kinesko-inostrana akcionarska ulaganja (strani investitor ulaže preko 25% ukupnih investicija); 2. Kinesko-inostrana zadružna ulaganja (*joint ventures*); i 3. Preduzeća u potpunom stranom vlasništvu (Beijing International, 2019).

Korejska računovodstvena korporacija „Osung“ (Osung Accounting Corporation, 2019), kao i korejska turistička agencija (Korea Tourism, 2019), razlikuju četiri vrste SDI: 1. *Portfolio investment* ili indirektne investicije (ulaganje u hartije od vrednosti - HOV - zemlje domaćina radi kratkoročnog finansijskog dobitka, bez intencija održavanja kontinuiranog ekonomskog odnosa); 2. *Greenfield investment* (uspostavljanje novog oblika poslovanja, uključujući ulaganja za proširenje postojećih proizvodnih ili operativnih pogona); 3. *M&A investment* (ivesticije namenjene da obezbede udeo u kapitalu u cilju preuzimanja prava upravljanja preduzećem, što je strategija za širenje i spoljni rast); i 4. *P&A investment* (ulaganja putem kojih se preuzima imovina postojećeg korejskog preduzeća).

S obzirom da skraćenica *P&A* predstavlja dva različita koncepta u kontekstu SDI, u nastavku se pojašnjavaju značenja obe.

P&A (purchase and assumption) investment. Federalna korporacija za osiguranje depozita u SAD-u, definiše P&A kao transakciju koja se koristi u svrhu (finansijske) sanacije. Prilikom ove transakcije, zdrava institucija (uglavnom banka, osiguravajuća kuća ili druga finansijska institucija) kupuje deo ili čitavu imovinu institucije koja je na ivici bankrota ili propada u drugom smislu. Zdrava institucija može da preuzme neke obaveze „bolesne“ institucije ili kompanije, uključujući sve osigurane depozite. P&A transakcija može da varira na

osnovu mnogobrojnih faktora kao što su lokacija i veličina finansijske institucije, priroda njenih depozita, imovina raspoloživa za prodaju. Generalno, *due diligence* procedura i sporazum(i) o poverljivosti prethode efektivnoj P&A transakciji (FDIC, 2014). U korejskom slučaju, po autorima Li i Jan, P&A investicija predstavlja kompaniju koja je novoosnovana od strane stranog investitora. Za razliku od M&A investicija, strani investitor pribavlja većinu objekata i imovine od postojeće korejske kompanije. Drugim rečima, P&A je vrsta M&A: imovina se kupuje, ali ne i akcije, bilo koje postojeće kompanije (Lee & Yun, 2006, str. 17).

P&A (processing and assembling) investment (koji ima istu oznaku a različito značenje u odnosu na prethodni koncept P&A) predstavlja takozvani „neoriginalni" P&A poznat na primeru kineskih preduzeća, pri čemu strani investitor poseduje sveobuhvatnu finansijsku i upravljačku moć, dok kineski partneri samo iznajmljuju zemlju i fabričke prostore svojim stranim partnerima. Originalni oblik P&A (Yeung, 2001b, str. 36, fusnota 42) su DP (državna preduzeća) ili kolektivna/javna preduzeća koja svoj višak proizvodnje i radnih kapaciteta koriste za proizvodnju (obradu ili sklapanje proizvoda) za strane investitore. U ovom „originalnom" obliku P&A, upravljačka i finansijska moć preduzeća nije u rukama stranog investitora, već je u rukama kineskih firmi (Yeung, 2001a). Po Jun Vin Sungu (Sung, 2007), P&A investicije ili P&A kompanije su vrlo zastupljene u Aziji, ali i u ostatku sveta ranijih godina (npr. Strandskov & Pedersen, 2000; Gorton & Guba, 2002) jer se pod P&A ugovorom smanjuju ili otklanjaju troškovi izvoza. Takođe, smatraju se vrlo rizičnim oblikom investicija po stranog investitora i stvaraju visok stepen zavisnosti domaćeg preduzeća od stranog investitora (Sung, 2007). U klasifikaciji oblika SDI, P&A investicije se ubrajaju u „druge investicije" i smatraju se ugovornim aranžmanima između proizvodnih subjekata u Kini i stranih kompanija, gde strane kompanije ugovaraju celokupni ili deo svojih proizvodnih procesa sa kineskom firmom (Wang & Nicholas, 2007).

Autori Li i Jan (Lee & Yun, 2006) su primetili da se oblici M&A i P&A (*purchase and assumption*) u smislu ekonomske suštine ne razlikuju. Oni oba oblika P&A podjednako tretiraju i razvrstavaju u tri osnovna oblika SDI, u zavisnosti od stepena rizika, modela poslovanja i prirode institucija, kao i načina i namene proizvodnih procesa. Dugim rečima, oba oblika P&A mogu se pojaviti u svakom od tri osnovna oblika SDI. Na osnovu toga, P&A u ovoj disertaciji neće biti posebno tretirane.

Stoga, razlikuju se tri osnovna metoda SDI. Na osnovu analize postojećih klasifikacija oblika SDI, ovaj rad „filtrira" rezultate i smatra da SDI imaju tri osnovna metoda (ulaska):

1. Grinfild investicije *(greenfield investment)* – podizanje potpuno nove firme,
2. Merdžeri i akvizivije *(mergers and acquisitions)* – spajanje i kupovina postojeće firme,
3. Zajednička ulaganja *(joint venture)* – zajednički (rizični) kapital u određenu firmu.

1.1.3.1 Grinfild investicije

Grinfild investicije podrazumevaju osnivanje potpuno nove firme i često se nazivaju i grinfild projektima (European Commission, 2019, str. 23-26) zbog kompleksne prirode planiranja ove vrste ulaganja. Investitor se odlučuje za podizanje novog preduzeća (*novel establishment*) kada želi da posluje na inostranom tržištu. To podrazumeva izgradnju nove ili novih, na primer, zgrada, kancelarija, postrojenja. Strani investitori se odlučuju za podizanje potpuno nove firme kada imaju za cilj da postignu najviši nivo kontrole nad svojim operacijama (proizvodnja, prodaja robe ili usluga, brendiranje proizvoda, brendiranje kompanije) i izbegnu troškove posredništva. Pored toga, strani investitor ima više mogućnosti za postizanjem ekonomija obima (*economies of scale* i *economies of scope*) u različitim oblastima (proizvodnja, istraživanje i razvoj, marketing, usluge). Sa druge strane, podizanjem nove firme, investitor snosi visoke rizike investiranja, visoke troškove ulaska na strano tržište (*barriers to entry*), visoke fiksne troškove za kupovinu ili zakup zemljišta, troškove fizičkih resursa, dozvola i slično. Takođe, strani investitor može da naiđe na suprotstavljanje zemlje domaćina (npr. vlade) za podizanje potpuno nove firme. Po istom principu, može se desiti da stranom investitoru ne odgovara zakonodavstvo zemlje domaćina po pitanju podizanje potpuno nove firme stranog vlasništva. Vlada zemlje domaćina ima koristi od stranog investitora ukoliko se, otvaranjem potpuno nove firme, otvaraju nova radna mesta. Faktori suprotstavljanja, naprotiv, su uglavnom političke prirode. U vezi sa rizikom, IGI Global (2019) tvrdi da su grinfild investicije najrizičniji oblik SDI.

U slučaju da strani investitor ima za cilj podizanje potpuno nove firme, bez troškova izgradnje npr. fabrike, strani investitor razmatra kupovinu ili rentiranje poslovnog objekta na teritoriji zemlje domaćina. U kupljenom ili iznajmljenom objektu, strani investitor može da osnuje novu firmu (*start-up*), u kojem slučaju se govori o braunfild investicijama (*brownfield investment*). *Brownfield* investicija podrazumeva kupovinu ili rentu poslovnog objekta u celini (100% vlasništva ili prava korišćenja) i istovremeno je u biti nezavisno od prirode poslovanja prethodnog poslovanja (ukoliko je postojalo) na istoj lokaciji. Nasuprot tome, kada strani investitor kupuje postojeću npr. fabriku (ili deo fabrike) za proizvodnju autodelova, da bi se bavila istom ili srodnom tržišnom aktivnošću na inostranom tržištu, reč je o akvizicijama (*cross-border mergers and acquisitions*).

1.1.3.2 Spajanje i kupovina *(M&A)*

Merdžeri i akvizicije, odnosno spajanje i pripajanje, podrazumevaju spajanje i kupovinu postojećeg preduzeća. Postoji razlika između spajanja i kupovine preduzeća. Razlika između

spajanja i kupovine, po tehničkoj definiciji Dejvida Skota, koja se navodi u knjizi Endrjua Šermana (Sherman, 2011, str. 2-3), je sledeća: spajanje nastaje kada jedno (ili više preduzeća) apsorbuje aktivu i pasivu dva ili više preduzeća, a kupovina nastaje kada jedno (ili više preduzeća) otkupi deo preduzeća ili preduzeće u celini. Spajanje i kupovina se tretiraju kao jedan oblik stranih investicija zato što im je priroda podudarna. U oba slučaja dolazi do kupoprodaje, koja bi trebalo da bude posledica detaljne (preiminarne) analize (npr. Krishnamurti & Vishwanath, 2008; DePamphilis, 2010; DePamphilis, 2011), odnosno u skladu sa *due diligence* principom (npr. Carleton & Lineberry, 2004; Moeller & Brady, 2007; Spedding, 2008; Lajoux & Elson, 2010). U slučaju spajanja dva preduzeća, u kom slučaju jedno preduzeće kupuje i aktivu i pasivu drugog preduzeća, oba preduzeća (nakon spajanja) nastavljaju da operišu kao jedno preduzeće. Strateški ciljevi su osnova spajanja preduzeća, kao što je na primer podela finansijskih rizika i troškova, ili lansiranje određenog proizvoda ujedinjenim snagama. Po tvrdnjama Džefa Kalinana i Toma Holanda u delu Rusenbluma, osnovni cilj spajanja je stvaranje vrednosti (Roosenbloom, 2002). U slučaju kupovine, jedno preduzeće kupuje drugo (ili deo, npr. proizvodne mašine), u kom slučaju preduzeće koje kupuje postaje vlasnik kupljenog preduzeća (ili njegovog dela), čime nestaje (ili se smanjuje) vlasništvo (udeo vlasništva) prodatog preduzeća.

Jedan od najpoznatijih primera spajanja kompanija je spajanje naftnih giganata *Ekkon Corporation*-a i *Mobil Coproration*-a 1999. godine. *Ekkon-Mobil Corporation* važi za jedno od najuspešnijih spajanja u svetu. Jedan od primera spajanja preduzeća u Srbiji je spajanje NLB Kontinental banke Novi Sad i NLB LHB banke Beograd, pod nazivom NLB banka Beograd 2009. godine.

Svetski primeri kupovine preduzeća su Gugl-ova kupina Jutjuba, Fejsbukova kupovina Vacapa. U Evropi je 2012. godine najvrednija bila kupovina 50,1% udela Porše Automobil Holding-a od strane Folsvagena u vrednosti od 11,353 miliona evra (mln. EUR) (Mergermarket Report, 2012, str. 44). U Srbiji, prvi primer prodaje datira 1997. godine kada je 51% Telekoma Srbije prodat srodnim kompanijama Grčke i Italije (Estrin & Uvalić, 2014, str. 287). Drugi primeri velikih akvizicija u Srbiji su Delezeova kupovina maloprodajnih lanaca Delte, u bankarsom sektoru Banka Inteza San Paolo je pripojila Delta Banku, i tako dalje.

Spajanje i kupovina su tipičan oblik stranih investicija u zemljama u razvoju, a naročito u zemljama u tranziciji. Proces privatizacije, koji su mnoštvo zemalja u tranziciji prisvojile kao ekonomski razvojni model, je uspeo zahvaljujući strategiji spajanja i kupovine preduzeća, naročito javnih preduzeća i DP na ivici bankrotstva. Preduzeća u stečaju se prodaju uglavnom da bi preživela, pre no da bi sticala veći profit ili bila konkurentna.

Spajanje je, po Šermanu, najefikasniji i najefektivniji način ulaska na tržište druge zemlje (Sherman, 2011, str. 6). Pristupom na tržište druge zemlje, strano preduzeće stvara prilike za otvaranje novih pogona i linija proizvodnje, uvećavanje proizvodnih kapaciteta, prodaje i izvoza, kao i uživanju u nižim kamatnim stopama banaka, jeftinijem tehnološkom razvoju, ili poreskim

olakšicama. Generalno, spajanje i kupovina imaju za cilj rast preduzeća. U slučaju da kupac i prodavac ne ostvare željeni dogovor, preduzeća imaju na raspolaganju alternative rasta, poput zajedničkog kapitala, franšiza, licenciranja i distribucije i zastupstva (Sherman, 2011, str. 282-308).

Preduzeća se služe strategijom M&A u cilju rasta, zbog potreba da nadmaše konkurente, prodru na nova tržišta i obezbede poslovne mogućnosti. Preduzeća su suočena sa turbolentnim okruženjem i intenzivnom konkurencijom, naročito zbog brzorastućih ekonomija u razvoju čiji tržišni igrači prate trend širenja (*spread-out*) na globalno tržište. Korporacije su danas više nego ikada spremne da koriste strategiju M&A (McKinsey Global Institute, 2015, str. 53-54), o čemu svedoče mnogobrojni podaci. Po Rojtersu (Reuters, 2014), na primer, od 2008. godine je potpisano oko 30.000 M&A ugovora (ekvivalentno 3% svetskog BDP-a), trostruko više nego 1990. godine kada je sklopljeno oko 11.500 M&A ugovora (ekvivalentno 2% svetskog BDP-a). U pregledu finansija M&A na svetskom nivou (Reuters, 2014), ukupna vrednost ugovora u 2014. godini je iznosila 3.500 milijardi američkih dolara (mlrd. USD) (47% više od 2013. godine). Glavni igrači u širenju M&A na globalnom nivou su preduzeća sa tržišta u razvoju, koja iz godine u godinu čine sve veći udeo ugovorne vrednosti M&A. Sektori u kojima M&A dominiraju su potrošačka proizvodnja (hrana, piće, dugotrajna roba za domaćinstvo), industrija intenzivnih ideja i tehnološki sektor. Primer proširivanja portfolija i EBID-da margine je kupovina Instagrama od strane Fejsbuka 2012. godine u iznosu od 1 mlrd. USD (ekvivalentno 30 USD za svakog od 33 miliona korisnika), a potom i Vacapa 2014. godine za 19 mlrd. USD (dostigavši vrednost od 42 usd za svakog od 450 miliona korisnika) (McKinsey Global Institute, 2015, str.8).

1.1.3.3 Zajednička ulaganja

Zajednički kapital u određenu firmu podrazumeva partnerstvo dva ili više preduzeća sličnog oblika strukture i poslovanja, koje je osnovano radi ostvarivanja zajedničkog finansijskog ili strateškog cilja. Konceptualno, partnerstvo u zajedničkom kapitalu se smatra „ograničenim“ partnerstvom ukoliko ne prevazilazi prvostepen odnos koji su preduzeća međusobno osnovala. Drugim rečima, partnerstvo u zajedničkom kapitalu se odnosi isključivo na motiv inicijalno postignutog dogovora i u retkim slučajevima „odskače“ od ugovora koji su partneri potpisali. U obliku partnerstva u zajedničkom kapitalu, svaka ugovorna strana je saglasna u podeli profita i gubitaka, kao i osnivanju kapitala i deljenju operacionalnih troškova (OECD, 2008, str. 237). Kompanije, od kojih su mnoge u privatnom vlasništvu, osnivača ili investitora rizičnog kapirala, orijentisane na visoku tehnologiju teže da postanu konkurentni na turbolentnom tržištu. Kompanijama sa visokim rizičnim kapitalom je značajniji tržišni udeo (*market-share*) od profita koji ostvaruju. Razlog tome je investiranje i reinvestiranje koji dugoročno dovode do visokih

stopa prinosa. U savremenom turbulentnom okruženju, nijedan sektor nije siguran. U tom slučaju, preduzeća koja imaju rizični kapital i ona koja se oslanjaju na fizičke investicije, naročito u sektoru usluga, su posebno izložena riziku. U sektoru usluga preduzeća deluju kao posrednici u lancu vrednosti usluga, kao što su konsultantske usluge, digitalne platforme ili kol centri.

Pored toga što donose nove poslovne modele, preduzeća iz ekonomija u razvoju donose i različite strukture troškova, modele investiranja i u nekim slučajevima su sklonija riziku od preduzeća iz razvijenih ekonomija. Novi modeli investiranja preduzeća iz zemalja u razvoju imaju svoje istorijske razloge. U nekim zemljama u razvoju, u kojima su preduzeća koja su vertikalni ili horizontalni konglomerati, državne investicije su bile orijentisane na izgradnju raznovrsnih industrija koje su imale za cilj ekonomski razvoj države. U drugim slučajevima to nije bilo moguće, ili se preduzeća nisu zalagala, zbog čega je privatni sektor razvio sopstvene mehanizme rasta i razvoja. Mehanizmi privatnog sektora su imali za cilj da obezbede proizvodnju i dobavljače kako bi proizvodi i usluge mogli biti prisutni na tržištu, kao i da odgovore na probleme na nivou institucija, infrastrukture, lanaca snabdevanja, tržišta kapitala.

2) Portfolio investicije. Indirektno kretanje kapitala, ili indirektno ulaganje jedne zemlje u drugu, se odvija kada subjekat zemlje ulagača kupi obveznice ili druge HOV zemlje domaćina. Portfolio investicije mogu da uvećaju likvidnost domaćih kapitalnih tržišta i da unaprede efikasnost tržišta i ekonomski rast (Vita & Kyaw, 2009). Kada se investira u određeno preduzeće, razlika između portfolio investicija i SDI se zasniva na vremenskoj i vlasničkoj osnovi. Kratkoročne ili dugoročne finansijske investicije, ili portfolio investicije, kreiraju finansijsku aktivu preduzeća i ne postoji vlasništvo ili kontrola nad preduzećem ili nad radom istog, već investitor dobija rentu od svog ulaganja u HOV. SDI kreiraju realnu aktivu preduzeća i postoji udeo u vlasništvu preduzeća. Portfolio investicije su senzitivnije na globalne šokove (Durham, 2004) u odnosu na SDI, što je još jedan razlog za širenje preduzeća putem SDI.

Razlike između portfolio investicija i SDI su motiv investiranja, vremenski horizont ivesticija i tip investitora (UNCTAD, 1997, str. 107). Za razliku od SDI, potfolio investicije uključuju ulaganja preko kapitalnih instrumenata (akcija, odnosno isplate dividendi, moguća glasačka prava) ili duga (obveznice, odnosno kamatu, vlasništvo samo nad obvezničkim pravima, bez glasačkog prava) stranog preduzeća što ne predstavlja nužno dugoročni interes, niti kontrolni udeo u preduzeću. Ponekad može biti teško razlikovati portfolio i SDI jer su ova dva tipa stranog kapitala slična, posebno u pogledu ulaganja u akcije (Levin Institute, 2019). Sa druge strane, jasno se razlikuju po pragu od minimalnih 10% vlasništva nad poslovnim subjektom. S tim u vezi, Priručnik za platni bilans MMF-a kao i Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OESR), jasno definišu prag između portfolio investicija i SDI. Putem SDI, strani investitor stiče najmanje 10% vlasništva nad poslovnim subjektom (kompanijom u inostranstvu), odnosno običnih akcija ili glasačke moći (IMF, 1993; OECD; 2008), što ne važi za porfolio investicije.

Reč „potfolio“ s razlogom asocira na berzu ili tržište kapitala. U cilju rukovanja svojim ulaganjima i smanjivanja rizika koji finansijska tržišta nose sa sobom, vlasnici kapitala ili investitori diverzifikuju svoje HOV raspoređujući ih u takozvane portfolie (*portfolio*). Portfolio mogu da čine penzioni fondovi, fodovi zdravstvenog osiguranja, mešani oblici fondova, zajednički fondovi, uzajamni fondovi (*mutual or investment funds*), i drugi. Poslednjih godina, i u skladu sa izazovima zelene tranzicije, istraživanja raznih institucija i stručna javnost doveli su do buma takozvanih ekoloških investicija (*eco friendly investments*) i zelenih obveznica (*green bonds*).

U cilju privlačenja portfolio investicija, zemlje u razvoju teže preoblikovanju zakonodavstva i liberalizaciji trgovinskih tokova, razvoju finansijskih tržišta i devizne regulative, kao i usaglašavanju sa međunarodnim propisima. Generalno, tranzicija ka tržišnoj ekonomiji podrazumeva usvajanje strategija za razvijanje tržišne ekonomije, akcione planove, regulatorni sistem, zatim promenu svesti kod mlade generacije i preduzetnika. Promena svesti u ovoj oblasti može biti produhovljenija kroz princip grupnog finansiranja ili *crowdfunding*-a (Crowdfunding.rs, 2019).

U Srbiji, finansijko tržište je nedovoljno razvjeno i investitori, kako strani tako i domaći, nemaju dovoljno poverenja i iskustva u berzanskom poslovanju, što osporava njen razvoj, a s tim i razvoj srpskog tržišta. Povodom unapređenja razvoja finansijskog tržišta, u Srbiji su izglasani novi zakoni 2019. godine, kao što su Zakon o alternativnim investicionim fondovima i Zakon o otvorenim investicionim fondovima sa javnom ponudom (Komisija za HOV Republike Srbije, 2019). Prema Komisiji za HOV, Zakon o alternativnim investicionim fondovima je zasnovan na odgovarajućoj EU regulativi i predviđa nove vrste fleksibilnijih fondova, poput fondova preduzetničkog i privatnog kapitala. Komisija za HOV smatra da je enormno prisustvo banaka jedan od glavnih problema nerazvijenosti finansijskog tržišta jer čak 93% ovog tržišta u Srbiji čine banke[1]. Procenat banaka kao finansijskih institucija u Srbiji nije daleko viši od evropskog proseka, s razlikom u tome da je u Evropi bankarsko tržište diverzifikovanije.

3) Međunarodni zajam. Oblik međunarodnog kretanja kapitala za koje zajmodavac u određenoj meri prima kamate od zajmoprimca, naziva se međunarodni zajam. Zajmodavac i zajmoprimac međunarodnog zajma mogu biti institucije, organizacije, vlade i kompanije. Učesnici međunarodnog zajma imaju za cilj profit ili ekonomsku pomoć, u zavisnosti od tipa međunarodnog zajma. U slučaju međunarodnog zajma, subjekat koji poseduje višak finansija, finansira subjekat sa manjkom finansija, uglavnom uz minimalo posredovanje bankarskih institucija (Kovač, 1994). Što je zemlja nerazvijenija (npr. nedovoljno razvijena finansijka tržišta, tržišta kapitala), to je stepen međunarodnog zajma viši, čime se povećava stepen zaduženosti zemlje primaoca zajma. Što je zemlja zaduženija, sve je bliža kulminaciji dužničke krize. Savremeni primeri dužničkih kriza (kriza javnog duga, devizna kriza i slično) su Grčka, Španija, Italija. Poređenja radi, po kriterijumu iz Mastrihta, u Srbiji udeo javnog duga u bruto domaćem proizvodu (BDP) u martu 2022. godine iznosi 52,4%[2] (Uprava za javni dug, 2022).

Međunarodni zajam se deli na javni kapital i privatni kapital. Javni kapital predstavlja kapitalna i novčana sredstva međunarodnih organizacija, državnih i poludržavnih institucija, centralnih banaka i njima srodnim institucijama. Javni kapital podrazumeva zajmove između vlada različitih zemalja, te je zajam javnog kapitala pod direktnom kontrolnom vlada. U međunarodnom zajmu javnog kapitala motivi mogu biti različite prirode: ekonomska, socijalna, međunarodna pomoć, profit, finansiranje vladinih projekata (izvoz, obrazovanje, međunarodna saradnja, drugi podsticaji). Privatni kapital predstavlja kapitalna i novčana sredstva privatnih lica i nevladinih organizacija. Kretanje privatnog kapitala podrazumeva pozajmicu između privatnih lica ili privatnih institucija. Ukoliko je reč o privatnom zaduživanju, podrazumevaju se žiranti i obično su to su centralna banka ili vlada zemlje koja traži zajam.

Međunarodni kapital se kreće u odnosu na tip investitora i njegove motive. Po sličnom principu, investitor aktivira investicije u jednom od oblika SDI u zavisnosti od tipologije poslovanja i brojnih motiva.

1.2 SDI na međunarodnoj sceni: motivi ulaganja i tipovi investitora

SDI motivišu stranog investitora sa jedne strane i subjekta zemlje domaćina sa druge strane. Strani investitor može biti malo ili srednje preduzeće, velika ili multinacionalna kompanija. Evropska komisija (European Commission, 2019) razlikuje strane ivestitore po poreklu (*investors by origin*) i po sektoru (*investors by sector*). Subjekat zemlje domaćina, koji je motivisani korisnik SDI, može biti privatno preduzeće, javno ili DP, vlada ili nevladina organizacija. Obe strane se mogu voditi različitim motivima (ekonomsko-finansijskim, strateškim, subjektivnim). Ostvarivanje viših profita i prihoda spada u grupu ekonomsko-finansijkih motiva. Motivi strateške prirode, ili strateški motivi, se odnose na proizvodnju i povećanje proizvodnog kapaciteta koji su vezani za obezbeđivanje tržišta, povoljne prirodne resurse, povoljne ljudske resurse (jeftinije kvalifikovane, polu-kvalifikovane i nekvalifikovane radne snage) i uvećanje opšte efikasnosti. Motivi subjektivne prirode, koji su povezani sa ekonomskim, finansijskim i strateškim motivima, se odnose na sposobnost preduzeća ili organizacije u upravljanju podružnicama na konkurentnom tržištu.

Motivi stranog investitora su ostvarivanje profita ili prihoda. Ostvarivanje profita na slobodnom tržištu je standardni motiv stranog investitora kada odlučuje o proširivanju na inostrano tržište.

1.2.1 Profit kao motiv

Preduzeća koja posluju na slobodnom tržištu imaju za cilj povećanje prometa robe i usluga radi ostvarivanja krajnjeg cilja - višeg profita. Profit se realizuje trgovinom, preko izvoza i putem SDI. Međunarodno iskustvo je pokazalo da je ostvarivanje profita preko SDI efikasnije od postizanja profita preko izvoza. Izvozom robe i usluga preduzeća imaju troškove prevoza, plaćaju tarife i carine. Izvozom kapitala (SDI) preduzeća stacioniraju poslovanje na teritoriji niže razvijene zemlje, snose troškove tranfera vrednosti[3] i ne preuzimaju deo zarade (kao u slučaju izvoza) već kontinuirano posluju. Putem kontinuiranog poslovanja, strana preduzeća prisvajaju raznovrsne pogodnosti drugog tipa, kao što su industijski kapaciteti, ekonomični resursi, povoljne poreske obaveze i političke, socijalne i obrazovne prednosti zemlje domaćina. Zbog raznih pogodnosti zemlje domaćina, strani investitor može da se odluči i za investiranje u zemlju sa niskim stepenom razvoja, jer to često podrazumeva određene finansijske i poreske pogodnosti, kao i određene pogodnosti koje se odnose na relaksiranijiji zakonodavni okvir (npr. Zakonodavstvo zaštite životne sredine, radno zakonodavstvo, itd.). Stani investitor može imati visok uticaj na ovim faktorima ukoliko je blizak političkim strukturama zemlje domaćina. Na

ovaj način se stvara rizik od izgradnje sistema zavisnosti koje zastupaju i kontrolišu moćne grupacije i političke elite. Stepen zavisnosti između moćnih grupacija i (subjekta) zemlje domaćina zavisi od stepena spremnosti domaćih političkih elita i njihove efektivne pregovaračke pozicije.

U istraživanjima USAID (2005), Dunning & Lundan (2008), Hornberger, Battat & Kusek (2011) i Estrin & Uvalić (2014, str. 297-304), formulisane su 4 kategorije priliva SDI na osnovu motivacija stranog investitora: 1. SDI usmerene na prirodne resurse (*natural resource-seeking FDI*), odnosno eksploataciju prirodnih resursa zemlje domaćina, 2. SDI usmerene na tržišta (*market-seeking FDI*), odnosno ključni motiv je osvajanje novih tržišta, naročito nova tržišta u razvoju, 3. strateške SDI (*strategic asset-seeking FDI*), odnosno prisvajanje ili kupovina postojećih kompanija koje su već razvile tehnološke sposobnosti, prepoznatljive su na tržištu i stvorile su konkurentnu prednost u odnosu na svoje tržišne rivale, 4. SDI koje imaju za cilj unapređenje efikasnosti (*efficiency-seeking FDI*), odnosno omogućavaju niže troškove (proizvodnje, marketinga i tako dalje). U istraživanju Kalotay & Hunya (2000), kao osnovni motivi stranog investirora za ulazak na manje ravijena tržišta i uzimanje profita od ulaganja (naročito u sektor usluga, najčešće putem privatizacije) su niži troškovi proizvodnje i plate radnicima.

U poređenju sa zemljama članicama EU, kao i sa drugim razvijenim zemlja, zemlje Zapadnog Balkana su još uvek u procesu privredno-sistemskih reformi, stvaranju i obnavljanju fizičke infrastrukture itd. Pored toga, Srbija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina su tek 2011. godine dostigle BDP iz 1989. godine (Estrin & Uvalić, 2014). Uprkos značajnom razvoju zamalja Balkana tokom poslednjih dvadeset godina, ove zemlje se još uvek suočavaju sa lošim imidžom (koji je posledica mnogobrojnih faktora kao što su ratovi, konflikti, politička nestabilnost devedesetih godina, ali i kasnije) što je jedan od glavnih razloga za nizak nivo SDI na Balkanu u odnosu na druge zemlje u tranziciji.

Na odluke stranih investitora takođe mogu da utiču faktori poput rasta prosečnih zarada, starenje stanovništva, intenzivna migracija populacije. Navedeni trendovi su tipični za zemlje u tranziciji, te se postavlja pitanje šta bi bile osnovne prednosti za investitora da investira u te zemlje? Navode se pet osnovnih prednosti za investiranje u zemlje u tranziciji, čiji deo čine i zemlje Zapadnog Balkana.

Prvo, intenzivnija trgovina na međunarodnom nivou, kao i sve brži tehnološki razvoj, tendenciozno menjaju izgled nacionalnih i lokalnih ekonomija (Kekić, 2005). Priliv SDI podstiče produktivnost i otvaranje ekonomije (uvoz/izvoz) zemlje domaćina (Perić & Filipović, 2018). Zemlje u razvoju, a naročito zemlje sa srednjim i višim srednjim dohotkom, u velikom broju poseduju nedovoljno ili neefikasno iskorišćene resurse, koje strani investitor može da unapredi (Contessi & Weinberger, 2009). Stoga je prostor za razvoj prvi bitan faktor za investitore.

Naime, kompanije investiraju u informacione tehnologije (*IT*) i istraživanje i razvoj (*R&D*) i druge usluge (Lieberman, 2004; Maskell et al., 2006), kao i u talente (Lewin & Peeters, 2006a; Lewin & Peeters, 2006b; McKinsey Global Institute, 2015). Takozvani *outsourcing R&D*, koji nije nedavna pojava niti nov fenomen (Reddy, 1997; Pearce, 1999), kao i *outsourcing* nekog drugog dela proizvodnje, podrazumeva i izazove (npr. Mehta et al. 2006) socijalnih i kulturnih razlika, naročito one povezane sa upravljačkim procesima i izborom radne snage. S tim u vezi, Bulajić i Domazet tvrde da je od početka XXI veka *outsourcing* softverskog razvoja postao popularan (Bulajić & Domazet, 2012) što je rezultiralo rastom stope zaposlenosti u *IT* sektoru u zemljama u razvoju, dok se u razvijenim zemljama ova stopa smanjuje.

Drugo, zemlje domaćini obezbeđuju značajne podsticaje za investitore. Da bi privukle investitore, zemlje u tranziciji, a naročito one sa višim srednjim dohotkom, nude finansijske podsticaje, naročito u obliku investicionih kredita i poreskih olakšica, iako su istraživanja poput Klemm & Parys (2009) dokazala da nemaju pozitivnog efekta na ekonomski rast. Poslednjih decenija, državni podsticaji su usmereni na visokotehnološki sektor, kao što su računari, elektronika, digitalizacija, vojna tehnologija, saobraćaj, telekomunikacije, robotizacija. Državna pomoć, kao što su subvencije (Brander & Spencer, 1985), je u opštem smislu oblik protekcionizma koji neretko defanzivno deluje na sveobuhvatnu ekonomiju države. Subvencije, prema Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO), podrazumevaju finansijsku pomoć, direktnu ili indirektnu, poput smanjenja poreza (WTO, 2019). U zemljama Zapadnog Balkana, pa i u drugim zemljama u tranzici i zemljama sa višim srednjim dohotkom, subvencije su mnogobrojne i neretko nailaze na kritiku stručne javnosti, naročito kada država subvencioniše strane kompanije i gigante (Malović, 2019).

Treće, porez na dobit je znatno niži. Porez je najznačajniji izvor prihoda državnog budžeta, a najznačajniji poreski oblici su porez na dodatu vrednost (PDV), porez na dohodak, porez na dobit preduzeća, carine, akcize. U Srbiji, prihodi od poreza mogu iznositi od 80 do 90% državnog budžeta (Službeni glasnik, 2018). Najviši poreski prihod je od PDV-a i akciza, dok je porez na dobit preduzeća daleko niži. Porez na dobit preduzeća se može sniziti zakonskom regulativom kako bi država stimulisala kapitalne investicije. Što je viši prihod od PDV-a i akciza, veća je verovatnoća za mogućim smanjenjem poreza na dobit. Porez na dobit preduzeća (Tabela 1.1) zemlje domaćina je znatno niži (npr. u Srbiji je 15%) u odnosu na porez na dobit u matičnoj ekonomiji (npr. u Nemačkoj je 30%).

Tabela 1.1: Lista zemalja po stopi poreza na dobit u Evropi u %

Zemlja	**Poslednje**	**Period**	**Prethodno**
Malta	35	Decembar-2018	35
Francuska	31	Decembar-2019	33
Nemačka	30	Decembar-2019	30
Belgija	29	Decembar-2019	29
Grčka	28	Decembar-2019	29
Luksemburg	27,08	Decembar-2018	27,08

Španija	25	Decembar-2019	25
Holandija	25	Decembar-2019	25
Austrija	25	Decembar-2018	25
Italija	24	Decembar-2019	24
Evro zona	23,3	Decembar-2018	24,1
Norveška	22	Decembar-2019	23
Turska	22	Decembar-2019	22
Danska	22	Decembar-2019	22
Švedska	21,4	Decembar-2019	22
Evropska Unija	21,3	Decembar-2018	21,9
Slovačka	21	Decembar-2018	21
Portugalija	21	Decembar-2019	21
Estonija	20	Decembar-2018	20
Rusija	20	Decembar-2019	20
Finska	20	Decembar-2018	20
Slovenija	19	Decembar-2019	19
Poljska	19	Decembar-2019	19
Republika Češka	19	Decembar-2019	19
Ujedinjeno Kraljevstvo	19	Decembar-2019	19
Hrvatska	18	Decembar-2019	18
Švajcarska	18	Decembar-2019	18
Ukrajina	18	Decembar-2019	18
Rumunija	16	Decembar-2019	16
Srbija	15	Decembar-2019	15
Litvanija	15	Decembar-2018	15
Albanija	15	Decembar-2018	15
Kipar	12,5	Decembar-2018	12,5
Bosna i Hercegovina	10	Decembar-2018	10
Kosovo (pokrajina Srbije)	10	Decembar-2019	10
Makedonija	10	Decembar-2018	10
Bugarska	10	Decembar-2019	10
Crna Gora	9	Decembar-2018	9
Mađarska	9	Decembar-2019	9

Izvor: Prilagođeno prema Trading Economics (2019)

Zemlje, u cilju povećanja poreskih prihoda, često povećavaju poreske stope, kao što se može videti na primeru visoko razvijenih zemalja i nekih zemalja sa višim srednjim dohotkom.

Četvrto, u zemljama u tranziciji zarade su znatno niže u odnosu na zarade u razvijenim zemljama. Kretanje kapitala je konstantno i može prouzrokovati nedostatak radnih mesta, čime se postiže niža vrednost rada. U prisustvu kapitala, radna mesta su otvorena i rad vredi više nego gde je kapital odsutan[4]. S obzirom na to da je nivo zarada u direktnoj vezi sa radnicima, sledeći faktor za investiranje je povoljna radna snaga u zemljama u tranziciji, s tim i u zemljama sa višim srednjim dohotkom.

Peto, radna snaga je jeftinija u zemljama u tranziciji (npr. Urošević, Đorđević & Cvijanović, 2009; Mićić & Zeremski, 2011). Velika preduzeća otvaraju proizvodne pogodne i druge baze proizvodnje zbog jeftine radne snage. Upošljavanjem domaće radne snage, strana preduzeća postižu manje izdatke po zaposlenom licu. Strana preduzeća su imala tendenciju uvoza stručnog menadžmenta i kvalifikovane radne snage, zbog lingvističkih barijera i usklađenog mentaliteta stručnjaka sa poslovnom klimom preduzeća. Međutim, sada sve ređe uvoze stručni kadar, s obzirom na to da zemlja domaćih plasira jeftinu kvalifikovanu radnu snagu kroz podsticaje državnih agencija za zapošljavanje, kao i mlade kadrove preko novonastalog programa dualnog obrazovanja. Ulaganjem u obrazovanje i kompetentnost u domaću kvalifikovanu radnu snagu, strana preduzeća stiču mogućnosti manjih izdataka i pristupačnijeg stručnog kadra u pogledu geografske pozicije i kulturnog približavanja mentalitetu domaćeg tržišta (npr. Shultz, 1961). Jeftina radna snaga je, dakle, ključni faktor u procesu odlučivanja stranog investitora, i to ne samo zbog nižih troškova već i zbog kvalifikovane radne snage, njene sposobnosti i motivaciji radnika.

1.2.2 Prihod kao motiv

Motiv stranog investitora može biti prihod, rađe no profit. Preduzeća iz Kine, Indije i Jugoistočne Azije su značajno napredovala nakon globalne finansijske krize 2008. godine. Jedan od osnovnih razloga značajnog napretka ovih azijskih zemalja je fokus preduzeća na rast prihoda, a ne na margine dobiti. Mnoge kompanije poreklom iz zemalja u razvoju su osvojile međunarodnu scenu i menjaju pravila igre. Po visini prihoda, kineske kompanije čine 23% *Fortune Global 100* liste (23 od 100 rangiranih kompanija), dok se udeo severnoameričkih i zapadnoevropskih smanjuje (Fortune Global 500, 2019a). Po visini profita, sa druge strane, udeo kineskih kompanije na globalnom nivou je niži za 5% (17 od 100 komanija), dok je udeo američkih kompanija još uvek na zavidnom nivou, odnosno preko 40% najprofitabilnih 100 kompanija u svetu (Fortune Global 500, 2019b). Američke kompanije, dakle, nastavljaju da budu najprofitabilnije u svetu (McKinsey Global Institute, 2015, str. 19-23).

Zemlje u razvoju primenjuju strategiju rasta prihoda koji obezbeđuje rekordan rast profita. Po izveštaju *McKinsey Global Institute* (McKinsey Global Institute, 2015), od 1980. godine do 2013. godine, globalni prihod se povećao sa 56 mlrd. USD na više od 130 mlrd. USD. Za enormni rast globalnog prihoda najzaslužnije su zemlje u razvoju, kao i rast potrošnje, investicija i lanaca snabdevanja na međunarodnom nivou. Na globalnom nivou, zemlje u razvoju su, do 2013. godine, zaslužne za 40% ukupnog prihoda (McKinsey Global Institute, 2015, str. 4, 23-28), duplo manje nego 1980. godine. Severnoameričke i zapadnoevropske kompanije još uvek imaju najveći udeo u stranim prihodima (generišu 56% globanih SDI), i većina (60%

kompanija) ima sopstvene objekte, proizvodne centre, ekspoziture i poslovne partnere u više od 10 zemalja u proseku (McKinsey Global Institute, 2015, str. 5).

Novi akteri na globalnom tržištu, poreklom iz zemalja u razvoju, teže prvenstveno povećanju prihoda i tržišnog učešća na globalnom tržištu, pa tek onda maksimiziranju povratka uloženog kapitala. Kompanije iz zemalja u razvoju iza kojih stoji država, postaju nacionalni šampioni jer njihovu ekspanziju podržava vlada, te ne čudi podatak da u strukturi ukupnih prihoda kompanija na globalnom nivou, preko 15% potiče iz kompanija zemalja u razvoju (Fortune Global 500, 2019a).

Primera radi, među kompanijama koje imaju najviše prihode, zatim imovinu, radnike, korisnike i, kao finalni rezultat profit, su kompanije koje se bave informacionim tehnologijama. Tako je npr. indijska telekomunikaciona kompanija *Bharti Airtel* 2015. godine imala 310 miliona pretplatnika širom sveta (blizu broju stanovnika SAD-a), a Alibaba je 2014. godine na svojoj platformi ostvario više od 9 mlrd. USD prodaje za samo 24 sata tokom svoje promocije „*Single days*". Kompanije koje su fokusirane na rast prihoda neguju sopstvene velike korisničke mreže čak i po cenu gubitka novca tokom dužeg vremenskog perioda (McKinsey Global Institute, 2015, str. 10-12).

Motivi subjekta zemlje domaćina za privlačenje SDI su brojni: mogućnosti povećanja proizvodnje, uvoz tehnologije i informaciono-komunikacionih sistema, rast izvoznog potencijala, smanjenje zaduženosti zemlje, priliv kapitalnih sredstava, priliv deviza, poboljšanje investicione pozicije, povećanje konkurentnosti i reputacije, slabljenje i eliminacija monopola, osposobljavanje preduzeća u stečaju, uvećanje priliva od poreza, uvoz znanja (menadžerskog i stručnog), zapošljavanje, regulacija potrošačkih cena i ostalo u svrhu privredne stabilnosti i ekonomskog rasta. Efekti motiva mogu biti direktni ili indirektni, a efekti prelivanja SDI mogu biti pozitivni ili negativni.

Postoje emirijski dokazi da SDI utiču negativno na ekonomski rast zemlje domaćina (Lee, Baimukhamedova & Akhmetova, 2009). Među takvima, Laura Alfaro (Alfaro, 2003) je dokazala da je efekat SDI na ekonomski rast dvosmislen i da zavisi od sektora, tačnije da je efekat SDI na rast primarnog sektora negativan, na rast industrijskog sektora pozitivan, a na rast usluga neodređen. Iako je utvrđeno da SDI donose transfer tehnologije i *know-how* menadžmenta, nove proizvodne procese i edukaciju zaposlenih u firmama zemlje domaćina, akademici su otvorili veliku debatu povodom te tvrdnje i uveliko preispituju pozitivna prelivanja SDI. Na jednoj strani su tvrdnje da SDI pozitivno utiču na ekonomski rast zemlje domaćina (Lipsey, 2002; Šabić et al., 2012, Mehra, 2013) ili imaju slab pozitivan uticaj (Hanson, 2001; Lee, Gardner & Johnson, 2011), a na drugoj strani da SDI negativno utiču na ekonomski rast zemlje domaćina (Hirschman, 1958, str. 109; Gorg & Greenaway, 2002).

Potrebe zemalja u razvoju da privuku SDI su uglavnom nedostatak kapitala za finansiranje domaćih ekonomskih aktivnosti, nedostatak tehnologije i znanja za pokretanje

domaćih projekata (Dogru, 2012). Jedan od motiva zemlje domaćina za privlačenje SDI je finansijski razvoj. Od fundamentalnog značaja je razumevanje činjenice da ekonomski rast ne donosi uvek finansijski razvoj, ali je finansijski razvoj ključan za ekonomski rast (Xu, 2000). Ova tvrdnja sugeriše da ekonomski rast i finansijski razvoj idu *pari passu* i da finansijski razvoj ne zavisi od SDI.

Ključna motivacija zemlje domaćina je otvaranje radnih mesta i upošljavanje. Trend poslednjih decenija, koji se smatra najefikasnijim za otvaranje radnih mesta i upošljavanje, je proces privatizacije. Istraživanje Boubkari & Cosset (1998) potvrđuje da privatizacija u zemljama u razvoju (s tim i u zemljama sa višim srednjim dohotkom) povećava profitabilnost, operativnu efikasnost, potrošnju kapitalnih investicija, prodaju, ukupnu zaposlenost i dividende.

Prozor 1 - O privatizaciji

Fenomen privatizacije je postao odraz kapitalizma. Državna i javna preduzeća su privatizovana ili delimično privatizovana po izuzetno visokim stopama tokom poslednjih decenija. Privatizacija nije samo odraz uspešnog poslovanja u razvijenim zemljama, već i u zemljama u razvoju u kojima se i dalje dramatično sprovodi proces privatizacije. Privatizacija je promocija kapitalizma, ali i promocija trgovinskih organizacija, uspešnijih performansi DP i javnih preduzeća, koja uključije i poboljšanje državnih računa, naročito bilansa tokova i eliminaciju monopolističkih elemenata. U zemljama u razvoju, primeni privatizacije predstoje poboljšanje efikasnosti zakonskih regulativa, proces stabilizacije i konsolidacije, kao i orijentisanje svesti ka konkurentnom tržištu. Različite studije su pokazale da preduzeća nakon privatizacije imaju uvećanu proizvodnju, višu operativnu efikasnost, veću prodaju i mogućnosti ulaganja. Privatizacija može da doprinese razvoju kapitalnih tržišta, u zavisnosti od metoda privatizacije i nivoa razvijenosti tržišta i zemlje. U mnogim zemljama, a i u Srbiji, preduzeća su se namenski dovodila do bankrota kako bi se što pre privatizovala. Kapitalizacija tržišta ima mogućnost razvoja, ukoliko privatizacija doprinosi plasiranju akcija i HOV nakon promene vlasničke strukture kompanija. Volatilnost berze jedne države ipak može da ugrozi privatna preduzeća, o čemu vode računa država i moćne grupacije. Vodilja Srbije za ulazak u EU i ekononski razvoj je privatizaicja. Očekuje se da bi članstvo u EU navodno donelo mnoštvo pogodnosti kao što su stabilnost zakonskih regulativa, strožije politike rada, nacionalna sigurnost i mogućnost korišćenja fondova EU za strukturalne reforme, poboljšanje i izgradnju nove infrastrukture.

Rast investicija je planiran po osnovu privatizacija DP i SDI (vidi Prozor 1). DP se, po dosadašnjem iskustvu, privatizuju uglavnom preko SDI. Kada se javno ili DP privatizuje, menja se struktura vlasništva tog preduzeća. Na tržištima u razvoju, struktura vlasništva preduzeća direktno utiče na stil poslovanja, strategije rasta i poslovnu klimu (*working environment*). Preduzeće investitor se generalno fokusira na dugoročni rast kroz investicije u cilju postizanja vodeće pozicije na tržištu. Nasuprot tome, preduzeća koja imaju većinsko javno vlasništvo, u obavezi su da „polažu račune" državi (akcionaru) i generalno se fokusiraju na maksimiziranje zarada. Preduzeća sa većinskim privatnim vlasništvom teže agresivnijem razvoju poslovanja u cilju rasta prihoda, što ih vodi ka višim stopama investiranja i reinvestiranja kroz strategije SDI (najčešće M&A).

Kapitalne investicije, ili kapitalna ulaganja, velikim delom čine subvencije. Po analizi različitih autora (Sokčević & Dugalić, 2007; Jeremić & Lika, 2015; Malović, 2019), privatizaciju DP bi trebalo uzeti u obzir ne samo strani vlasnici već i domaći privrednici i građani.

Prema slobodnoj interpretaciji dela Ronalda Kousa (Coase, 1937; Coase, 1981), odnosno Kousovoj teoremi, troškovi transakcija trebalo bi da budu minimalni i loša privatizacija ne utiče na efikasnost ekonomije. Kada bi se prodale, čak i podelile firme onima koji „ne znaju da rade", oni bi ih ubrzo prodali onima „koji znaju da rade". Na taj način se ekonomska efikasnost odvaja od distributivne pravde, što bi moglo podleći raznim kritikama (npr. Hurwicz, 1995), zbog vladavine prava, migranata, sigurne teritorije za novac, politike. „Oni koji znaju da rade" mogu indirektno uticati na distributivnu pravdu. Na primer, pod pretpostvkom da su „oni koji znaju da rade" bogati i plutokrate, spremni su da ulažu u segmente izvan kupljene firme, kao na primer u vladavinu prava.

Glavni pokretači tokova stranih investicija, relevantni za zemlju domaćina i stranog invetitora, su veličina ekonomije domaćina, veličina privrede stranog ulagača i udaljenost između dve privrede zemlje. Podceline pokretača su troškovi proizvodnje, posebno troškovi radne jedinice (ili razlike u zaradama), prisustvo prirodnih resursa, posebno za ulaganja u primarni sektor, institucionalni okvir koji olakšava ili sprečava poslovanje stranih investitora, članstvo u međunarodnim trgovinskim i privrednim udruženjima ili zajednicama.

1.3 Trendovi u zemljama sa višim srednjim dohotkom: SDI kao faktor unapređenja konkurentnosti privrede

Prema klasifikaciji SB, zemlje se prema godišnjem BND-u po glavi stanovnika mogu rangirati na:

- ekonomije sa niskim dohotkom (od 1.045 dolara ili manje),
- ekonomije sa nižim srednjim dohotkom (između 1.046 i 4.095 dolara),
- ekonomije sa višim srednjim dohotkom (između 4.096 i 12.695 dolara), i
- ekonomije sa visokim dohotkom (od 12.696 dolara ili više).

U ovom radu fokus će biti na ekonomije sa višim srednjim dohotkom kojih ima 58. Na ovom uzorku zemalja će se pratiti uticaj SDI na unapređenje konkurentnosti. Prema geografskoj poziciji, zemlje sa višim srednjim dohotkom se mogu klasifikovati na sledeći način:

- Istočna Azija, Južna Azija i Pacifik: Američka Samoa, Kina, Fidži, Malazija, Ostrva Maršal, Tajland, Tuvalu, Tonga, Maldivi;
- Evropa i Centralna Azija: Albanija, Armenija, Severna Makedonija, Rumunija, Bosna i Hercegovina, Srbija (i Kosovo), Bugarska, Crna Gora, Gruzija, Azerbejdžan, Moldavija, Kazahstan, Turska, Turkmenistan, Belorusija, Rusija;
- Bliski istok i Afrika: Irak, Jordan, Liban, Libija, Gabon, Južna Afrika, Mauricijus, Namibija, Ekvatorijalna Gvineja, Bocvana;
- Latinska Amerika i Karibi: Argentina, Paragvaj, Gvatemala, Peru, Jamajka, Brazil, Kolumbija, Kosta Rika, Kuba, Dominika, Dominikanska Republika, Meksiko, Ekvador, Panama, Gvajana, Surinam, Grenada, Sveta Lucija, Sent Vinsent i Grenadini.

U grupi ekonomija sa višim srednjim dohotkom se nalaze i zemlje u tranziciji. Veliki broj evropskih zemalja u tranziciji spada u zemlje sa višim srednjim dohotkom. U zemljama Centralne i Centralno-istočne Evrope ekonomska tranzicija je započela krajem 1989. godine, nakon prelaska na tržišni sistem privređivanja. Zajedničke karakteristike za ove zemlje su društveno-političko okruženje, teritorijalna dezintegracija zemalja, kao na primer raspad Jugoslavije i pad Berlinskog zida. Pored toga, zajedničko za ove zemlje je orijentacija na ekonomsku tranziciju koja polazi od privatizacije, rast BDP-a i zaposlenosti. Rast BDP-a i zaposlenosti ne zavisi samo od privatnog sektora, već i od javnog sektora i institucija. Privatni i javni sektor zajedno određuju strukturu zaposlenosti i zarada, nivoa BDP-a i drugih makroekonomskih indikatora (npr. stope inflacije), nadasve utičući na konkurentnost ekonomije zemlje (Grotkowska, Wincenciak & Gajderowicz, 2018).

Zemalja sa višim srednjim dohotkom (*UMICs*) ima ukupno 58 po klasifikaciji SB 2020. To su one zemlje koje prolaze kroz tranziciju iz srednjeg u viši dohodak (Dodatak A) i rangiraju se prema BND po glavi stanovnika (IBRD, 2017). Ekonomije sa višim srednjim dohotkom su prema SB rangirane na nivou između 4.096 i 12.695 dolara BND-a po glavi stanovnika u 2020. godini (World Bank, 2021). Osnovni cilj politika zemalja sa višim srednjim dohotkom je ekonomski razvoj. Makroekonomski pokazatelji su međusobno povezni i u službi su ekonomskog razvoja zemalja sa višim srednjim dohotkom. Obzirom da su SDI ključne za ekonomski razvoj (OECD, 2008; Tuzunturuk, Inam & Giray, 2018; OECD, 2018), SDI i ekonomski rast su međuzavisni. Od ključnog značaja je analizirati uticaj stranog kapitala kroz prizmu institucionalnog razvoja, ekonomskog i političkog rizika, osnosno kroz celokupnu makroekonomsku stabilnost koja utiče na međunarodnu konkurentnost zemlje.

Makroekonomska stabilnost podrazumeva kontinuiran ekonomski rast uz nisku stopu nezaposlenosti, kontrolisanu stopu inflacije i stabilan devizni kurs i platni bilans u ravnoteži (Henisz, 2000; Bevan & Estrin, 2004; Estrin, 2017). Sa druge strane, postoje tvrdnje da SDI i kvalitet institucija nisu uvek tesno povezane, odnosno da SDI ne dolaze uvek tamo gde su razvijene institucije, naročito u zemljama koje su bogate prirodnim resursima, kao što su Rusija (Estrin, 2017) i Kina.

Za razliku od zemalja sa srednjim dohotkom, koje imaju potrebe za osnovnim strukturalnim promena, zemljama sa višim srednjim dohotkom su potrebne druge vrste promena kako ne bi ostale „zarobljene“ u zamci srednjeg dohotka (OECD, 2018). U pravljenju i primeni programa za ekonomski rast i razvoj, zemlje sa višim srednjim dohotkom u različitoj meri (u zavisnosti od države) imaju podršku svetskih institucija poput SB i njenih članica. Nekim od zemalja sa višim srednjim dohotkom je još uvek potrebna finansijska i tehnička pomoć od međunarodnih institucija, dok se neke od tih zemalja postepeno oslobađaju finansijske zavisnosti od SB i implementiraju sopstvene programe koje same finansiraju. Osnovna strategija SB je da sa zemljama sa višim srednjim dohotkom rade na održivom ekonomskom rastu, da podrže efektnije investicije u ljudske resurse, kao i da podstaknu otpornost ovih zemalja prema globalnim pretnjama. S tim u vezi, posmatraju se određene oblasti koje su zajedničke za grupu zemalja sa višim srednjim dohotkom:

a) Održivi ekonomski rast u zemljama sa višim srednjim dohotkom podrazumeva napredak u reformama ekonomskih politika, naročito u kvalitetu institucija i vladavine prava, razvoja tehnologije i inovacija. Takođe, međunarodne institucije pomažu u stvaranju tržišta u okviru regulatornog sistema i partnerstava između javnog i privatnog sektora. Zemlje sa višim srednjim dohotkom, iako su značajno ispod (po standardu) razvijenih zemalja, napreduju i u drugim sferama: obrazovanje, inovacije, konkurentnost i kompetitivnost. SB podržava inovacije poljoprivrednog sektora, infrastrukture, obrazovanja, industrije i menadžmenta zemalja sa višim srednjim dohotkom i kontinuirano sprovodi dijagnostiku napretka i efikasnosti istih (IBRD, 2017, str. 5-23).

b) Ulaganje u ljudske resurse je jedna od ključnih dugoročnih strategija zemalja sa višim srednjim dohotkom. Ulaganje u obrazovanje ljudi podrazumeva ulaganje u školovanje najmlađih kao i u kvalitet obrazovnih institucija i programa (IBRD, 2017, str. 24-35).

v) Krizne situacije. Najznačajniji zadatak SB prema zemljama sa višim srednjim dohotkom je podsticanje otpornosti prema kriznim situacijama što podrazumeva postizanje sporazuma na globalnom nivou, naročito o obnovljivim resursima, prirodnim katastrofama i klimatskim promenama, koje iziskuje finansijska sredstva i mnogobrojne dijaloge (IBRD, 2017, str. 36-46).

g) Agenda znanja SB za zemlje sa višim srednjim dohotkom se sastoji u intenzivnom pružanju usluga (znanja) u vezi sa pozajmljivanjem i dizajnom operacija pozajmljivanja. Tačnije, razvija se sposobnost brzog (efektnog i efikasnog) ispunjavanja zahteva klijentata i davanje vrhunskih saveta. U ovoj sferi se zemlje sa višim srednjim dohotkom značajno brzo razvijaju, iako su prilično ispod standarda razvijenih zemalja. Nadzor nad agendom znanja je prilično slab, uglavnom zbog niskih mogućnosti merenja znanja, čiji se uticaj može osetiti putem drugih statistika nakon izvesnog vremenskog perioda (IBRD, 2017, str. 47-52).

Politike ekonomskog razvoja se razlikuju od zemlje do zemlje u zavisnosti od kulturoloških, geografskih, političkih i ekonomskih faktora i zbog jedinstvenosti institucionalnog sistema. Ekonomije zemalja teže prelasku u viši nivo tranzicije (grupa višeg dohotka). Uspešnost u tome zavisi najpre od strategija za tranziciju iz jedne grupe u drugu, kao i tehnološke, naučno-stručne i obrazovne dostupnosti. Pored ostalog, postoji rizik od stagniranja, odnosno ostajanja „zarobljenih“ u grupu zemalja sa srednjim dohotkom. To se događa ukoliko zemlja koja teži prelasku u grupu zemalja sa višim dohotkom nije uspešna u inovaciji i diferencijaciji tržišta, modernizaciji institucija, agilnosti tržišta kapitala, ako nije konkurentna i ako postoji nesklad između visoko obrazovane radne snage i kritičnog inovativnog razvoja.

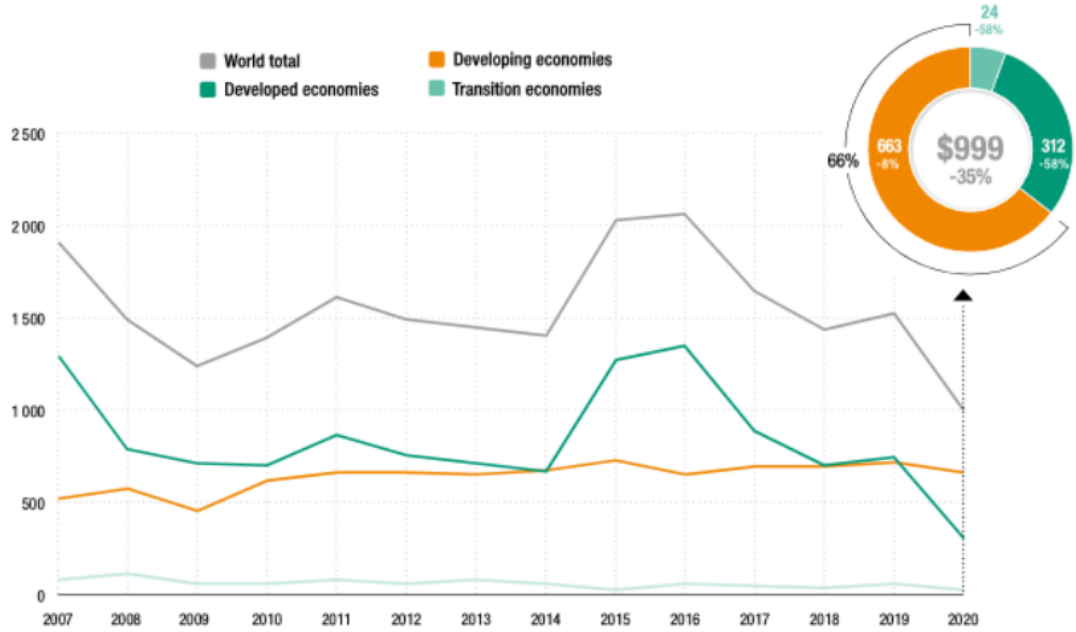
U literaturi su identifikovane činjenice u vezi sa zemljama u tranziciji i „zarobljeništva“ u grupi srednjeg dohotka (Bulman, Eden & Nguyen, 2017). Ovi autori dokazuju da su zemlje u tranziciji koje su uspele da kroz strategije ekonomskog rasta iz grupe zemalja sa niskim dohotkom (PKM BDP-a po glavi stnovnika manji ili jednak 10%) pređu u klasifikaciju zemalja sa srednjim dohotkom (PKM BDP-a po glavi stnovnika među 10 i 50%) tu i ostanu. Naime, zemljama koje su dostigle nivo srednjeg dohotka je daleko teže da pređu u kategoriju zemalja sa visokim dohotkom (PKM BDP-a po glavi stnovnika preko 50%), te tako ostaju zarobljene u takozvanoj „zamci srednjeg dohotka“. Da bi izašle iz zamke srednjeg dohotka (Gill et al., 2007; Lu, 2013), zemlje bi trebalo oprezno da menjaju strategije rasta (prilagođavanje ekonomske strukture, rast izvoznih kapaciteta, kontrolisanje inflacije i drugo).

U situaciji u kojoj se zemlja sa niskm srednjim dohotkom kreće u skladu sa međunarodnim kriterijumima, potrebne su decenija ili dve da se svrsta u zemlje sa srednjim dohotkom. U proseku, sličan vremenski period je potreban državama sa srednjim dokotkom da

se svrstaju u ekonomije sa višim dohotkom, ostajući duži vremenski period „zarobljeni“ u grupi zemalja sa višim srednjim dohotkom. Ekonomiji sa višim srednjim dohotkom je potrebno 15 godina da preraste u ekonomiju sa visokim dohotkom (Felipe, Kumar & Galope, 2014). Za zemlje u kojima institucije stimulišu ekonomski rast (Acemoglu, Johnson & Robinson, 2004) veća je verovatnoća za smanjenjem vremenskog perioda izlaženja iz „ropstva“. Stoga, smatra se da za ekonomije nije lako preći iz srednjeg dohotka u viši dohodak, a da je lako ostati „zarobljen“ na duži vremenski period u višem srednjem dohotku, što pokazuje i analiza lista klasifikacije zemalja kroz vreme (World Bank, 2019). U ekonomijama sa višim srednjim dohotkom nejednakost u prihodima teži k rastu, za šta postoje mnogobrojni empirijski dokazi i što je logika kojom se kapitlistički sistem vodi.

Trend ili globalni tokovi SDI, prikazani na grafikonu 1.2, imali su drastičan pad usled pandemije izazvane novim korona virusom (UNCTAD, 2021b). SDI su bili 1000 mlrd. USD u 2020. godini, tri puta ispod dostignutog minimuma nakon globalne finansijske krize 2008. godine. Grinfild investicije su najviše bile pogođene ovom krizom, naročito one predviđene za industriju i nove infrastrukturne projekte u zemljama u razvoju (UNCTAD, 2021b, str. 9-21).

Grafikon 1.2: Priliv SDI od 2007. do 2020. godine u mlrd. USD

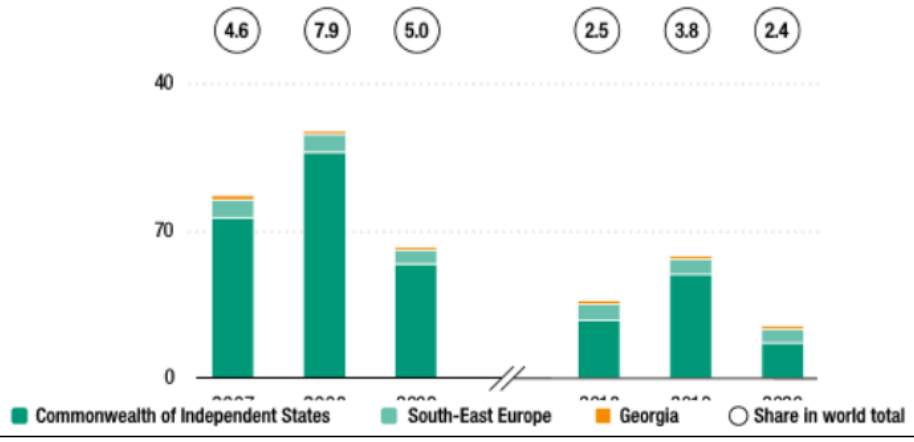

Izvor: World Investment Report 2021, (UNCTAD, 2021b), str. 2.

Priliv SDI na globalnom nivou je porastao na 1.890 mlrd USD u 2010. godini, nakon velikih padova tokom 2008. i 2009. godine. Po Dogru (2012), to je dovelo do otvaranja novih radnih mesta, poboljšanja poslovnih veština i omogućen je prenos tehnologija. Od 2011. do 2014. godine, SDI su imale globalni trend niskog pada, dok je godine 2015. priliv SDI na svetskom nivou dostigao iznos od 2.650 mlrd. USD i drastično je opadao do 2018. godine (1.200 mlrd. USD na globalnom nivou). Između 2018. i 2019. godine, svetski priliv SDI kreće uzlaznom kretanjem, da bi ponovo drastično opao usled novonastale krize. SDI su smanjene za čak 58% u razvijenim zemljama i u zemljama u tranziciji, dok su u zemljama u razvoju redukovane za 8%, za ukupnih oko 500 mlrd. USD na globalnom nivou.

Priliv SDI na nivou zemalja u tranziciji je takođe bio pogođen novonastalom globalnom zdravstvenom krizom (Grafikon 1.3).

Grafikon 1.3: Priliv SDI u ZUT u mlrd. USD i %

Izvor: World Investment Report 2021, (UNCTAD, 2021b), str. 65.

Pandemija novog korona virusa je dovela do pada tokova SDI u zemljama u tranziciji u 2020. godini. U periodu od 2018. do 2020. godine priliv SDI je bio u upola niži u proseku u odnosu na period globalne finansijske krize od 2007. do 2009. godine. Priliv SDI je najviše smanjen u Jugoistočnoj Evropi, Zajednici nezavisnih država (ZND) i Gruziji, tj. za više od 50% (na 24 mlrd. USD), što predstavlja najniži nivo SDI od 2003. godine. Za razliku od ovih zemalja, postoje zemlje u kojima je priliv SDI rastao u 2020. godini u odnosu na 2019. godinu, a to su Crna Gora, Kazahstan i Belorusija, sa ukupnim rastom od 27%. Najviši priliv SDI u ovim zemljama je bio u sektoru kredita (u bankarstvu i unutar proizvodnih preduzeća), čiji je najveći udeo proistekao iz Rusije, Kine i Švajcarske (UNCTAD, 2021b, str. 64-71).

S obzirom na to da su SDI za zemlje u razvoju, a naročito za postkomunističke zemlje u tranziciji, najzastupljeniji način transfera kapitala i tehnologija, merenje uticaja SDI na ekonomski razvoj je od ključnog značaja za praćenje ekonomskog rasta (*"catch up effect"*) u odnosu na razvijene zemlje (Melnyk, Kubatko & Pysarenko, 2014).

Mnogobrojna istraživanja su pokazala da efekat SDI na ekonomski rast u zemljama u tranziciji može biti pozitivan (Fortanier, 2007; Contessi & Weinberger, 2009; Melnyk, Kubatko & Pysarenko, 2014; Silajdžić & Mehić, 2016; Estrin, 2017), ali može biti i negativan (Schoors & van der Tol, 2002; Lyroudi, Papanastasiou & Vamvakidis, 2004; Stanišić, 2008; Jallab, Gbakou & Sandretto, 2008; Hanić, Kaličanin & Bodroža, 2017). Efekat zavisi od uzorka zemalja, vremenskog okvira posmatranja, metodologije merenja efekta i metodološkog pristupa istraživanja. Na primer, SDI pozitivno utiče na ekonomski rast u zemljama sa nižim srednjim dohotkom, višim srednjim dohotkom (kao i portfolio investicije), ali ne i u zemljama za niskim srednjim dohotkom (Vita & Kyaw, 2009). Uticaj SDI se meri na različite segmente ekonomskog rasta (raščlanjivanjem ekonomije na sektore, na određene pokazatelje tržišta, itd.). Stoga, postoji potreba odabira segmen(a)ta ekonomskog rasta, radi utvrđivanja uticaja SDI na određenu privrednu ili društvenu oblast.

Primera radi, istraživanja se bave utvrđivanjem uticaja priliva SDI na različite sektore (npr. Alfaro, 2003; Melnyk, Kubatko & Pysarenko, 2014, str. 19; Estrin & Uvalić, 2014; Jirasavetakul & Rahman, 2018), ne bi li se utvrdilo koji oblik SDI doprinosi zemlji domaćinu, posebno da bi se definisala perspektiva ulaganja i tipologija sektora koji strani ivestitor potencijalno targetuje. Na primer, prema podacima Jirasavetakul & Rahman (2018), Srbija je privukla najveći iznos SDI među zemljama Zapadnog Balkana. U Srbiju je plasirano više od polovine ukupnih SDI (61%), od čega najviše u sektor usluga (63%). U sektoru proizvodnje bitnu ulogu ima hemijska i naftna industrija (27%), a sledi prehrambena industrija (24%) (Jirasavetakul & Rahman, 2018, str. 7). S tim u vezi, uticaj SDI na privredu zemlje domaćina zavisi od toga u koji sektor (poljoprivreda, proizvodnja, usluge) strani investitor ulaže.

Laura Alfaro je na uzorku od 40 zemalja u periodu od 1981. do 1999. godine, utvrdila da priliv SDI u primarni sektor ima čak i negativnog uticaja na ekonomski rast zemlje domaćina. Nasuprot tome, sektor proizvodnje zemlje domaćina uživa benefite priliva SDI (Alfaro, 2003). Po istraživanju za 2010. godinu, sektor usluga predstavljao je oko 50% priliva SDI u Makedoniji i Rumuniji, blizu 60% u Albaniji i Bosni i Hercegovini, 68% u Bugarskoj i čak 73% u Hrvatskoj i Srbiji. Među najpovoljnijim sektorima stranih investitora u regionu su bankarstvo, telekomunikacije, nekretnine i trgovina na veliko i trgovina na malo. Sektor proizvodnje, sa druge strane, predstavlja veće razlike. Bosna i Hercegovina, Rumunija i Makedonija su privukle znatnu količinu SDI u proizvodnji (35%, 32% i 31% ukupnih SDI respektivno), dok su Hrvatska, Srbija, Bugarska i Albanija u tome nešto slabije (21%, 20%, 17%, 16% ukupnih SDI, respektivno) (Estrin & Uvalić, 2014, str. 293-295).

U pogledu stranog kapitala, na primer, kretanje SDI u zemlje BRIKS-a (Brazil, Rusija, Indija, Kina i Južna Afrika) je raslo u proseku od 28% godišnje u periodu od 2005. do 2010. godine. U 2010. godini, ovih pet ekonomija su uživale 18% svetskog priliva SDI (Hornberger, Battat & Kusek, 2011, str. 3).

Kekić je analizirao trend SDI za 27 zemalja istočne Evrope za period od 1998. do 2002. godine, zaključivši da veličina tržišta, prirodni resursi i cena rada značajno utiču na priliv SDI u ovim zemljama, dok je priliv SDI osetljiv na strategije privatizacije i institucionalni okvir uopšte. Ovaj autor je, takođe, analizirao trend SDI na području Balkana i zaključio je da priliv SDI zavisi od mira i bezbednosti u regionu, od ekonomskog oporavka i promena u poslovnom okruženju (Kekić, 2005). Da priliv SDI u velikoj meri zavisi od mira i stabilnosti u regionu, literatura je usaglašena (npr. Demekas et al., 2005; Brada, Kutan & Yigit, 2006; Friedman, 2020).

Zemlje sa višim srednjim dohotkom su unapredile zakonodavni okvir u cilju privlačenja stranog kapitala (IBRD, 2017) i SDI (OECD, 2018). Mencinger (2003), Bevan & Estrin (2004) i Silajdžić & Mehić (2016) tvrde da jedinični troškovi rada, veličina zemlje ulagača i zemlje domaćina, kao i geografska razdaljina između njih, određuju nivo SDI (između zapadnih razvijenih zemalja i zemalja u tranziciji), kao i da su SDI prisutniji tamo gde su jedinični troškovi rada niži nezavisno od distance jedne zemlje od druge. U pogledu kvaliteta institucija (formalnih i neformalnih) zemlje domaćina, na SDI posebno utiču stopa rasta stanovništva, obrazovanje, globalna konkurentnost i međunarodni rizik zemlje (Dogru, 2012). Istraživanja pokazuju da je kvalitet institucija jedan od najznačajnijih faktora za privlačenje SDI u zemljama u tranziciji (Alfaro et al., 2004; Trushin & Carneiro, 2013; Melnyk, Kubatko & Pysarenko, 2014; Estrin & Uvalić, 2014), kao i da, sa druge strane, rizik zemlje nije relevantan uticajni faktor za privlačenje SDI (npr. Bevan & Estrin, 2004).

Postoje empirijski podaci da je odnos između regulativa vezanih za SDI i vrednost priliva SDI statistički značajan, kao i da investitor uzima u obzir investiciono okruženje potencijala zemlje domaćina u procesu donošenja odluka (Wagle, 2010). Za zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji, determinanta koja se naziva zakonom regulisano investiciono okruženje (Yeung,

2001b) je ključna za efikasno privlačenje SDI. Na primer, Uzbekistan je definisao stategiju ekonomskog razvoja za efikasnije privlačenje SDI, modernije makroekonomske reforme i primenu strategije substitucije uvoza (Trushin & Carneiro, 2013). Uzbekistan je ekonomski značajno napredovao u poslednjih dvadeset godina, naročito u sferi stabilnog ekonomskog rasta i značajnog smanjenja stope siromaštva. Cilj Uzbekistana je da se svrsta u zemlje sa višim srednjim dohotkom do 2030. godine i izbavi se iz zamke srednjeg dohotka. Uzbekistan može biti primer da efikasne strukturalne reforme, orijentisane na radnu snagu, domaće investicije i pospešivanje međunarodne konkurentnosti zemlje, mogu da izbave zemlje iz zamke srednjeg dohotka i zemlje u ekonomskoj tranziciji i obezbede sebi mesto među industrijalizovanim i razvijenim ekonomijama.

U poslednjih dvadeset godina strani kapital je bio zamena za domaću štednju u zemljama u tranziciji. Istraživanja pokazuju da su SDI značajno doprinele formiranju bruto kapitala u većini Balkanskih zemalja u periodu 2003-2011. godine. Razlog tome su nizak stepen domaće štednje i stope investiranja. SDI su ovim zemljama doprinele u formiranju BDP-a kao i strukturalnim promenama (pokretanje industrije, uvoz savremene tehnologije, privatizacija preduzeća) (Estrin & Uvalić, 2014). Slično Uzbekistanu, kao i drugim zemljama u tranziciji, Srbija aktivno sprovodi strukturne reforme, pospešuje konkurentnost privrede zemlje i bori se za izlazak iz statusa tranzicije (Veselinović, 2014; Mićić, 2015; Filipović, Nikolić & Ilić, 2015).

Zemlje sa višim srednjim dohotkom, dakle, menjaju svoje politike u odnosu na određene momentume u svetu i njihovom regionu. Među njima, zemlje Zapadnog Balkana su kasnile u usklađivanju sa međunarodnim kriterijumima, prvenstveno zbog internih i međudržavnih sukoba tokom devedesetih godina. Međunarodna zajednica određuje opšte međunarodne kriterijume, koja je takođe menjala svoju politiku prema regionu Zapadnog Balkana i nakon završetka sukoba na Kosovu sredinom 1999. godine. U vezi sa promenama u trgovini, EU je uspostavila Proces stabilizacije i pridruživanja posebno za zemlje Zapadnog Balkana nudeći mere liberalizacije trgovine, mogućnost članstva u EU pod određenim uslovima, novi program finansijske pomoći putem MMF-a i Evropske banke za razvoj, i ugovorne odnose potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. U međuvremenu su se Bugarska, Rumunija i Hrvatka pridružile EU 2007. godine, dok su Makedonija, Srbija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina, kao i Albanija, još uvek kandidati za EU, dok Kosovo, kao južna srpska pokrajina, ima poseban tretman uglavnom zbog nepriznavanja od strane nekih država članica EU kao nezavisne države. U vezi sa stranim ulaganjima, od početka XXI veka učešće SDI po državama se takođe menjalo. Sve zemlje Zapadnog Balkana su privukle više SDI nego tokom devedesetih godina, ali je porast SDI neujednačen. Neke zemlje su uspele da privuku više a neke znatno manje SDI od početka novog milenijuma. Rumunija, Hrvatska, Srbija, Albanija, Bugaraska i Bosna i Hercegovina su među zemljama koje su primile najviše SDI u periodu od 2000. do 2010. godine. Rumunuja je udesetostručila „zalihe“ (*stock*) SDI sa 7 mlrd. USD u 2000. na 70 mlrd. USD u 2010. godini, u Hrvatskoj su zalihe SDI porasle za 12 puta, u Albaniji i Bugarskoj 17 puta, a u Srbiji čak 20 puta (sa mlrd. USD dolara u 2000. na 20 mlrd. USD u 2010. godini, dok je Bosna i Hercegovina

zabeležila niži rast (šest puta više zaliha SDI), kao i Makedonija (osam puta više zaliha SDI) (Estrin & Uvalić, 2014, str. 289).

Za tranziciju, posebno značajnu ulogu imaju tržište rada i strani kapital. U pogledu humanog kapitala, koji je ključan za inovativni razvoj, analitično se posmatra i SDI u ulozi nacionalne konkurentnosti, i kritički se osvrće na sam koncept nacionalne konkurentnosti.

Koncept konkurentnosti je legitiman na nivou industrije (Porter, 1990; Dobromirov et al., 2012; Rodrik, 2016) ili kompanija (McCell, 1994; Omalaja & Eurola, 2011), dok koncept nacionalne konkurentnosti (Krugman, 1994; Thompson, 2004; Aiginger & Vogel, 2015; Charrass, 2017) podleže debati u stručnoj literaturi, u vidu argumentacije da zemlje nisu preduzeća da bi mogle da se takmiče, sa jedne strane, i da iako nisu preduzeća zemlje mogu da se takmiče u ekonomskom učinku kao što to rade npr. Kina i SAD, sa druge strane. Kada se razmotri Porterovo razmišljanje o nacionalnoj koncurentnosti države na polju industrije, dolazi se do zaključka da se nacionalna konkurentnost jedne države ogleda u industriji u kojoj je najbolja. Na primer, Nemačka i Japan su konkurentne u proizvodnji automobila i hemije, SAD i u informacionim tehnologijama i filmskoj industriji, Rusija u visokotehnološkoj vojnoj industiji, Italija u industriji turizma i tako dalje.

Postoji čitav niz mera konkurentnosti koje su prisutne u r. Globalnom indeksu konkurentnosti (*GCI*), po kojem su glavni stubovi konkurentnosti institucije, infrastruktura, usvajanje informaciono-komunikacionih tehnologija (*ICT*), zdravstvo, veštine, tržište proizvoda, tržište rada, finansijski sistem, veličina tržišta, dinamika poslovanja i sposobnost inovacija (World Economic Forum, 2018). Na osnovu toga, koncept konkurentnosti je od visokog značaja za praćenje rasta i razvoja. U Tabeli 1.2 prikazana je lista određenih evropskih zemalja na nivou globalnog indeksa konkurentnosti (1-100 bodova).

Tabela 1.2: Globalni indeks konkurentnosti u Evropi

Zemlja	2020	2019
Holandija	82,39	82,38
Švajcarska	82,33	82,59
Slovenija	70,2	69,62
Litvanija	68,35	67,12
Slovačka	66,77	66,84
Rusija*	66,74	65,62
Bugarska	64,9	63,56
Rumunija	64,36	63,46
Hrvatska	61,94	60,11
Srbija*	60,85	60,88
Crna Gora*	60,82	59,62
Albanija*	57,61	58,1
Severna Makedonija*	57,33	56,62

Ukrajina*	56,99	57,03
Moldavija*	56,75	55,53
Bosna i Hercegovina*	54,73	54,16
* zemlje u tranziciji		

Izvor: prilagođeno prema Trading Economics (https://tradingeconomics.com/country-list/competitiveness-index?continent=europe)

Dok visoko razvijene ekonomije poput Holandije i Švajcarske imaju visok nivo konkurentnosti (preko 80 bodova), zemlje u traziciji imaju niži nivo konkurentnosti (do maksimalnih 66,74 bodova) u 2020. godini, što ukazuje na nerazvijenost nekih od stubova konkurentnosti. Primera radi, prema profilu Srbije *GCI* 2021, ova zemlja je pokazala najniže rezultate u oblastima životne sredine, turizma i politike zapošljavanja, dok je u oblasti privlačenja SDI, poslovnih i institucionalnih politika zabeležen napredak. Na evropskom, kao i na globalnom nivou, strategije za pospešenje konkurentnosti su različite i menjaju se u odnosu na globalne ekonomske promene. Jedna od strategija je preorijentacija kompanija sa konceta profitabilnosti na koncept dohotka.

Dok neke kompanije nastavljaju da prave rekordne profite, neke se bore da opstanu na tržištu. Znatno više multinacionalnih kompanija aktivno deluje danas nego devedesetih godina, koje značajno rastu od 2000. godine. Korporativne performanse postaju sve više podložne oštrim promenama, a poslovi kroz M&A se brzo menjaju i postaju veliki igrači u mnogim industrijama. Poslovno okruženje je postalo složenije i konkurentnije nego ikada i ukazuje na trend koji će biti sve turbolentniji. Neki od najvećih giganata imaju korene u privredama u razvoju, često u jurisdikcijama sa niskim porezima. Multinacionalne kompanije iz razvijenijih zemalja, sa druge strane, suočavaju se sa konkurencijom na svim frontovima. Da bi opstale, ne samo da moraju da nadmašuju lokalne, već i strane kompanije, naročito one iz privreda u razvoju. Pojavljivanje privrednih giganta iz zemalja u razvoju, što menja trenutnu globalnu privrednu ravnotežu, ohrabrio je eksplozivni rast tehnološkog sektora. Kada, na primer, *IT* kompanije izgrade digitalne platforme, njihovi marginalni troškovi ekspanzije značajno opadaju, omogućavajući efikasne i niske troškove novih poslovnih pravaca. Strategije za postizanje visokog stepena konkurentnosti su raznolike (npr. M&A), a zajednička im je agilnost i agresivnost u donošelju odluka i usklađivanju sa međunarodnim tržištem.

Konkurentne kompanije u zemljama u razvoju koriste snažan, rizičan i agresivan pristup za otvaranje tržišta. Između 1980. i 2000. godine ove kompanije činile su približno 5% *Fortune500*. Do 2013. godine njihov udeo porastao je na 26%. Udeo američkih i zapadnoevropskih kompanija pao je sa 76% u 1980. na 54% u 2013. godini (McKinsey Global Institute, 2015, str. 8). Najveći broj svetskih kompanija iz privreda u razvoju je iz Kine, Južne i Jugoistočne Azije i Latinske Amerike, i njihov rast menja prirodu globalne konkurencije i pravila igre. Multinacionalne kompanije, ali i druge, imaju cilj rasta i tendencioznog odražavanja i poboljšavanja poslovne klime, korporativne kulture kao i održavanje zadužbine svoje matične zemlje. Ovo poslednje je presudno za razumevanje razlika među kompanijama i njihovih

konkurentskih strategija. Na primer, azijske kompanije koje teže razvoju su verovatno najagresivnije u širenju poslovnih aktivnosti izvan granica svoje zemlje. Mnoge mlade (multinacionale) kompanije se fokusiraju na vrednosti i na usmeravanje svojih inovativnih napora u brzo i efikasno reagovanje na tržište, neretko kroz kombinovanje tehnologija i smanjenje troškova. U skladu s tim, noviji konkurenti iz zemalja u razvoju tendenciozno koriste rast prihoda umesto rasta profita (profitne marže) u cilju maskimiziranja povraćaja uloženog kapitala (McKinsey Global Institute, 2015). Upoređujući Istok i Zapad, zapadne firme su fokusirane na maksimiziranje profita, dok su kineska, latinoamerička, afrička i druga preduzeća na tržištima u razvoju spremna da se odreknu profita u cilju rasta i višeg stepena konkurentnosti.

S obzirom na to da strane kompanije ne posluju isključivo unutar zemalja, efekti prelivanja SDI se ne uzimaju u obzir samo na teritoriji zemlje domaćina, već i na nivou spoljne trgovine te zemlje. Jirasavetakul & Rahman (2018) tvrde da je izvoz poslednjih godina ektremno rastao, ali da se domaća dodatna vrednost na izvoz nije uvećavala, štaviše, u nekim zemljama se ova vrednost i umanjila, naročito u sektoru proizvodnje. Min Kuang Dao (Dao, 2014) tvrdi da izvoz proizvoda nije statistički značajan u pogledu uticaja na rast proizvodnje po glavi stanovnika, odnosno da izvoz zemalja sa višim srednjim dohotkom ima niže koeficijente direktne radne stane po jedinici međunarodne dodatne vrednosti od uvoza konkurentnih proizvoda. Ovaj autor smatra da vlade u ekonomijama sa višim srednjim dohotkom moraju osmisliti načine kako da se smanje poremećaji u spoljnoj trgovini kako bi mogle da nastave da promovišu ekonomski rast. Na kraju, ovaj autor tvrdi da zemlje sa višim srednjim dohotkom trebaju da posvete više sredstava ekspanziji državne potrošnje kako bi se podstakao ekonomski rast i razvoj.

Strani investitori i multinacionalne kompanije teže za međunarodnom prednošću, ukoliko smatraju da benefite stvaraju eksploatisanjem vlasničke prednosti, na koji način proizvode i posluju u inostranstvu (Bevan & Estrin, 2004). Po ovim autorima, to se naziva lokacijskom prednošću koja je osnova za donošenje odluke u smislu gde će preduzeće odlučiti da proizvodi ili posluje. U procesu odlučivanja o lokaciji, multinacionalne kompanije razmišljaju o potencijalnim klijentima, cenama, tržišnim regulativama, deviznom kursu i drugim segmentima institucionalnog okvira i politikama stabilnosti zemlje domaćina. U zemljama u razvoju postoji nedostatak političke i ekonomske stabilnosti, koje neretko obeshrabruju strane investitore (Daniele & Marani, 2006; Kostevc, Redek & Susjan, 2007). Postajući svesne toga, ove zemlje ulaze u proces reformi pravne strukture, monetarne i fiskalne politike i trgovine uopšteno kako bi uspostavile pogodne uslove za strane investitore i pospešili (međunarodnu) konkurentsku poziciju (Schwab, 2019).

Nakon dizintegracije Jugoslavije i pristupa slobodnom tržištu, ekonomije jugoistočne Evrope su se suočile sa decenijom konflikata i ekonomske stagnacije (OECD, 2018). Ulazak u novi milenijum je doneo nove razvojne mogućnosti koje se nisu najbolje iskoristile. Tek nakon krize 2008. godine, nove investicione mogućnosti su označile povratak ekonomskog rasta u ovim zemljama. OESR smatra da uprkos ekonomskom razvoju ovih zemalja, implementacija i

sprovođenje strukturnih reformi je na nezavidnom nivou. Neadekvantost strukturnih reformi otežava dalji ekonomski napredak, naročito deficit ljudskog kapitala koji sprečava da tržište rada doprinese ekonomskom rastu. Zemlje jugoistočne Evrope bi, po ovoj Organizaciji, trebalo da poboljšaju svoju konkurentnost tako što će sprovoditi strateške reforme u ključnim oblastima (obrazovanje, trgovina i transport) (npr. Čikić, 2014), koje je neizvodljivo sprovesti bez unapređenja rada institucija (kvaliteta i konkurentnosti) i (adekvatnih) javnih politika. Kako bi se pospešila konkurentnost ovih zemalja, neophodnan je holistički pristup konkurentnosti, koji obuhvata 4 osnovna stuba:

1) Stimulativno poslovno okruženje. Za unapređenje poslovnog okruženja potrebne su adekvatne javne politike i promocija investicija, zaštita investitora, kao i adekvatan pristup finansijama. Pored toga, potrebna je revizija poreskih i fiskalnih politika, kao i politika konkurencije i državnih preduzeća. Tokom poslednjih godina, tokovi SDI u ovim zemljama su povećani, što ukazuje na povoljnije poslovno okruženje za strane investitore. Pristup finansijama, pogotovu za mikro, mala i srednja preduzeća je još uvek na nezadovoljavajućem nivou.
2) Jačanje kapaciteta. Zemlje jugoistočne Evrope već revidiraju svoje politike o obrazovanju i zaposlenosti, ali u nedovoljnoj meri kako bi zadovoljile svetske standarde. Pored ovih politika, od ključnog značaja za povećanje konkurentnosti su i napredak u nauci, tehnologiji i inovacijama, kao i u „digitalnoj zajednici“. Iako su ove zemlje pristupile mnogobrojnim programima za razvoj obrazovanja i edukacija zaposlenih, kojima doprinose i SDI, najveći problem predstavlja odliv mozgova i pronalaženje traženih talenata.
3) Uspešan privredni sektor. Kako bi privredni sektor napredovao i izbavio zemlje jugoistočne Evrope iz zamke srednjeg dohotka, neophodnan je rad na politikama transporta, električne energije, ekologije, poljoprivrede i turizma. U sektorima transporta i turizma rezultati prate pozitivan trend, dok ekološka odgovornost još uvek nije uzela maha u ovom zemljama.
4) Vladavina prava. Kao hijerarhijski najuzvišeniji stub, vladavina prava podrazumeva rešavanje problema i reforme u javnom sektoru (javna služba i antikorupciona politika). U ovim zemljama postoji debata o vladavini prava, ali ne i o opštoj vladavini, bar ne u zadovoljavajućoj meri.

Neki istraživači (npr. Hornberger, Battat & Kusek, 2011) smatraju da su poslovne mogućnosti (npr. veličina tržišta, potencijal rasta tržišta, dostunost prirodnih resursa) najmoćnije determinante SDI. SDI doprinose efektivnijem korporativnom upravljanju, što je ključni faktor za ekonomije u tranziciji (Djankov & Murrell, 2002). Obzirom da su SDI ključne za ekonomski razvoj (Tuzunturuk, Inam & Giray, 2018), postoji rizik da iste upadnu u začarani krug, u kome je uticaj SDI u inicijalnom periodu performansi SDI pozitivno značajan u nekim i negativno značajan u drugim zemljama (Bevan & Estrin, 2004), ukoliko se ne prati razvoj u odnosu na SDI. Sa druge strane, menjanje stragetije rasta je dinamika svake zemlje, u različitoj meri i

razmeri, te se može zaključiti da „zamka srednjeg dohotka“ kao takva ne postoji, već da zemlje evolviraju na dole ili na gore. Ukoliko zemlja upadne u takozvanu „zamku srednjeg dohotka“, može ostati u njoj zarobljena samo ako stagnira i ništa ne preduzima dok je ostatak sveta dinamičan po prirodi, što je u praksi teško izvodljivo.

DRUGO POGLAVLjE

2

TRŽIŠTE RADA I STRANE DIREKTNE INVESTICIJE: RETROSPEKTIVA I EMPIRIJA

☼ Prethodno poglavlje razmatra oblike stranog kapitala i vrste SDI i objašnjava čime je strani investitor motivisan za ulazak na inostrano tržište. S obzirom na to da strani investitor vidi perspektivu razvoja i profita u manje razvijenoj zemlji, postavlja se pitanje šta su ključni motivi za investicije u zemlje sa višim srednjim dohotkom. Zemlje sa višim srednjim dohotkom imaju niži nivo konkurentnosti, naročito u tehnološkom smislu, dok su im prosečne zarade u porastu.

►U drugom poglavlju se analizira tržište rada kao i njegova korelacija sa SDI kroz retrospektivu empiriskih dokaza i ukrštanje istih sa mnogobrojnim faktorima uticaja. Potoglavlje 2.1 definiše pojam, evoluciju i kompoziciju tržišta rada i analizira trendove ovih ekonomskih pokazatelja sa aspekta teorijskog razvoja. Potpoglavlje 2.2 predstavlja trendove na tržištu rada i analizu osnovnih pokazatelja tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom. Potpoglavlje 2.3 analizira vezu između priliva SDI i tržišta rada zarad izvođenja konstruktivnih zaključaka i svrsishodnosti ekonometrijskog pristupa u trećem poglavlju.

2.1 Tržište rada: teorijski okvir i definicija pokazatelja

Preteče tržišta rada, kako ih nazivamo i shvatamo danas, bili su vašari na kojima su se ljudi nudili kao radna snaga i na kojima su poslodavci dolazili da ih biraju. U savremeno doba, tržišta rada su mesta (fizička ili virtuelna) gde ljudi traže zaposlenje, a poslodavci radnu snagu. Postoje različite definicije tržišta rada, a u nastavku se navode one najrelevantnije u stručnoj literaturi.

Tržište rada je dinamičan sistem koji karakteriše interakcija potražnje za radnom snagom i ponude radne snage, gde poslodavci nastoje da zaposle radnike, a pojedinci aktivno traže posao i nude svoje veštine i usluge. Ova interakcija obuhvata procese traženja posla, odluka o zapošljavanju, određivanja plata i alokacije ljudskog kapitala u različitim zanimanjima i industrijama (Mortensen & Pissarides, 1994).

Slično prethodnoj definiciji, „tržište rada je kompleksan sistem interakcije između radnika i poslodavaca, gde pojedinci nude svoje veštine i usluge za zapošljavanje, a firme se takmiče da zaposle najpogodnije radnike (Cahuc, Carcillo, & Zylberberg, 2014).

Tržište rada je vrsta tržišta na kome pojedinci nude svoje veštine i usluge u zamenu za upošljavanje, sa jedne strane, dok se poslodavci takmiče u zapošljavanju radnika, sa druge strane pri čemu su plate i rezultati zapošljavanja određeni silama ponude i potražnje (Ehrenberg, Smith & Hallock, 2021).

Po Međunarodnoj organizaciji rada „tržište rada je mehanizam preko kojeg radnici i poslodavci komuniciraju kako bi odredili uslove zapošljavanja. Obuhvata ponudu i potražnju za radnom snagom, raspodelu radnih resursa i određivanje plata i drugih oblika nadoknade“ (ILO, 2015).

Tržište rada se posmatra i kao društvena i ekonomska institucija koja olakšava usklađivanje veština i ponude radne snage sa mogućnostima zaposlenja, gde pojedinci donose odluke u vezi sa učešćem, traženjem posla i mobilnošću, a poslodavci donose odluke o zapošljavanju i kompenzaciji (Lalé, 2016).

Tržište rada se odnosi na tržište gde pojedinci učestvuju u radnoj snazi nudeći svoje veštine i usluge za zapošljavanje, a poslodavci zahtevaju kompetencije za proizvodnju dobara i usluga. To uključuje interakciju ponude i potražnje za radnom snagom, određivanje plata, raspodelu poslova i funkcionisanje posrednika i institucija na tržištu rada (Borjas, 2010).

Tržište rada predstavlja skup procesa i institucija kroz koje se pojedinci uključuju u rad, a poslodavci stiču radnike. Obuhvata dinamiku ponude i potražnje za radnom snagom, određivanje

plata, traženje i usklađivanje posla, kao i efekte politika i institucija tržišta rada na rezultate zapošljavanja (Boeri & Ours, 2014).

Na osnovu različitih definicija tržišta rada, može se ukratko reći da se tržište rada odnosi na interakciju između poslodavaca i radnika koja podrazumeva razmenu usluga rada, određivanje plata i ishode zapošljavanja.

Osnovni elemenat tržišta rada je ljudski rad. U širem smislu, ljudski rad predstavlja korišćenje ljudske snage u cilju proizvodnje određenog proizvoda koji je namenjen za razmenu na tržištu. Ljudska snaga (radna snaga) predstavnja upotrebu tela (mišića, nerava, skeleta) i uma (mozga, duha, svesnog i nesvesnog) kroz određeno vreme koje se naziva radni sat. Na ovaj način, ljudski rad se deli na fizički i intelektualni rad (Marks, 1964; Zjalic, 2009). U čuvenom delu „Kapital“, u odeljku „Kupovanje i prodavanje radne snage“, Karl Marks definiše radnu snagu ili radnu sposobnost kao „celokupnost fizičkih i duhovnih sposobnosti koje postoje u telesnoj, živoj ličnosti čovekovoj, i koje on stavlja u pokret kad god proizvodi upotrebne vrednosti ma koje vrste“ (Marks, 1964, str. 176).

U zavisnosti od oblika ljudskog rada, on se deli na individualni, grupni, timski, a u zavisnosti od stepena sposobnosti, deli se na kvalifikovani, polukvalifikovani i nekvalifikovani rad. Na vremenskoj osnovi, razlikuju se poluvremenski, vremenski i prekovremeni rad, a na osnovi spremnosti, ljudski rad se deli na volontarni (kompenzovan ili nekompenzovan) i prisilni (npr. robovlasnički). Kako se ljudski rad može deliti po raznim osnovama, može se vršiti i raspodela ljudskog rada po različitim sektorima (prvi-poljoprivreda, drugi-industrija, treći-usluge), od koji svaki ima određen uticaj na sveukupnu privredu. Takođe, sistem sveukupne ekonomije ima određen uticaj na tržište rada i sâm ljudski rad.

Rad obavljaju ljudi, a ljudi najčešće rade da bi zaradili. S obzirom da ljudi rade da bi zaradili, njihov rad mora da nosi određenu vrednost, što znači da ljudski rad ima određenu vrednost. Pokušaji računice vrednosti rada datiraju od kada rad postoji, stvarajući osnove za razvoj teorije o vrednosti rada. Teorija vrednosti rada je pokušaj ekonomista da objasne zašto se roba razmenjuje za određene relativne cene na tržištu. U teoriji vrednosti rada, količina radne snage koja pretvara određeno ekonomsko dobro u robu (proizvodi određenu robu) je izvor vrednosti te robe. Najpoznatiji zagovornici teorije vrednosti rada bili su Adam Smit, David Rikardo i Karl Marks (Smith, 1776; Ricardo, 1817; Marx, 1867; Marx, 1893; Marx, 1894).

Adam Smit je priznat kao otac moderne savremene ekonomije ili kapitalizma, glavni zagovornik ekonomskih politika slobodne trgovine (*laissez-faire*) bazirane na konceptu „nevidljive ruke“ (*invisible hand*) i tvorac koncepta slobodnog tržišta. David Rikardo je bio inspirisan radom Adama Smita i doprineo je sferi ekonomije svojim teorijama o uporednoj prednosti, ekonomskim najamninama i teoriji rada o vrednosti. Na osnovu ranijih teorija vrednosti rada, koje su svojevremeno zamislili stari grčki i srednjovekovni filozofi, Smit i Rikardo su doprineli razvoju teorije vrednosti rada u XVII i XVIII veku. Smit je smatrao da je

radna snaga prvobitni novac za razmenu robe bilo kog tipa. Tačnije, što je više radne snage zaposleno u proizvodnji, veća je vrednost tog proizvoda kada se razmenjuje sa drugim proizvodima na relativnoj osnovi. Smit je opisao koncept i osnovni princip teorije vrednosti rada (Smith, 1776), dok je Rikardo analizirao kako se upravlja relativnim cenama između roba (Ricardo, 1817).

Po ovim ekonomistima, teorija vrednosti rada (*labor theory of value* ili *LTV*) označava da vrednost ekonomskih dobara proizilazi iz količine radne snage potrebne za njihovu proizvodnju. Po teoriji vrednosti rada, dva tipa robe se trguju za istu cenu ako sadrže istu količinu radnog vremena, ili će se razmenjivati u odnosu koji je određen relativnim razlikama u dva radna vremena. Na primer, ako je potrebno 10 sati za proizvodnju robe A i 20 sati za proizvodnju robe B, tada bi odnos razmene bio 2:1, odnosno dva A za jedno B. Jedan Rikardov primer je da ako je za pravljenje stola potrebno dva sata, a pravljenje stolice jedan sat, jedan sto vredi dve stolice, bez obzira koliko proizvođači stola i stolica bili plaćeni po satu.

Karl Marks je smatrao da je ljudski rad jedina zajednička karakteristika koju dele sve robe i usluge koje se razmenjuju na tržištu. Za razliku od Smita i Rikarda, Marks je tvrdio da nije dovoljno da roba dva različita tipa ima ekvivalentnu količinu radne snage, već da te dve robe moraju imati istu količinu „društveno neophodne“ radne snage. Preko teorije vrednosti rada, Marks je pokušao da kritikuje klasične ekonomiste poput Smita i Rikarda i njihove osnove slobodnog tržišta. Tvrdio je da slobodno tržište i njihova teorija vrednosti rada nisu usklađene. Pod pretpostavkom da se sva roba u kapitalističkom sistemu prodaje po cenama koje odražavaju njihovu realnu vrednost (gde se sve vrednosti mere u radnim satima), Marks se pitao kako onda kapitalisti mogu ostvarivati profit osim ako svojim radnicima ne plate manje od stvarne vrednosti rada. Na ovoj osnovi je Marks razvio teoriju eksploatacije kapitalizma po kojoj kapitalisti eksploatišu radnike – kapitalistička eksploatacija radnika.

U svom najčuvenijem delu (Marks, 1964), Marks je pisao da se „vrednost radne snage određuje, kao i vrednost svake druge robe, radnim vremenom potrebnim za proizvodnju, pa dakle i za reprodukciju ovog naročitog artikla“ , kao i da „poslednju ili minimalnu granicu vrednosti radne snage čini vrednost takve radne snage bez čijeg svakodnevnog priticanja nosilac radne snage, čovek, ne bi mogao obnavljati proces svog života – dakle vrednost fizički neophodnih životnih namirnica“ (str. 179). Kapitalistima je od ključne vrednosti stvaranje dodate vrednosti, jedan od osnova na kome se kapital i stvara. Po Marksu, dodata vrednost se stvara dodatnim radom radne snage. Višak vrednosti je višak rada ili eksploatacija radne snage. Višak vrednosti je čista dobit. Na osnovi dnevnog rada, „zbir potrebnog rada i viška rada, tih vremenskih perioda u kojima radnik naknađuje vrednost svoje radne snage i proizvodi višak vrednosti, čini apsolutnu veličinu njegovog radnog vremena – radni dan (*working day*)“ (str. 238). Marks zaključuje da, da bi kapital mogao da se akumulira, potrebna je eksploatacija radne snage – pokret ka kolonizaciji. S tim u vezi, Marks završava prvi deo „Kapitala“ sa: „Kapitalistički način proizvodnje i akumulacije, dakle i kapitalistička privatna svojina, imaju za

uslov uništenje privatne svojine zasnovane na sopstvenom radu, tj. eksploataciji radnika“ (str. 478).

Teorija vrednosti rada nije bila omiljena među savremenijim ekonomistima, naročito onim koji tvrde da vrednost rada određuje ponuda i tražnja (Foley, 2000; Uni, 2017). Model ili zakon ponude i tražnje razvio je Alfred Maršal krajem XIX veka. Maršal polazi od toga da čovek ne proizvodi određenu robu, već je zahvaljujući intelektu transformiše; samo na taj način postoji fizički rad. U vezi sa prethodnim Rikardovim primerom stola i stolice, čovek ne proizvodi sto već transformiše i sklapa delove drva, koje već postoji u prirodi (Marshall, 1890, str. 53).

Početkom XX veka počinje da se razvija ekonomski neoklasicizam koji se suprotstavlja klasičnim ekonomskim teorijama, počevši od toga da ljudi imaju razum ili mišljenje (npr. kupuju, prodaju i koriste robu i usluge u svrhu maksimizacije zadovoljenja potreba) (Marshall, 1890, str. 276-280). Smatra se da je savremena ekonomija „racionalna rekonstrukcija klasične ekonomije“, koja se temelji na konceptima vrednosti i raspodele (Kurz & Neri, 2003). Ekonomisti neoklasičari veruju da je tržište uvek u balansu (*market equilibrium*). Stoga, makroekonomisti smatraju da glavnu ulogu u ekonomiji preuzimaju koncepti ponude i tražnje. Kada se ponuda i tražnja „sustretnu“, tržište je izbalansirano. U smislu radne snage, klasična ekonomija pretpostavnja višak ponude radne snage, dok neoklasična ekonomija pretpostavlja punu zaposlenost. Ova razlika ima značajne implikacije na celokupnu ekonomiju, s tim i na tržište rada. Drugim rečima, utiče, pored ostalog, na raspodelu dohotka umanjujući domaću tražnju za robom. Proces savremene globalizacije stvara višak radne snage jer se domaća proizvodnja izmešta (*offshoring*) u različite delove sveta. Ovo je omogućilo princip slobodne trgovine, koja je neophodna kako bi se roba proizvedena u inostranstvu mogla uvesti u zemlje izvoznice kapitala (Lefeber, 2000).

Kako je globalni ekonomski sistem sačinjen od raznovrsnih međupovezanih tržišta, u kome neraskidiva veza i činjenica da vreme ne stoji ne dozvoljavaju apsolutno jasan prikaz svakog od njih, a još manje apsolutnu preciznost, postoje bogate baze podataka koje pružaju opšti ili približno tačan uvid u ekonomske pokazatelje koji neizbežno imaju određen uticaj na tržište rada i sâm ljudski rad. Samim tim, postoje pokazatelji ili indikatori određenog tržišta na osnovu kojih se procenjuje, određuje i tumači njihova uloga, mera i značaj u samom sklopu tog tržišta. U ovoj sekciji se izdvajaju neki od najrelevantnijih dostignuća u oblasti tržišta rada i njegovih pokazatelja.

Pedesetih godina prošlog veka, u literaturi se pojavljuje teorija ekonomiste Vilijama A. Filipsa (Phillips, 1958) tzv. Filipsova kriva. Zasnovana na prethodnim istraživanjima Irvinga Fišera (Fisher, 1973), Filipsova kriva predstavlja obrnutu vezu između stope inflacije i stope nezaposlenosti, odnosno navodi da je rast nezaposlenosti povezano sa relativnim padom stopa cena ili ukupne (agregatne) tražnje.

Na principu Filipsove krive zasnovale su se, kasnije i osporavale, naprednije teorije o odnosu stope inflacije i stope nezaposlenosti, poput teorije NAIRU (neubrzavajuća stopa inflacije nezaposlenosti), Gordonovog trougla, i modifikovanih varijanti Filipsove krive (npr. Gordon, 1975; Blanchard & Gali, 2007; Gordon, 2013). Neki od Filipsovih kritičara bili su Milton Fridman, Robert Solou, Pol Samuelson, Edmund Fels, Gordon i drugi (Samuelson & Solow, 1960; Phelps, 1967; Phelps, 1968; Friedman, 1968). Na primer, Gordon je ukazao da kada ne postoji veza između stope nezaposlenosti i stope inflacije ne postoji ni Filipskova kriva. Filipsova kriva je suprotna fenomenu stagflacije, odnosno pozitivnoj vezi između stope inflacije i stope nezaposlenosti (Gordon, 1988). Nasuprot Filipsovoj krivi, Gordonov trougao pokazuje da postoji pozitivna veza između ova dva pokazatelja, kao i da je koncept inflacije zasnovan na kupovnoj moći, indeksu potrošačkih cena, nominalnim kamatnim stopapa i novčanoj vrednosti. Po modelu Gordonovog trougla, inflaciju čine ugrađena inflacija (*built-in*), inflacija izazvana potražnjom (*demand-pull*), inflacija bazirana na cenama (*cost-push*) (Gordon, 1988). Fridman je delimično potvrdio efikasnost Filipsove krive, ali samo u kratkom vremenskom roku (Friedman & Schwartz, 1970), dok su recentnija istraživanja pokazala njenu efikasnost i na duži vremenski period na primeru Španije (Snower & Karanassou, 2002). Gari Beker, jedan od naistaknutijih eksponenata u oblasti sociologije i ljudskog kapitala, je koncipirao tzv. Bakerov model koji, između ostalog, pokazuje da odluke o učešću u ponudi rada donosi zajednica (porodica) a ne pojedinac, kao i da socijalne politike utiču na dohodak porodice (Becker, 1974; Becker, 1993).

Jedan od najzapamćenijih ekonomista bio je Džon M. Kejns. Naime, Kejns je ostavio u amanet ekonomistima kritiku neoklasične ekonomije i sproveo revoluciju ekonomskog razmišljanja (npr. Keynes, 1936). U vezi za zaposlenjem i agregatnom tražnjom, Kejns je sumnjao da je tržišni mehanizam sposoban da obezbedi punu zaposlenost i sprovede pravednu raspodelu dohotka, zbog čega se zalagao za delovanje vlade u slučaju tržišnih propusta, kroz fiskalnu i monetarnu politiku sa ciljem sprečavanja fenomena koje apsolutno slobodno tržište izaziva: eksplozije, depresije i recesije. Kejnzijanizam je, zbog visoke inflacije kao posledice njegove ekonomije, doživeo kritike (Von Hayek, 1931; Von Hayek, 1932; Pigou, 1936; Garrison, 1984).

U vezi sa nezaposlenjem na tržištu rada, kao jedan od osnovnih modela u makroekonomiji predložen je Okunov zakon 1960-tih godina. Pravilo ili zakon Artura M. Okuna (Okun, 1962; Okun, 1965; Okun, 1981) nalaže da bi realan BDP trebalo da raste jednako kao i potencijalni BDP najmanje 3% kako bi sprečio rast stope nezaposlenosti. Drugim rečima, postoji negativna veza između BDP-a i nezaposlenosti. Rast stope nezaposlenosti od 1% vodi padu BDP-a za oko 2% ili oko 3% u zavisnosti od faktora uzetih u obzir za kalkulaciju, na primer vremenskih serija. Obrnuto, svako povećanje realnog BDP-a od oko 2% vodi smanjenju stope nezaposlenosti za oko 1%. Poslednjih godina, međutim, istraživanja su pokazala da se u nekim zemljama u tranziciji rast stope BDP-a i stope nezaposlenosti kreću u istom pravcu (obe promenljive rastu ili se obe smanjuju, pogotovo u periodu finansijskih kriza), što dovodi u kontinuiranu proveru Okunovog zakona (npr. Prorok, 2015). Među najpoznatijim je Okunova

tvrdnja da bi zapošljavanje trebalo postepeno da se odvija kako ne bi došlo do eksplozije inflacije (Lodewijks, 1989).

Pored ovih indikatora tržišta rada, postoje i drugi značajni principi, teorije i pokazatelji tržišta rada i nejednakosti. Značajan doprinos sociologiji, induktivnoj ekonomiji i sferi prihoda je jednačina krive prihoda Vilfreda Pareta. Paretova jednačina, koja je poznata i pod nazivom „Pareto indeks" baziran na obrascu logaritma, nije puka statistička interpolacija već instrument koji omogućava razumevanje mehanizama raspodele bogatstva i nejednakosti (Amoroso, 1938, str. 3). Pareto je, između ostalog, zaslužan za teoriju raspodele bogatstva, dohodovne nejednakosti i principa 80/20 (Paretov zakon ili Paretov princip), osnosno da 80% uzroka izaziva 20% posledica (Lipovetsky, 2008). U slučaju Italije, 20% stanovnika je posedovalo 80% zemlje krajem XIX veka. Modeli raspodele dohotka, kao i mnogi drugi modeli u ekonomiji, evoluirali su zahvaljujući Paretovim teorijama koje su pronašle primenu u raznim sferama (sporta, informatike, poreza, matematike i mnogih drugih). Lorencova kriva i Đini koeficijent su nastali po principu Paretovih dostignuća (Pareto, 1896; Pareto, 1897; Pareto, 1966).

Lorencova kriva, koju je osmislio Maks Lorenc početkom 1900-ih godina, je grafičko sredstvo za predstavljanje empirijske raspodele verovatnoće dohotka ili bogatstva, koje pokazuje koliko procenata bogatstva poseduje određena ciljna grupa, ili koncentraciju bogatstva (Lorenz, 1905). Skoro deceniju kasnije, Korado Đini objavljuje rad u kome predstavlja svoj koeficijent (koji se još naziva i Đini indeks ili Đini racio), obogaćujući teorije svojih predhodnika (Gini, 1912).

Đini koeficijent je mera dohodovne nejednakosti, statistička disperzija koja predstavlja distribuciju prihoda ili bogatstva. Đinijev indeks je jedan od najrelevantnijih mera dohodovne nejednakosti i koristi se i kao indeks koncentracije koji meri nejednakost distribucije dohotka i bogatstva. Ovaj indeks ili koeficijent je dobio ime po svom tvorcu Koradu Điniju. Đini indeks je baziran na principima Paretove distribucije i Lorencove krive, odnosno označava polje između savršene jednakosti i Lorencove krive. Takođe, vrednost Đinija može da se meri nezavisno od Lorencove krive, tako što je jednak polovini apsolutne srednje razlike podeljene sa prosekom vrednosti. Metoda merenja Đini indeksa je vremenom bila reformulisana i pojednostavljena (npr. Gini, 1921; Dalton, 1920).

Postoje alternativne metode merenja nejednakosti dohotka, od kojih je jedan Atkinsonov indeks. Atkinsov indeks se u pojedinim slučajevima koristi upoređo sa Đini i ostalim indeksima (Atkinsov indeks, Palma racio, Tejlov indeks i drugi), ukoliko svaki od njih ima svoje prednosti i mane. Atkinsov indeks označava procenat sveukupnog dohotka. Palma racio (Palma, 2014) se ređe koristi kao alternativna metoda Đini indeksu. Tejlov indeks nejednakosti se u celosti može razložiti na nejednakost između država i nejednakost unutar država, što ga u osnovi razlikuje od Đini indeksa. Đini indeks se ne može razložiti na ove dve komponente, što ga čini verodostojnijim kao ponderisanu meru nejednakosti relevantnu u celom svetu, bilo između bilo unutar zemalja. Najrecentnija alternativna metoda merenja dohodone nejednakosti je

Milanovićev metod IER – racio ekstrakcije nejednakosti (*Inequality Exstraction Ratio*) (Milanović, 2013). IER uključuje psihološki i socijalni minimum Amatrije Sena (npr. Sen, 1973) i bavi se ograničenjima Đini koeficijenta i komparacijom Tejlovog indeksa. Drugim rečima, IER predstavlja realističnu generalizaciju Đini indeksa ukoliko zahteva da društvo bude održivo. IER predstavlja odnos između Đini indeksa i maksimalnog Đini indeksa.

Intrigiran delima svojih prethodnika, poput Sergeja N. Prokopoviča i Žosefa Šumpetera (Schumpeter, 1934), Sajmon Kuznjec (npr. Kuznets, 1955, Kuznets, 1966) je 1950-tih godina osmislio krivu pod hipotezom da ona ilustrativno predstavlja dohodovnu nejednakost. Takozvana Kuznjecova hipoteza, ili Kuznjecova kriva u obliku latiničnog obrnutog slova „u“ (npr. Thornton, 2001), koja predstavlja vezu između ekonomskog rasta i dohodovne nejednakosti, postala je glavni alat ekonomije nejednakosti. Po Kuznjecovoj teoriji, industrijalizacija podstiče rast prosečnih primanja, tako da nejednakost u početku raste, a nakon nekog vremena opada. Danas, u bogatim zemljama dohodovna nedejdnakost ponovo raste, što dovodi u pitanje izvornu Kuznjecovu hipotezu (npr. Acemoglu & Robinson, 2002; Milanović, 2016), jer bi se u suprotnom slučaju zaključilo da se rast nejednakosti u bogatom svetu prosto nije smeo dogoditi.

Branko Milanović je na osnovu toga uveo koncept Kuznjecovih ciklusa (ili talasa) kako bi Kuznjecova hipoteza u XXI veku delimično ostala na snazi. Delimično, jer ne objašnjava nagli rast dohodovne nejednakosti u bogatim zemljama u poslednjih par decenija. Milanović tvrdi da je Kuznjecova kriva dovedena u pitanje nakon 1980-tih godina. Najniža tačka Kuznjecovog talasa se poklapa sa krajem 1970-tih i početkom 1980-tih godina, kada i kreće rast drugog Kuznjecovog talasa kao posledica tehnološkog razvoja i agresivne globalizacije. Uzimajući u obzir da nivo dohodovne nejednakosti nije ostao na niskom nivou, kao prema izvornoj Kuznjecovoj hipotezi, može se smatrati da je od 1980-tih godina „druga“ Kuznjecova kriva otpočela i pratila sličan ritam „prve“ krive (ekonomski razvoj i rast kapitala izazvali su rast nejednakosti). Po ovom principu, Milanović uvodi koncept Kuznjecovih „talasa“, u obliku položenog latiničnog slova „s“ ili, kako je on naziva, „slonova kriva“ (Milanović, 2016).

Obzirom da je Kuznjecova kriva nakon 1980-tih godina dovedena u pitanje, jednu od najefikasnijih alternativa ponudio je Toma Piketi. Piketi je objasnio posledice neefikasnosti Kuznjecove krive, a to su politički ratovi, ratna dejstva, socijalistički pokreti, koje su dovele do isticanja ideologija ekonomske konvergencije. Piketi smatra da je funkcionalna kriva dohodovne nejednakosti suprotna Kuznjecovoj krivi. Drugim rečima, Kuznjecova kriva ne bi trebalo imati oblik obrnutog latiničnog slova „u“, već latiničnog slova „u“ (Piketty, 2013, str. 231-455), što je primetio i Milanović (Milanović, 2016).

U ekonomijama sa rastućim srednjim dohotkom, osnovne sile koje utiču na smanjenje dohodovne nejednakosti su ratovi, socijalni sukobi, politički pritisci, pristupačnije obrazovanje, politike socijalne zaštite zbog starenja stanovništva, tehnološke promene, sistem (progresivnog) oporezivanja, kao i prirodne katastrofe i bolesti (Milanović, 2016, str. 41-48). Nekada epidemija kuge (Alfani, 2010), u savremeno doba epidemija side i ebole, korona virusa, utiču na

dohodovnu nejednakost, prvenstveno jer smanjuju broj stanovnika. Maltus je o uticaju broja stanovnika na ekonomski status populacije govorio u jednom od najčuvenijih dela u oblasti ekonomije još iz XVIII veka (Malthus, 1798).

Dohodovna nejednakost podrazumeva merenje distribucije dohotka. Na globalnu distribuciju dohotka utiče nekolicina faktora. U obilju naučnih istraživanja, izdvaja se zaključak Branka Milanovića, koji je godine svog naučno-istraživačkog rada posvetio globalnoj dohodovnoj nejednakosti. Faktori koji utiču na globalnu distribuciju dohotka su razlike u stopama rasta između zemalja, početna pozicija zemlje u globalnoj distribuciji dohotka i promene u distribuciji dohotka unutar pojedinih zemalja (Milanović, 2016, str. 18-19). Na distribuciju dohotka neizostavno utiču finansijske krize, od kojih najnovija može biti izazvana novim korona virusom. Upoređivanjem relativnog rasta realnog dohotka (po glavi stanovnika) u odnosu na globalni nivo dohotka, na osnovu finansijske krize između dva perioda, od 1988. do 2008. godine i od 1988. do 2011. godine, Lakner i Milanović (Lakner & Milanović, 2015) su uočili da je efekat finansijske krize na globalnu distrubicuiju dohotka skoro beznačajan (Milanović, 2016, str. 24-29). Sa druge strane, uočava se trend rasta distribucije dohotka, ukoliko se kompanije iz zemlja pogođene kriznom situacijom odlučuju da ofšoruju aktivnosti u novonastajuće ekonomije. Ovaj fenomen se može nazvati fenomenom „prebacivanja semena“ (npr. prosečan dohodak Kine raste, pojačavajući trend rasta globalne nejednakosti).

U ekonomijama sa rastućim srednjim dohotkom, dohodovna nejednakost po svojoj prirodi raste. Jedan od značajnijih primera je period od Velike depresije do početka 1980-tih godina kada je globalna ekonomija rasla. BDP po glavi stanovnika je rastao, dolazilo je do stagnacije rasta i do pada zarada tzv. niskokvalifikovanog rada. Period je obeležilo starenje stanovništva, intenzivne migracije i rast broja jednočlanih domaćinstava (Milanović, 2016, 58-98). Rastu ekonomije i nejednakosti dohotka su doprineli i brzi rast SDI i reglionalne integracije od polovine 1980-tih godina (Bevan & Estrin, 2004; Bevan, Estrin & Meyer, 2004).

U pokušaju da nejednakost održe pod kontrolom, države sprovode reforme i politike, što se u poslednjih nekoliko decenija najviše odrazilo kroz širenje obrazovanja i „izmeštanje“ radne snage iz jednog sektora u drugi (iz prvog sektora u drugi, iz drugog u treći). Drugim rečima, reforme i politike se u savremeno doba menjaju kroz ideologije različitog tipa i socijalnu državu, čemu doprinosti treća industrijska revolucija bazirana na *ICT*. Robert Solou je jedan, verovatno i najvažniji, ekonomista koji je u model ekonomskog rasta uvrstio i tehnološki progres.

Pored uticaja tehnološkog progresa, uticaj rada je podjednako bitan za ekonomski rast, a s time i za distribuciju dohotka. Prelazak iz jednog sektora u drugi može da poveća nejednakost, naročito kada se radi o prelasku iz drugog sektora u treći. Za razliku od drugog sektora, zanimanja trećeg sektora su homogenija i nadnice su relevantnije (na više). Solou smatra da je pregovaračka pozicija radne snage slabija kada je radna snaga dostupnija, imajući za jedan od rezultata povećanu nejednakost. Na primeru bivših socijalističkih zemalja, slično se dogodilo kada su Kina i Indija izašle na globalno tržište povećavajući ponudu radne snage i ujedno

oslabile njihovu pregovaračku poziciju. Vlasnici kapitala (kapitalisti) su, u tom slučaju, u povoljnijem položaju da zadrže što veći deo kapitala za sebe. Osim toga, rastu nejednakosti doprinosi i promena poreske politike koja se sastoji u smanjenju stope poreza na kapital i najviše dohotke. Od 1980-tih godina do početka XXI veka, rastu nejednakosti doprinelo je i povećanje zarada muškog pola u raznim sektorima. Pod pretpostavkom da će u budućnosti zarade u prvom sektoru biti značajno povećane, kao i rast niže kvalifikovane radne snage u trećem sektoru, i zarade radnika na bliskom istoku, dohodovna nejednakost unutar država će se smanjiti (Solow, 1956; Solow & Stiglitz, 1968; Solow, 1998; Milanović, 2016). Procene pokazuju da su Kina i Indija posebno zaslužne za smanjenje globalne nejednakosti posle 2000. godine, za razliku od suprotnog efekta koje su imale kada su se otvorile globalnom tržištu, tj. dve decenije pre početka XXI veka (Milanović, 2012; Laker & Milanović, 2015).

Jednačina globalne nejednakosti koju predlaže Milanović je sledeća:

Globalna nejednakost = nejednakost između država + nejednakost unutar država

= (zbir) razlika u srednjim dohocima između država + (zbir) razlika u ličnim dohocima unutar država

= „lokacijska“ komponenta + „klasna“ komponenta.

Kroz ovu jednačinu, Milanović objašnjava da je nejednakost između država jednaka zbiru razlika u srednjim dohocima između država, što predstavlja „lokacijsku“ komponenetu. Pod „lokacijskom“ komponentom podrazumeva egzodus nepostojanja ili beznajčajnih razlika u srednjim dohocima između zemalja koje su geografski blizu. Za primer daje sekularne evropske zemlje, poput Holandije, Nemačke i Francuske, pokazujući sličnost u srednjem dohotku u ovim zemljama. Kroz komponentu „lokacija“, on objašnjava da je danas, kao i ranije, važnije roditi se u bogatoj zemlji, a ne u bogatoj porodici, odnosno da je lokacija rođenja i boravka presudna za nivo (srednjeg) dohotka, koju još naziva „premijom državljanstva“. Procenjeno je da čak 97% stanovnika živi tamo gde je rođeno. „Klasna“ komponenta podrazumeva razlike u dohotku unutar zemalja, odnosno nejednakost u raspodeli dohotka među rezidentima jedne zemlje (Milanović, 2016, str. 104-117).

Na osnovu prethodnih dostignuća, jasno je da ekonomske krize u bilo kom dobu istorije neizostavno utiču na pojedine segmente tržišta. U ovom smislu, posebno interesovanje ekonomista za istraživanje na polju tržišta rada u XXI veku javlja se nakon globalne finansijske krize 2007-2008. godine. Jedan od osnovnih razloga tome je visoka stopa nezaposlenosti na svetskom nivou. U zemljama u razvoju, razlozi visoke stope nezaposlenosti su u osnovi politička neodgovornost, društvena nezainteresovanost i odliv mozgova. U razvijenim zemljama, razlozi

visoke stope nezaposlenosti su u osnovi tehnološke promene i migracija. Za povećanje stope nezaposlenosti odgovorne su i kompanije.

Generalno, na tržište rada utiču migracije, radna mobilnost, školsko obrazovanje, životno obrazovanje (iskustvo), intelektualni kapital i drugi faktori, na koje, sa druge strane, utiču državni aparat i organizacija, ekonomski model rasta i drugo. Tržište rada, stoga, nije samo merenje broja ili stope zaposlenih i nezaposlenih lica, već se radi o znatno složenijem delu tržišta koje interesuje celokupnu zajednicu i u koje su upleteni društvene, političke, tehnološke i kulturološke osobine. S tim u vezi, tržište rada nije nezavisno od ostalih tržišta i obiluje svojevrsnim pokazateljima. Tri ključna indikatora aktivnosti na tržištu rada su stopa nezaposlenosti, stopa učešća radne snage i odnos zaposlenosti prema broju stanovnika. Promene nivoa nezaposlenosti i učešća radne snage u privredi utiču na kretanje ostalih pokazatelja i odnosa zaposlenosti i celokupnog stanovništva jedne zemlje. Periodi recesije, demografke grupe, starosno doba, radni vek i dominantnost jednog pola mogu da stvaraju različite obrasce na tržištu rada, menjajući sliku ključnih pokazatelja.

Pokazatelji tržišta rada, koji se mere na različitim osnovama (npr. na osnovu godina starosti, pola, sektora, lokacije) su:

- Stopa zaposlenosti,
- Stopa nezaposlenosti,
- Dohodna razlikost (ili dohodovna nejednakost),
- Aktivno stanovništvo,
- Neaktivno (ili pasivno) stanovništvo,
- Zarade, minimalne zarade, prosečne zarade,
- Priliv dohotka rada u BNP i BDP i
- Derivati – mere izvedene iz postojećih pokazatelja ili „obogaćenih“ anketa (npr. stopa zaposlenosti opštine, stopa nezaposlenosti u određenoj industriji, dohodovna razlikost u sektoru informacionih tehnologija, aktivno stanovništvo po završetku studija, neaktivno stanovništvo u južnoj oblasti zemlje, prosečne zarade u javnom sektoru, BDP po broju stanovnika, BDP PKM po broju stanovnika, prihodovanje samozaposlenih lica, stopa apsentizma, socijalna pomoć, stopa siromaštva, iznos ili % bogatstva top 1% najbogatijih stanovnika, % plutokrata, % emigracija radne snage, odliv/priliv mozgova, rast prihoda privilegovanih stanovnika, radna diskriminacija, kvalifikaciona diskriminacija, status društveno-socijalnih klasa, i mnogi drugi).

Evropska komisija (EK) uzima u obzir uključenost pojedinaca, domaćinstava i preduzeća na tržište rada za potrebe statistike koja se tiče tržišta rada u Evropi. Podaci o tržištu rada je skup

podataka o zaposlenosti, nezaposlenosti, neaktivnosti, radnom vremenu, privremenom zaposlenju, tranziciji na tržištu rada, kao i konkursima, troškovima rada i zaradama (bruto i neto zarade, razlike u platama između muškog i ženskog pola, minimalne zarade) i, na kraju, kvalitet zaposlenja (Eurostat, 2013; Eurostat, 2020).

S obzirom na to da su podaci za ekonometrijsko modelovanje preuzeti iz baze podataka SB, koja se oslanja na podatke Međunarodne organizacije rada, u nastavku su predstavljeni ključni indikatori tržišta rada. Međunarodna organizacija rada razlikuje 17 ključnih indikatora tržišta rada (ILO, 2016):

1. Stopa učešća radne snage
2. Odnos zaposlenosti i stanovništva
3. Status u zaposlenju
4. Zaposlenost po sektorima
5. Zapošljavanje po zanimanju
6. Radnici koji rade pola radnog vremena
7. Sati rada
8. Zaposlenost u neformalnoj ekonomiji
9. Nezaposlenost
10. Nezaposlenost mladih
11. Dugoročna nezaposlenost
12. Vremenska nezaposlenost
13. Lica koja ne pripadaju statusu radne snage
14. Obrazovna postignuća i nepismenost
15. Plate i troškovi nadoknade
16. Produktivnost rada
17. Siromaštvo, raspodela dohotka, zaposlenost prema ekonomskoj klasi i radno siromaštvo

U nastavku je dato sažeto objašnjenje osnovnih pokazatelja i pojmova tržišta rada.

Ukupna radna snaga predstavlja zbir svih zaposlenih i nezaposlenih ljudi u privredi.

Aktivno stanovništvo, ili ekonomski aktivno stanovništvo, definiše ljude u jednoj zemlji, oblasti, regionu, gradu koji normalno rade i zarađuju.

Neaktivno stanovništvo je suprotno tome, odnosno definiše ljude koji ne rade i ne zarađuju.

Za potrebe statistika tržišta rada, Međunarodna organizacija rada (ILO, 1982; ILO, 2013) klasifikuje radnike bilo kog pola (od 15 do 64 godine) na zaposlene, nezaposlene i ekonomski (ne)aktivne.

Ekonomski aktivno stanovništvo predstavlja zbir zaposlenih i nezaposlenih lica.

Neaktivno stanovništvo je ono koje tokom određenog referentnog perioda (sedmica) nije bilo ni zaposleno ni nezaposleno.

Stopa zaposlenosti se definiše kao procenat zaposlenih radnika, koji predstavlja udeo u ukupnoj količini radne snage.

Zaposlenost je stanje definisano radnicima koji su zaposleni, osnosno radnici koji trenutno rade. Zaposleni radnici mogu biti oni koji žele uposlenje ili oni koji ne žele. Zaposlenost se smanjuje kada privredna aktivnost usporava, kada kompanije otpuštaju radnike ili kada je privreda u stanju recesije ili krize.

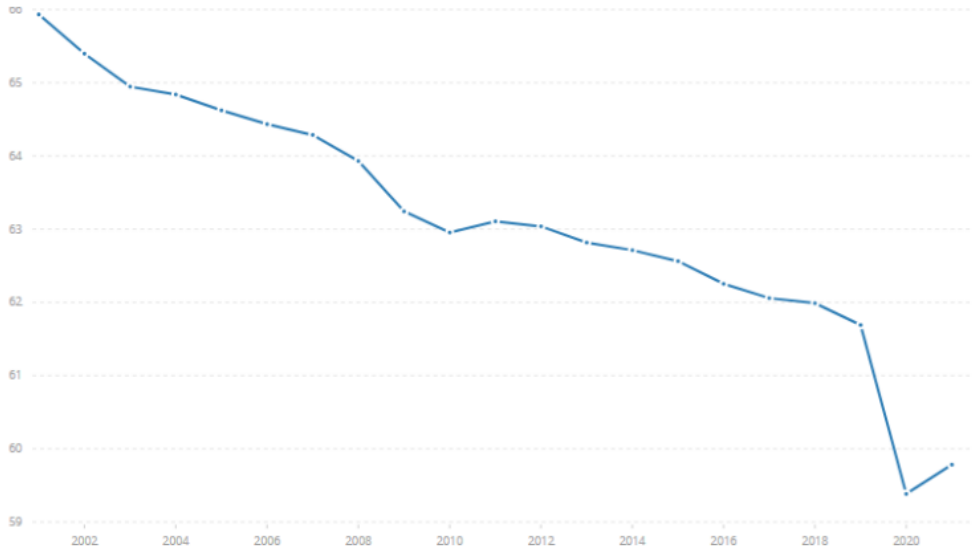
Stopa nezaposlenosti se definiše kao procenat nezaposlenih radnika, koji predstavlja udeo u ukupnoj količini radne snage. Nezaposlenost je stanje definisano radnicima koji nisu zaposleni ili se smatraju nezaposlenima, osnosno radnici koji trenutno ne rade. Nezaposleni radnici mogu biti oni koji ne žele uposlenje ili oni koji ga žele i za rad su sposobni i voljni. Nezaposlenost se smanjuje kada se ekonomija razvija, raste i širi u kom slučaju dolazi do rastuće potražnje radnika, a opada kada ekonomska aktivnost usporava, kada kompanije otpuštaju radnike ili kada je privreda u stanju recesije, obično zbog visokog finansijskog rizika i troškova zadržavanja radnika ili otvaranja novih radnih mesta. Stopa nezaposlenosti je zbir stope fikcione nezaposlenosti (privremena nezaposlenost u trenutku kada su ljudi angažovani u potražnji zaposlenja), strukturne nezaposlenosti (koja predstavlja neusklađenost između veština radnika, fizičkog mesta rada, ili drugih zahteva za radnim mestom), sezonske nezaposlenosti (kada je radnik uposlen na sezonskom radnom mestu, poput žetve, berbe, turizma, drugih sezonskih angažmana), i ostale nezaposlenosti (onih koji nisu u radnom odnosu jer su ostali bez posla, studenti i druge kategorije ljudi koji se iz različitih razloga ne uključuju u radnu snagu, poput nesposobnosti ili drugih posebnih potreba kao što su potrebe za brigom o maloj deci ili drugim licima).

Metodologija izračunavanja stope zaposlenosti i stope nezaposlenosti često se razlikuje od zemlje do zemlje jer se koriste različite definicije zaposlenosti i nezaposlenosti, kao i različiti izvori podataka, metode prikupljanja podataka, dizajn anketa, način sprovođenja anketa, metodologije obrade podataka, radno doba muškaraca i žena i tako dalje. Zaposlenost (i nezaposlenost) se uglavnom meri anketama o radnoj snazi domaćinstava. Na međunarodnom nivou, zemlje uglavnom primenjuju smernice i uputstva Međunarodne organizacije rada, po kojoj su zaposlene osobe definisane kao osobe starije od 15 godina koje su izjavile da su u prethodnoj nedelji radile najmanje jedan sat, za koje su vreme rada bili plaćeni.

2.2 Tržišta rada: trendovi u zemljama u tranziciji

Stopa (ne)zaposlenosti je jedan od najvažnijih indikatora tržišta rada (npr. Criscuolo, Gal & Menon, 2014). U zemljama s višim srednjim dohotkom je stopa zaposlenosti kontinuirano opadala sve do završetka poslednje svetske finansijske krize. U periodu 2010-2011 zabeležen je blagi porast (<1%) stope zaposlenosti u ovim zemljama, nakon čega nastavlja da opada sve do 2020. godine (Grafikon 2.1), što znači da je stopa nezaposlenosti tendenciozno rasla.

Grafikon 2.1: Stopa zaposlenosti u odnosu na stanovništvo u zemljama sa višim srednjim dohotkom za 15+ stanovnike: 2001-2021, u %

Izvor: World Bank (2022). Dostupno na: https://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.TOTL.SP.ZS?end=2021&locations=XT&start=2001

Prosek stope zaposlenosti za zemlje sa višim srednjim dohotkom je bila oko 66% u 2001. godini. Ovaj prosek je kontinuirano opadao do 2010. godine do nivoa od oko 63%. Između 2010. i 2011. godine je zabeležen blagi rast ispod 1%, nakon čega je prosečna stopa zaposlenosti u ovim zemljama nastavila da opada sve do 2020. godine do nivoa od oko 59%. Do 2021. godine, zabeležen je rast stope nezaposlenosti koji je bio na nivou od oko 60%. Stopa zaposlenosti je poslednji put merena, dakle, za 2021. godinu, ali ne za sve zemlje uzorka zemalja sa višim srednjim dohotkom. Naime, podaci o stopi zaposlenosti izostaju za sledeće države: Američka Samoa, Dominika, Grenada, Maršalova ostrva i Tuvalu. Pored ovih država, izostaju podaci za južnu srpsku pokrajinu Kosovo u bazi podataka SB.

Najviši nivo stope zaposlenosti u 2021. godini zabeležen je u sledećim državama: Peru (70%), Paragvaj (67%), Tajland, Kazahstan (66%) i Kina (65%). Niži nivo stope zaposlenosti u istoj godini su zabeleženi za Jordan (31%), Južnu Afriku (35%), Bosnu i Hercegovinu, Irak, Liban (36%), Moldaviju (37%), Gabon, Libiju (38%), Armeniju (41%), Turkmenistan, Tursku (43%), Gvajanu, Tongu, Severnu Makedoniju (44%), Crnu Goru (45%), Bocvanu, Namibiju (46%), Srbiju (48%), Kosta Riku, Surinam (49%), Rumuniju, Ekvatorijalnu Gvineju, St. Vinsent i Grenandine, Brazil (50%), Albaniju, Mauricijus (52%), Bugarsku, Gruziju, Kubu, Maldive (53%), Fidži, Argentinu, Panamu (54%), Kolumbiju (55%), Gvatemalu, Meksiko (56%), Sveta Liciju, Dominikansku Republiku, Jamajku (57%), Rusiju (58%), Azerbejdžan (60%), Ekvador, Belorusiju (61%) i Malaziju (62%).

Visok nivo stope zaposlenosti pozitivno utiče na ekonomski rast, naročito u zemljama u tranziciji, jer se produktivnost zaposlenih odražava na opšte blagostanje ekonomije. Stoga je od ključnog značaja sprovoditi mere u cilju uvećanja zaposlenosti, sa jedne strane, i kontinuirano se edukovati u skladu sa zahtevima tržišta, inovativnim tehnologijama i turbolentnim ekonomskim okruženjem, ca druge strane (npr. Islam, 2004; Klasen & Lamanna, 2009; Kochhar & Bennett, 2021; ILO, 2022).

Uvećanje stope zaposlenosti je jedan od najvećih izazova u savremenim ekonomija, te se znatni napori ulažu u definisanje i primenu adekvatnih politika zapošljavanja. Politike zapošljavanja podrazumevaju aktivne i pasivne mere za borbu protiv nezaposlenosti (Eurostat, 2013).

Aktivne mere za borbu protiv nezaposlenosti, ili aktivne mere tržišta rada, koje imaju vekovnu tradiciju, imaju za cilj otvaranje novih radnih mesta, zadržavanje radnog mesta, otvaranje radnih mogućnosti za ugrožene i slično. Moderne aktivne politike tržišta rada, poput prekvalifikacija, se najčešće primenjuju u zemljama u tranziciji (Bonoli, 2010). Pasivne mere za borbu protiv nezaposlenosti, ili pasivne politike tržišta rada, imaju za cilj pružanje podrške nezaposlenima kroz naknade za nezaposlenost ili prevremeno penzionisanje, koje su zastupljenje u zemljama ekonomske tranzicije zbog rekontrukcije privrednog sistema.

Politike EK za podsticanje zaposlenosti su u skladu sa *LMP* (*labour market policy*) Eurostat, 2013) i mogu biti direktnog i indirektnog karaktera. Politike EK, odnosno mere *LMP* direktnog tipa mogu biti:

- obuka zaposlenih (institucionalna obuka, obuka na radnom mestu, alternativni trening, posebna podrška šegrtima),
- podsticaji za zapošljavanje (stalni ili privremeni podsticaji za regrutovanje, podsticaji za održavanje zaposlenja, rotacija poslova),
- direktno otvaranje novih radnih mesta (mere za otvaranje dodatnih radna mesta, uglavnom društveno korisnih, u cilju pronalaženja posla za dugotrajno nezaposlene),

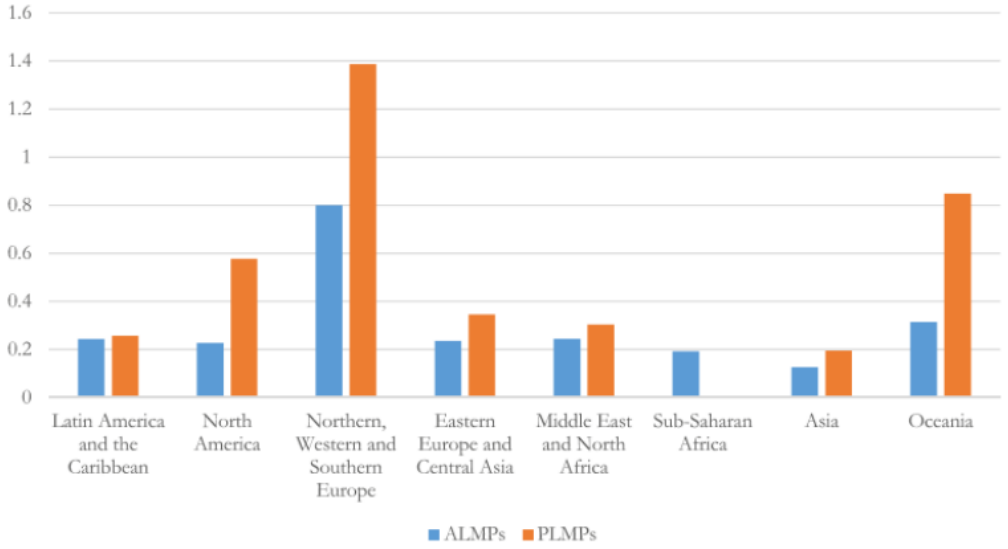
- podsticaji za start-apove (mere koje promovišu preduzetništvo podstičući nezaposlene i druge ciljne grupe da pokrenu sopstveni posao, samozaposlenje).

Mere indirektnog tipa, u vidu usluga, mogu biti:

- pružanje konsultantskih usluga (usluge koje pružaju drugi organi koji olakšavaju integraciju nezaposlenih i drugih osoba koje traže uposlenje, i usluge koje pomažu poslodavcima u zapošljavanju i izboru kadrova),
- informacione usluge (usluge za osobe koje traže uposlenje kroz *ad hoc* informacije; ove osobe se upućuju na mogućnosti za rad i zaposlenje, obuku i druge oblike pomoći, zajedno sa uslugama posredovanja pri zapošljavanju),
- individualno upravljanje slučajem (usluge poput intenzivnog savetovanja i usmeravanja, praćenje nezaposlenih lica na putu ka trajnom (ili ponovnom) zapošljavanju,
- indirektno otvaranje novih radnih mesta (aktivnosti povezane sa administracijom i finansiranjem podrške i nadzor drugih tela koja obavljaju funkciju plaćanja, administracije itd.).

Zbog turbolentne ekonomske transformacije, rastućeg siromaštva i stagnacije produktivnosti usled kriza prethodnih decenija (npr. „izgubljena decenija" 1980-ih u Latinskoj Americi, finansijska kriza 1990-ih u Aziji, ekonomska kriza u SR Jugoslaviji tokom 1990-ih), potreba za politikama tržišta rada u zemljama u tranziciji je veća nego u razvijenim zemljama. Zemljama u tranziciji i zemljama sa višim srednjim dohotkom su potrebne strabilne institucije tržišta rada koje rade u interesu smanjenja nezaposlenosti i siromaštva. Kada se radi na smanjenju pomenuta dva parametra, po Pignatti & Van Belle (2018, str. 1) dolazi do dva paralelna razvoja: značajno povećanje transfera kapitala i socijalnih programa (aktivnih mera) za usavršavanje veština aktivne radne snage, čiji je cilj osiguravanje osnovnog dohotka građana. Politike tržišta rada podrazumevanju postojanje troškova za sprovođenje aktivnih i pasivnih mera. Nivo potrošnje za pasivne mere je neretko viši od nivoa potrošnje za aktivne mere (Pignatti & Van Belle, 2018, str. 7). Prosečni troškovi aktivnih (*ALMPs*) i pasivnih mera (*PLMPs*) su prikazani na Grafikonu 2.2.

Grafikon 2.2: Prosečna potrošnja za aktivne i pasivne politike tržišta rada u svetu: 1985-2015 (%

BDP-a)

Izvor: Pignatti & Van Belle (2018, str. 8)

U Grafikonu 2.2 je predstavljena prosečna potrošnja aktivnih i pasivnih mera u svim regionima sveta za period za period 1985-2015. godina u % BDP-a. Uočava se da je nivo potrošnje za aktivne i pasivne mere najviši u zemljama severne, zapadne i južne Evrope, s tim da je prosečna potrošnja za aktivne mere bila oko 0,8% BDP-a i za pasivne mere oko 1,4% BDP-a. Nivo prosečne potrošnje za politike tržišta rada je niži u ostalim regionima. U Latinskoj Americi i Karibima, Severnoj Americi, Istočnoj Evropi i Bliskom istoku i Severnoj Africi je prosečna potrošnja oko 0,24% BDP-a, a u Podsaharskoj Africi i Aziji i Pacifiku je oko 0,19% BDP-a u navedenom vremenskom periodu. Prosečna potrošnja za pasivne mere je oko 0,6% BDP-a u Severnoj Americi, oko 0,5% BDP-a u Aziji i Pacifiku, oko 0,3% BDP-a (srednja vrednost) u Latinskoj Americi i na Karibima, u istočnoj Evropi i centralnoj Aziji i na Bliskom istoku i u Severnoj Africi, dok je ova potrošnja u Podsaharskoj Africi skoro nepostojeća. Zajedničko za sve regione sveta je da je nivo potrošnje pasivnih mera viši od nivoa potrošnje aktivnih mera, osim u slučaju Podsaharske Afrike, što ukazuje na neravnotežu između aktivnih i pasivnih mera u različitim regionima.

U zemljama u tranziciji, politike tržišta rada (aktine i pasivne mere) su relevantnije u odnosnu na mere u razvijenim zemljama, jer se zemlje u tranziciji suočavaju i bore sa nezaposlenošću koja raste i drugim problemima nezaposlenosti (npr. nedostatak kompetencija). Ove mere se koriste za ciljeve smanjenja rizika od nezaposlenosti i povećanja kapaciteta randnika u njihovom zarađivanju prihoda (Betcherman, Olivas & Dar, 2004). Po ovim autorima, službe za zapošljavanje imaju ključnu ulogu u aktivnim (programi za zapošljavanje, samozapošljavanje, obuka i drugo) i pasivnim (osiguranje za slučaj nezaposlenosti, pomoć za slučaj nezaposlenosti i drugo) merama i sprovode njihove programe sa ciljem unapređenja funkcionisanja i učinka tržišta rada. Aktivne politike u zemljama u tranziciji su usmerene najviše na određene socijalne grupe radnika kao što su radnici iz siromašnih porodica, dugogodišnje nezaposleni i posebne socijalne grupe.

S obzirom na to da aktivne mere tržišta rada predstavljaju deo troška u BDP-u, postoji debata u naučnoj i stručnoj literaturi o meri u kojoj bi zemlje u tranziciji trebalo da se oslanjaju na ove politike. Sa jedne strane, postoje tvrdnje o tome da su aktivne mere najbolji instrument za rešavanje problema nezaposlenosti i siromaštva. Sa druge strane, tvrdi se da ove mere predstavljaju bespotrebni trošak javnih sredstava jer se sredstva za njihovo finansiranje prikupljaju od zaposlenih radnika (Betcherman, Olivas & Dar, 2004, str. 1-4). Stoga je neophodno precizno utvrditi uticaj ovih programa, koje primarno sprovodi OESR i SB, a potom odgovarajuće ministarstvo vlade pojedinačne zemlje. Na osnovu pregleda literature koji se sastojao od 72 naučnih istraživanja i 87 studija SB, Betcherman, Olivas & Dar (2004, str. 4-12, 19-53) su utvrdili sledeće trendove programa u ovim zemljama:

- Službe za zapošljavanje pružaju pomoć pri zapošljavanju i imaju pozitivan uticaj na učinak tržišta rada;

- Obuka za nezaposlene koristi povećanju stope zaposlenosti ali ne i viših zarada i to u višoj stopi za žene u odnosu na muškarce;
- Program prekvalifikacije radnika kada uslede masovna otpuštanja radnika uglavnom nemaju pozitivne efekte;
- Obuka za mlade ima više negativnog nego pozitivnog uticaja na poboljšanje učinka tržišta rada; umesto ovih programa, bolje je investirati u obrazovni sistem ovih zemalja;
- Subvencije za plate i/ili zapošljavanje najčešće nemaju pozitivan uticaj i podrazumevaju značajne troškove;
- Javni radovi mogu biti kratkoročno efikasni, ali ne i dugoročno jer ne utiču na poboljšanje budućih izgleda na tržištu rada u ovim zemljama;
- Pomoć za razvoj mikro preduzeća podrazumeva finansijsku pomoć za samozapošljavanje što ima pozitivan uticaj na funkcionanost i razvoj tržišta rada. Pored toga, javni troškovi za ovu vrstu pomoći su minimalni.

U zemljama sa višim srednjim dohotkom, od kojih je većina zemalja u tranziciji, aktivne i pasivne mere tržišta rada su efikasne i imaju pozitivan uticaj na učinak tržišta rada, sve dok se pažljivo analiziraju parametri pojedinačnog tržišta rada i dok javni troškovi za programe pomoći prestavljaju investicije u budućnost tržišta rada zemlje. Na primeru iskustva Istočne Azije, koja prelazi iz kategorizacije srednjeg u viši dohodak, mogu se naučiti važne lekcije za efikasnost primene politika tržišta rada, kao što je reagovanje vlada na vreme (nakon što je jeftina radna snaga iskorišćena i nakon što su usvojena znanja o stranim tehnologijama, tj. primena inovativnih tehnoloških dostignuća i imitacija istih) u promovisanju inovacija na domaćem tržištu. Da bi vlada u tome bila uspešna, potrebna je već razvijena institucionalna infrastruktura, usvojene politike o zaštiti imovinskih prava i reforma tržišta rada, koja podrazumeva i privlačenje talenata i razvijene međunarodne odnose (Agénor, Canuto & Jelenic, 2012).

U Srbiji postoje mnogobrojni primeri aktivnih politika tržišta rada: subvencionisano zapošljavanje, pomoć kroz Nacionalnu službu za zapošljavanje, kreiranje novih radnih mesta firme stranog investitora i tako dalje. Isto važi i za pasivne politike tržišta rada: na primer, otkup akcija od zaposlenih u PZP-u (Preduzeće za puteve), isplata naknada zaposlenima PKB-a (Poljoprivredni Kombinat Beograd), naknade za rano penzionisanje do trenutka sticanja starosne penzije i ustupljivanje radnog mesta mlađim ciljnim grupama, i tako dalje. U Srbiji se politike zapopšljavanja sprovode kroz Nacionalni plan zapošljavanja i u skladu za Zakonom o zapošljavanju i osiguranju u slučaju nezaposlenosti (Službeni glasnik, 2020). Istraživanja domaćih autora (Marjanović & Mihajlović, 2015) je pokazalo da su zemlje EU više izdvajale za pasivne mere u periodu kada je stopa nezaposlenosti bila viša. Takođe, ovi autori tvrde da je stanje na tržištu rada u Srbiji prilično nezadovoljavajuće u odnosu na druge evropske zemlje, kao i da se iz budžeta izdvajaju nezadovoljavajuća finansijska sredstva za aktivne i pasivne mere protiv nezaposlenosti u Srbiji, naročito zbog nedovoljne dinamičnosti privrede.

Uvećanju efikasnosti i dinamičnosti privrede i lokalnog razvoja pozitivno doprinose talenti i kreativnost zaposlenih (Cerisola, 2016). Ljudske vrednosti i kreativnost (kao najznačajnija ljudska vrednost u poslovanju) će sve više biti na ceni (Boer & Fischer, 2013; Sarac, Efil & Eryilmaz, 2014; Đordjević & Đordjević, 2016; Jovanović & Vrgović, 2017; Hu et

al., 2018). Tehnološki napredak doprinosi svim vrstama radnika u sveri efikasne komunikacije i saradnje u cilju više produktivnosti, u manjoj ili većoj meri (Acemoglu & Autor, 2012). S tim u vezi, tehnološka promena ide u korist visokokvalifikovanim radnicima, ukoliko njihove plate rastu brže od plata niskokvlifikovanih radnika (Tinbergen, 1975; Goldin & Katz, 2010). Visokokvalifikovani radnici se neretko poistovećuju sa talentom ili potencijalom, što verovatno ne odražava relanost, ukoliko i niskokvalifikovan radnik (npr. kasir) može pokazati izuzetan talenat u obavljanju svog posla. Bilo da se radi o visokokvalifikovanim ili niskokvalifikovanim talentima, borba za njima ne zaostaje, kao što ne zaostaje ni njihova borba u potrazi za (boljim) uposlenjem.

Svaka uspešna kompanija, kao i kompanija koja ima za cilj da postane uspešna, priželjkuje talente kao deo svojih kadrova, sve intenzivnije u svakom sektoru, naročito nakon globalne finansijke krize 2007. godine. Termin „borba za talente“ (*war for talents*) je lansirala kompanija McKinsey&Company 1998. godine, koja talenat opisuje kao zbir sposobnosti jedne osobe, gde u sposobnosti spadaju dar, znanje, iskustvo jedne individue. Za razliku od ove kompanije, svetski guru za ljudske resurse Dejv Ulrih talenat poistovećuje sa kompetentnošću, posvećenošću i doprinosom (*competence, committment, & contribution*) (Ulrich, 2006). Povodom borbe za talente, izdvaja se analiza preko 400 akademskih i poslovnih članaka u kojoj se opisuje „savremena“ borba za talente na globalnom nivou (Beechler & Woodward, 2009). U njihovom istraživanju, autori su izdvojili 4 faktora koja utiču na borbu za talente:

1. globalni demografski i ekonomski trendovi (duži životni vek, populacioni bum, više radne snage, savremene opadajuće stope nataliteta, socijalna i zdravstvena zaštita, uvećan nivo smenjivanja radnika - *turnover*);

2. uvećanje mobilnosti i organizacija (zbog globalizacije, prevazilaženja geografskih i kulturalnih barijera, uvećanje radne konkurencije, migracije, odliv mozgova). Ekonomska liberalizacija može da „zameni“ odliv mozgova (*brain drain*) u „tok talenata“ (*talent flow*), obzirom da visokokvalifikovani kadar migrira znatno više od niskokvalifikovanog kadra;

3. tranformacione promene u poslovnom okruženju, u veštinama i kulturalne promene (sa *product-based* na *knowledge-based* privredu). Zbog dominacije uslužnog sektora u odnosu na poljoprivredu i industriju, kompanije sve više zavise od ljudi nego od mašina ili bilo čega drugog.

4. rastući nivo raznolikosti radne snage (*diversity*). Generacije, kulture, znanja, ponašanja se integrišu u korist inovacije organizacija i ličnog razvoja. Ne samo među državama, kompanijama ili kulturama, već se ova integracija ogleda i u takozvani konzumerizam (*employee consumerism*) koji sve intenzivnije raste.

Na osnovu toga, potrebna je tansformacija znanja u veštine (*knowing-doing gap)*. Stagnacija postoji u teoriji, dok u praksi ne može da opstane (stanje stagniranja). U fazi stagnacije, na primer, institucije kao i preduzeća, razmišljaju o akcionim koracima (ili preduzimaju akcione korake) kako bi se recesija izbegla ili da bi se što pre iz nje izašlo. Poslednjih dvadeset godina, institucije tržišta rada se bave elementima tržišta rada kao što su

minimale zarade, kolektivi ugovori, zakonodavstvo o zaštiti zaposlenja i zaštiti na radu, mobing, sindikalizacija. Pokazalo se da u svakoj instituciji postoje pozitivni i negativni ishodi kao i podeljenja mišljenja javnog mnjenja. Na primer, visok stepen zaštite radnika može uticati na neravnopravniju raspodelu dohotka, kao što sindikati mogu prouzrokovati smanjenje pregovaračke moći radnika i povećanje stepena intervencije.

„Ko štiti radnike?“ je pitanje koje je Milton Fridman svojevremeno postavio, i koje je bilo lekcija iz serije njegovih predavanja pod imenom „Milton Fridman govori.“ Fridman je naveo tri zaštitnika radnika: sindikati, država i niko, tvrdeći da su sva tri odgovora i tačna i obmanjujuća. Sindikati štite dve klase radnika: one koje su članovi sindikata koji su zaposleni i zaposlene sindikalne zvaničnike čiji je posao da „vode“ sindikate. Država štiti neke radnike, uglavnom visokoplaćene radnike, a pogotovu one koje ojačavaju sindikate; i naravno državne radnike. Svi ostali se štite od konkurencije. Beži se od konkurencije koja stvara alternativu, a alternativa je najviša garancija za razvoj. U skladu s tim, Fridman je preporučio očuvanje slobodnog tržišta (Friedman, 2020). U lekciji „Olovka“, on objašnjava da je moć slobodnog tržišta zbir produktivne efikasnosti (cene, samoinicijativa) i mira i harmonije u svetu. Privatno tržište koje je karakteristično po slobodnom preduzetništvu i maloj vladi doprinosi poboljšanju života ljudi. U tom smislu, čak se i „stopa apsentizma“ može tolerisati ukoliko je radnik efikasan. Njegova shvatanja podsećaju na delo Adama Smita „Bogatstvo naroda“, naročito u kontekstu „nevidljive ruke“.

Za propise o radu i sistem socijalnog osiguranja su zadužene vlade pojedinačnih država. Po Cho et al. (2012), propisi i reforme o radu i zaštiti radnika bi trebalo da regulišu opšte principe ugovora o radu, da budu u skladu sa društvenim ciljevima, da regulative tržišta rada budu fleksibilne, integrisane i da se redovno ažuriraju i pojednostavljuju kako bi propisi bili efikasni i ciljevi uspešno postignuti (str. 38-41). Istraživanje eksperata SB tvrde da je za postizanje ciljeva o zaštiti radnika neophodno fokusirati se i na programe za razvoj veština i primene zn[illegible], naročito kada se radi o mlađoj populaciji (Cho et al., 2012, 41-48), što predstavlja jedan od najvećih izazova na tržištu rada u zemljama u tranziciji. Postoji mnogo izazova za tržišta rada u zemljama u tranziciji, kao i u zemljama sa višim srednjim dohotkom.

Na osnovu analize literature (npr. Luthans, Stajković & Stajković, 2000; Svejnar, 2002; Horwitz, 2011; Biavaschi et al., 2012; Nattrass & Seekings, 2015), izazovi na polju podizanja stope uposlenja i zaštite radnika u zemljama sa višim srednjim dohotkom su sledeći:

- Primena (ili kreacija) zakonskih regulativa i sankcionisanje poslodavaca za neopravdane postupke, kao i podizanje nivoa efikasnosti *HR* menadžmenta (upravnjanje ljudskim resursima);
- Podsticanje fleksibilnosti tržišta rada kroz politike zaposlenosti, kroz rigidnije (izmene) regulative između napuštanja jednog radnog mesta i pronalaženja drugog, kao i kroz obrazovanje mladih;
- Aktivno bavljenje politikama tržišta rada, kako bi se podigla efikasnost mera u borbi protiv nezaposlenosti;

- Podsticanje obrazovanja odraslih, u cilju uvećanja aktivne radne snage i povećanja konkurentnosti;
- Analize na mikroekonomskom nivou mogu biti od značaja i informativnog karaktera. Preporučuje se sprovođenje analiza na dubljem nivou, na primer merenje efikasnosti i koštanja određene vrste podsticaja;
- Literatura je saglasna da su investicije u sposobnosti, veštine i znanja, formalno obrazovanje i infrastrukuru (institucionalnu i tehnološku) od ključnog značaja;
- Borba protiv sive ekonomije, koja bi mogla uroditi plodom smanjenjem poreza i podsticanjem mladih preduzetnika i start-apova;
- Odluka o samozaposlenju bi trebalo da se donosi u skladu sa psihološkim i kognitivnim stanjem u cilju usklađivanja sa procesom privatizacije i turbolentnim i dinamičnim tržištem[5].

Dinamičnost tržišta podrazumeva aspekte brzog tehnološkog razvoja, jednostavnost migracije radne snage i značajnu ulogu SDI na tržištu rada, naročito u zemljama u tranziciji koje su osetljivije na ovu dinamičnost upravo zbog tranzicije ekonomije. Kreatori politika u ovim zemljama bi trebalo da uspostave ravnotežu između privlačenja SDI i interesa domaćeg radnika. S jedne strane, kreatori politika bi trebalo da obezbede prava i interese radnika u svojoj zemlji. S druge strane, oni mogu „skrenuti sa puta“ u naporima da privuku veću količinu SDI. U nekim slučajevima, u svojim naporima da privuku SDI, kreatori politika menjaju unutrašnja pravila i regulative u skladu sa zahtevima stranog kapitala (Singh & Zammit, 2004; Rao & Murthy, 2006). Stručna literatura raspolaže dokazima o uticaju transnacionalnih i multinacionalnih korporacija na politike i lobiranje vlada zemlje domaćina, naročito u ekonomijama u tranziciji (npr. Lewis, 2005; Jaeck & Kim, 2018). Ipak, trebalo bi da postoji granica između spremnosti i napora u razvijanju ekonomije i regulativa o radu, u smislu da menjanje unutrašnjih politika ne bi smelo ići na uštrb interesa domaće radne snage (Krzywdzinski, 2014). U scenariju gde se domaća radna snaga eksploatiše (Marks, 1964), od eksploatisanih radnika se može očekivati slaba motivacija u poslu, neispoljavanje maksimalnih potencijala radnika, kao i rad na minimalnom nivou napora. Ovaj scenario nije tipičan samo za savremeno doba. Kejnz (Keynes, 1936) i Pareto (Pareto, 1966) su, pored dugih, svojevremeno kritikovali imperijalizam, borbu za tržišta i eksploataciju kolonija.

Pored podizanja stope uposlenosti i zaštite radnika, jedan od glavnih izazova tržišta rada, ne samo za zemlje u tranziciji, već na globalnom nivou, je globalna nejednakost raspodele (distribucije) kao i globalna nejednakost mogućnosti. Globalna nejednakost distribucije se grubo deli na nejednakost distribucije bogatstva i nejednakost distribucije dohotka. Za uvid u distribuciju bogatstva dovoljno je proučiti Forbsovu listu, gde se mogu pronaći svetski milijarderi ili takozvane plutokrate koji kontrolišu oko 2% svetskog bogatstva i oni su „uživaoci globalizacije“. Od 1980-tih godina, u takozvanoj eri „visoke globalizacije“, plutokrata je sve više iz Kine[6] i Indije, i najčešće im to omogućava ono na šta se baziraju: tehnologija, komunikacija i jeftina radna snaga.

U savremenom dobu, migracija radne snage je manja nego pre sto godina (Milanović, 2016, str. 9), što znači da je broj radnih migranata manji, ako se uzme u obzir rast svetske

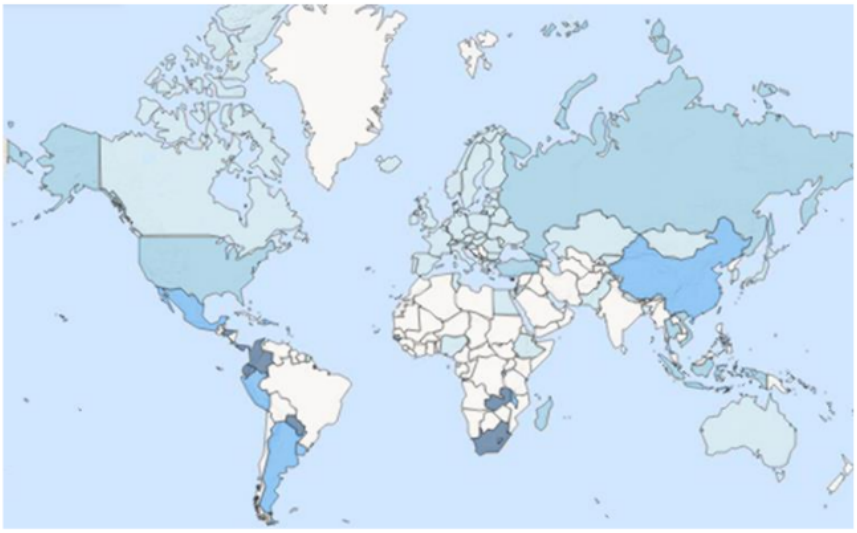
populacije u istom vremenskom periodu. Dolazi se do koncepta nejednakosti distribucije dohotka ili dohodovne nejednakosti, u čije merenje se ubrajaju svi dohodci (od onog ko zarađuje dolar do onog ko zarađuje milion dolara dnevno)[7].

U zemljama sa višim srednjim dohotkom se razlika u dohodovnoj nejednakosti menjala tokom godina, koja je prikazana na slikama 2.1 i 2.2. Naime, dohodovna nejednakost merena Đini indeksom je u nekim zemljama ove grupe rasla a u nekim se smanjivala, dok za neke zemlje ove grupe još uvek ne postoji podatak o meri dohodovne nejednakosti. S tim u vezi, podaci o Đini indeksu za 2020. godinu postoje za 14 zemalja i to: Argentina (42,3), Armenija (25,2), Belorusija (24,4), Brazil (48,9), Kolumbija (54,2), Kosta Rika (49,3), Dominikansa Republika (39,6), Ekvador (47,3), Gruzija (34,5), Meksiko (45,4), Paragvaj (43,5), Peru (43,8), Rusija (36,0), Tajland (35,0).

Poslednji put kada je Đini indeks meren za zemlje sa višim srednjim dohotkom on varira od godine do godine i to: Gvajana (45,1 – 1998. godine), Turkmenistan (40,8 – 1998. godine), Surinam (57,9 – 1999. godine), Jamajka (45,5 – 2004. godine), Azerbejdžan (26,6 - 2005. godine), Jordan (33,7 – 2010. godine), Tuvalu (39,1 – 2010. godine), Bosna i Hercegovina (33,0 – 2011. godine), Liban (31,8 – 2011. godine), Irak (29,5 – 2012. godine), Gvatemala (48,3 – 2014. godine), Južna Afrika (63,0 – 2014. godine), Bocvana (53,3 – 2015. godine), Malazija (41,1 – 2015. godine), Namibija (59,1 – 2015. godine), Tonga (37,6 – 2015. godine), Sveta Lucija (51,2 – 2016. godine), Gabon (38,0 – 2017. godine), Mauricijus (36,8 – 2017. godine), Crna Gora (36,8 – 2018. godine), Kazahstan (27,8 – 2018. godine), Severna Makedonija (33,0 – 2018. godine), Bugarska (40,3 – 2019. godine), Kina (38,2 – 2019. godine), Fidži (30,7 – 2019. godine), Maldivi (29,3 – 2019. godine), Maršalska Ostrva (35,5 – 2019. godine), Moldavija (26,0 – 2019. godine), Panama (49,8 – 2019. godine), Rumunija (34,8 – 2019. godine), Srbija (34,5 – 2019. godine, a za južnu pokrajinu Kosovo poslednji podaci datiraju 2017. godine u visini indeksa od 29,0), i Turska (41,9 – 2019. godine),

Za ostalih sedam zemalja, kao što su Američka Samoa, Kuba, Dominika, Ekvatorijalna Gvineja, Grenada, Libija i Sv. Vinsent i Grenandine, nema podataka o Đini indeksu u svetskoj bazi podataka.

Slika 2.1: Dohodovna nejednakost – Đini indeks: zemlje sa višim srednjim dohotkom, 2010. godina

Izvor: World Bank (2022). Dostupno na: https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=XT&view=map&year=2010

Slika 2.2: Dohodovna nejednakost – Đini indeks: zemlje sa višim srednjim dohotkom, 2020. godina

Izvor: World Bank (2022). Dostupno na: https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=XT&view=map&year=2020

U periodu 2010-2020. godine, Đini indeks je pretežno opadao u Belorusiji, Moldaviji, Armeniji, Kazahstanu, Albaniji, Bosni i Hercegovini, Severnoj Makedoniji, Gruziji, Srbiji, Rumuniji, Tajlandu, Rusiji, Kini, Dominikanskoj Republici, Argentini, Paragvaju, Peruu, Ekvadoru, Brazilu, Panami i Kolumbiji, dok je pretežno rastao u Bugarskoj, Turskoj i Kosta Riki.

Visok nivo dohodovne nejednakosti ima negativan uticaj na ekonomski rast zemalja. Drugim rečima, velika razlika u dohotku između bogatijih i siromašnijih ljudi doprinosi bogatijem delu populacije u smislu sposobnosti korišćenja ekonomskih i tržišnih prednosti. Primeri ovih prednosti mogu biti pristup visokokvalitetnom obrazovanju i mogućnost investiranja (OECD, 2014, str. 26).

2.3. Uticaj SDI na tržišta rada: način na koji SDI doprinose razvoju tržišta rada

Propisi o radu i fleksibilno tržište rada su jedan od glavnih motiva za priliv SDI (Javorcik & Spatareanu, 2005) u zemlje u tranziciji, bilo da se tim propisima služi zemlja domaćin da privuče SDI ili strani investitor da koristi niske troškove rada (Negi & Bardhan, 2017). SDI su činile 11% globalnog BDP-a i obezbedile su više od 80 miliona radnih mesta širom sveta (Hornberger, Battat & Kusek, 2011, str. 1) zahvaljujući fleksibilnosti tržišta. Uvećanju BDP-a doprinosi povećanje proizvodnje, a SDI povećavaju proizvodnju i proizvodne kapacitete. U tom slučaju, u zemljama u tranziciji bi ovaj fenomen mogao da vodi smanjenju nezaposlenosti. S tim u vezi, ukoliko su SDI obično povezane sa restrukturiranjem preduzeća, ovaj fenomen je naročito tačan ako je najveći deo SDI u zemljama u tranziciji u obliku kupovine neefikasnih bivših DP putem privatizacije.

U zemljama u tranziciji, nezaposlenost je porasla tokom 1990-tih godina, između ostalog, i kao posledica restrukturiranja preduzeća (Estrin, 2017). Jedan od razloga za uvećanje stope nezaposlenosti posle svetske krize 2008. godine je smanjenje nivoa SDI u većini zemalja. S obzirom na to da se u Srbiji stopa nezaposlenosti smanjuje (RZS, 2020), pretpostavlja se da je to posledica završne faze restrukturiranja javnih preduzeća i masovne privatizacije. Zvanična statistika EK potvrđuje pozitivan trend smanjenja nezaposlenosti, kako u Srbiji, tako i u zemljama članicama EU (Eurostat, 2020). Tokovi SDI utiču na zaposlenost kvantitativno, ali ne nužno i kvalitativno (Abor & Harvey, 2008), kao i na druge indikatore tržišta rada (zarade, dohodovna nejednakost).

U nastavku je prikazana analiza empirijskih istraživanja o uticaju SDI na izabrane pokazatenje tržišta rada, kao što su zaposlenost, zarade i dohodovna nejednakost.

2.3.1 Uticaj SDI na zaposlenost – empirijski dokazi

U literaturi se generalno uticaj SDI na ekonomski razvoj *a priori* smatra pozitivnim. Naročito se smatra da SDI pozitivno utiču na tržišta rada tako što smanjuje stopu nezaposlenosti. Nasuprot tome, javno mnjenje prednjači u tvrdnjama da SDI negativo utiču na ljudski rad. S obzirom na to da ovo istraživanje podrazumeva analizu uticaja SDI na određene pokazatelje tržišta rada, kao što su zaposlenost, zarade i dohodovna nejednakost, u nastavku su prikazana empirijska istraživanja. U tabeli 2.1 su prikazani nalazi istraživanja, uzorak i period analize o uticaju SDI na (ne)zaposlenost.

Tabela 2.1: Uticaj SDI na zaposlenost: pregled literature

Autor(i)	Uzorak i cilj	Metodologija	Rezultati
Šabić et al. (2012)	Odnos priliva SDI na nezaposlenost u Srbiji u periodu 2000-2010	Korelaciona analiza	Irelevantnan, veoma nizak linearan odnos
Mehra (2013)	Uticaj SDI na zaposlenost u Indiji	Regresiona analiza	SDI ima negativan uticaj na zaposlenost
Brincikova & Darmo (2014)	Uticaj priliva SDI na zaposlenost u zemljama Višegradske grupe u periodu 1993-2012	Regresiona analiza - modifikovan Okunov zakon	SDI nema značajan uticaj na zaposlenost
Estrin & Uvalić (2014)	Uticaj SDI na zaposlenost u zemljama u tranziciji, u periodu 1990-2011	Deskriptivna i regresiona analiza	SDI ne doprinosti rastu zaposlenosti
Zdravković & Martinović (2016)	Uticaj SDI na nezaposlenost u zemljama u tranziciji u periodu 1990-2014	Regresiona analiza	SDI nema značajan uticaj na nezaposlenost
Grahovac & Softić (2017)	Uticaj priliva SDI na nezaposlenost u zemljama Zapadnog Balkana u periodu 2000-2014	Regresiona analiza	SDI nema značajan uticaj na nezaposlenost
Zdravković, Đukić, & Bradić-Martinović (2017)	Uticaj priliva SDI po broju stanovnika na nezaposlenost u zemljama u tranziciji u periodu 2000-2014	Regresiona analiza	SDI nema značajan uticaj na nezaposlenost
Perić (2020)	Uticaj priliva SDI na zaposlenost u Srbiji u periodu 2005-2017	Regresiona analiza	SDI nema značajan uticaj na rast zaposlenosti
Mickiewicz, Radošević & Varblane (2000)	Uticaj SDI na zaposlenost u Češkoj Republici, Mađarskoj, Slovačkoj i Estoniji u periodu 1990-1998	Deskriptivna analiza	SDI ima pozitivan uticaj na zaposlenost
Pajović (2007)	Uticaj priliva SDI na zaposlenost u Sloveniji	Kvalitativna analiza	SDI ima pozitivan uticaj na zaposlenost
Abor & Harvey (2008)	Uticaj SDI na zaposlenost u Gani u periodu 1992-2002	Regresiona analiza	SDI ima pozitivan i značajan uticaj na zaposlenost, kvantitativno ali ne i kvalitativno

Stanišić (2008)	Uticaj SDI na ekonomski rast u južno-evropskim zemljama u tranziciji u periodu 1997-2006	Korelaciona analiza	SDI ima pozitivan uticaj na zaposlenost
Hubner (2011)	Uticaj SDI na ekonomski rast u Azerbejdžanu	Deskriptivna analiza	SDI ima pozitivan uticaj na zaposlenost
Demeti & Rebi (2014)	Uticaj priliva SDI na ekonomski rast u Albaniji	Komparativna i korelaciona analiza	SDI ima pozitivan uticaj na zaposlenost
Kurtović, Siljković & Milanović (2015)	Uticaj SDI na zaposlenost u zemljama Zapadnog Balkana u periodu 1998-2012	Regresiona analiza	SDI ima pozitivan uticaj na zaposlenost
Domazet (2016)	Analiza SDI i neoliberalizma u Bosni i Hercegovini	Pregledni rad	SDI ima nedovoljan pozitivan uticaj na zaposlenost
Hale & Xu (2016)	Uticaj SDI na zaposlenost u razvijenim i zemljama u razvoju	Pregledni rad	SDI ima pozitivan uticaj na zaposlenost
Estrin (2017)	Odnos SDI i zaposlenosti u zemljama u tranziciji u periodu 1991-2014	Pregledni rad	SDI ima pozitivan uticaj na zaposlenost
Perić (2019)	Uticaj priliva SDI na zaposlenost u zemljama bivše Jugoslavije u periodu 2003-2017	Regresiona analiza	SDI ima pozitivan i značajan uticaj na zaposlenost
Perić & Stanišić (2020)	Uticaj priliva SDI na zaposlenost u zemljama Zapadnog Balkana u periodu 2003-2017	Regresiona analiza	SDI ima veoma nizak pozitivan i značajan uticaj na zaposlenost
Perić & Filipović (2021)	Uticaj priliva SDI na zaposlenost u zemljama u tranziciji u periodu 2000-2017	Regresiona analiza	SDI ima pozitivan i značajan uticaj na zaposlenost

Izvor: sistematizacija autora

Sa jedne strane, postoje naučni dokazi da SDI u zemljama u tranziciji nemaju značajan pozitivan uticaj na stopu nezaposlenosti (Šabić et al., 2012; Mehra, 2013; Brincikova & Darmo, 2014; Estrin & Uvalić, 2014; Zdravković & Martinović, 2016; Grahovac & Softić, 2017; Zdravković, Đukić & Bradić-Martinović, 2017; Perić, 2020). Sa druge strane, postoje naučni dokazi da SDI pozitivno utiču na stopu nezaposlenosti, odnosno da je svojim prilivom smanjuju (Mickiewicz, Radošević & Varblane, 2000; Pajović, 2007; Abor & Harvey, 2008; Stanišić, 2008; Hubner, 2011; Demeti & Rebi, 2014; Kurtović, Siljković & Milanović, 2015; Domazet, 2016; Hale & Xu, 2016; Estrin, 2017; Perić, 2019; Perić & Stanišić, 2020; Perić & Filipović, 2021).

Shengelia, Kozak & Kirkitadze (2020) su empirijski utvrdili da ukoliko je zemlja otvorenija, naročito zemlja u tranziciji, to je veći pozitivan uticaj SDI na zaposlenost.

Različitost u naučnim dokazima o uticaju SDI na stopu nezaposlenosti zavisi od velikog broja faktora, kao što su izabrane metode relevantne za naučno istraživanje, odnosno primenjena metodologija, vremenski okvir, uzorak i kontrolne varijable (ukoliko ih ima). Određeni autori su pokazali da dugoročni uticaj SDI na stopu nezaposlenosti u zemljama u tranziciji ne postoji ili je veoma nizak (Šabić et al., 2012; Zdravković, Đukić & Bradić-Martinović, 2017; Perić & Stanišić, 2020).

Estrin je pokazao na uzorku zemalja u tranziciji da priliv SDI povećava nezaposlenost u inicijalnoj fazi, dok dugotrajni priliv SDI pozitivno utiče na smanjenje stope nezaposlenosti (Estrin, 2017), što je opšta posledica priliva SDI u privatizaciji DP. U inicijalnoj fazi to zahteva sistematizaciju radne snage koja dovodi do otpuštanja i kasnije zapošljavanja novih radnika sa potrebnim veštinama i znanjem. Slično tome, SDI u zemljama Centralno-istočne Evrope imaju negativan kratkotočni uticaj, a pozitivan dugoročni uticaj na zaposlenost (Jude & Silaghi, 2016) što važi i za zemlje bivše Jugoslavije (Perić, 2019). Takođe, ne čini se da su SDI doprinele uposlenju na Zapadnom Balkanu, izuzev u Hrvatskoj. Dolazak italijanskog Fijata, na području grada Kragujevca u Srbiji, je doveo je do trenutnog pada nezaposlenosti, dok je u narednom periodu zabeležen rast nezaposlenosti (Estrin & Uvalić, 2014, str. 308).

Pozitivan utivaj SDI na zaposlenost se objašnjava i ispitivanjem produktivnosti radne snage. Produktivnost multinacionalnih preduzeća pozitivno utiče na dodatu vrednost po zaposlenom, do kog se zaključka došlo putem ispitivanja istog nivoa industrije u različitim zemljama u korelaciji sa produktivnošću radnika (Demeti & Rebi, 2014). Putem regresione analize i teorije Okunovog zakona, utvrđen je pozitivan uticaj priliva grinfild investicija na zaposlenost u zemljama V4 (zemlje Višegradske grupe) za period 1993-2012, dok je u slučaju privatizacija, odnosno M&A, utvrđen negativan uticaj (u odsustvu statističke značajnosti) (Brincikova & Darmo, 2014). S nedostatkom statističke značajnosti, regresiona analiza je pokazala da uticaj priliva SDI na prosečnu zaradu i zaposlenost u Srbiji za period 2005-2017. nije prisutan (Perić, 2020). Slično tome, putem panel regresije utvrđeno je da je efekat SDI na nezaposlenost u zemljama ekonomske tranzicije u Evropi neznatan (Zdravković & Martinović, 2016), kao i u zemljama Zapadnog Balkana (Grahovac & Softic, 2017), i isključivo u Srbiji (Šabić et al., 2012). U odsustvu statističkog postupka, postoje tvrdnje da SDI delimično pozitivno utiču na zapošljavanje u Bosni i Hercegovini (Domazet, 2016).

Na osnovu analize empirijskih istraživanja o uticaju SDI na zaposlenost, uviđa se nedovoljan nivo merenja uticaja SDI na zaposlenost u zemljama u tranziciji. Pored toga, izostaje utvrđivanje uticaja SDI na zaposlenost u grupi zemalja sa višim srednjim dohotkom. Kako je to cilj ovog rada, rezultati istraživanja predstavljaće doprinos naučnoj literaturi.

2.3.2 Uticaj SDI na zarade – empirijski dokazi

Iako je ustanovljeno da SDI imaju efekte na ukupnu zaposlenost i na domaću zaposlenost u zemljama Centralne Evrope, kao i da pozitivno utiču na otvaranje različitih vrsta radnih mesta, regionalnu distribuciju i stvaranje novih radnih mesta, više zarade i transfer veština (Mickiewicz, Radošević & Varblane, 2000), postoje i tvrdnje da SDI nemaju značajan uticaj na zarade u drugim zemljama u tranziciji. U tabeli 2.2 je prikazan pregled empirijskih istraživanja o uticaju SDI na zarade.

Tabela 2.2: Uticaj SDI na zarade: pregled literature

Autor(i)	Uzorak i cilj	Metodologija	Rezultati
Perić (2020)	Uticaj piliva SDI na prosečne zarade u Srbiji u periodu 2005-2017	Regresiona analiza	SDI nema značajan uticaj na rast prosečnih zarada
Abor & Harvey (2008)	Uticaj SDI na nivo zarade u Gani u periodu 1992-2002	Regresiona analiza	SDI ima pozitivan ali ne i značajan uticaj na zarade
Hale & Xu (2016)	Uticaj SDI na zarade u razvijenim i zemljama u razvoju	Pregledni rad	SDI ima pozitivan uticaj na zarade
Perić (2019)	Uticaj priliva SDI na prosečne zarade u zemljama bivše Jugoslavije u periodu 2003-2017	Regresiona analiza	SDI ima pozitivan i značajan uticaj na proseče zarade
Perić & Stanišić (2020)	Uticaj priliva SDI na prosečne neto zarade u zemljama Zapadnog Balkana u periodu 2003-2017	Regresiona analiza	SDI ima veoma nizak pozitivan i značajan uticaj na prosečne neto zarade
Perić & Filipović (2021)	Uticaj priliva SDI na nivo plaćenih zarada u zemljama u tranziciji u periodu 2000-2017	Regresiona analiza	SDI ima pozitivan i značajan uticaj na zarade
Mickiewicz, Radošević & Varblane (2000)	Uticaj SDI na zaposlenost u Češkoj Republici, Mađarskoj, Slovačkoj i Estoniji u periodu 1990-1998	Deskriptivna analiza	SDI ima pozitivan uticaj na zarade
Velde & Morrissey (2004)	Uticaj SDI na zarade u zemljama Istočne Azije u periodu 1985-1998	Regresiona analiza	SDI ima pozitivan uticaj na zarade

Bhandari (2007)	Uticaj SDI na zarade u zemljama u tranziciji Istočne Evrope i Centralne Azije u periodu 1990-2002	Regresiona analiza	SDI ima pozitivan uticaj na zarade
Hale & Xu (2016)	Uticaj SDI na zarade u razvijenim i zemljama u razvoju	Pregledni rad	SDI ima pozitivan uticaj na zarade
Kurtović, Talović & Dačić (2015)	Uticaj SDI na prosečne zarade u zemljama Zapadnog Balkana u periodu 2007-2014	Regresiona analiza	SDI ima pozitivan uticaj na zarade
Estrin & Uvalić (2014)	Uticaj SDI na zarade u zemljama u tranziciji, u iodu 1990-2011	Deskriptivna i regresiona analiza	SDI ne doprinosti rastu zarada
Abor & Harvey (2008)	Uticaj SDI na zarade u Gani u periodu 1992-2002	Regresiona analiza	SDI nema značajan uticaj na zarade
Popović & Erić (2018)	Uticaj SDI na ekonomski rast u zemljama Zapadnog Balkana u periodu 2005-2014	Regresiona analiza	SDI nema značajnog uticaja na troškove rada
Onaran & Stockhammer (2006)	Uticaj SDI na zarade u zemljama u tranziciji Istočne i Centralne Evrope u periodu 2000-2004	Regresiona analiza	SDI ima pozitivnog uticaja na zarade visoko kvalifikovanih radnika
Gopinath & Chen (2003)	Uticaj na zarade u 15 razvijenih zemalja i 11 zemalja u razvoju u periodu 1970-1995	Modifikovana jednačina udela u radu i regresiona analiza	SDI ima pozitivan uticaj na zarade visokokvalifikovanih radnika i negativan uticaj na zarade nekvalifikovanih radnika, koji je relevantniji u zemljama u razvoju
Taylor & Driffield (2005)	Uticaj SDI na zarade u Velikoj Britaniji u periodu 1983-1992	Regresiona analiza	Priliv SDI utiče na rast nejednakosti zarada
Mushtaq et al. (2014)	Uticaj priliva SDI na dohodovnu nejednakost u zemljama Južnoazijske asocijacije za regionalnu saradnju	Regresiona analiza	Priliv SDI ima negativan i značajan uticaj na dohodovnu nejednakost

Izvor: sistematizacija autora

U skladu sa velikim brojem istraživanja, empirijske studije svedoče o različitim naučnim dokazima kada je u pitanju uticaj SDI na zarade.

Sa jedne strane, priliv SDI doprinosi povećanju zarada (Velde & Morrissey, 2004; Bhandari, 2007; Hale & Xu, 2016; Kurtović, Talović & Dačić, 2015; Perić & Stanišić, 2020), ili nije u direktnoj korelaciji sa povećanjem zarada (Estrin & Uvalić; 2014). Sa druge strane, ne postoji značajan uticaj (Abor & Harvey, 2008) SDI na zarade, ili postoji minimalni pozitivan uticaj koji nije statističnki značajan (Perić, 2020). U istraživanju Perić (2019)[8] dokazano je da SDI ima pozitivan uticaj na prosečne neto zarade tek u drugoj godini izvršenja priliva SDI.

Otvorenost zemlje u međunarodnoj trgovini često ima negativan uticaj na plate u početnoj fazi priliva SDI, koji se nakon nekoliko godina često preokreće (Rama, 2003; Perić & Stanšić, 2020). Ovo pogotovo važi u zemljama u tranziciji i zemljama sa višim srednjim dohotkom jer je njihovo tržište nezasićeno. Takođe, nema značajnog uticaja priliva SDI iz inostranstva na troškove radne snage u ekonomijama Zapadnog Balkana (Popović & Erić, 2018).

U zemljama Centralne i Istočne Evrope (Češka, Mađarska, Poljska, Slovačka, Slovenija) proces tranzicije je doneo dramatične promene u strukturi plata u periodu 2000-2004. godine (Onaran & Stockhammer, 2006). Naime, SDI su pokazale pozitivne efekte na zarade u sektorima kapitala i veština, doprinoseći većoj produktivnosti i visokim značajnim i pozitivnim efektima zapošljavanja. Međutim, kao posledica pada nezaposlenosti, plate su pokazale opštu fleksibilnost i, suprotno stranim ulaganjima, dugoročni neto efekat izvoza i uvoza negativan je i štetan za tržišta rada ovih zemalja. Na ovaj način je istraživanje pomenutih autora ukazalo na ukupne negativne efekte SDI na zarade nekvalifikovanih i pozitivne efekte na zarade kvalifikovanih radnika.

Koristeći simulacionu analizu, utvrđeno je da priliv SDI ima pozitivan uticaj na domaće zarade kvalifikovanih radnika, a negativan uticaj na zarade nekvalifikovanih radnika (Zulfiu, 2014; Onaran & Stockhammer, 2006), što doprinosi rastu nejednakosti zarada u domaćoj zemlji. Slično tome, pre skoro dve decenije, ustanovljeno je da je u 26 zemalja priliv SDI negativno uticao na nejednakost zarada (Gopinath & Chen, 2003), kao i da je uticaj priliva SDI u prerađivačkoj industriji u Velikoj Britaniji na nejednakost zarada bio negativan (Taylor & Driffield, 2005). SDI imaju veoma nizak pozitivan efekat na stopu zaposlenosti i prosečne neto zarade u zemljama u tranziciji, s tim što njihov priliv ima tendenciju negativnog uticaja na nejednakost u zaradama (Perić & Filipović, 2021).

U azijskim ekonomijama rezultati o uticaju SDI na tržišta rada takođe su relevantni. Istraživanje o uticaju SDI na zarade i nejednakost zarada u pet istočnoazijskih država tokom 1985-1998. godine pokazali su rezultate slične velikom broju istraživanja. Naime, bez obzira na nivo veština, priliv SDI je značajno povećao nejednakost zarada na Tajlandu, dok u Singapuru, Hong Kongu, Filipinima, Koreji i Tajlandu priliv SDI povećava nivo zarada (Velde & Morissey, 2004). S obzirom na to da od ovih pet zemalja samo Tajland spada u zemlje sa višim srednjim dohotkom, uzima se u obzir obrazloženje o uticaju SDI na povećanje nivoa zarada na Tajlandu. S tim u vezi, SDI ima mnogo manji efekat na niskokvalifikovane radnike nego na kvalifikovane radnike na Tajlandu (Velde & Morissey, 2004; Mushtaq et al., 2014, str. 3).

S obzirom na to da su empirijska istraživanja pokazala različite rezultate o uticaju SDI na zarade, kao i to da različitost u zaradama ukazuje na stepen dohodovne nejednakosti, u ovom radu je pristup merenju uticaja na zarade i na dohodovnu nejednakost odvojen. Drugim rečima, u ovom radu se uticaj SDI na zarade i na dohodovnu nejednakost meri putem dva različita modela. Pored toga, u literaturi nedostaju empirijska istraživanja o uticaju SDI na zarade u zemljama sa višim srednjim dohotkom, u kojima je privlačenje SDI među osnovnim makroekonomskim aktivnostima.

2.3.3 Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost – empirijski dokazi

U kratkom vremenskom periodu i bez obzira na metodu merenja SDI, SDI imaju robusan pozitivan efekat na dohodovnu nejednakost (Mahutga & Bandelj, 2008). Pre nešto manje od dve decenije, utvrđeno je da uticaj SDI na tržište rada ne zavisi od nivoa razvijenosti humanog kapitala, jer zemlje u tranziciji već poseduju dovoljnu kvalifikovanu radnu snagu (Campos & Kinoshita, 2002). Nasuprot tome, u skorije vreme istraživanja pokazuju da uticaj SDI ipak zavisi od nivoa razvijenosti humanog kapitala (npr. Mihaylova, 2015). Uticaj priliva SDI u zemljama Centralne i Istočne Evrope je neodređen ukoliko direktno zavisi od nivoa obrazovanja i privrednog razvoja zemlje domaćina (Mihaylova, 2015). Privredni razvoj nezaobilazno podrazumeva i rapidni tehnološki razvoj. S tim u vezi, sa razvojem višeg stepena ljudskog kapitala, ljudi se brže prilagođavaju tehnološkim promenama (IBRD, 2018, str. 14).

Empririjska istraživanja o uticaju SDI na dohodovnu nejednakost, kao i u slučaju zaposlenosti i zarada, ukazuju i na pozitivne i na negativne efekte, što je prikazano u tabeli 2.3.

Tabela 2.3: Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost: pregled literature

Autor(i)	Uzorak i cilj	Metodologija	Rezultati
Hale & Xu (2016)	Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost u razvijenim i zemljama u razvoju	Pregledni rad	SDI ima negativan uticaj na dohodovnu nejednakost u zemljama u razvoju (glavni uzrok je zarada visokokvalifikovanih radnika)
Zulfiu (2014)	Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost u zemljama u tranziciji	Simulacijska analiza	SDI ima pozitivan uticaj na zarade visokokvalifikovanih radnika i negativan uticaj na zarade nekvalifikovanih radnika

Perić & Filipović (2021)	Uticaj priliva SDI na dohodovnu nejednakost u zemljama u tranziciji u periodu 2000-2017	Regresiona analiza	SDI ima neodređen uticaj na dohodovnu nejednakost (i pozitivan i negativan ali ne i značajan)
Mushtaq et al. (2014)	Uticaj priliva SDI na dohodovnu nejednakost u zemljama Južnoazijske asocijacije za regionalnu saradnju u periodu 1980-2011	Regresiona analiza	Priliv SDI ima negativan i značajan uticaj na dohodovnu nejednakost
Mahutga & Bandelj (2008)	Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost u zemljama Centralne i Istočne Evrope u periodu 1990-2001	Regresiona analiza	SDI ima pozitivan uticaj na rast dohodovne nejednakosti
Mah (2012)	Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost u Koreji u periodu 1982-2008	Regresiona analiza	Rast priliva SDI utiče na rast dohodovne nejednakosti
Jensen & Rosas (2007)	Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost u Meksiku u periodu 1990-2000	Regresiona analiza	Rast SDI utiče na smanjenje dohodovne nejednakosti
Ucal, Haug & Bilgin (2015)	Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost u Turskoj u periodu 1970-2008	Regresiona analiza	Rast SDI utiče na rast dohodovne nejednakosti u kratkom periodu (veoma nizak ali pozitivan i značajan uticaj), dok utiče na njen pad u dužem periodu (nizak i negativan uticaj)
Choi (2006)	Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost u 119 Azijskih i Latino-američkih i Karipskih zemalja u periodu 1994-2002	Regresiona analiza	Rast nivoa SDI utiče na rast dohodovne nejednakosti
Driffield et al. (2010)	Uticaj priliva SDI na dohodovnu nejednakost Ujedinjenom Kraljevstvu u periodu 1980-1995	Regresiona analiza	Rast nivoa priliva SDI utiče na rast dohodovne nejednakosti na lokalnom nivou, dok na nacionalnom nivou utiče na njeno smanjenje

Izvor: sistematizacija autora

Rast priliva SDI direktna je posledica porasta Đini koeficijenta u Koreji (Mah, 2012). Iako je značaj priliva SDI za korejsku ekonomiju doprineo većoj fleksibilnosti na tržištu rada u poslednjih nekoliko decenija, u periodu 1982–2008. godine, nejednakost prihoda u Koreji se pogoršala (Mah, 2012). Za razliku od toga, regresiona analiza uticaja nivoa SDI (*FDI inward*

stock) na raspodelu dohotka u pet zemalja (Bangladešu, Indiji, Nepalu, Pakistanu i Šri Lanki) za period od 1980. do 2011. godine, a u kom modelu je Đinijev koeficijen zavisna a *FDI* nezavisna varijabla, pokazala je da je uticaj SDI na nejednakost prihoda (dohotka) negativan i statistički značajan (*FDI*=-0.36, *p*=0,005) (Mushtaq et al., 2014). Na drugoj strani sveta, studija uticaja SDI na nejednakost dohotka merenu Đini koeficijentom u Meksiku u periodu 1990-2000. godine takođe pokazuje da je uticaj SDI na nejednakost dohotka negativan i značajan (Jensen & Rosas, 2007).

Ispitivanje uticaja SDI na nejednakost dohotka u Turskoj za period od 1970. do 2008. godine, pokazuje različite rezultate za kratak i duži vremenski period. Naime, povećan nivo SDI je doveo do smanjenja dohodovne nejednakosti na kratki i dugoročni period, gde varijabla „stanovništvo" čini razliku. Stopa rasta stanovništva u ovoj zemlji je u najvećoj meri uticala na nejednakost dohotka (merenu Đini koeficijentom). S tim u vezi, povećanje stope rasta stanovništva dovodi do smanjenja dohodovne nejednakosti na duži rok, što je statistički značajno, dok smanjenje stope rasta stanovništva dugoročno nema statistički značajne efekte na dohodovnu nejednakost. Na ovaj način se pokazalo da SDI nemaju negativan uticaj na raspodelu dohotka u Turskoj. Umesto toga, SDI smanjuje nejednakost, iako u veoma niskoj meri. Po ovim autorima, SDI nisu alat za merenje promene raspodele dohotka (Ucal, Haug & Bilgin, 2015).

Na uzorku od 119 zemalja za vremenski period 1993 - 2002. godine pokazalo se da se dohodovna nejednakost (merena Đini koeficijentom) povećava kada se SDI kao procenat povećanja BDP-a povećavaju. Dok povećanje BDP-a negativno utiče na raspodelu dohotka, povećanje BDP-a po glavi stanovnika i realne stope rasta BDP-a po glavi stanovnika smanjuju dohodovnu nejednakost u zemlji (Choi, 2006). U zemljama Istočne Evrope, rast nivoa SDI pozitivno utiče na dohodovnu nejednakost, dok se uticaj priliva SDI na Đini koeficijent nije mogao dokazati (Halmos, 2011).

Kao i za zaposlenost i zarade, i za dohodovnu nejednakost postoje različiti empirijski rezultati u vezi sa uticajem SDI. Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost varira u od zemlje do zemlje i ne zavisi od samo jednog faktora (SDI), već od mnogobrojnih drugih faktora[9]. S tim u vezi, procena uticaja SDI na Đini koeficijent može da se izvede na različite načine i primenjujući različite metode. SDI u nekim ekonomijama mogu da imaju privremeni pozitivan uticaj na dohodovnu nejednakost, dok u nekim drugim ekonomijama taj uticaj može biti negativan u određenom trenutku i statusu ekonomije. Dakle, SDI utiču uglavnom pozitivno na Đini koeficijent. Sa druge strane, čini se da za razliku od uticaja SDI, uticaj domaćih investicija tendenciozno ide u jednom pravcu: smanjuje dohodovnu nejednakost (ili barem ne utiče na njen rast). U Velikoj Britaniji je dokazano da SDI imaju tendenciju da pozitivno utiču na nejednakost zarada (da je povećavaju), dok domaće investicije imaju tendenciju smanjenja nejedakosti zarada (Driffield et al., 2010).

U sažetoj formi izvodi se, u određenom vremenskom dobu u određenoj geografskoj poziciji, da SDI:

- ima negativan i značajan uticaj na nejednakost dohotka (odnosno utiče na smanjenje nejednakosti dohotka) (npr. Gopinath & Chen, 2003; Jensen & Rosas, 2007; Mushtaq et al., 2014);

- ima negativan ali ne i statistički značajan uticaj kao i da je uticaj SDI neodređen ili neizvestan (npr. Mihaylova, 2015; Perić & Filipović, 2021);

- ima pozitivan uticaj na nejednakost dohotka (odnosno utiče na povećanje nejednakosti dohotka) (npr. Choi, 2006; Mah, 2012).

Na osnovu analize literature, delimično se može potvrditi Kuznjecova teorija, po kojoj industrijalizacija (prva kriva) podstiče rast prosečnih primanja, tako da nejednakost u početku raste, a nakon nekog vremena opada, što se preslikava u drugoj krivi koja podrazumeva tehnološki razvoj. Zemlje u tranziciji imaju strukturalnih problema, naročito ekonomskih (nedostatak domaćeg kapitala, obnova preduzeća i integracija sa globalnom ekonomijom), uglavnom zbog slabosti ekonomskih indikatora poput nezaposlenosti (Zdravković, Đukić & Bradić-Martinović, 2017). Najbitniju ulogu za ekonomski rast imaju (pored ekonomskih i političkih reformi) SDI, koje kroz priliv kapitala obezbeđuju prelivanja tehnologija i smanjenje nezaposlenosti (OECD, 2018). SDI podstiču integraciju tržišta rada kroz uvoz tehnologija i najboljih menadžerskih praksi (Beechler &Woodward, 2009) i transfer veština (Mickiewicz, Radošević & Varblane, 2000).

Uticaj SDI na dohodovnu nejednakost je bio predmet mnogih istraživanja, naročito od 1990-ih kada je se proces globalizacije produbio širom sveta. U zavisnosti od geografkog položaja, ekonomske razvijenosti zemlje i domaćeg tržišta rada, istraživanja su pokazala različite rezultate o uticaju SDI na dohodovnu nejednakost. Ipak, većina empirijskih istraživanja ukazuje da rast SDI utiče na rast dohodnovne nejednakosti, naročito u zemljama u razvoju, ali ne i u razvijenim zemljama (ili regijama). Sa druge strane, ekonomije se zalažu za smanjivanje dohodovne nejednakosti u cilju smanjivanja razlike u prihodima i ekonomskog razvoja. Kako su SDI neizbežne kao jedna od determinanti globalnog ekonomskog razvoja, istraživanja o njihovom uticaju na SDI bi trebalo da se sprovode na kontinuiranom nivou. Osim toga, postoji jaz u literaturi o merenju uticaja SDI na grupu zemalja sa višim srednjim dohotkom koji ovaj rad teži da nadomesti.

TREĆE POGLAVLjE

3

UTICAJ PRILIVA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA TRŽIŠTA RADA U ZEMLjAMA SA VIŠIM SREDNjIM DOHOTKOM

☼ U drugom poglavlju su analizirani pojam tržišta rada i trendovi na tržištu rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom. Od najvećeg značaja za treće poglavlje je sprovedena analiza pregleda literature o uticaju SDI na tržišta rada (2.3).

► Treće poglavlje predstavlja metodološka objašnjena i primenu statističkih alata za ocenjivanje uticaja priliva SDI na odabrane pokazatelje tržišta rada u ekonomijama sa višim srednjim dohotkom u periodu od 1991. do 2019. godine. Literatura ne raspolaže naučnim dokazima o uticaju priliva SDI na ciljane pokazatelje tržišta rada sa sveobuhvatnim ekonomijama sa višim srednjim dohotkom. Treće poglavlje, u celini, nastoji da ispuni ovaj nedostatak u literaturi i obezbedi nesvakidašnju analizu o začaranom trouglu: zemlje sa višim srednjim dohotkom-priliv SDI-ciljani pokazatelji tržišta rada.

Struktura trećeg poglavlja se sastoji od opisa podataka koji su prikupljeni za svrhe ekonometrijske i statističke analize, opisa varijabli koje se koriste za modeliranje (3.1) i metodološkog okvira koji se primenjuje za ocenjivanje uticaja priliva SDI na izabrane pokazatelje tržišta rada (3.2) u zemljama sa višim srednjim dohotkom. Poslednje potpoglavlje (3.3) predstavlja rezultate dobijenih modela i njihovu interpretaciju.

3.1 Podaci i korišćene varijable

U cilju sistematičnog pregleda podataka i varijabli, ovo poglavlje je podeljeno na tri podpoglavlja. Podpoglavlje 3.1.1 predstavlja izvor podataka, 3.1.2 predstavlja opis podataka i originalne metodologije i 3.1.3 predstavlja definiciju i opis varijabli. Podaci i varijable su numerički opisane.

Numeričke (kvantitativne) promenljive su intervalne ili racio promenljive. Za razliku od intervalnih promenljivih, racio promenljive predstavljaju realnu razliku između dve promenljive koja se iskazuje određenim brojem. Ako je, na primer, racio promenljive 0, znači da razlika između dve promenljive ne postoji.

Kategorijalne (kvalitativne) promenljive su nominalne ili ordinalne promenljive, o kojima će biti više reči u četvrtom poglavlju.

3.1.1 Izvor podataka

Na prvom mestu, identifikovane su ekonomije sa višim srednjim dohotkom na osnovu klasifikacije SB. Set podataka koji se koristi za 58 zemlje pokriva period od 1991. do 2019. godine, koji su preuzeti iz populacije zemalja. Ovaj set podataka predstavlja zemlje sa višim srednjim dohotkom i ubraja zemlje sa različitim statusom nivoa razvijenosti (zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji). Za neke od zemalja ne postoje zabeleženi podaci, ili postoje u manje kompletnoj meri. Na primer, nakon 1990. godine nije jednostavno utvrditi tačan nivo SDI u pojedinim zemljama koje su nastale nakon raspada prvobitnih država i postale nezavisne (nrp. Bevan & Estrin, 2004). Stoga, postoje „rupe“ u vremenskim serijama (Dodatak B). Vremenske serije su za sve zemlje uzorka dostupne na zvaničnom sajtu SB (World Bank, 2019), iz kojeg su preuzeti podaci za potrebe ovog istraživanja.

U vezi sa predstavljanjem pokazatelja, sprovodi se analiza dostupnih indikatora i njihovih vremenskih serija za svaku zemlju u uzorku. Predstavljanje indikatora, tabelarno i grafički, ima za cilj da obezbedi slikovit i jasan prikaz izabranih pokazatelja. Pokazatelji koji se koriste za prioritetno modeliranje su: priliv SDI, zaposlenost, zarade i Đini indeks. Metod posmatranja, odnosno metod prikupljanja podataka se odnosi na statistički popis podataka koje su obavile institucije (u ovom slučaju SB sa partnerima) od kojih su preuzeti podaci za analizu i modeliranje. Podaci iz sekundarnih izvora koji su preuzeti su statističke serije, tačnije delovi statističkih serija. U ovom radu su preuzete statističke serije (koje mogu biti geografske, strukturalne i vremenske) vremenskog tipa odnosno vremenske (hronološke) serije. Preuzimanje

svih podataka (skupa podataka), koji su sistematizovani tabelarno po redovima i kolonama, rezultiralo je u složene i kombinovane statističke tabele.

3.1.2 Opis podataka i originalna metodologija

U narednom koraku, preuzeti podaci se definišu i sistematizuju za ekonometrijsko modeliranje. U ovom podpoglavlju se definišu pokazatelji tržišta rada i metodologija koju je SB primenila pri prikupljanju, identifikaciji i obradi tih pokazatelja. Pored tabelarnog prikaza indikatora i metodologije (Tabela 3.1), sledi opis originalne metodologije izabranih pokazatelja tržišta rada kao i priliva SDI korišćene za njihovo prikupljanje. Svrha predstavljanja originalne metodologije zvaničnih podataka je da omogući jasnu interpretaciju rezultata dobijenih ekonometrijskom analizom.

Tabela 3.1: Opis pokazatelja po SB

Pokazatelj / *indicatior*	**Priliv SDI / *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)***	**Zaposlenost / *Employment to population ratio, 15+, total (%) (modeled ILO estimate)***	**Zarade / *Wage and salaried workers, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)***	**Đini indeks / *Gini index (World Bank estimate)***
Definicija	Tokovi kapitala direktnih investicija u ekonomiji koja izveštava. Svetksa banka se oslanja na priručnik o platnom bilansu MMF-a (*BoP6*) iz 2009. godine za definisanje SDI.	Deo zaposlenog radno sposobnog stanovništva prema broju ukupne populacije u jednoj zemlji. Zaposleni su oni koji su tokom kratkog referentnog perioda bili angažovani u bilo kojoj aktivnosti. Starost zaposlenih je od 15. godine života.	Novčana primanja zaposlenih radnika. Zaposleni su oni radnici koji su uposleni i obavljaju kategorije poslova definisane kao „plaćeni poslovi“. Ovaj indikator je procena mere u kojoj su zaposleni plaćeni (u %) u odnosnu na ukupnu zaposlenost.	Đini indeks pokazuje u kojoj meri raspodela dohotka (ili, u nekim slučajevima, potrošnja) među pojedincima ili domaćinstvima unutar privrede odstupa od potpuno jednake raspodele. Đini indeks čija je vrednost 0 predstavlja savršenu jednakost, dok indeks 100 podrazumeva savršenu nejednakost.

Metodologija	Podaci o kapitalnim tokovima se zasnivaju na podacima platnog bilansa MMF-a. Podaci o SDI se dopunjuju koristeći podatke *UNCTAD*-a i zvaničnih nacionalnih izvora. Standardi SDI se oslanjaju na šesto izdanje MMF-ovog priručnika o platnom bilansu (*BoP6*).	Podaci o zaposlenosti se zasnivaju na procenama Međunarodne organizacije rada (*ILO*), čije se procene uglavnom zasnivaju na nacionalnim anketama tržišta rada i anketama domaćinstava zemalja. Nakon toga, podaci o zaposlenosti se harmonizuju (uzimajući u obzir izbor podataka, metodologije i druge podatke karakteristične za neku zemlju) zarad efektnije uporedivosti među zemljama.	Podaci o zaradama se zasnivaju na procenama *ILO*-a, čije se procene uglavnom zasnivaju na nacionalnim anketama tržišta rada i anketama domaćinstava zemalja. Nakon toga, podaci o zaradama se harmonizuju (uzimajući u obzir izbor podataka, metodologije i druge podatke karakteristične za neku zemlju) zarad efektnije uporedivosti među zemljama.	Podaci o raspodeli dohotka ili potrošnje preuzimaju se iz nacionalno reprezentativnih anketa o domaćinstvima. Podaci o rapodeli dohotka prilagođeni su veličini domaćinstava i PKM (paritet kupovne moći). Nije izvršeno prilagođavanje prostornih razlika u troškovima života unutar zemalja, jer podaci koji su potrebni za takve proračune uglavnom nisu dostupni.
Ograničenja	Podaci o kapitalnim tokovima prikazani su za sve zemlje za koje su podaci dostupni. Mnoge zemlje ne izveštavaju bitne podatke o SDI, kao na primer, reinvestiran kapital, lokalni akumulirani kapital. Podaci koji su dostupni mogu da se razlikuju u drugim izvorima zbog različitih metoda prikupljanja i obrade podataka.	Podaci o zaposlenosti izvlače se iz anketa o radnoj snazi i anketa domaćinstava, dopunjenih zvaničnim procenama i popisima za malu grupu zemalja, što predstavlja vrlo složenu proceduru. Takođe, kontinuiranu varijaciju u zaposlenosti je teško vremenski pratiti. Ograničenja predstavljaju i razlike u definicijama zaposlenosti i stanovništva. Najveća razlika je zasnovana na definicijama starosne dobi i aktivnosti radne snage.	Podaci o zaradama se izvlače iz anketa o radnoj snazi i anketa domaćinstava iz svake zemlje. Ti podaci se dopunjavaju zvaničnim procenama i popisima za malu grupu zemalja. Zbog razlika među državama (npr. definicija zarada), postoje ograničenja za poređenje podataka između država, a tokom vremena i unutar jedne zemlje. Rad žena je takođe problematičan, obzirom da se u nekim zemljama ne smatra relevantan u privrednom sistemu.	Podaci se izvlače iz anketa o radnoj snazi i anketa domaćinstava iz svake zemlje. Ankete se razlikuju po više osnova od zemlje do zemlje. Pojedinci se razlikuju po godinama i potrebama potrošnje. Razlike među državama u tom pogledu mogu imati pristrasna poređenja distribucije. Na kraju, Đini koeficijent meri relativno, a ne apsolutno bogatstvo, i nije aditivan.

Izvor: sistematizacija autora

Priliv SDI, po SB (World Bank, 2020a), predstavlja tokove kapitala direktnih investicija u ekonomiji koja izveštava, odnosno zbir osnovnog kapitala, reinvestiranja zarade i drugog

kapitala. Direktno ulaganje je kategorija prekograničnih investicija povezanih sa rezidentom u jednoj ekonomiji koji ima kontrolu ili značajan stepen uticaja na upravljanje preduzećem koje ima prebivalište u drugoj ekonomiji. Vlasništvo 10% ili više običnih akcija sa pravom glasa predstavlja kriterijum za utvrđivanje postojanja odnosa s direktnim ulaganjem. Podaci su u tekućim američkim dolarima. SDI se zasniva na uspostavljanju trajnog interesovanja ili efikasne kontrole upravljanja nad preduzećem u drugoj zemlji. Trajno interesovanje za investiciono preduzeće obično uključuje osnivanje skladišta, proizvodnih pogona i drugih stalnih ili dugoročnih organizacija u inostranstvu. Podaci o kapitalnim tokovima zasnivaju se na podacima platnog bilansa (*BoP*) koji je objavio MMF. Koristeći podatke Konferencije Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju (UNCTAD) i podatke zvaničnih nacionalnih izvora (npr. Republičkih zavoda za statistiku), SB dopunjuje podatke o SDI. Mnoge zemlje ne prijavljuju reinvestiranu zaradu, a definicija dugoročnih zajmova razlikuje se među zemljama. Podaci za SDI ne daju potpunu sliku međunarodnog ulaganja u privredu. U podacima SDI u platnom bilansu izostaju: lokalni kapital koji je važan izvor finansiranja u nekim zemljama u razvoju; prekogranične transakcije bez kapitala, kao što su tokovi robe i usluga. Podaci SB se uglavnom razlikuju od podataka iz drugih izvora zbog razlika u izvorima primarnih podataka, klasifikaciji ekonomija i metodama koji se koriste za prilagođavanje i razdvajanje izveštavanih informacija. S tim u vezi, posebno ograničenje u izveštavanju podataka predstavlja finansiranje dugova (na primer, razlike u podacima postoje zbog različitih načina na koji se tretiraju neke rate transakcija).

Pokazatelji tržišta rada koji se koriste u ovom radu su stopa zaposlenosti, zarade i dohodovna nejednakost. Pokazatelj dohodovne nejednakosti koji se koristi u ovom radu je Đinijev koeficijent.

Zaposlenost. Po SB (World Bank, 2020b), racio ili stopa zaposlenosti je definisana kao ukupna zaposlenost prema broju stanovnika, odnosno uposleno stanovništvo u jednoj zemlji. Zaposlenost se definiše prema radnoj dobi osobe (starost ovih osoba je u rangu od 15 i više godina i smatraju se radnom populacijom) kratkog referentnog perioda upošljenja u bilo kojoj aktivnosti (proizvodnja robe ili pružanja usluga) za platu ili za profit. Zaposlene osobe su oni radnici koji su bili uposleni najmanje jedan sat, ili su van radnog mesta (ili aktivnosti) zbog privremenog odsustva sa posla. Stopa zaposlenosti prema broju stanovnika ukazuje na to koliko efikasno jedan privredni sistem obezbeđuje posao ljudima koji žele i koji su u stanju da rade. Visok stepen zaposlenosti znači da je zaposlen veliki deo stanovništva, i obrnuto, sa jedne strane. Sa druge strane, niska stopa zaposlenosti može biti i pozitivno konotirana, posebno kada je u pitanju mlada populacija, ako se uzrok niske stope zaposlenosti ogleda u povećanju obrazovanja. SB preuzima podatke iz ILO-a, na osnovu kojih radi procene i harmonizuje serije podataka (uračunava razlike u izvoru podataka, obimu uzoraka, metodologiji prikupljanja podataka i druge faktore koji su specifični za pojedine zemlje) kako bi obezbedila uporedivost među zemljama u određenom vremenskom intervalu. Procene se zasnivaju uglavnom na nacionalno reprezentativnim anketama radne snage. U slučajevima kada ankete nisu dostupne, SB koristi druge izvore poput popisa stanovništva i drugih procena na nacionalnom nivou, dopunjuje

zvaničnim procenama (ukoliko ih ima), te vrši procene o zaposlenosti. Referentni period popisa ili istraživanja je još jedan važan izvor razlika u proceni zaposlenosti. U nekim zemljama podaci se odnose na status ljudi na dan popisa ili ankete ili tokom određenog perioda pre datuma ispitivanja, dok se u drugim zemljama podacima beleže bez navoda na bilo koji vremenski period. Takođe, koeficijenti (stope) zaposlenosti variraju tokom godine kada se senzonski radnici uključuju i isključuju sa tržišta rada, što je posebno problematično kada je ženska populacija u pitanju. Pristranost da žene u nekim zemljama nemaju status zaposlenih, utiče i odražava se na demografske, socijalne, pravne i kulturne trendove i norme. Dalje, većina zemalja koristi rezidencijalno, odnosno radno sposobno stanovništvo koje živi u privatnim domaćinstvima, što isključuje pripadnike oružanih snaga i druge pojedince koji borave u zdravstvenim, zatvorskim ili drugim vrstama ustanova. U manjini su one zemlje koje uključuju pripadnike oružanih snaga u stopu zaposlenosti.

Zarade ili plate, po SB (World Bank, 2020c), su novčana primanja zaposlenih radnika. Zaposleni radnici su oni radnici koji su uposleni i obavljaju kategorije poslova definisane kao „plaćeni poslovi“. Ovaj indikator je procena mere u kojoj su zaposleni plaćeni u odnosnu na ukupnu zaposlenost. Zaposleni radnici poseduju ugovore o radu (pismene ili usmene) ili implicitne ugovore o radu na osnovu kojih imaju osnovnu naknadu koja nije direktno zavisna od prihoda jedinice (preduzeća, preduzetnika) za koju rade. Postoje dve kategorije zarada zaposlenih: nadnice i plate zaposlenih i zarada samozaposlenih radnika. Grupa samozaposlenih radnika je podeljena u tri osnovne podkategorije: samozaposleni radnici sa zaposlenima (poslodavci), samozaposleni radnici bez zaposlenih (radnici za sopstveni račun), članovi proizvodnih zadruga i neplaćeni kućni rad (termin poznat i kao neplaćeni porodični radnici). SB preuzima seriju podataka o zaradama od ILO-a koji vrši procenu i harmonizaciju kako bi se obezbedila uporedivost među zemljama kao i vremenska komparacija, uzimajući u obzir razlike u izvoru podataka, obimu uzoraka, korišćenoj metodologiji i drugim faktorima specifičnim za svaku zemlju ponaosob. Procene o zaradama se uglavnom zasnivaju na anketama radne snage svake pojedinačne zemlje. U slučajevima kada ankete nisu dostupne, SB koristi druge izvore poput popisa stanovništva i drugih procena na nacionalnom nivou, dopunjuje zvaničnim procenama (ukoliko ih ima), te vrši procene o zaradama. Ograničenja za poređenje podataka o zaradama među zemljama su sledeći: razlike u definicijama zarada, pokrivenosti među državama i zaposlenosti žena. Problem u procenama zaposlenosti žena, koje nisu uporedive na međunarodnom nivou, se odražava na socijalni, pravni, kultiralni i demografski trend i dovodi u pitanje relevantnost radne aktivnosti žena u privrednom sistemu jedne zemlje.

Đini koeficijent, ili Đini index se koristi za merenje nejednakosti raspodele, uglavnom dohotka. U praksi i literaturi, najčešće se koristi Đini koeficijent kao mera dohodovne nejednakosti, zato što Đini obuhvata sve dohotke, odnosno ukupnu distribuciju. Đini koeficijent i Đini index imaju istu vrednost, a razlikuju se u predstavljanju koeficijenta ili indexa. Đini index je Đini koeficijen podeljen sa 100, osnosno izražen je u procentima. Vrednost Đini koeficijenta je između 0 i 1, pretpostavljajući da 0 označava potpunu jednakost u raspodeli dohotka, osnosno

verovatnoću da je svačiji dohodak isti, dok 1 označava apsolutnu nejednakost u raspodeli dohotka, odnosno verovatnoću da jedna osoba poseduje sveobuhvatni dohodak. Drugim rečima, 0 odgovara definiciji da populacija ima identičan prihod, dok 1 odgovara definiciji da jedinka ima sve prihode a ostatak populacije ima nulti prihod. Obe definicije su isključivo teorijski uokvirene, dok je u empiriji apsolutno nemoguć ishod jednog ili drugog koeficijenta. Matematička kalkulacija Đini koeficijenta uključuje vrednosti površina dijagrama na Lorencovoj krivoj i krivu koja predstavlja savršenu jednakost. Površina koja na dijagramu označava oblast između savršene krive jednakosti (koja se u literaturi naziva i linijom pod 45 stepeni) i Lorencove krive jeste površina A, a površina ispod Lorencove krive je površina B. Racio ovih dveju površina predstavlja Đini koeficijent, tj. G = A/A+B. Đini koeficijent se neretko izračunava u procentima. Na primer, kada Đini koeficijent varira 2% zvanično se smatra da je isti porastao ili se smanjio za 2 procentna poena (npr. indeks 100=vrednost 1).

Motivacija korišćenja Đini koeficijenta je relevantnost ovog indeksa na globalnom nivou, kao mera dohodovne nejednakosti (nejednakosti dohotka) koja se koristi za poređenje unutar zemlje i između zemalja (Milanović, 2016). Merenje globalne nejednakosti je proistekla od samog procesa globalizacije. Đini indeks je najkorišćenija i najpouzdanija mera depresije odnosno mere nejednakosti dohotka (Mahutga & Bandelj, 2008).

Po SB (World Bank, 2020d), Đini koeficijenti nisu jedinstveni, ukoliko je moguće da dve različite Lorencove krive rezultiraju u isti Đini koeficijent. Dalja metodološka ograničenja merenja Đini koeficijenta su brojna. S tim u vezi, moguće je da Đini koeficijent zemlje u razvoju poraste usled sve veće nejednakosti dohotka, dok se broj ljudi u apsolutnom siromaštvu smanjuje (ovo se događa jer Đini koeficijent meri relativno, a ne apsolutno bogatstvo). Dalje, Đini nije aditivan po grupama (ukupni Đini indeks društva nije jednak zbiru Đini indeksa podgrupa društva). S tim u vezi, Đini koeficijenti na nivou države ne mogu se objediniti u regionalne ili globalne Đini koeficijente, iako se za agregat (ukupan Đini) može izračunati Đini koeficijent.

Pošto se ankete domaćinstava razlikuju u metodama i vrstama prikupljenih informacija (kako što smo videli u definiciji zaposlenosti i zarada), postoje dva izvora neuporedivosti koji se posebno ističu kada je u pitanju raspodela dohotka. Na prvom mestu, ankete se mogu razlikovati po tome da li se koristi prihod ili potrošnja kao pokazatelj životnog standarda (generalno je potrošnja verodostojniji pokazatelj blagostanja, posebno u zemljama u razvoju). Na drugom mestu, domaćinstva u različitim zemljama se razlikuju po veličini (broju članova) i obimu raspodele prihoda među članovima (koji se razlikuju po godinama i potrebama). Razlike među državama u tom pogledu mogu imati pristrasna poređenja distribucije dohotka. SB nastoji da obezbedi što uporedivije podatke. Ovaj indikator takođe ima polnu predrasudu zato što žene koje svoj posao ne smatraju svojim radnim odnosima ili koje se ne smatraju radnim (radnicama), imaju tendenciju da budu nedovoljno primljene. Ova pristranost ima različite efekte po državama i odražava demografske, socijalne, pravne i kulturalne trendove i norme. Merenje Đini koeficijenta, kao reprezentativne mere dohodovne nejednakosti, primenjuje se krajem HH veka,

a datira od takozvanog zlatnog doba kapitalizma posle Drugog svetskog rata. Globalni Đini koeficijent se kreće u opsegu od oko 0,3 u Evropi do oko 0,6 u Africi.

Za merenje nejednakosti dohotka u jednoj zemlji potrebno je uzeti u obzir kurs PKM (paritet kupovne moći) te zemlje. U suprotnom, kada se razlike u cenama između zemalja ne bi prilagodile, nijedna računica ne bi imala verodostojno značenje. To bi, drugim rečima, značilo da u svakoj zemlji stanovnici kupuju po istim cenama, što je besmislica. Iako ni kursevi PKM-a (srednji dohodak) nisu uvek stabilni, u zavisnosti od države i vremenskog perioda, njegova nestabilnost ne utiče na opšte zaključke o nejednakosti, bez obzira na to što se mogu dogoditi razlike u brojevima ili procentima kao mera nejednakosti.

3.1.3 Definisanje i opis varijabli

U trećem koraku, koristeći sređene podatke SB, generisan je šablon za ekonometrijsko modeliranje (u *Excel*-u). Nakon toga, sprovodi se nekolicina osnovnih statističkih metoda ili testova poput srednje vrednosti, mere varijabiliteta (varijacija, kovarijacija), frekvencije, distribucije (raspodela). Varijacija se meri različitim jedinicama za merenje, a to su vrijansa (*VAR* ili σ^2), standardna devijacija (σ), disperzija (δ) i odsutpanje od sredine (srednje apsolutno odstupanje - *D*). Kod prostih serija, matematička jednačina za izračunavanje varijanse je

$$\sigma^2 = \frac{\sum_{i=1}^{n}(x_i - \bar{x})^2}{n}$$

a za izračunavanje standardne devijacije je kvadratni koren varijanse, odnosno

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{n}(x_i - \bar{x})^2}{n}}$$

a za izračunavanje dispersije je

$$\delta = \sqrt{\frac{2 * \sum_{i=1}^{n}(x_i - \bar{x})^2}{n}}$$

dok je kod serija distribucije frekvencija (numeričke složene serije) matematička jednačina za izračunavanje varijanse

$$\sigma^2 = \frac{\sum_{i=1}^{n} f_i(x_i - \bar{x})^2}{\sum_{i=1}^{n} f_i}$$

a za izračunavanje standardne devijacije je je kvadratni koren varijanse, odnosno

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{n} f_i(x_i - \bar{x})^2}{\sum_{i=1}^{n} f_i}}$$

a za izračunavanje disperzije je

$$\delta = \sqrt{\frac{2 * \sum_{i=1}^{n} f_i(x_i - \bar{x})^2}{\sum_{i=1}^{n} f_i}}$$

i za srednje apsolutno odstupanje je

$$D = \frac{\sum_{i=1}^{n} |x_i - \bar{x}|}{n}$$

u slučaju negrupisanih podataka, i

$$D = \frac{\sum_{i=1}^{n} |x_i - \bar{x}|}{\sum_{i=1}^{n} f_i}$$

u slučaju grupisanih podataka, gde je n broj elemenata u uzorku, i veličina (širina) intervala, i f_i frekvencija vrednosti intervala.

Ovi preliminarmi statistički testovi se sprovode kod prostih serija kako bi se dobio uvid u npr. trend zaposlenosti u jednoj zemlji u određenom vremenskom intervalu, a kod složenih serija kako bi se dobio komparacijski uvid u određeni trend, osnosno razlike u izabranim trendovima. Stoga, konstruišu se i analiziraju pametni grafikoni sa ciljem uvida u što jasnije stanje podataka i odlučivanje za eventualne dodatne testove pre izvođenja i ocenjivanja krajnjeg modela. Primera radi, na osnovu rezultata nepravilne distribucije opservacija koja otežava ili sprečava regresiono modeliranje, autor može odlučiti da neke ili sve varijable pretvori u prirodne logaritme kako bi postigao pravilnu (normalnu) distribuciju opservacija.

Nakon preliminarnh statističkih testova i analiza, vrši se selekcija parametara i proizvodi se tabela (tabela 3.2) sa opisom svih varijabli, zavisnih i nezavisnih.

Tabela 3.2: Opis varijabli

Promenljiva	**Priliv SDI**	**Zaposlenost**	**Zarade**	**Đini indeks**
Jedinica mere	milioni dolara (tekući)	%	%	indeks (rang 0-1)
Oznaka	IF	EM	WS	GI
Vremenska zaostajanja	1, 2 …	1, 2 …	1, 2 …	1, 2 …
Promene	ΔIF	ΔEM	ΔWS	ΔGI
Subskripti	vreme *t*, zemlja *i*	vreme *t*, zemlja *i*	vreme *t*, zemlja *i*	vreme *t*, zemlja *i*
Zavisna		Δ*EMti*	Δ*WSti*	Δ*Gti*
Nezavisna	Δ*IFti*			

ΔIFti_1
ΔIFti_2
...

Izvor: kalkulacije autora

Takođe, predstavlja se i deskriptivna statistika pokazatelja i varijabli (tabela 3.3).

Tabela 3.3: Deskriptivna statistika

	N	Range	Minimum	Maximum	Mean	
	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error
Year	1508	28	1991	2019	2005	0.2
EM	1508	47.7	28.6	76.3	52.4	0.3
ΔEM	1456	0.4	-0.2	0.2	0.0	0.0
WS	1508	79.4	19.6	99.0	62.4	0.4
ΔWS	1456	1.3	-0.4	0.9	0.0	0.0
IF	1408	[illegible]E+11	-1.02E+10	[illegible]E+11	5.58E+09	6.04E+08
ΔIF	1349	7.90E+06	-3068.5	7.90E+06	6.40E+03	5.88E+03
ΔIF1	1298	7.90E+06	-3068.5	7.90E+06	6.66E+03	6.11E+03
ΔIF2	1247	7.90E+06	-3068.5	7.90E+06	6.93E+03	6.36E+03
ΔIF3	1196	7.90E+06	-3068.5	7.90E+06	7.22E+03	6.63E+03
GI	452	48.6	16.2	64.8	43.3	0.4
ΔGI	308	0.8	-0.5	0.2	0.0	0.0
Valid N (listwise)	291					

Izvor: kalkulacije autora

U deskriptivnoj statistici uzorka (tabela 3.3) prikazani su sledeći elementi: broj opservacija, srednje vrednosti, minimalne i maksimalne vrednosti, dok su u statistici frekvencija (tabela 3.4) prikazane frekvencije, odstupanja ili mere varijabiliteta (srednje apsolutno odstupanje, srednje kvadratno odstupanje ili varijansa, koren srednjeg kvadratnog odstupanja ili standardna devijacija, i disperzija).

Tabela 3.4: Deskriptivna statistika frekvencija

	Std. Deviation	Variance	Skewness		Kurtosis		Dispersion		
	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error	Mean	Median	Mode
Year	8.369	70.046	.000	.063	-1.203	.126	2005	2005	1991a
EM	10.14603	102.942	-.176	.063	-.614	.126	52.4	54.07	60.11
ΔEM	.02134	.000	.087	.064	12.281	.128	0.0008	0.0008	0
WS	16.53120	273.280	-.079	.063	-.527	.126	62.35	63.98	82.14
ΔWS	.05310	.003	5.566	.064	92.903	.128	0.0066	0.0026	-.37
IF	2.26E+10	5.13E+20	8.443	.065	83.288	.130	5.58E+09	5.86E+08	0
ΔIF	2.16E+05	4.67E+10	36.280	.067	1325.678	.133	6.40E+03	.0591	-1.00a
ΔIF1	2.20E+05	4.85E+10	35.587	.068	1275.558	.136	6.66E+03	.0611	-1.00a
ΔIF2	2.25E+05	5.05E+10	34.881	.069	1225.437	.138	6.93E+03	.0687	-1.00a
ΔIF3	2.29E+05	5.26E+10	34.160	.071	1175.317	.141	7.22E+03	.0732	-1.00a
GI	9.288	86.274	-.098	.115	-.468	.229	43.27	43.25	4
ΔGI	.05288	.003	-2.935	.139	32.386	.277	-.0067	-.0056	0.00

a. Multiple modes exist. The smallest value is shown

Izvor: kalkulacije autora

Deskriptivna statistika predstavlja posmatranje i prikupljanje podataka (uzorkovanje), obradu podataka (matematičke jednostavne operacije, diferencijali, tabelarizacija itd.) i pripremu podataka (npr. priprema za softver). Nakon toga, radi se statistička analiza na osnovu koje se dobijaju rezultati (numerički pokazatelji) i donose se odluke (zaključci) o posmatranim parametrima (odlučuje se o njihovoj istinitosti, zakonitostima i drugim karakteristikama). Na

osnovu zaključaka na bazi uzorka, donosi se sud o populaciji (generalizacija zaključaka). U zavisnosti od reprezentativnosti uzorka[10], sud o populaciji će biti verodostojniji.

3.2 Metodološki okvir: linearni mešoviti modeli

Linearni mešoviti modeli se razlikuju od linernih modela u kojima se posmatraju samo fiksni efekti. Linearni modeli, odnosno linearni modeli regresije (npr. jednostavna, višestruka), su sastavljeni od fiksnih koeficijenata. Generalna specifikacija linearnih modela regresije je

$$\gamma=X\beta+\varepsilon$$

gde je γ posmatrana varijabla, X je kovarijansna matrica, β vektor nepoznatih koeficijenata i ε je statistička greška ili vektor slučajnih grešaka. Kada se u model uključe slučajni efekti, model postaje linearni mešoviti model jer kombinuje fiksne i slučajne efekte. Kao i linearni model, i linearni mešoviti model je regresija. Generalna specifikacija linearnih mešovitih modela je

$$\gamma=X\beta+Z\alpha+\varepsilon$$

gde je γ vektor posmatranja, X je matrica (sa varijansnom-kovarijansnom strukturom) β elemenata, β je vektor fiksnih koeficijenata ili nepoznatih koeficijenata, Z je matrica (sa varijansnom-kovarijansnom strukturom) α elemenata, α je vektor slučajnih efekata ili koeficijenata, i ε je vektor regresijskih reziduala ili slučajnih grešaka.

U linearnim mešovitim modelima se, dakle, pored fiksnih efekata posmatraju i slučajni efekti (faktori). Slučajni faktori se uključuju u model uglavnom kada postoji korelacija u merenjima. Slučajni faktori omogućavaju proučavanje određenih pojava u određenoj oblasti. U ekonomiji, kada se mere efekti u jednoj zemlji u određenom vremenskom periodu, često postoji povezanost u merenju, kada je razmak relativno mali ili relativno veći. Na primer, sa ekonomskim rastom mogu biti povezani rast prosečnih plata i poreske stope u jednoj državi, te se na osnovu toga država uključuje u model kao slučajni faktor.

U statistici, kod slučajnih faktora, često se primenjiju preliminarni matematički testovi, poput raspodele parametara, rasturanje vrednosti slučajne promenljive, rasturanje iste oko centra rasturanja, disperzije (varijansa populacije) i standardne devijacije (kvadratni koren varijanse). Varijansa populacije predstalja odstupanje od srednje vrednosti, čija je matematička jednačina

$$VAR(Y) = \sigma^2 = E\left[\left(Y - E(Y)\right)^2\right]$$

gde je VAR(Y) varijansa populacije ili disperzija, σ^2 je standardna devijacija, Y je slučajna promenljiva, i E(Y) je očekivana vrednost slučajne promenljive. Formula varijanse populacije se razlikuje od formule varijanse uzorka. U statistici se koriste uzorci za ciljana merenja; uzorak predstavlja jedan deo estragovan iz populacije. U slučaju uzoraka koji je sačinjen od *n* subjekata,

ne postoji slučajna promenljiva već njena očekivana vrednost. U tom slučaju, gde je Ȳ ocena proseka populacije, matematička jednačina varijanse je

$$VAR(\bar{Y}) = \hat{}^2 = \frac{1}{n-1}\sum_{i=0}^{n}(Y_i - \bar{Y})^2$$

Takođe, u statistici postoji raspodela promenljivih koja je neophodna za statističke testove. Normalna raspodela promenljivih je jedan od osnovnih uslova za statističko testiranje. Kada normalnu raspodelu karakteriše sredina 0 i varijansa 1, radi se o standardnoj normalnoj raspodeli, čija je oznaka Y:N(0, 1).

Postoji nekoliko vrsta linearnih mešovitih modela. Gausovi linearni mešoviti modeli podrazumevaju prisustvo normalne raspodele (slučajni efekti i greške modela imaju normalnu distribuciju ili raspodelu). Primeri Gausovih linearnih mešovitih modela su analiza varijanse ili ANOVA (*one way random effects model* i *two way random effects model*), longitudinalni modeli (koriste se npr. za posmatračke, ekperimentalne studije), marginalni modeli (koji se u literaturi smatraju najjednostavnijim mešovitim modelom). Po nekim autorima, ANOVA je vrlo slična višestrukoj regresionoj analizi (Field, 2009). Postoje i takozvani ne-Gausovi linearni mešoviti modeli, koji su isti (ANOVA, longitudinalni i marginalni) kao i Gausovi linearni mešoviti modeli (razlika je u raspodeli). Za razliku od njih, ne-Gusovi modeli su karakteristični po tome da slučajni efekti i greške nemaju normalnu raspodelu. Standardni metodi ocenjivanja Gausovih linearnih modela su metod maksimalne verodostojnosti (*Maximum Likelihood*, skraćeno *ML method*) i ograničen (limitiran) metod maksimalne verodostojnosti (*Restricted Maximum Likelihood*, skraćeno *REML method*). Metod maksimalne verodostojnosti je razvio Ronald Fišer početkom HH veka, dok se ograničeni metod maksimalne verodostojnosti razvio kasnije jer se smatralo da ocena modela dobijena metodom maksimalne verodostojnosti ne mora u svakom sučaju da bude konzistentna. Standardni metodi ocenjivanja ne-Gausovih linearnih mešovitih modela su metod ponderisanih najmanjih kvadrata (*Weighted Least Squares*, skraćeno *WLS*) i *Jackknife* metod, koji se najčešće koriste kod primene longitudinalnih linearnih mešovitih modela.

Hausman test, koji se označava sa *H-statistic*, se koristi za ocenjivanje konzistentnosti slučajnih efekata u odnosu na fiksne efekte, što bi značilo da istraživač mora da bira između slučajnih i fiksnih efekata. Stručna javnost je dokazala da je Hausman test redundantan (Bell & Jones, 2015), što znači da nije relevatan, potreban niti dovoljan u odabiru između fiksnih i slučajnih koeficijenata. Slučajni efekti se koriste jer Hausman testovi specifikacije ne podržavaju korišćenje fiksnih efekata (Bevan & Estrin, 2004). Takođe, dokazano je da Hausman test može da se dobije iz veštačke regresije generalizovanih minimalnih kvadrata reziduala (*generalized least squares*, skraćeno GLS, *residuals*) (Baltagi, 1997).

Analizom međusobne korelacije slučajnih efekata utvrđuje se, u ovom radu, da li zemlje sa višim srednjim dohotkom, koje imaju niži stepen razvoja (npr. niži BDP), imaju veću (ili) manju korist od priliva SDI. Ukoliko rezultati analize posebne korelacije između slučajnih efekata pokažu relevantan stepen korelacije, takva analiza se može izvršiti za svaku zemlju u uzorku ponaosob. Ukoliko slučajni efekti rezultiraju u drugačijim vrednostima od koeficijenata fiksnih efekata modela radi se takozvano sužavanje efekata (*shrinking*) – zato što postoje greške u uzorkovanju – pod pretpostavkom da bi njihov uticaj na rast BDP-a trebalo da prati normalnu raspodelu. Stoga, u nastavku se nastoji razjasniti odabir između modela fiksnih i slučajnih efekata (npr. St-Pierre, 2001; Clarke et al., 2010).

Kada se radi modelovanje preko fiksnih efekata, putem sužavanja, a priori se pretpostavlja da postoji greška u uzorkovanju (zato što je estragovan deo populacije). Kada se vrši modelovanje preko slučajnih efekata, putem sužavanja, dolazi do regularizacije koeficijenata. U tom slučaju, po ranijim školama mišljenja, model slučajnih efekata je nekonzistentan, odnosno proizvodi netačne (redundantne) rezultate. Drugim rečima, slučajni efekti nisu konzistentni sa fiksnim efektima. U tom slučaju bi se odustajalo od modela slučajnih efekata i ostajalo samo pri modelu fiksnih efekata. Savremenija istraživanja su pokazala, kako je gore navedeno, da se fiksni i slučajni efekti razlikuju s razlogom.

Osnovna prednost linearnih mešovitih modela je mogućnost njihove primene na nivou kompletnih i nekompletnih podataka u vremenskim serijama, odnosno zbog asimptomatičke efikasnosti (minimalna varijansa) bilo da su podaci uravnoteženi ili nisu. Ocenjivanje efekata putem linearnih mešovitih modela je drugi naziv za ocenjivanje efekata između grupa i unutar grupa (*between-groups and within-group estimation)*. S tim u vezi, slučajni efekti podrazumevaju idiosinkratske kvalifikacije jedinica kao neprimetne i nasumično raspoređene. Linearni mešoviti modeli se uglavnom primenjuju u generalnom poboljšanju populacije (ili statističkog skupa).

Za potrebe ovog rada, linearni mešoviti modeli se koriste za ocenjivanje uticaja SDI na zaposlenost, zarade i dohodovnu nejednakost. Kvantitativni metodološki pristup se zasniva na linearnim mešovitim modelima, koji prevashodno dozvoljava testiranje fiksnih i slučajnih efekata. Modeliranje se radi pomoću *IBM SPSS* softvera (statističkog paketa). Obzirom na ovaj izbor statističkog alata, specifikacija modela, kao i način multilevel modelovanja baziraju se prevashodno na tehnikama *IBM SPSS* mešovitog programa i dostupnim tehnikama (Heck, Thomas & Tabata, 2014). Mešoviti modeli su korisni u slučajevima merenja odnosa između više grupa (nivo 1), između jedne grupe i njenih karakteristika (nivo 2), i/ili između promena u ponovljenim opservacijama unutar grupa (nivo 3, ili između jedinica na nivou 2). Istovremeno modelovanje na više nivoa (više od jednog) opravdava naziv *mixed* ili *multilevel modeling*. U ovom radu, linearni mešoviti modeli su na dva nivoa (npr. St-Pierre, 2001; Aulchenko, Koning & Haley, 2007; Clarke et al., 2010; Shek & Ma, 2011; Anderson, 2013; Aguinis, Gottfredson &

Culpepper, 2013; Heck, Thomas & Tabata, 2014). Model sa fiksnim prediktorima (nivo 1) ima generalnu formu:

$$Y_{ij} = \beta_{0j} + \beta_{1j}X_{ij} + \varepsilon_{ij}$$

gde je

$$\beta_{0j} = \gamma_{00} + \mu_{0j}$$

Kada postoji slučajni efekat koji ne varira (presek), odnosno varijansa preseka je 0, slučajni efekat nivoa 1 je

$$\beta_{1j} = \gamma_{10}$$

Stoga, generalna forma postaje

$$Y_{ij} = \gamma_{00} + \mu_{0j} + \gamma_{10}X_{ij} + \varepsilon_{ij}$$

Dozvoljavanjem slučajnih efekata da variraju, dobijaju se slučajni nagibi, čija je jednačina

$$\beta_{1j} = \gamma_{10} + \mu_{1j}$$

koja je na nivou 2. Stoga se generalna forma menja i postaje:

$$Y_{ij} = \gamma_{00} + \mu_{0j} + \gamma_{10}X_{ij} + \mu_{1j}X_{ij} + \varepsilon_{ij}$$

Kada slučajni efekti variraju na nivou 2 (*i, j*), i kada su uključeni u model zajedno sa fiksnim efektima, generalna specifikacija modela je

$$Y_{ij} = \gamma_{00} + \gamma_{10}X_{ij} + \gamma_{20}X_{ij} + \mu_{1j}X_{ij} + \mu_{2j}X_{ij} + \mu_{0j} + \varepsilon_{ij}$$

gde:

Y_{ij} - zavisna varijabla,

γ_{00} je generalni presek koji obuhvata varijacije među *i* i *j*,

γ_{10}, γ_{20} ... su fiksni efekti po grupama,

X_{ij} je matrica nezavisnih varijabli,

μ_{1j}, μ_{2j} ... su slučajni efekti koji uključuju varijacije u koeficijentima nagiba,

μ_{0j} je presek slučajnih efekata, osnosno odstupanje od srednjeg preseka,

ε_{ij} je greška modela ili reziduali među *i* i *j*.

U ovom radu, linearni mešoviti modeli su obogaćeni takozvanim vremenskim zaostajanjima (*lags*). Korišćenje vremenskih zaostajanja ima opravdanu teoretsku, logičku (vidi Prozor 2) i empirijsku osnovu koja se sastoji u tome da je potrebno da prođe određen vremenski period da bi nezavisne varijable pokazale određen uticaj na zavisnu varijablu. Red vremenskih zaostajanja jedne zavisne varijable prati red vremenskih zaostajanja druge zavisne varijable, za one varijable za koje postoji suštinska opravdanost identifikacije i naučne primene. Specifikacija „lagovanih" termina ukazuje na odluke SDI iz prošlosti, ne sadašnjosti. Takođe, fit jednačine je bolji u „lagovanoj" formi jer ukazuje na uticaje prošlih SDI na sadašnje informacije. „Lagovani" termini su primenjeni prvenstveno kod objašnjavajućih (eksplikativnih), odnosno kod svih nezavisnih varijabli. Varijable koje koriste vremenska zaostajanja podržava teoretska pretpostavka da je SDI potrebno vreme da pokažu realni efekat (uticaj) svog učinka u jednoj zemlji (u ovom radu, na pokazatelje tržišta rada u zemljama uzorka). Određena varijabla se može odstraniti (isključiti) iz modela na osnovu statističke neznačajnosti, ali se može i ostaviti u modelu na bazi pouzdanih teorijskih znanja i sposobnosti istraživača u obrazlaganju. Na primeru odnosa BDP-a i investicija u jednoj državi u određenom vremenskom periodu, može se očekivati da BDP u godini *t* u zemlji *i* neće reagovati na investivije u toj godini *t*, već se očekuje da će reagovati na iste u narednom periodu, odnosno u godini *t*+1, ili *t*+2, *t*+3 ... *t*+*n* u toj zemlji. Vremenska zaostajanja se, dakle, mogu uvrstiti u model uprkos nedostatku statističke značajnosti, na bazi teorijskog akumuliranog i opravdanog znanja. Sa druge strane, ako postoji teorijska opravdanost za uvrstavanje i zardžavanje vremenskih zaostajanja u model, vrlo je verovatno da ne postoji opravdanost istraživača da odstrani (izbaci) vremenska zaostajanja ako α nije 0,05. Promene varijabli su predstavnjene u procentualnim poenima (tabela 3.5).

Tabela 3.5: Transformacija varijabli na godišnjem nivou i vremenska zaostajanja

Zemlja	**Godina**	**Varijable u tekućim milionima dolara**	**Promena varijabli u tekućim milionima dolara od *t* do *t+1***	**Varijable u procentima (%)**	**Promena varijabli u % od *t* do *t+1***
A	t	mln USD		%	
A	t+1	mln USD	$\frac{mln_{USD}t+1}{mln_{USD}t}-1$	%	$\frac{\%t+1}{\%t}-1$
B	t	mln USD		%	
B	t+1	mln USD	$\frac{mln_{USD}t+1}{mln_{USD}t}-1$	%	$\frac{\%t+1}{\%t}-1$

Izvor: kalkulacije autora

Regresioni koeficijenti su nestandardizovani, što znači da su predstavljeni u svojim originalnim vrednostima (jedinicama mere), i pretpostavlja se da regresioni koeficijenti imaju normalnu raspodelu. Takođe se prikazuju testovi verodostojnosti racia. *Akaike's Information Criterion (AIC)* je informacioni kriterijum koji se koristi u određivanju najboljeg fita modela

$$AIC=Nln\left(\frac{SSE}{N}\right)+2K$$

gde je: N broj opservacija, ln prirodni logaritam, SSE zbir kvadratnih grešaka, K broj parametara +1. Formula za izračunavanje zbira kvadratnih razlika između opservacija i srednje vrednosti grupe je

$$SEE=\sum_{i=1}^{n} x_i^2-\frac{1}{n}\left(\sum_{i=1}^{n} x_i\right)^2$$

ili

$$SEE=\sum_{i=1}^{n}(x_i-\bar{x})^2$$

gde je: n broj opservacija, x_i – vrednost *i* opservacije, $\bar{x}$ srednja verdnost svih opservacija.

U statistici se najčešće koristi metod najmanjih kvadrata (*method of ordinary least squares* skraćeno *OLS*) kao sinonim za najbolje prilagođavanje podataka modelu. Obzirom na redundantnost Hausman testa, usvaja se metod maksimalne verodostojnosti (*ML*). Ovaj metod dozvoljava izvođenje zaključaka o kovarijantnim parametrima modela. Na kraju, *Chi-square* vrednosti omogućavaju istraživaču da odbije nultu hipotezu zajedničke neznačajnosti koeficijenata (Bevan & Estrin, 2004).

Ekonometrijska analiza u ovom radu je ocena linearnih mešovitih modela, kojih ima onoliko koliko ima zavisnih varijabli (tri). Nakon toga, sledi merenje međuzavisnosti, test korelacije (vidi Prozor 3) i multikolinearnosti između varijabli, kako bi se eliminacijom suvišnih varijabli (ukoliko statistički testovi pokažu da su prisutne) došlo do sledećeg i definitivnog koraka, osnosno formulacije konačnog modela. Krajnji linearni mešoviti model nastoji da bude eksplanativan, validan, reproduktivan i reprezentativan. Drugim rečima, krajnji modeli nastoje da predstave ocenu realnog uticaja (procena) priliva SDI na izabrane pokazatelje tržišta rada.

Primenom linearnih mešovitih modela nastoji se oceniti uticaj SDI na zaposlenost, zarade i dohodovnu nejednakost. S obzirom na to da su podaci predstavljeni u promenama, u procentualnim poenima i da se koriste vremenska zaostajanja, definicija primene linearnih mešovitih modela je detaljnija. Tačnije, primenom linearnih mešovitih modela nastoji se oceniti uticaj promena SDI na promene stope zaposlenosti, na promene u nivou zarada i na promene u nivou dohodovne nejednakosti. U tom procesu, model podešava korelaciju zbog ponovljenih opservacija za svaku varijablu u svakoj godini.

Još jedan razlog za odabir linearnih mešovitih modela jeste da uticaj nezavisnih varijabli na zavisnu varijablu može da se razlikuje od zemlje do zemlje. Tek nakon što model dozvoli da efekti nezavisnih varijabi varirarju, model uključuje i slučajne preseke (*random intercepts*), jer svaka zemlja u uzorku poseduje svojstven trend (rastući ili opadajući) zaposlenosti, zarada i dohodovne nejednakosti. Stoga, modeli sadrže, pored fiksnih efekata, i slučajne efekte koji podrazumevaju slučajne preseke i slučajne nagibe (*random slopes*). Za svaku zemlju u uzorku, slučajni presek odražava nivo zavisnih varijabli, dok slučajni nagibi odražavaju promene SDI. Ocene modela su izražene u godišnjoj stopi rasta.

Stoga, generalna specifikacija linearnih mešovitih modela, u kojima su zavisne varijable tri izabrana pokazatelja tržišta rada, je:

$$\Delta EM_{ti} = \gamma_{00} + \gamma_{10}\Delta IF_t + \gamma_{20}\Delta IF1_t + \gamma_{30}\Delta IF2_t + \gamma_{40}\Delta IF3_t + \mu_{1i}\Delta IF_{ti} + \mu_{2i}\Delta IF1_{ti} + \mu_{3i}\Delta IF2_{ti} + \mu_{4i}\Delta IF3_{ti} + \mu_{0i} + \varepsilon_{ti} \quad (1)$$

$$\Delta WS_{ti} = \gamma_{00} + \gamma_{10}\Delta IF_t + \gamma_{20}\Delta IF1_t + \gamma_{30}\Delta IF2_t + \gamma_{40}\Delta IF3_t + \mu_{1i}\Delta IF_{ti} + \mu_{2i}\Delta IF1_{ti} + \mu_{3i}\Delta IF2_{ti} + \mu_{4i}\Delta IF3_{ti} + \mu_{0i} + \varepsilon_{ti} \quad (2)$$

$$\Delta GI_{ti} = \gamma_{00} + \gamma_{10}\Delta IF_t + \gamma_{20}\Delta IF1_t + \gamma_{30}\Delta IF2_t + \gamma_{40}\Delta IF3_t + \mu_{1i}\Delta IF_{ti} + \mu_{2i}\Delta IF1_{ti} + \mu_{3i}\Delta IF2_{ti} + \mu_{4i}\Delta IF3_{ti} + \mu_{0i} + \varepsilon_{ti} \quad (3)$$

gde je

γ_{00} – veliki presek koji (obu)hvata varijaciju između vremena *t* u zemlji *i,*

γ_{n0} – fiksni efekti po grupama,

μ_{0i} – varijacija u presecima između zemalja, odnosno odstupanje od prosečnog preseka,

μ_{ni} – random efekti koji (obu)hvataju varijaciju individualnih koeficijenata nagiba,

ε_{ti} – pojedinačni reziduali u vremenu *t* unutar zemlje *i*,

ΔEM_{ti} – zavisna promenljiva u modelu 1,

ΔWS_{ti} – zavisna promenljiva u modelu 2,

ΔGI_{ti} – zavisna promenljiva u modelu 3,

ΔIF kao i vremenska zaostajanja $\Delta IF1$, $\Delta IF2$ i $\Delta IF3$ – nezavisne promenljive, odnosno prediktori.

Što se Đini indeksa tiče, kao jedne od zavisnih varijabli za model koji se koristi za ocenjivanje uticaja priliva SDI na dohodovnu nejednakost u zemljama sa višim srednjim dohotkom (zavisna varijabla trećeg modela), ovaj indeks se koristi u izdvojenom modelu kao i u krajnjem modelu. Krajnji model ima dve verzije: verzija bez Đini indeksa i verzija sa Đini indeksom, koji se upoređuju kako bi se shvatilo da li Đini indeks opterećuje osnovni model u kome je sadržan ili ne. Za komparaciju dva modela (bez Đini indeksa i sa Đini indeksom) postoje dva razloga. Prvo razlog je zasnovan na dosadašnjem emirijskom iskustvu koje pokazuje da postoji prilika da Đini indeks optereti model. Međutim, zbog velikog uzorka koji je određen u ovom radu, postoji prilika da Đini indeks neće nužno opteretiti osnovni model. Drugo, iz opisa indikatora i originalne metodologije u sekciji 3.1.2., poznato je da SB ima razloga da u nekim slučajevima ne preporučuje međunacionalnu komparaciju Đini indeksa.

Prozor 2 – Pojam logike i vremenska zaostajanja

Kako u drugim sferama života i drugim naučnim poljima, tako i u matematici i statistici logika ima svoju funkciju. Logika je nauka koja je nastala u IV veku p.n.e. i koristi se u zaključivanju i rezonovanju. Stavovi koji nastanu iz zaključivanja nazivaju se aksiomima i neretko poprimaju formalizovanu formu. Stavovi ili aksiomi se formalizuju u formi složenih rečenica čija istinitost zavisi od istinitosti njenih delova. Istinitost može da se meri tačnošću ili netačnošću. Tautologija je formula ili rečenica koja je uvek tačna, dok je kontrapozicija formula ili rečenica koja je uvek netačna.

Vremenska zaostajanja i promene (Δ) su usko povezana sa diferencijabilnošću opservacija (tačaka, u slučaju prezentacije opservacija u dijagramu rasturanja). Osnovno pravilo diferenciranja se sastoji u pretpostavci da se date tačke ili funkcije diferenciraju prema prvoj tački opservacije, odnosno prema originalnoj tački opservacije (originalni podatak). Prema originalnoj tački (podatku) se diferenciraju ostale tačke (podaci), što znači da se diferencijali izvode iz originalnog podatka. U slučaju vremenskih zaostajanja, oni su izvedeni iz originalog podatka: na primer, SDI u 2015. godini je originalni podatak, a prvo naredno vremensko zaostajanje (*lag1*) se odnosi na podatak iz 2015. godine u 2016. godini. Po sličnom principu, SDI u 2015. i 2016. godini je originalni podatak, dok su promene razlika u nivou SDI između 2015. i 2016. godine izražena u procentima. Merenje ove razlike u odnosu na *lag1* ukazuje na uticaj SDI iz 2015. godine u 2016. godini (priraštaj funkcije).

Prozor 3 – Pojam regresije i korelacije

Šta je regresiona a šta korelaciona analiza i šta ih razlikuje?

U statistici se posmatraju jedna ili više pojava. Kada je cilj istovremeno posmatranje veza dveju ili više pojava i kada se pretpostavlja da postoji funkcionalna povezanost izeđu njih, koristi se regresiona analiza. Funkcionalna povezanost objašnjava fenomen kada se stohastička povezanost približava funkcionalnom odnosu. U matematici, kao i u statistici, povezanost se obeležava znakom jednakosti (=), što znači da postoje vrednosti sa leve i sa desne strane znaka jednakosti. U regresionoj analizi, gde je neminovan kvantitativni odnos između pojava, koristi se matematička funkcija. Primenom matematičke funkcije (funkcija se naziva i preslikavanje), čiji je generalni oblik y=f(x), izračunava se prosečan odnos između dve pojave (pojava y i pojava x). Ona je dvodimenzionalna (dve pojave) i dvosmerna u smislu da ako je y=f(x) onda je i x=f(y) uglavnom jer zavisi koje je prirode zavisna a koje nezavisna varijabla, odnosno koji je smer funkcionalne povezanosti. Jednačina funkcije regresije služi za povezivanje varijacija pojava (u ovom slučaju dveju pojava) preko prosečnog odnosa obe pojave. Da bi se dobile informacije o zakonitosti rasporeda pojava, istraživači se najčešće služe grafičkim prikazima. Na primer, preko dijagrama rasturanja može da se pojasne smer kretanja pojava, stepen međusobne saglasnosti pojava, njihova varijacija i gustina.

U slučaju da je odnos između pojava linearan, funkcija regresije je linearna (y=a+bx). Linearna regresija nije linearni trend. Linearni trend je grafički prikaz stanja pojava, dok linearna regresija objašnjava funckionalni odnos između zavisne (y) i nezavisne (x) pojave. Parametri a i b se koriste za interpolaciju i ekstrapolaciju u grafičkom prikazu linearne regresije. U dijagramu rasturananja, funkcije se tendenciozno aproksimiraju pravim linijama. Zato, funkcija y=a+bx menja oblik i postaje $\hat{y}=a+\beta\hat{x}+\varepsilon$, gde je $\hat{y}$ zavisna varijabla, a je presek, $\hat{x}$ je nezavizna varijabla, β je koeficijent nezavisne varijable i ε je greška modela (jer je aprokcimacija u pitanju). Ako je β=15, znači da se x povećava za 15 za svaku dodatnu jedinicu $\hat{y}$ sa nivoom greške ε. U osnovi, u statističkoj analizi je $\hat{y}=a+\beta\hat{x}+\varepsilon$ regresiona funkcija, dok je y=a+bx regresiona prava.

Regresija može biti još i krivolinijska ili nelinearna, i izražava se drugačijim oblikom matematičkih funkcija (eksponencijalna, polinomijalna, logaritmička, parabola itd).

Osnova regresione analize je funkcionalna povezanost, što znači da parametar y zavisi od parametra x.

Kada cilj nije merenje zavisnosti između x i y, odnosno kada nema uzročne funckionalne povezanosti i kada je cilj posmatranje povezanosti dve pojave ili njihovog uzajamnog odnosa, tada se meri korelacija između x i y.

Koeficijent korelacije ukazuje na stepen uzajamne povezanosti među parametrima (npr. ako su primanja povezana sa poslom onda je i posao povezan sa primanjima). Taberalni prikaz koeficijenata korelacije naziva se korelaciona matrica. Formula koeficijenta korelacije je

$$r = \pm \frac{\sum_{i=1}^{n}(x_i - \bar{x}.)(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^{n}(x_i - \bar{x}.)^2(y_i - \bar{y})^2}}$$

Vrednost keficijenta korelacije, koji se može izraziti u jedinicama ili procentima (kada se vednost pomnoži sa 100), se kreće između -1 i +1 i tumači se na sledeći način:

Domen vrednosti koeficijenta korelacije: $-1 \geq r \geq +1$;

-kada r ima pozitivan predznak (+), postoji pozitivna (istosmerna) veza ili uzajamna povezanost između posmatranih parametara;

-kada r ima negativan predznak (-), postoji negativna (suprotnosmerna) veza ili uzajamna povezanost između posmatranih parametara;

-kada je $r = \pm 1$, postoji apsolutna uzajamna povezanost između posmatranih parametara;

-kada je $1 > r \geq 0{,}8$, dva parametra su veoma visoko povezana (korelisana) (jaka korelacija);

-kada je $0{,}8 \geq r \geq 0{,}5$, dva parametra su značajno korelisana (značajna korelacija);

-kada je $0{,}5 \geq r \geq 0{,}3$, dva parametra su donekle korelisana (postoji veza ali je slaba);

-kada je $0{,}3 \geq r > 0$, dva parametra su slabo ili veoma slabo korelisana (neznatna korelacija).

U osnovi, regresiona i korelaciona analiza se razlikuju po merenju uzročnosti među parametrima: dok regresija meri zavisnost (uticaj, efekt nezavisne u odnosu na zavisnu pojavu), korelacija je (ne)uzajamnost među pojavama. Stoga se korelacija smatra delom regresione analize. Ukoliko ne postoje dokazi o postojanju uzajamnosti među pojavama, neretko nema smisla meriti uzročnost među njima.

3.3 Rezultati i diskusija – interpretacija linearnih mešovitih modela

U cilju jasnijeg tumačenja rezultata dobijenih regresionom analizom, kao i zarad otklanjanja rizika od isključivosti[11], pojašnjeni su osnovni pojmovi statističke analize u vezi sa regresionim modelima.

Teorija verovatnoće, koju je oblast statistike preuzela iz matematike u cilju istraživanja pojava i njihovih odnosa, se u ovom radu oslanja na Fišerova dostignuća. Teorija verovatnoće se poistovećuje sa terminima „stohastički“, „pretpostavljanje“, „očekivanje“. U tom smislu i s obzirom na to da se analiza vrši na određenom uzorku (deo populacije), karakteristike pojmova uzorka se ne izračunavaju već se procenjuju (sa određenim nivoom pouzdanosti).

Nivo pouzdanosti, odnosno verovatnoća pouzdanosti, može biti od 95% ili 99%, što znači da rizik nivoa greške može biti 1% (α=0,01) ili 5% (α=0,05), respektivno. Uzorak je reprezent skupa kome pripada (osnovni skup koji je homogen). Verovatnoća da će se događaji iz uzorka ponašati na određen način (npr. ponavljati) se određuje na aksiomatskom nivou. U regresionim analizama, verovatnoća (statistička verovatnoća) je aproksimacija uticaja nezavisne varijable (ili više nezavisnih varijabli) na zavisnu varijablu.

Početkom HH veka, Fišer je ustanovio da bi p vrednost trebalo da bude 0,05 (nekada može biti i 0,01). Fišerova p vrednost je jedna od najzastupljenijih testova u statističkoj analizi. Iako je ova vrednost relevantna, ona određuje statističku značajnost (tj. ne predstalja činjenicu), sa jedne strane. Sa druge strane, ako se modelovanje i analiza sprovode na malom uzorku (n<30), vrlo je verovatno da će statitička značajnost rezultata biti odsutna. Statistička značajnost je prisutna ukoliko je p<0,05. Odsustvo statističke značajnosti (p>0,05) ne mora nužno da znači da je model neadekvatan ili da su zaključci ocenjivanja modela (interpretacija rezultata) pogrešni. Drugim rečima, ako se prilikom proizvodnje modela ne dobije statistička značajnost, ne mora nužno da znači da se odbija realnost (činjenice). Kada istraživač ima dobru teorijsku osnovu, u stanju je da obrazloži rezultate i smisleno ih poveže sa teorijom i empirijskim podacima.

Ukupan broj opservacija (jedinica ili elemenata) u uzorku (n) određuje da li je uzorak mali ili veliki. Veličina uzorka je (uglavnom) velika ukoliko je n>30. Veliki uzorak omogućava realnije rezultate (od p vrednosti i pouzdanosti procena do krajnjih ocena i zaključaka o procenama). Procena vrednosti ili ocena parametara uzorka je preciznija što je uzorak veći, sa jedne strane, i što je interval poverenja manji, sa druge strane. Kada se izvedu zaključci istraživanja (procena), poslednji korak je testiranje hipoteza.

Naučna pretpostavka koja je zasnovana na poznatim činjenicama naziva se hipoteza. Hipoteze se generalno definišu na početku istraživanja. Originalni naučni rad ne postoji ukoliko nisu definisane naučne pretpostavke. S tim u vezi, definišu se nulta hipoteza (H_0) i alternativna hipoteza (H_1) koje su isključivo suprotne. Alternativnih hipoteza može da bude više od jedne (H_1, H_2, ... H_n). Nulte hipoteze se odbijaju ili prihvataju, u zavisnosti od različitih vrednosti statističkih testova, tačnije rasporeda (npr. *t-Student, F-test*), koji utiču na definisanje oblasti odbacivanja ili prihvatanja definisanih hipoteza. Odbacivanje nulte hipoteze je u domenu α, dok se ista prihvata u domenu 1-α. Statistički test je postupak verifikacije definisanih statističkih hipoteza.

Sada kada su generalni pojmovi (statistička verovatnoća, nivo pouzdanosti, hipoteza) jasni, predstavljanje rezultata kvantitativnog istraživanja je jednostavnije. U ovom poglavlju su predstavljeni rezultati istraživanja dobijeni primenom linearnih mešovitih modela. U cilju kompletnije i verodostojnije diskusije o oceni parametara, rezultati ekonometrijskog modeliranja se upoređuju sa postojećim rezultatima istraživanja predstavljenim u delu 2.3, javno dostupnim informacijama koje mogu biti relevantne, rezultatima ocenjenih modela višestruke regresije za svaku ekonomiju ponaosob, kao i poznatim kvalitativnim faktorima koje kvantitativni model izostavlja.

3.3.1 Rezultati ekonometrijskog modeliranja

Dobijeni rezultati su u procentima (reprezentativna vrednost za godišnje promene promenljivih). Stoga je uticaj nezavisnih promenljivih na zavisnu promenljivu izražen u procentima.

Mogu da postoje greške u merenju uticaja, zbog nedostaka u podacima, naročito za bivše socijalističke zemlje koje su se raspale, kao i zbog toga što su promene u zaposlenosti (bile) vrlo dinamične, ali i zbog komplikovane strukture kompanija i masovne privatizacije u nekim zemljama (Grotkowska, Wincenciak & Gajderowicz, 2018).

Procena rezultata po modelu *LMM* (procena između grupa i unutar grupe) ubraja, pored fiksnih efekata, slučajne efekte, odosno idiosinkratske jedinice koje su nasumično raspoređene. Namena modela je proceniti ukupni uticaj promena priliva SDI na promene u zaposlenosti, zaradama i dohodovnoj nejednakosti. Dodavanjem vremenskog zaostajanja, jedan po jedan, modeli su pokazivali promenu u uticaju. Za sva tri modela, zavisna varijabla se menja u vremenu *t* za određeni broj procentnih poena (a ne u procentu), nakon što se uzme u obzir nivo promena u prilivu SDI i zemlje u tom i prethodnim periodima.

Prvi naredni korak u ovom procesu je kontrola rezultata *AIC* testa. Vrednosti *AIC*-a dozvoljava dalju analizu[12]. Drugi naredni korak je kontrola kovarijansi parametara, koje su regularne. Na osnovu toga, sledi treći korak, a to je ocena modela (model 1, model 2 i model 3).

Model 1 (tabela 3.6) predstavlja ocenu uticaja priliva SDI na stopu zaposlenosti u zemljama sa višim srednjim dohotkom.

Tabela 3.6: Model 1_Ocena uticaja priliva SDI na stopu zaposlenosti u zemljama sa višim srednjim dohotkom u periodu od 1991. do 2019. godine (u %)

Ocena fiksnih efekata (a)							
Indikator	Koeficijent	Standardna greška	Stepeni slobode	*t*-vrednost	*p*-vrednost	95% interval poverenja	
						donja granica	gornja granica
Presek	0.00115	0.000525	50.093	2.191	0.033	9.58E-05	0.002203
ΔIF	-1.73E-08	2.58E-08	44.969	-0.669	0.507	-6.93E-08	3.47E-08
ΔIF1	-3.05E-09	2.39E-08	45.933	-0.127	0.899	-5.12E-08	4.51E-08
ΔIF2	5.85E-09	2.74E-08	46.898	0.214	0.832	-4.93E-08	6.10E-08
ΔIF3	-1.50E-09	2.62E-09	45.612	-0.574	0.569	-6.78E-09	3.77E-09
(a) Zavisna promeljiva: ΔEM.							

Izvor: kalkulacije autora

Presek predstavlja srednju vrednost, odnosno prosek uticaja priliva SDI na stopu zaposlenosti u ovim zemljama. Presek je u pozitivnoj nuli (0.00115%) i statistički značajan (p = 0.033), što znači da je ukupan efekat SDI značajan, iako u veoma maloj meri. Model pokazuje da promene u prilivu SDI nisu relevantne; koeficijenti modela su gotovo jednaki nuli i nisu statistički značajni. Ovi rezultati ukazuju na sveobuhvatni prosečni minimalni pozitivan uticaj priliva SDI na stope zaposlenosti u svim zemljama sa višim srednjim dohotkom u poslednih trideset godina, što ne znači da je u svakoj zemlji ponaosob uticaj SDI na stopu zaposlenosti pozitivan. Pozitivan uticaj promena u prilivu SDI na stopu zaposlenosti je, iako veoma nizak, pozitivan ali ne i značajan nakon dve godine učinka stranih investicija u ovim zemljama (ΔIF2).

Model 2 (tabela 3.7) predstavlja ocenu uticaja priliva SDI na zarade u zemljama sa višim srednjim dohotkom.

Tabela 3.7: Model 2_Ocena uticaja priliva SDI na zarade u zemljama sa višim srednjim dohotkom u periodu od 1991. do 2019. godine (u %)

Ocena fiksnih efekata (a)							
Indikator	Koeficijent	Standardna greška	Stepeni slobode	*t*-vrednost	*p*-vrednost	95% interval poverenja	
						donja granica	gornja granica
Presek	0.002639	0.000431	50.894	6.123	0.000	0.001773	0.003504
ΔIF	-2.76E-08	9.29E-08	44.948	-0.297	0.767	-2.15E-07	1.59E-07

ΔIF1	5.41E-08	7.01E-08	*45.702*	0.772	0.444	-8.70E-08	1.95E-07
ΔIF2	8.09E-08	3.82E-08	46.997	2.118	0.039	4.08E-09	1.58E-07
ΔIF3	-1.17E-09	6.91E-09	45.696	-0.17	0.866	-1.51E-08	1.27E-08
(a) Zavisna promeljiva: ΔWS.							

Izvor: kalkulacije autora

Prosečan uticaj promena priliva SDI na promene u zaradama u ovim zemljama je 0,0026%. Ovaj rezultat je statistički značajan (p = 0.000), što znači da je ukupan efekat priliva SDI na zarade pozitivan i značajan, iako u veoma niskoj meri. Koeficijenti modela pokazuju da promene u prilivu SDI nemaju relevantnan uticaj na zarade, osim nakon dve godine aktivnosti SDI u ovim zemljama (ΔIF2). Naime, koeficijent ΔIF2 u vrednosti „pozitivne nule“ je statistički značajan (p = 0.039). Ovaj rezultat ukazuje na prosečni minimalni pozitivan uticaj priliva SDI na zarade nakon dve godine aktivnosti u svim zemljama sa višim srednjim dohotkom.

Model 3 (tabela 3.8) predstavlja ocenu uticaja priliva SDI na dohodovnu nejednakost u zemljama sa višim srednjim dohotkom.

Tabela 3.8: Model 3_Ocena uticaja priliva SDI na dohodovnu nejednakost u zemljama sa višim srednjim dohotkom u periodu od 1991. do 2019. godine

Ocena fiksnih efekata (a)							
Indikator	Koeficijent	Standardna greška	Stepeni slobode	*t*-vrednost	*p*-vrednost	95% interval poverenja	
						donja granica	gornja granica
Presek	-0.002	0.002	129.081	-1.225	0.223	-0.006	0.001
ΔIF	-0.003	0.004	6.622	-0.884	0.408	-0.013	0.006
ΔIF1	-0.013	0.006	20.713	-1.964	0.063	-0.026	0.001
ΔIF2	-0.003	0.004	16.272	-0.659	0.519	-0.011	0.006
ΔIF3	-0.001	0.001	25.604	-1.334	0.194	-0.002	0.000
(a) Zavisna promeljiva: ΔGI.							

Izvor: kalkulacije autora

Model 3 ukazuje na to da je ukupan prosečan uticaj priliva SDI na dohodovnu nejednakost u zemljama sa višim srednjim dohotkom blago negativan, ali bez statističke značajnosti. Svi koeficijenti modela imaju negativan predznak, što znači da promene u prilivu SDI potencijalno utiču na smanjenje dohodovne nejednakosti. U ovom slučaju, pozitivan efekat SDI na Đini koeficijent znači da SDI utiče na rast dohodovne nejednakosti, doh negativan efekat SDI na Đini koeficijent znači da SDI utiču na smanjenje dohodovne nejednakosti. S tim u vezi, i ako je cilj smanjiti dohodovnu nejednakost, onda je numerički negativan uticaj SDI na dohodovnu nejednakost ustvari realno pozitivan. Usled nedostatka vremenskih serija i kontinuiranih vremenskih serija, osnosno podataka o Đini koeficijentu, ovaj model je ocenjen na manjem uzorku u odnosu na prethodna dva modela.

3.3.2 Diskusija rezultata

Na osnovu ovih rezultata, nulta hipozeza se odbija. Drugim rečima, odbija se naučna pretpostavka da promene u prilivu SDI negativno utiču na promene u pokazateljima tržišta rada.

U cilju kompletnije i verodostojnije diskusije o oceni parametara, rezultati ekonometrijskog modeliranja se upoređuju sa:

a) postojećim rezultatima istraživanja predstavljenim u delu 2.3;

b) javno dostupnim informacijama koje mogu biti relevantne;

v) rezultatima ocenjenih modela višestruke regresije za svaku ekonomiju ponaosob;

g) poznatim kvalitativnim faktorima koje kvantitativni model izostavlja.

S tim u vezi:

a) Rezultati linearnih mešovitih modela su pokazali da priliv SDI vremenom, iako u veoma niskoj meri, direktno utiče na povećanje stope zaposlenosti i sigurnije isplate zarada u zemljama sa višim srednjim dohotkom u periodu od 1991. do 2019. godine. Ovi rezultati su slični rezultatima istraživanja kao što su Mickiewicz, Radošević & Varblane (2000), Bhandari (2007), Pajović (2007) kao reprezenti studija pre finansijske krize i Stanišić (2008), Hubner (2011), Demeti & Rebi (2014), Kurtović, Talović, & Dačić (2015), Kurtović, Siljković, & Milanović (2015), Hale & Xu (2016), Estrin (2017), Perić (2019), Perić & Stanišić (2020), Perić & Filipović (2021) kao reprezenti studija posle finansijske krize 2008. godine.

Rezultati *LMM* su pokazali i da priliv SDI verovatno negativno (u veoma niskoj meri i bez značaja) utiče na dohodovnu nejednakost. Iako koristeći drugačije statističke alate i modele, slične rezultate pokazale su i sledeće studije: Bhandari (2007), Jensen & Rosas (2007) kao reprezenti studija pre globalne finansijke krize 2008. godine, i Mushtaq et al. (2014), Ucal, Haug & Bilgin (2015) kao reprezenti studija sprovedenih nakog globalne finansijske krize. Pored toga, Gopinath & Chen (2003), Velde & Morrissey (2004), Taylor & Driffield (2005), Figini & Gorg (2006) ukazuju na negativan uticaj SDI na nejednakost zarada. Rezultati ovog istraživanja su najpribližniji rezultatima prethodnih istraživanja, tj. Halmos (2011), Mihaylova (2015), Perić & Filipović (2021).

b) Rezultati statističke i ekonometrijske analize pokazuju relaciju sa naučnim istraživanjima i predstavljaju efekte koji se mogu kvantifikovati. Međutim, postoje i drugi oblici efekata koji su nemerljivi u brojevima ili procentima, a o kojima govori mnoštvo izvora za koje neretko ne postoje (naučni) dokazi. Stoga, u ovom radu se koriste informacije iz javnih proverenih izvora. Radi se o tzv. efektima prelivanja (*spillover effects*). Direktni efekti SDI se razlikuju od efekata prelivanja SDI po tome što su direktni efekti SDI lako merljivi i internalizovani od strane

domaćina, dok su efekti prelivanja SDI teško merljivi i eksternalizovani (prelivanje spolja). Drugim rečima, efekti prelivanja (koji se u literaturi još nazivaju i eksternalijama), su sporedni efekti ili posledice aktivnosti SDI koji mogu uticati na druge oblasti ekonomskog, socijalnog i političkog života. U vezi sa uticajem priliva SDI na tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom, ali i drugim kategorijama zemalja, pravilo (ne i rezultat) je gotovo generalizovan: rast priliva SDI utiče na rast visine zarada, veću produktivnost i višu nejednakost zarada (uglavnom zbog rastućeg jaza između zarade kvalifikovanih i nekvalifikovanih radnika). Po istom principu, SDI utiče i na viši stepen uposlenosti ali ne nužno. U određenim sektorima, naročito u onima u kojima je zastupljena inovativna visoka tehnologija (osim u slučajevima grinfild investicija), broj uposlenih radnika se smanjuje a povećava se efikasnost i produktivnost ostatka uposlene radne snage. Ovaj princip (*job cut*) je neretko zastupljen u inicijalnom periodu aktivnosti SDI u domaćoj ekonomiji. U vezi sa efektima prelivanja, pravila da gotovo ne postoje, ali postoje dokazi, istraživanja različite tipologije (radovi naučno-istraživačkog karaktera) i iskustva (koja se prenose putem štampanih i digitalnih medija). Na primer, uvoze se savremene tehnologije i upravljačka (menadžerska znanja i veštine), rastu poreski prihodi, uvozi se kapital. Dalje, efekat prelivanja priliva SDI na tržišta rada u domaćim preduzećima koja pripadaju istoj industrijskoj grani može biti povećanje produktivnosti i zarada. Ovo predstavnja pozitivan efekat kada se radi o pospešivanju konkurentnosti i napredovanja u poslovanju, kao i negativan efekat kada domaća firma nije u stanju da isprati konkurente. Primarni efekat prelivanja, kao što je povećanje zarada, dovodi do povećanja nejednakosti zarada koje su posledica jaza između zarada kvalifikovanih i nekvalifikovanih radnika. Sekundarni efekti ovog prelivanja može dovesti, na primer, do zagađenja životne okoline, do „ceđenja“ domaćih ivesticija, do jaza u socijalno-društvenim klasama koji se postepeno širi. Što je veći jaz između klasa unutar istog društva, veća je verovatnoća za kulturološkim promenama (u kojima podela na klase i grupe već postoji), počevši od osnivanja raznovrsnih i inovativnih klika[13] do promene duha, aspiracija, pa i mentaliteta jednog društva.

v) Za uvid u procenu uticaja priliva SDI na pokazatelje tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom pojedinačno, koristi se višestruka regresiona analiza. Procena rezultata po modelu višestruke regresije služi za procenu uticaja promena priliva SDI na promene u zaposlenosti, zaradama i dohodovnoj nejednakosti u svakoj zemlji pojedinačno. Ovom analizom nastoji se bliže pojasniti odnos između priliva SDI i pokazatelja tržišta rada u jednoj zemlji. Nakon preliminarnih statističkih provera kao i dijagnostike kolinearnosti, proizvedeni su višestruki regresioni modeli. Uzimajući u obzir količinu tabela koje je statitički paket proizveo, iste se ne nalaze u telu rada već u sekciji dodataka (Dodatak V). Određeni regresioni modeli pokazali su se manje značajni od drugih. S tim u vezi, u tabeli 3.9 su predstavljeni rezultati za ekonomije za koje postoji statistička značajnost uticaja priliva SDI na pokazatelje tržišta rada.

Tabela 3.9: Uticaj priliva SDI na tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom: višestruka regresija

Економија	Оцена модела			Оцена коефицијената			
	Зависна променљива	*R-square*	*p* - вредност	Пресек	Независна променљива	Коефицијент	*p* - вредност
Азербејџан	ΔEM	33%		0.004			0.003
Алжир	ΔWS	36.9%			ΔIF3	-0.018	0.044
Аргентина	ΔWS	22.5%		0.005			0.040
					ΔIF3	-0.005	0.038
Боцвана	ΔWS	23.8%			ΔIF2	-0.001	0.046
Бразил	ΔWS	34.3%			ΔIF1	0.023	0.045
	ΔGI	26%		-0.010			0.002
Бугарска	ΔWS	50.6%	0.007		ΔIF	-0.006	0.009
					ΔIF2	0.005	0.014
Венецуела	ΔGI	93.5%					
Габон	ΔEM	8.5%		0.003			0.036
Гвајана	ΔWS	27.1%		0.005			0.001
					ΔIF2	0.004	0.022
Грузија	ΔEM	65.4%	0.005		ΔIF2	-0.036	0.000
Е. Гвинеја	ΔEM	44.7%	0.019		ΔIF1	-0.002	0.005
	ΔWS	63.4%	0.001		ΔIF1	0.008	0.002
					ΔIF2	0.009	0.001
					ΔIF3	0.005	0.050
Јужна Африка	ΔEM	38.0%	0.049		ΔIF2	-0.002	0.016
Казахстан	ΔEM	51.8%	0.008		ΔIF3	-0.002	0.001
	ΔWS	33.3%		0.015			0.049
					ΔIF3	-0.006	0.009
	ΔGI	63.4%	0.042		ΔIF	-0.078	0.025
Кина	ΔEM	15.6%		-0.005			0.000
	ΔWS	33.3%		0.016			0.000
Колумбија	ΔEM	20.2%		0.014			0.043
	ΔWS	43.3%	0.023		ΔIF1	0.020	0.033
					ΔIF3	-0.019	0.039
Коста Рика	ΔWS	26.2%			ΔIF	0.047	0.037
Либан	ΔEM	11.6%		0.004			0.001
Либија	ΔEM	17.6%		0.007			0.002
Малазија	ΔEM	78.4%	0.000		ΔIF1	0.0002	0.000
					ΔIF2	0.0002	0.000
					ΔIF3	0.0003	0.000
Мексико	ΔWS	28.3%			ΔIF1	0.022	0.034
Румунија	ΔWS	26.1%			ΔIF3	-0.017	0.042
	ΔGI	90.9%	0.023		ΔIF2	-0.032	0.021
Русија	ΔGI	45.2%			ΔIF2	-0.048	0.008
Самоа	ΔEM	27.7%		-0.008			0.001
Србија	ΔWS	50.3%	0.010		ΔIF3	-0.000	0.003
Св. Винсент и Г.	ΔWS	64.3%	0.000	0.001			0.000
					ΔIF	0.001	0.002
					ΔIF1	0.001	0.000
Тајланд	ΔEM	39.8%	0.039		ΔIF1	-0.004	0.050
					ΔIF3	-0.005	0.019
	ΔWS	57.9%	0.002		ΔIF2	0.035	0.000
Тонга	ΔEM	35.6%			ΔIF2	0.001	0.008
Турска	ΔGI	67.5%	0.026		ΔIF1	-0.030	0.003
Туркменистан	ΔEM	57.5%	0.003	0.0015			0.049
					ΔIF3	-0.000	0.000
Црна Гора	ΔEM	88.0%			ΔIF	0.037	0.028
Шри Ланка	ΔEM	50.4%	0.007		ΔIF1	0.021	0.002
	ΔWS	21.6%			ΔIF1	-0.020	0.045

Izvor: kalkulacije autora

Usled nedostatka, tj. nedovoljno podataka o promeni Đini koeficijenta, koje je posledica nedostatka podataka o Đini koeficijentu, za neke zemlje nije moguće proizvesti regresioni model koji ocenjuje uticaj promene priliva SDI na promene u ovom pokazatelju. To su sledeće zemlje: Albanija, Alžir, Bosna i Hercegovina, Bocvana, Kina, E. Gvineja, Fidži, Gabon, Gvatemala, Gvajana, Irak, Jamajka, Jordan, Liban, Libija, Maldivi, Mauricijus, Namibija, Samoa, Srbija, Južna Afrika, Šri Lanka, Sv. Lucija, Sv. Vinsent i G., Suriname, Tonga i Turkmenistan.

Empirijski rezultati dobijeni iz modela regresije pokazali su da su SDI imale blago negativan uticaj na zaposlenost u šest zemalja sa višim srednjim dohotkom, dok je u četiri zemlje uticaj bio pozitivan. Rezultati su pokazali da viši priliv SDI povećava nejednakost zarada u četiri zemlje od pet zemalja za koje su modeli regresije pokazali statističku značajnost. Suprotno tome, višestruka regresiona analiza pokazala je složenije rezultate za procenu uticaja priliva SDI na zarade. Naime, priliv SDI negativno utiče na zarade u sedam zemalja, dok je pozitivan uticaj prisutan u šest zemalja. Pored toga, izdvajaju se dva regresiona modela koja su pokazala logičnije rezultate u odnosu na ostale. U visini od 50.6% statističke sigurnosti i regesionim modelom koji je statistički značajan ($p = 0.007$), procenjuje se da je uticaj priliva SDI na zarade u Bugarskoj negativan (-0.006) u trenutku kada su SDI pridošle, dok se nakon dve godine aktivnosti SDI taj uticaj menja u pozitivan (0.005). Suprotno tome, priliv SDI pozitivno utiče na zarade u trenutku kada su pridošle u Kolumbiju (0.02), dok se nakon tri godine aktivnosti SDI njegov uticaj menja i postaje negativan (-0.019), što se može statistički tvrditi u meri od 43,3% i zbog značajnosti regresionog modela (0.023).

Dominantne SDI u Bugarskoj su u sektoru nekretnina (24%), prerađivačkoj industriji (17,3%) i delatnostima finansija i osiguranja (16,7%) (Nordea, 2020). Za razliku od toga, dominantne SDI u Kolumbiji su u sektoru finansija (20,6%), naftne industrije (19,4%), trgovine (14,7%) i rudarstva (12,4%). Upravo ove razlike u pogledu gde su SDI primarno usmerene po zemljama, može delimično objasniti efekat SDI na zarade. U građevinskom sektoru, za koji je potrebna radna snaga i za koji je potrebno određeno vreme (npr. za izgradnju određene stambene infrastrukture), donekle je logično da će radna snaga biti uposlenija i da u proseku strane kompanije na odgovorniji način isplaćuju zarade radnicima. Kada SDI statistički pokazuju smanjenje zarada, to može da zavisi od mnogobrojnih faktora. U sektorima poput finansija, prerađivačke industrije i rudarstva, napredne tehnologije i mašine zamenjuju radnu snagu te dolazi do inicijalnog pada broja zaposlenih. Ovi efekti negativnog uticaja SDI na tržišta rada se neretko prelivaju na ostatak tržišta sa pozitivnim dugoročnim efektima, kao što su nova znanja i veštine. Ipak, iz raznovrsnih razloga se efekat SDI na zarade u proseku vremenom pogoršava, kao što je pokazano na primeru Kolumbije. Očito da SDI u velikoj meri ne služe modernizaciji ove zemlje, relevantnom uposlenju radne snage kao ni odgovornoj isplati zarada istoj, već umnogome služe sopstvenom interesu i čak eksploataciji domaće radne snage.

Modeli višestruke regresije koji pokazuju visok *R-square* (preko 80%) su tri sledeća modela. Prvi model je model procene uticaja priliva SDI na dohodovnu nejednakost u Venecueli

(93,5%) koji ne pokazuje statističku značajnost ni za koji parametar. Ovo govori u prilog tome da je uticaj SDI na tržište rada u Venecueli gotovo beznačajan. Drugi model je model procena uticaja priliva SDI takođe na dohodovnu nejednakost u Rumuniji (90,9%). Ovaj model govori u prilog tome da priliv SDI nakon dve godine aktivnosti u ovoj zemlji utiču na porast dohodovne nejednakosti u meri od 0,032%. Treći model je model uticaja priliva SDI na stopu zaposlenosti u Crnoj Gori (88%). Rezultati ovog modela pokazuju da prilikom priliva SDI u Crnu Goru stopa zaposlenost raste u meri od 0,037% u godini kada su se SDI pojavile. Obzirom da je su neki od dominantnih sektora u koje strane kompanije ulažu u Crnog Gori u sektoru turizma i finansija, logično je odmah kratkoročno uposliti veliki broj radnika za koje je neizvesnost radnog odnosa prilično izvesna. Slična ali verodostojnija logika (zbog statistične značajnosti modela regresije kao i zbog pretežno turističke zemlje) važi za rezultate modela o uticaju priliva SDI na stopu zaposlenosti na Maleziji i Tajlandu. Ove dve zemlje u velikoj meri žive od turizma. Uticaj priliva SDI na stopu zaposlenosti na Maleziji je u sveobuhvatnom periodu blago pozitivan (pozitivna nula). Pretpostavlja se da su strani investitori vlasnici značajnog kapitala u sektoru hotelijerstva. Suprotno tome, rezultati modela za Tajland ukazuju na blagi negativan uticaj priliva SDI na stopu zaposlenosti, verovatno zato što se Tajland, za razliku od Malezije, intenzivnije modernizuje te na snagu stupa tehnologija koja može zameniti ljudski rad.

g) Pored dobijenih i objašnjenih empirijskih rezultata, ništa manje nisu bitni kvalitativni faktori u analiziranju uticaja SDI. Štaviše, oni upotpunjavaju analizu. Postoje mnogobrojni faktori koji na različite načine utiču na povećanje dohodovne nejednakosti za koje ne postoji način merenja kroz ekonometrijsku analizu. To su kvalitativni faktori, naročito oni apstraktni ili skalabilno nemerljivi poput kvaliteta tranzicije ili koncepta neoliberalnog kapitalizma. Posleratni period, tokom 1980-tih godina, je obeležio prelaz sa klasičnog regulisanog kapitalizma na neoliberalni (neregulisani) kapitalizam koji je doveo do nedvosmislenog porasta nejednakosti u mnogim zemljama širom sveta, kao i unutar zemalja stvarajući podelu društva po klasama. U nekim zemljama, kao što je u Brazilu, postoji čak i zvanična raspodela društvenih klasa po visini dohotka[14]. Reforme tržišta rada u tom periodu su verovatno bile jedan od glavnih uzroka povećanja globalne dohodovne nejednakosti.

Globalna nejednakost u zemljama sa višim srednjim dohotkom, kao i generalno, značajno raste u poslednje tri decenije, izazivajući takozvanu „krizu srednje klase“. Rast nejednakosti ostavlja posledice na ekonomiju i na društvo do te mere da je 2017. godine nejednakost bila posmatrana kao najveći ekonomski rizik (World Economic Forum, 2017). Posledice koje nejednakost ostavlja daleko su značajnije od samog uticaja na BDP, naročito zbog koncentracije moći u rukama malog broja ljudi. Te posledice su politička nestabilnost, neadekvatna raspodela rada, nepotizam, korupcija, rizik od stvaranja novih finansijskih kriza, institucijalno i birokratsko nepoverenje i tako dalje. Posledice koje nejednakost ostavlja su faktori koji izazivaju nejednakost. I dok se „začarani krug nejednakosti“ (Stiglitz, 2012) vrti, nejednakost će nastaviti da prati trend rasta.

Zaštita radničke klase, preko udruženja ili sindikata, je nesumnjivo potrebna, naročito kada je u pitanju visina minimalne zarade, sa jedne strane. Sa druge strane, minimalne zarade mogu da dovedu do povećanja nejednakosti dohotka kroz povećanje stope nezaposlenosti. Kada su prava radnika suviše ograničena zakonodavnim merama koje u prvoj liniji nastoje da je zaštite, pregovaračka snaga radnika slabi. Kada relativna pregovaračka moć radnika slabi, dolazi do različitih oblika nezadovoljstva, kao što je opredeljenje radnika da radi „na crno".Udruženja radnika mogu tendenciozno smanjivati nejednakosti mogućnosti i doprineti relativnoj višoj pregovaračkoj moći. Pretpostavlja se da bi zakonodavni sistem, monetarna i fiskalna politika, trebalo da reaguju samo onda kada je tržište u opasnosti. Međutim, ni to nije garancija za tržišta. Ekonomska istorija je pokazala da monetarna i fiskalna politika mogu da zakažu u pokušaju kontrolisanja stope nezaposlenosti i infalcije, kao što je bio slučaj kolapsa Breton Vudsa (*Bretton Woods*) nakon globalne naftne krize 1973. godine.

Stopa nezaposlenosti utiče na nivo dohotka, te je ovaj pokazatelj jedan od faktora koji utiču na dohodovnu nejednakost. Otvorenost zemalja u finansijskom smislu (globalizacija), takođe utiče na povećanje dohodovne nejednakostim. Prostor za liberalizaciju, demokratiju i odlučivanja je daleko širi da bogati imaju više prostora za bogaćenje a siromašni više prostora za siromašenje. Rezultat je više nego očigledan: rast dohodovne nejednakosti. Osnovni element globalizacije je slobodno kretanje kapitala, odnosno SDI. Po velikom broju istraživanja (npr. Mahutga & Bandelj, 2008) priliv SDI doprinosi rastu dohodovne nejednakosti.

ČETVRTO POGLAVLjE

4

UTICAJ PRILIVA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA TRŽIŠTE RADA U SRBIJI

☼ U prethodnom delu rada je predstavljen model koji ocenjuje uticaj priliva SDI na pokazatelje tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom. Srbija, kao jedna od zemalja sa višim srednjim dohotkom, zaslužuje zasebnu analizu o uticaju priliva SDI na njeno tržište rada.

► Motivi posebnog ocenjivanja uticaja priliva SDI na tržište rada u Srbiji su sledeći:

a) Srbija, kao i region Zapadnog Balkana, je u značajnoj meri osetljivija na SDI u odnosu na razvijene ekonomije. U Srbiji postoji prostor otvoren za strane investicije, koje mogu da čine veliki deo BDP-a, sa čime i zavisnost ekonomije od SDI raste. Za razliku od Srbije, strane investicije u razvijenim zemljama u odnosu na sâm BDP nemaju visok nivo uticaja zbog visokog stepena ekonomske razvijenosti.

b) Tržište rada u Srbiji je u znatoj meri manje zasićeno od tržišta rada visoko razvijenih zemalja, na primer SAD-a, Velike Britanije Holandije, Švedske. S tim u vezi, prostor za otvaranje novih radnih mesta i zapošljavanje je prostrano i može biti u direktnoj vezi sa SDI i ino kompanijama.

Četvrto poglavlje je podeljeno na tri potpoglavlja. Potpoglavlje 4.1 predstavlja izvor podataka, njihov opis, originalni metodološki okvir i opis varijabli u sažetoj formi, ukoliko se poziva na poglavlje 3 (potpoglavlje 3.1). Potpoglavlje 4.2 prestavlja metodološki okvir korišćen za ocenjivanje uticaja priliva SDI na pokazatelje tržišta rada u Srbiji. Metodologija je kvantitativnog (4.2.1) i kvalitativnog karaktera (4.2.2). Potpoglavlje 4.3 predstavlja rezultate istraživanja koje je podeljeno na kvantitativnu (4.3.1) i kvalitativnu analizu (4.3.2), kao i diskusiju o dobijenim rezultatima (4.3.3).

4.1 Kratak osvrt na podatke i promenljive

Kako je set podataka isti, za podatke i opis promenljivih ovo poglavlje se oslanja na prethodno poglavlje (potpoglavlje 3.1). U ovom delu rada se uvodi kvalitativni pristup naučnom istraživanju. Za razliku od statističkih obeležja u 3. poglavlju koja su numerička, u 4. poglavlju se koriste i atributivna obeležja koja su karakteristična za kvalitativnu obradu podataka.

Kategorijalne (kvalitativne) promenljive su nominalne ili ordinalne promenljive. Za razliku od nominalnih promenljivih (čija se deskripcija iskazuje određenim brojem, ali ne predstavlja njihovu vrednost), ordinalne promenljive ukazuju na položaj jednog slučaja u odnosu na drugi. Za potrebe ekonometrijske analize, kvalitativne promenljive se kodiraju i postaju brojevi. Za razliku od numeričkih promenljivih, čiji broj predstavlja vrednost promenljive, brojevi kvalitativnih promenljivih ne predstavljaju njihovu vrednost već samo oznaku u numeričkoj formi (kod).

U okviru kvalitativne analize, u ovom radu preovlađuju nominalne promenljive u odnosnu na ordinalne.

4.2 Metodološki okvir za primenjene naučne metode

Ono što se razlikuje i na šta se usmerava posebna pažnja u ovom delu rada jeste metodološki okvir koji je podeljen na dva dela: kvantitativni (4.2.1) i kvalitativni (4.2.2) pristup.

Kvantitativni pristup je predstavljen u obliku višestruke linearne regresije. Ovaj metod je opisan i primenjen u potpoglavlju 3.2. Kao pomoćna analiza, može se primeniti jednostavna linearna regresija za ocenjivanje uticaja priliva SDI na pokazatelje tržišta rada bez uzimanja u obzir vremenskog uticaja.

Kvalitativni pristup je dodatak ovom istraživanju. Metod je studija slučaja u kojoj je primenjen eksplorativni dizajn istraživanja i usvojen metod naučne generalizacije. U realnosti postoje činjenice koje nisu kvantifikovane. Razlog za sprovođenje dodatne kvalitativne analize je opšte poznat propust kvalitativnog modela u predstavljanju sveobuhvatne realnosti. Kvalitativni pristup istraživanju nadmašuje kvantitativni pristup u visokorazvijenim zemljama (npr. Hohnen, 2007; Schor, 2010; Tracy, 2010; Musteen, 2016), dok je u niže razvijenim zemljama zastupljeniji kvantitativni metod.

4.2.1 Kvantitativni pristup: višestruka linearna regresija

Razlika između jednostavne linearne regresije i višestruke linearne regresije je što prva meri i objašnjava individualnu vezu zavisnog i nezavisnog parametra, dok druga meri i objašnjava individualne razlike, ili varijabilnosti, zavisne promenljive na osnovu linearnog skupa nezavisnih promenljivih, osnosno prediktora. Takođe, razlika postoji i u prediktorskim promenljivama. U višestrukoj linearnoj regresiji prediktorske promenljive se nazivaju i parcijalnim prediktorskim promenljivama, zato što ocena jednog prediktora u odnosu na zavisnu promenljivu zahteva da su ostali prediktori konstantni. Iz tog razloga se sprovode testovi ili dijagnostika kolinearnosti (multikolinearnost, interkolinearnost), što ne znači da bi se statistički neznačajni prediktori trebalo nužno izbaciti iz modela.

Jednostavna linearna regresija, kao pomoćna analiza za ocenjivanje uticaja priliva SDI na pokazatelje tržišta rada bez uzimanja u obzir vremenskog uticaja, pokazala se nerelevantnom. Stoga, modeli jednostavne linearne regresije nisu prikazane u ovom radu, jer je utvrđeno da model bez vremenskog uticaja nema naučnu svrhu za ovo istraživanje. Metodologija koja se ovde koristi je višestruka linearna regresija.

Generalna specifikacija višestrukog linearnog modela za populaciju je:

$$\tilde{Y} = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \ldots + \beta_m X_m$$

gde je $\tilde{Y}$ zavisna promenljiva, odnosno vrednost zavisne promenljive koja se predviđa na osnovu modela, β_0 je konstanta, β_m su koeficijenti nezavisnih m (broj prediktora) promenljivih, odnosno prediktora;

Generalna specifikacija višestrukog linearnog modela za uzorak je:

$$\tilde{y} = b_0 + b_1 X_i + b_2 X_2 + \ldots + b_m X_m + \varepsilon$$

gde su parametri β ocenjeni metodom minimalnih najmanjih kvadrata (*OLS*) i predstavljaju procenu regresionih parametara, i ε je (minimalni) zbir reziduala modela.

U višestrukoj regresionoj analizi koriste se koeficijenti korelacije *R*, koeficijent determinacije *R Square* i modifikovani (korigovani) koeficijent determinacije *Adjusted R Square*, na osnovu kojih se tumači relevantnost rezultata modela. Od navedenih koeficijenata, *Adjusted R Square* je najniži i predstavlja ocenu koeficijenata determinacije sa minimalnom pristrasnošću u merenju, odnosno procenjuje koliki procenat varijabiliteta zavisne promenljive može da se objasni na osnovu procenta varijabiliteta u prediktorskim (nezavisnim) promenljivim. Jednostavnije, *R Square* i *Adjusted R Square* označajavu preciznost modela, odnosno stepen poverenja u rezultate modela (od 0% do 100%). Preciznost modela može da se poredi sa standardnom devijacijom zavisne varijable, između kojih generalno ne bi trebalo da bude većih odstupanja (razlike). Relevantnost pojedinih prediktorskih promenljivih se može meriti različitim kriterijumima (standardizovani regresioni koeficijenti, testovi kolinearnosti, i drugi testovi). Odluka o ocenjivanju relevantnosti projedinačnih prediktora se donosi na bazi rezultata ocenjivanja višestruke regresione analize, cilja istraživanja i subjektivnih pitanja istraživača koji ima za cilj davanje određenih odgovora.

4.2.2 Kvalitativni pristup: eksplorativni dizajn i metod generalizacije

Razlog za sprovođenje dodatne kvalitativne analize je opšte poznat propust kvalitativnog modela u predstavljanju sveobuhvatne realnosti. U realnosti postoje činjenice koje nisu kvantifikovane, popug *grabbing* efekta, transfera znanja i tako dalje. Drugim rečima, ono što kvantitativni model nije u stanju da pokaže nadomešta se kvalitativnom analizom umesto „nagađanjem“. Ovde se definiše i objašnjava naučni pristup primene kvalitativne analize kao metod studije slučaja (Yin, 2014).

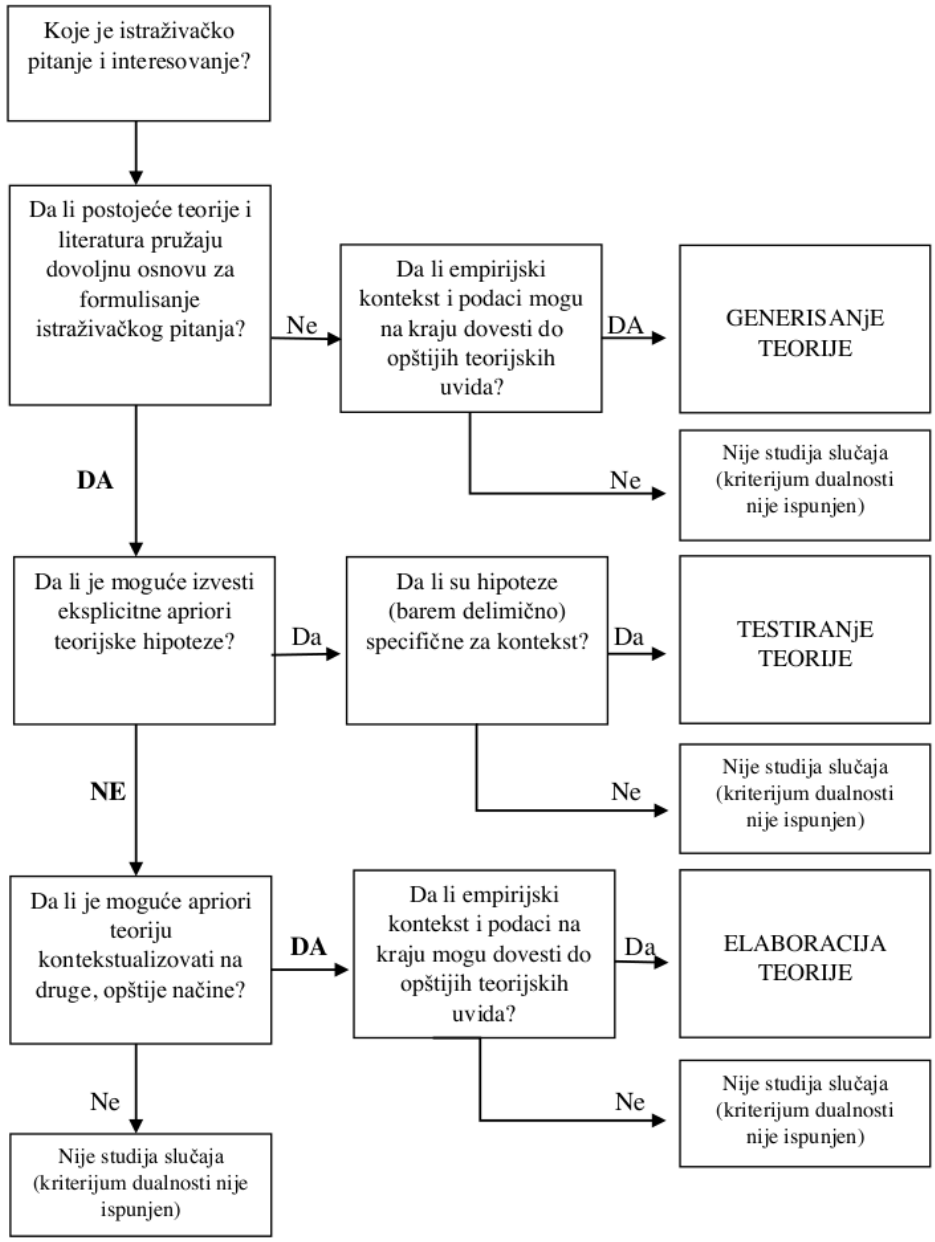
Kvalitativni metodološki pristup se zasniva na analizi upitnika i na konstruktivnoj objektivnoj kritici dobijenih rezultata-odgovora (npr. Musteen, 2016). U sklopu kvalitativne analize navode se primeri SDI i njihove implikacije na tržište rada u Srbiji (npr. odnos investitora prema radnoj snazi, kulturološki aspekti, barijere) potkrepljeni referencama. Kvalitativni deo

analize (Munda, Nijkamp & Rietveld, 1994) podrazumeva proučavanje pitanja koja su ostala bez odgovora, odnosno na koje kvantitativni pristup nije u stanju da raspolaže niti objasni, kao što su kulturološki aspekti i međuljudski odnosi definisani kao „interkulturalni“ aspekti. S tim u vezi, postoje istraživanja koja ispituju investicione preference određenih kompanija. Na primer, ispituje se da li kompanija A preferira da investira u kulturloški slične zemlje ili ne. Takođe se ispituje kako kompanije sprovode investicionu racionalizaciju, da li su deo kolektivnog društva i slično. Jedno od istraživačkih pitanja može biti da li će ekonomija A sarađivati pre sa ekonomijom B nego sa ekonomijom C. Postoje i druge vrste istraživanja povezane sa ciljem ove doktorske disertacije. Primera radi, postoje istraživanja koja ispituju razlike i veze između Istoka i Zapada, odnosno između kolektivizma i individualizma (Rhee, Uleman & Lee, 1996; Gafni & Goldstein, 2020), između timskog rada i eksploatacije radne snage (Lunnana & Barth, 2003; Cham & Dung, 2014; Greco, Charlier & Brownc, 2019). Za razliku od visoko razvijenih zemalja, gde je eksploatacija najčešće usko povezana sa novim saznanjima, na Balkanu se izraz „eksploatacija radne snage“ shvata i tumači u negativnoj konotaciji. Na ovu temu, istraživači se poprilično fokusiraju na prava radne snage i sprečavanje eksploatacije ljudi (npr. Arhin, 2013; Rubinic & Tajnikar, 2018), nekada i eksploracije iste.

U studiji slučaja primenjen je eksplorativni dizajn istraživanja i usvojen je metod naučne generalizacije. S tim u vezi, postupci i ključni kriterijumi za izgradnju i izvođenje ove studije slučaja oslanjaju se na:

1. Stil istraživanja studije slučaja ili najsavremeniju metodu predstavljenu na Slici 4.1;
2. Metodu prikupljanja podataka koja se naziva „dubinski intervju“ ili *PAPI* metoda sa predstavnicima 102 strane kompanije u Srbiji.

Slika 4.1: Dizajn modela i „drvo odluke“

Izvor: Ketokivi & Choi (2014), str. 238.

Beleške: „Drvo odluke“ predstavlja proces odlučivanja u studijama slučaja. Odgovaranjem na pitanja istraživač kontroliše da radi na naučnom polju studije slučaja i donosi odluku o tome da li studija stvara

znanje, testira teorije ili radi na elaboraciji teorije. U ovom radu, znanje se generiše po principu elaboracije teorija.

Kvalitativnu analizu odlikuju fokus grupe (npr. Brotherson, 1994) i metode. Fokus grupa je, u ovom radu, skup 102 preduzeća u Srbiji sa stranim kapitalom višim od 10%. Metoda prikupljanja podataka je upitnik, a metoda ili oblik kvalitativnog istraživanja je studija slučaja (*case study*). U delu „Prilozi" se nalazi upitnik sa listom pitanja postavljenih izabranim kompanijama, odnosno pojedincima (menadžerima, direktorima) kao njihovim reprezentima (Prilog G).

Studija slučaja (Yin, 2014) omogućava dublje razumevanje uticaja priliva SDI na segmente tržišta rada u slučaju Srbije. U ovom radu, koristi se eksplorativna studija slučaja koja služi kao probno ispitivanje sa ciljem komparacije i eksplanacije rezultata dobijenih kvantitativnom analizom. Uzorak je tipičan za studiju slučaja, i nameran (uzorak je biran po kriterijumima). Osnovni kriterijum je da kompanije u Srbiji imaju više od 10% stranog kapitala. Stoga, generalizacija rezultata nije opravdana u studiji slučaja, dok je opravdana u kombinovanoj interpretaciji modela. Fokus grupe, odnosno uzorak mora biti heterogen. Heterogenost garantuje reprezentabilnost metode i relevantnost interpretacije rezultata.

Kvalitet kvalitativne analize je utemeljeno na osam kriterijuma: 1. dostojna tema analize, 2. strogost postupaka, 3. iskrenost i transparentnost interpretacije, 4. verodostojnost, 5. rezonanca u generalizovanju i prenosivosti rezultata, 6. značajan doprinos, 7. etika i 8. smislena koherentnost (Tracy, 2010). Metod koji garantuje istinu, a izgubi kredibilitet, biva marginalizovan (Gergen, 1992). Zato rezultati kvalitativne analize moraju biti opavdani i stvoriti ili upotpunini znanje. Rezultati i znanje su opravdani ukoliko su primenljivi, a primenljivost navodi na sposobnost da se rezultati prevedu u akcije. Akcije nije jednostvno izgraditi niti primeniti u drugačijem kontekstu od konteksta iz kojeg su izvedeni, pa čak ni u samom kontekstu, vremenu i prostoru. To zato što zavisi od mnošva faktora, a ne isključivo od rezultata koja strvaraju znanje (Eisenhardt, 1989). Vreme i prostor su takođe faktori, jer se u njima kontekst menja. Da bi se povećala verovatnoća akcionih koraka, potrebno je da znanje bude značajno, iskomunicirano i prihvaćeno u teoriji i praksi. Garancija nedvosmislenih rezultata i interpretacije doprinosi efektnijoj proceni verodostojnosti ili validnosti (npr. Ratcliffe, 1983) naučnih saznanja (neretko u kontekstu pragmatične validnosti) i teorijskih objašnjenja (Neisser, 1976; Freedman, 1987; Munck, 1998; Brod, Tesler & Christensen, 2009) koja, u kvalitativnoj analizi, uključuje i subjektivno razumevanje (Anderson, 2000; Wildemuth, 2009).

Subjektivno razumevanje je interpretacija rezultata u odabranom referentnom okviru istraživača (mentalni sklop), koji se naziva i naučna percepcija. Za razliku od objektivne interpretacije kvantitavnih modela (naučna istina), interpretacija kvalitativnih modela pruža mogućnost uključivanja samorefleksije, tj. subjektivne interpretacije na osnovu stečenog znanja i logike (Munck, 1998; Medic, 2000).

Kombinacija kvantitativnog i kvalitativnog pristupa (npr. Munda, Nijkamp & Rietveld, 1994; Dellinger & Leech, 2007; Musteen, 2016) naziva se trijangulacija (npr. Denzin, 1978; Patton, 1990; Patton, 1999). U procesu interpretacije rezultata (objektivne ili kombinovane) neophodno je ne istupiti iz naučne metode koja zahteva sistematičnost, racionalnost (logiku), objektivnost, kritičnost i empirijsku proveru, i isključuje metod zdravog razuma, odnosno samo subjektivnu interpretaciju.

Pored toga što je relevantna, kvalitativna analiza je interesantna. Koeficijent ljudskog razvoja, pismenost ljudi, kvalitet života, dugovečnost ljudi su parametri koje većina zemalja ne kvantifikuje u svojim analizama i studijama. Visoko razvijene zemlje sve ređe postavljaju BDP kao jedinicu mere za zdrav i održiv ekonomski razvoj, a sve učestalije se usredsređuju na kvalitativne indikatore i analize, osnosno na ispitivanje ljudi. S tim u vezi, visoko razvijene zemlje teže studijama vezane za bogatstvo i blagostanje (*welfare* i *well-being*). Što su zemlje razvijenije to su aktuelnije kvalitativne teme, ukoliko su kvantitativna istraživanja usavršena i u nekim zemljama relativno prevaziđena u društvenim naukama.

4.3 Rezultati i diskusija: interpretacija kvantitativnog i kvalitativnog modela

4.3.1 Rezultati istraživanja kvantitativne analize

Ovaj deo rada predstavlja rezultate istraživanja dobijene primenom višestruke linearne regresije i interpretaciju dobijenih rezultata. Rezultati višestruke linearne regresije o uticaju priliva SDI na tržište rada u Srbiji su predstavljeni u tabelama 4.1 i 4.2. S obzirom na to da nedostaju podaci o dohodovnoj nejednakosti u Srbiji, model uticaja promena priliva SDI na promene u dohodovnoj nejednakosti u Srbiji je odsutan.

Tabela 4.1: Uticaj priliva SDI na zaposlenost u Srbiji: *R-squared* = 0,009

Ocena fiksnih efekata (a,b)				
Indikator	Koeficijent	Standardna greška	*t*-vrednost	*p*-vrednost
Presek	-0.002	0.009	-0.224	0.825
ΔIF	-1.385E-08	0.000	-0.268	0.792
ΔIF1	3.730E-10	0.000	0.007	0.994
ΔIF2	9.538E-09	0.000	0.184	0.856
ΔIF3	1.088E-08	0.000	0.211	0.836
(a) Ekonomija=Srbija (b) Zavisna promeljiva: ΔEM				

Izvor: kalkulacije autora

Tabela 4.2: Uticaj priliva SDI na zarade u Srbiji: *R-squared* = 0,503

Ocena fiksnih efekata (a,b)				
Indikator	Koeficijent	Standardna greška	*t*-vrednost	*p*-vrednost
Presek	0.003	0.007	0.503	0.621
ΔIF	-2.969E-08	0.000	-0.707	0.489
ΔIF1	5.272E-08	0.000	1.255	0.225
ΔIF2	7.905E-08	0.000	1.882	0.076
ΔIF3	-1.438E-07	0.000	-3.424	0.003
(a) Ekonomija=Srbija (b) Zavisna promeljiva: ΔWS				

Izvor: kalkulacije autora

Prema prvom modelu, rezultati kvantitativne analize u ovom slučaju pokazuju da promene u prilivu SDI nemaju značajnog uticaja na promene u zaposlenosti. Ovaj rezultat nije relevantan jer je *R-squared* = 0,009. Drugi model pokazuje da promene u prilivu SDI blago negativno i značajno utiču na promene u zaradama nakon tri godine učinka (ΔIF3=negativna nula, *p*=0.003) u Srbiji. Uticaj priliva SDI na nejednakost u Srbiji nije moguće izračunati putem *OLS* metode procene zbog nedostatka podataka u javno dostupnoj statističkoj arhivi SB o dohodovnoj nejednakosti u Srbiji[15].

4.3.2 Rezultati istraživanja kvalitativne analize

Rezultati kvalitativne analize predstavljeni su u nastavku. Pored statističkih podataka o uticaju stranih investicija na domaće tržište rada, za koje je utvrđeno da nije od vitalnog značaja, potrebno je ispitati status ljudskih kadrova u stranom preduzeću koje posluje u Srbiji. Ljudski resursi čine tržište rada i zbog toga je potrebno osvrnuti se i na odnos preduzeća i radnika.

Dubinski intervju je korišćen u ovom radu kao metoda prikupljanja podataka. Sa ispitanicima koji su predstavnici nekih od vodećih stranih kompanija u Srbiji, kojih je ukupno 102, dogovoreni su *face-to-face* intervjui. S obzirom da je u vreme sprovođenja terenskog istraživanja bila aktuelna Kovid kriza (2020-2022), odnosno da su zahtevane posebne mere predustrožnosti i socijane distance, intervjui su obavljeni putem telefonskog razgovora i/ili video poziva. Zarad efikasnijeg razgovora, ispitanicima je poslat upitnik pre samog telefonskog ili video sastanka (Dodatak G).

Upitnik je poslat na 240 adresa kompanija. Ukupan broj učesnika je 102 (42,5%). Broj stanih kompanija koje se nisu oglasile povodom učestvovanja u ovom istraživanju je 134 (55,83%), dok su četiri preduzeća (1,67%), od kojih je jedno prehrambeni gigant, odgovorili da ne sarađuju sa trećim licima u svrhu naučnog istraživanja.

Uzorak kompanija je biran po kriterijumu stranog kapitala i dinamike napretka brenda kompanije, nezavisno od veličine. Svakom predstavniku su postavljena sva pitanja iz Upitnika, a odgovori su prikupljeni *PAPI* metodom. Podaci prikupljeni iz odgovora ispitanika prepisani su u elektronskoj formi. Potom, putem *Excel* i *SPSS* alata, podaci su obrađeni sa ciljem kreiranja grafičkog i tabelatnog prikaza. Sažetak osnovnih podataka predstavljen je u tabeli 4.3.

Tabela 4.3: Osnovni podaci preduzeća: prisutnost i broj zaposlenih

	Preduzeće (redni broj)	**Aktivnost preduzeća u Srbiji (u godinama)**	**Ukupan broj zaposlenih**
Srednja vrednost (AS)	51.5	10.61	243.59
Standardna devijacija (SD)	29.59	5.70	991.43
Varijansa	875.5	32.54	982933.41
Opseg	101	28	7997
Minimum	1	2	3
Maksimum	102	30	8000
(N = 102)			

Izvor: kalkulacije autora

Strana preduzeća iz uzorka su prisutna u Srbiji najmanje 2, a najviše 30 godina. Prosečna aktivnost, odnosno prisustvo stranog preduzeća u Srbiji je preko 10 godina (AS=10,61, SD=5,70). Pod prisutnošću se podrazumeva efektivna funkcionalnost preduzeća. Broj zaposlenih u ovih 102 preduzeća je najmanje 3, a najviše 8000. U tabeli 4.4 prikazani su podaci o korišćenju podrške vlade i postojanju odeljenja za ljudske resurse.

Tabela 4.4: Osnovni podaci preduzeća: korišćenje pomoći i *HR department*

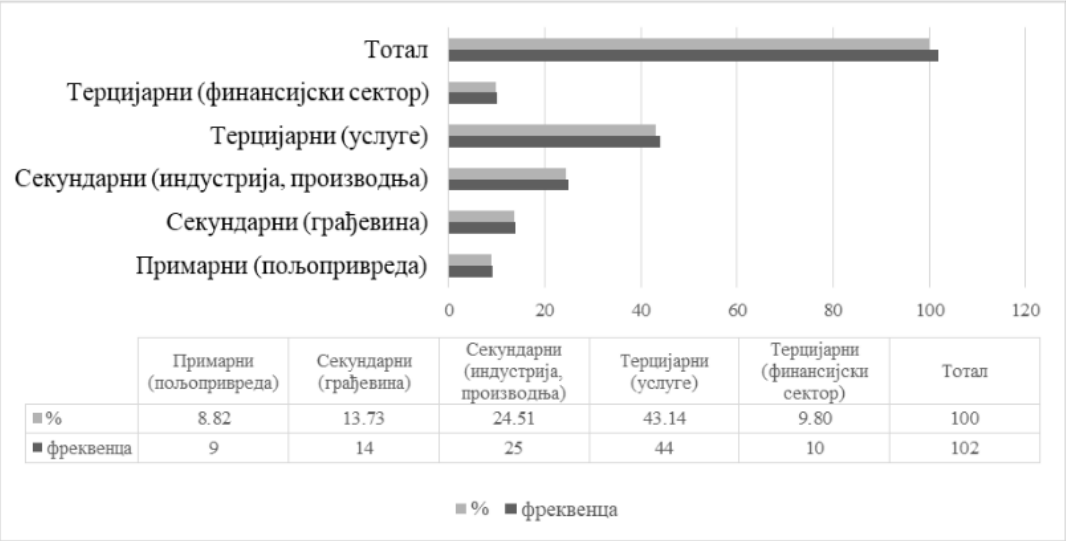
		Broj	**%**	**Validni %**	**Kumulativni %**
Korišćenje programa podrške i pomoći	da	13	12.75	12.75	12.75
	n.d.	11	10.78	10.78	23.53
	ne	78	76.47	76.47	100
	Total	102	100	100	
Postojanje odeljenja za ljudske resurse	da	77	75.49	75.49	75.49
	ne	25	24.51	24.51	100
	Total	102	100	100	

Izvor: kalkulacije autora

Samo 12,75% preduzeća je koristilo programe podrške Vlade Republike Srbije, lokalne samouprave ili neki drugi vid zvanične podrške za ulaz na srpsko tržište. Nije naznačeno o kojoj se vrsti pomoći tačno radilo, tj. da li su u pitanju subvencije, nepovratna sredstva, birokratske olakšice ili neki drugi vid pomoći. Ukupno 11 podružnica se nije izjasnilo o korišćenju programa podrške (10,78%). Ostalih 78 (76,47%) kompanija se izjasnilo da nije koristilo ove programe. Predstavnici koji su bili intervjuisani tvrde da u okviru preduzeća postoji odeljenje koji se bavi

isključivo ljudskim resursima (*HR department*) i ukupno ih je 77 (75,49%). U grafikonu 4.1 je predstavljena struktura uzorka po delatnosti preduzeća.

Grafikon 4.1: Struktura uzorka po delatnosti preduzeća

	Примарни (пољопривреда)	Секундарни (грађевина)	Секундарни (индустрија, производња)	Терцијарни (услуге)	Терцијарни (финансијски сектор)	Тотал
%	8.82	13.73	24.51	43.14	9.80	100
фреквенца	9	14	25	44	10	102

Izvor: kalkulacije autora

Uzorak se sastoji od ukupno 102 kompanije, od kojih 9(8,2%) pripada primarnom sektoru, 39 (14+25) pripada sekundarnom sektoru (ukupno 38,24%), dok tercijarnom sektoru pripadaju ukupno (44+10) 54 kompanije (52,94%). Najmanji deo uzorka čine preduzeća iz poljoprivrednog (8,8%) i finansijskog sektora (9,8%), dok najveći deo čine preduzeća iz uslužnog sektora (43,14%).

U vezi sa odnosom preduzeća i ljudskih kadrova, kao i njihovog statusa u preduzeću u apstraktnom i generalizovanom smislu, predstavnjeni si rezultati i diskusija 33 tvrdnji. Za ovaj deo Upitnika korišćena je standrdna Likertova skala (1-5, gde 1 označava apsolutno neslaganje, 2 označava delimično neslaganje, 3 označava neutralnost, odnosno niti slaganje niti ne slaganje, 4 označava delimično slaganje, 5 označava apsolutno slaganje sa tvrdnjama). Zarad prezentabilnosti rezultata, oni su predstavljeni po segmentiranim celinama koje se odnose na kvalifikacije kadrova, odnos preduzeća prema kadrovima, profesionalnost i veštine kadrova, motivacija kadrova, prosečne zarade i stopa fluktuacije kadrova, motivi za otvaranje preduzeća u Srbiji i karakteristike profita, kao i buduće perspektive preduzeća.

U tabeli 4.5 predstavljeni su rezultati u vezi sa kvalifikacijama kadrova u preduzećima u Srbiji. Šest preduzeća (5,9%) smatra da nije lako pronaći odgovarajuće kadrove u Srbiji, 44 (43,1%) smatra da jeste i 31 (30,4%) da apsolutno jeste, dok je 21 (20,6%) preduzeće neodređeno. Preduzeća nisu usaglašena po pitanju pronalaska odgovarajućih profila viskokvalifikovanih radnika. Naime, 32 (31,4%) delimično i 11 (10,8%) apsolutno smatra da

jeste teško pronaći ovaj profil radnika, dok se ukupno 8 (2+6) ne slaže sa ovom tvrdnjom, odnosno smatraju da je lako pronaći odgovarajući profil radnika za visokokvalifikovani rad. S tim u vezi, polovina preduzeća ima neutralan stav, odnosno niti se slažu niti se ne slažu sa ovom tvrdnjom. Čak 45 (44,1%) preduzeća tvrdi da na jednostavan način pronalazi kompetentne kadrove koji govore bar jedan strani jezik, dok se 19 (18,6%) apsolutno slaže sa ovom tvrdnjom. Samo 4 (3,9%) preduzeća smatra da je teško pronaći takav tip kadra, dok 34 (33,3%) preduzeća imaju neutralan odnos prema ovoj tvrdnji. Dalje, 78 od 102 preduzeća (76,4% ispitanika) smatra da je njihovo preduzeće omogućilo viši stepen kvalifikacije radnika u Srbiji, od kojih su 33,1% odgovora delimična i čak 43,1% apsolutna. Čak i srednja ocena tvrdnje „Smatramo da je naše preduzeće omogućilo viši stepen kvalifikacije radnika u Srbiji" prelazi 4 (AS=4,11, SD=0,984) što ukazuje na to da predstavnici preduzeća u velikoj meri smatraju da imaju zasluge za unapređenje kvalifikacija radnika u Srbiji. Ukupno 62 od 102 ispitanika smatra da niskokvalifikovani radnici pokazuju nizak stepen zainteresovanosti za radne zadatke, od kojih 40 (39,2%) delimično i 22 (21,6%) se apsolutno slaže, dok se 18 (11 delimično i 7 apsolutno) ne slažu sa ovom tvrdnjom. Tri (2,9%) preduzeća apsolutno, a 12 (11,8%) delimično veruju da visokokvalifikovani radnici u Srbiji ne pokazuju visok stepen samoinicijative, dok ukupno 65 (63,7%) veruju u suprotno. Samo 15 (14,7%) preduzeća na apsolutnom nivou dovodi menadžere (ili druge kvalifikovane kadrove) iz inostranstva da edukuju radnu snagu u preduzeću u Srbiji, dok 23 (22,5%) delimično, odnosno ponekad. Ukupno 27 ispitanika tvrdi da dovođenje menadžera iz inostranstva u svrhu edukovanja radne snage u preduzeću u Srbiji nije zastupljeno. Čak 37 (36,3%) ispitanika ima neutralan odnos, odnosno nisu se izjasnili po ovom pitanju.

Tabela 4.5: Kvalifikacije kadrova

	Skala	Broj	%	Kumulativni %
Lako pronalazimo odgovarajuće kadrove u Srbiji (AS=3.98, SD=0.867)	2	6	5.9	5.9
	3	21	20.6	26.5
	4	44	43.1	69.6
	5	31	30.4	100
	Total	102	100	
Teško pronalazimo odgovarajući profil radnika za visokokvalifikovani rad u Srbiji (AS=3.43, SD=0.839)	1	2	2	2
	2	6	5.9	7.8
	3	51	50	57.8
	4	32	31.4	89.2
	5	11	10.8	100
	Total	102	100	
Lako pronalazimo kompetentne radnike za potrebe preduzeća koji govore bar jedan strani jezik (AS=3.77, SD=0.795)	2	4	3.9	3.9
	3	34	33.3	37.3
	4	45	44.1	81.4
	5	19	18.6	100
	Total	102	100	

Smatramo da je naše preduzeće omogućilo viši stepen kvalifikacije radnika u Srbiji (AS=4.11, SD=0.984)	1	2	2	2
	2	5	4.9	6.9
	3	17	16.7	23.5
	4	34	33.3	56.9
	5	44	43.1	100
	Total	102	100	
Niskokvalifikovani radnici pokazuju nizak stepen zainteresovanosti za radne zadatke (AS=3.58, SD=1.147)	1	7	6.9	6.9
	2	11	10.8	17.6
	3	22	21.6	39.2
	4	40	39.2	78.4
	5	22	21.6	100
	Total	102	100	
Visokokvalifikovani radnici u Srbiji pokazuju visok stepen samoinicijative (AS=3.79, SD=1.12)	1	3	2.9	2.9
	2	12	11.8	14.7
	3	22	21.6	36.3
	4	31	30.4	66.7
	5	34	33.3	100
	Total	102	100	
Dovodimo menadžere (ili druge kvalifikovane kadrove) iz inostranstva da edukuju radnu snagu u preduzeću u Srbiji (AS=3.16, SD=1.167)	1	10	9.8	9.8
	2	17	16.7	26.5
	3	37	36.3	62.7
	4	23	22.5	85.3
	5	15	14.7	100
	Total	102	100	

Izvor: kalkulacije autora

U tabeli 4.6 predstavljeni su rezultati u vezi sa ocenama odnosa preduzeća prema kadrovima u Srbiji. Ukupno 57, odnosno više od polovine ispitanika, tvrdi da preduzeća praktikuju pohvale ili dodelu nagrada onim radnicima koji pokažu neočekivani talenat i rezultate. Samo 6 (5,9%) predstavnika stranih kompanija apsolutno tvrdi da ne edukuju i treniraju radnike na redovnom nivou, dok ukupno 56 (od kojih 28,4% delimično i 26,5% apsolutno) preduzeća je u tome redovno. Pored toga, 34 (33,3%) preduzeća ulaže napore da inspiriše kadrove i izvan formalnih edukacija na apsolutnom i isto toliko na delimičnom nivou. Samo 10 (9,8%) preduzeća tvrdi da se potrebe radnika izvan radnih zadataka ne uzimaju u obzir.

Tabela 4.6: Odnos preduzeća prema kadrovima

	Skala	**Broj**	**%**	**Kumulativni %**
Imamo praksu da pohvalimo i/ili nagradimo radnika kada pokaže neočekivani talenat i rezultate (AS=3.57, SD=1.165)	1	3	2.9	2.9
	2	20	19.6	22.5
	3	22	21.6	44.1
	4	30	29.4	73.5

	5	27	26.5	100
	Total	102	100	
Redovno edukujemo i treniramo naše radnike (AS=3.5, SD=1.241)	1	6	5.9	5.9
	2	20	19.6	25.5
	3	20	19.6	45.1
	4	29	28.4	73.5
	5	27	26.5	100
	Total	102	100	
Trudimo se da inspirišemo radnike i izvan formalnih edukacija (AS=3.75, SD=1.214)	1	6	5.9	5.9
	2	13	12.7	18.6
	3	15	14.7	33.3
	4	34	33.3	66.7
	5	34	33.3	100
	Total	102	100	
Ne uzimamo u obzir potrebe naših radnika izvan radnih zadataka (AS=3.21, SD=1.18)	1	10	9.8	9.8
	2	17	16.7	26.5
	3	32	31.4	57.8
	4	28	27.5	85.3
	5	15	14.7	100
	Total	102	100	

Izvor: kalkulacije autora

U tabeli 4.7 prikazani su rezultati vezani za ocenjivanje profesionalnosti i veština kadrova u preduzećima u Srbiji. U vezi sa konfliktima lične prirode među zaposlenima, 16 (15,7%) često nailazi na takve konflikte, dok samo 4 (3,9%) nikada nije imalo iskustva sa konfliktima. U vezi sa konfliktima profesionalne prirode, 27 (26,5%) često nailaze na takve konflikte, dok samo 3 (2,9%) se nikada ne suočava sa problematikom ovog tipa. Samo 3 (2,9%) preduzeća ne nailazi često na rivalstvo među radnicima umesto na saradnju na radnom mestu, dok 15 (14,7%) na to nailazi. Bez obzira na to, većina preduzeća delimično (34, odnoso 33,3%) i apsolutno (46 odnosno 45,1%) gaji visoko poverenje u sopstvene radnike i njihove poslovne veštine, dok samo 4 (3,9%) apsolutno i 3 (2,9%) delimično ne gaje ovo poverenje. Na osnovu srednje ocene ove tvrdnje, može se reći da u proseku podružnice u Srbiji gaje visoko poverenje u radnike i njihove poslovne veštine (AS=4.13, SD=1.031).

Tabela 4.7: Profesionalnost i veštine kadrova

	Skala	**Broj**	**%**	**Kumulativni %**
Često nailazimo na konflikte lične prirode među zaposlenima u preduzeću u Srbiji (AS=3.71, SD=0.971)	1	4	3.9	3.9
	2	9	8.8	12.7
	3	16	15.7	28.4
	4	57	55.9	84.3
	5	16	15.7	100

	Total	102	100	
Često nailazimo na konflikte profesionalne prirode u organizacionoj strukturi preduzeća u Srbiji (AS=3.72, SD=1.093)	1	3	2.9	2.9
	2	14	13.7	16.7
	3	19	18.6	35.3
	4	39	38.2	73.5
	5	27	26.5	100
	Total	102	100	
Često nailazimo na rivalstvo među radnicima umesto na saradnju između njih u preduzeću u Srbiji (AS=3.56, SD=0.991)	1	3	2.9	2.9
	2	13	12.7	15.7
	3	25	24.5	40.2
	4	46	45.1	85.3
	5	15	14.7	100
	Total	102	100	
Gajimo visoko poverenje u naše radnike i njihove poslovne veštine u preduzeću u Srbiji (AS=4.13, SD=1.031)	1	4	3.9	3.9
	2	3	2.9	6.9
	3	15	14.7	21.6
	4	34	33.3	54.9
	5	46	45.1	100
	Total	102	100	
Komunikacija među kadrovima je na zadovoljavajućem nivou u preduzeću u Srbiji (AS=3.66, SD=1.156)	1	8	7.8	7.8
	2	6	5.9	13.7
	3	25	24.5	38.2
	4	37	36.3	74.5
	5	26	25.5	100
	Total	102	100	
Zadovoljni smo veštinama radne snage u Srbiji (AS=3.36, SD=1.184)	1	3	2.9	2.9
	2	28	27.5	30.4
	3	22	21.6	52
	4	27	26.5	78.4
	5	22	21.6	100
	Total	102	100	
Zadovoljni smo efikasnošću radne snage u Srbiji (AS=3.65, SD=0.992)	1	2	2	2
	2	11	10.8	12.7
	3	29	28.4	41.2
	4	39	38.2	79.4
	5	21	20.6	100
	Total	102	100	

Izvor: kalkulacije autora

Komunikacija među kadrovima je na delimično zadovoljavajućem (36,3%) i apsolutno zadovoljavajućem nivou (25,5%). 22 preduzeća, osnosno 21,6%% ispitanika je apsolutno i 27 (26,5%) preduzeća je delimično, zadovoljno veštinama radne snage u Srbiji, dok 3 preduzeća

apsolutno nije zadovoljno, a čak 28 delimično nije zadovoljno. Skoro trećina ispitanika (29, 28,4%) se nije izjasnila povodom zadovoljstva efikasnošću radne snage u Srbiji, dok je 21 (20,6%) asolutno i 39 (38,2%) delimično zadovoljno. Samo 2 preduzeća apsolutno nije zadovoljno efikasnošću radne snage u svojoj podružnici u Srbiji.

U tabeli 4.8 prikazani su rezultati u vezi motivacije kadrova u preduzećima u Srbiji, odnosno kako su ispitanici ocenili motivaciju radnika u preduzećima čiji su oni predstavnici. S tim u vezi, kadrovi su uglavnom na raspolaganju za prekovremeni rad (30,4% delimilno i 17,6% apsolutno), dok nema kadrova koji apsolutno nisu na raspolaganju da rade prekoremeno. Sa druge strane, veliki broj ispitanika (42 odnosno 41,2%) se niti slaže niti ne slaže sa ovom tvrdnjom o raspoloživosti za prekovremeni rad. Slično tome, kadrovi iz preduzeća iz uzorka su spremni na obuke za nove tehnologije u apsolutnoj meri od 17 (16,7%) i delimičnoj meri od 29 (28,4%), kao što su motivisani za obuke za nove tehnologije u inostranstvu, i to u znatnom većem broju (52,9% delimilno i 24,5% apsolutno).

Tabela 4.8: Motivacija kadrova

	Skala	Broj	%	Kumulativni %
Radnici u preduzeću u Srbiji su na raspolaganju za prekovremeni rad (AS=3.55, SD=0.908)	2	11	10.8	10.8
	3	42	41.2	52
	4	31	30.4	82.4
	5	18	17.6	100
	Total	102	100	
Radnici u preduzeću u Srbiji su spremni na obuke za nove tehnologije u Srbiji (AS=3.21, SD=1.18)	1	3	2.9	2.9
	2	36	35.3	38.2
	3	17	16.7	54.9
	4	29	28.4	83.3
	5	17	16.7	100
	Total	102	100	
Radnici u preduzeću u Srbiji su motivisani za obuke za nove tehnologije u inostranstvu (AS=3.94, SD=0.854)	1	1	1	1
	2	6	5.9	6.9
	3	16	15.7	22.5
	4	54	52.9	75.5
	5	25	24.5	100
	Total	102	100	

Izvor: kalkulacije autora

U tabeli 4.9 predstavljene su ocene ispitanika vezane za prosečne zarade kadrova kao i stepena fluktuacije, odnosno smenjivanja istih u preduzećima u Srbiji.

Tabela 4.9: Prosečne zarade i stopa fluktuacije kadrova

	Skala	Broj	%	Kumulativni %

U našem preduzeću u Srbiji stopa fluktualcije (smenjivanja) radnika je visoka (AS=3.19, SD=1.326)	1	13	12.7	12.7
	2	20	19.6	32.4
	3	26	25.5	57.8
	4	21	20.6	78.4
	5	22	21.6	100
	Total	102	100	
Prosečna neto zarada direktora i menadžera je iznad 1.000 (hiljadu) evra mesečno u preduzeću u Srbiji (AS=3.64, SD=1.124)	1	3	2.9	2.9
	2	16	15.7	18.6
	3	23	22.5	41.2
	4	33	32.4	73.5
	5	27	26.5	100
	Total	102	100	
Prosečna neto zarada radnika (izuzev direktora i menadžera) je iznad 500 (pet stotina) evra mesečno u preduzeću u Srbiji (AS=3.73, SD=1.064)	1	1	1	1
	2	12	11.8	12.7
	3	33	32.4	45.1
	4	24	23.5	68.6
	5	32	31.4	100
	Total	102	100	

Izvor: kalkulacije autora

Visoka stopa fluktualcije radnika je prisutna u 22 (21,6%) preduzeća, dok nikako nije prisutna kod 13 (12,7%) preduzeća. Prosečna neto zarada direktora i menadžera je u apsolutnom smislu iznad hiljadu evra mesečno u 27 (26,5%) preduzeća i u delimičnom smislu u 33 (32,4%) preduzeća. Prosečna neto zarada radnika (izuzev direktora i menadžera) je iznad pet stotina evra mesečno u samo 56 preduzeća, od kojih u 32 u apsolutnom smislu.

U tabeli 4.10 su predstavljeni motivi stranih preduzeća za otvaranje podružnica u Srbiji, kao i osnovne karakteristike profita ovih preduzeća. Samo je 31 (30,4%) preduzeće iz uzorka priznalo da je apsulutno glavni motiv za otvaranje preduzeća u Srbiji bio jeftina radna snaga, dok čak 41 (40,2%) ispitanik tvrdi da konkurentsku prednost stranog preduzeća u Srbiji u apsolutnom smislu predstavlja jeftina kvalifikovana radna snaga. Proizvodnja 38 (37,3%) stranih preduzeća je delimilno i 35 (34,3%) aposultno uglavnom namenjena izvozu, dok proizvodnja u samo 3 (2,9%) preduzeća uglavnom nije namenjena izvozu. U inicijalnoj fazi pokretanja poslovanja u Srbiji, 45,1% ispitanika je apsolutno, a 18,6% je delimično uzelo u obzir kulturalne aspekte zemlje, dok 4 preduzeća (3,9%) apsolutno nije. Kada se radi o osobinama profita ovih preduzeća, 20 (19,6%) predstavnika je apsolutno skeptično po pitanju profitnog prosperiteta u Srbiji za naredne 3-5 godine, dok je 36 (35,3 %) delimično i 12 (11,8%) apsolutno postiglo više profita od kada posluju u Srbiji.

Tabela 4.10: Motivi za otvaranje preduzeća u Srbiji i karakteristike profita

	Skala	**Broj**	**%**	**Kumulativni %**

Glavni motiv za otvaranje preduzeća u Srbiji je bio jeftina radna snaga (AS=3.6, SD=1.196)	1	5	4.9	4.9
	2	14	13.7	18.6
	3	29	28.4	47.1
	4	23	22.5	69.6
	5	31	30.4	100
	Total	102	100	
Konkurentska prednost preduzeća u Srbiji je jeftina kvalifikovana radna snaga (AS=4.08, SD=1.012)	1	3	2.9	2.9
	2	6	5.9	8.8
	3	12	11.8	20.6
	4	40	39.2	59.8
	5	41	40.2	100
	Total	102	100	
Skeptični smo po pitanju profitnog prosperiteta u Srbiji za naredne 3-5 godine (AS=3.62, SD=0.985)	1	3	2.9	2.9
	2	8	7.8	10.8
	3	34	33.3	44.1
	4	37	36.3	80.4
	5	20	19.6	100
	Total	102	100	
Postigli smo više profita nego što smo planirali od kada poslujemo u Srbiji (AS=3.39, SD=0.987)	1	5	4.9	4.9
	2	10	9.8	14.7
	3	39	38.2	52.9
	4	36	35.3	88.2
	5	12	11.8	100
	Total	102	100	
Proizvodnja našeg preduzeća u Srbiji je uglavnom namenjena za izvoz (AS=3.88, SD=1.102)	1	3	2.9	2.9
	2	12	11.8	14.7
	3	14	13.7	28.4
	4	38	37.3	65.7
	5	35	34.3	100
	Total	102	100	
U inicijalnoj fazi pokretanja poslovanja u Srbiji, naše preduzeće je uzelo u obzir kulturalne aspekte zemlje (npr. životni standard, religija, jezičke barijere ...) (AS=3.68, SD=0.987)	1	4	3.9	3.9
	2	7	6.9	10.8
	3	26	25.5	36.3
	4	46	45.1	81.4
	5	19	18.6	100
	Total	102	100	

Izvor: kalkulacije autora

U tabeli 11, konačno, predstavljeni su rezultati ocenjivanja budućih perspektiva podružnica. S tim u vezi, veliki je broj preduzeća koje ima u planu da napusti poslovanje u Srbiji zbog neadekvatnog funkcionisanja institucionalnog okvira, i to čak 34 (33,3%) u delimičnom i

44 (43,1%) u apsolutnom smislu. Takođe, veliki broj preduzeća razmišlja da napusti poslovanje u Srbiji zbog nedostatka odgovarajuće radne snage (AS=4.05, SD=1.197), u čemu veliki uticaj imaj fenomen odliva mozgova. Naime, 32 (31,4%) preduzeća smatra da fenomen odliva mozgova iz Srbije može biti štetan po njihovo poslovanje u Srbiji.

Tabela 4.11: Buduće perspektive preduzeća

	Skala	Broj	%	Kumulativni %
Imamo u planu da napustimo poslovanje u Srbiji zbog neadekvatnog funkcionisanja institucionalnog okvira (AS=4.02, SD=1.152)	1	6	5.9	5.9
	2	6	5.9	11.8
	3	12	11.8	23.5
	4	34	33.3	56.9
	5	44	43.1	100
	Total	102	100	
Imamo u planu da napustimo poslovanje u Srbiji zbog nedostatka odgovarajuće radne snage (AS=4.05, SD=1.197)	1	8	7.8	7.8
	2	5	4.9	12.7
	3	7	6.9	19.6
	4	36	35.3	54.9
	5	46	45.1	100
	Total	102	100	
Smatramo da fenomen odliva mozgova iz Srbije može biti štetan po naše preduzeće u Srbiji (AS=3.99, SD=0.906)	1	1	1	1
	2	6	5.9	6.9
	3	18	17.6	24.5
	4	45	44.1	68.6
	5	32	31.4	100
	Total	102	100	

Izvor: kalkulacije autora

Opšti zaključak o rezultatima kvalitativne analize je da priliv SDI u Srbiji ima i pozitivne i negativne efekte na tržište rada u Srbiji, o čemu će se diskutovati u nastavku.

4.3.3 Diskusija o rezultatima istraživanja za Srbiju

Da bi diskusija o ocenjenim modelima (regresije) i dobijenim rezultatima bila kompletnija, rezultati se diskutuju uporedo sa:

a) Postojećim rezultatima istraživanja,

b) Javno dostupnim informacijama (izveštaji, podaci) koji mogu biti relevantni,

v) Rezultatima kvalitativne analize dobijenim putem upitnika i *PAPI* metode.

Po rezultatima kvantitativne analize, utvrđeno je da promene u prilivu SDI nemaju značajnog uticaja na promene u zaposlenosti u Srbiji, ali da imaju značajnog uticaja u niskom negativnom procentu na zarade nakon tri godine funkcionalnog poslovanja u ovoj zemlji. Suštinski, ovi rezultati znače:

- da priliv SDI, kao ni otvaranje preduzeća ne utiče u značajnoj meri na zaposlenost u Srbiji;
- da priliv SDI, odnosno funkcionalno prisustvo preduzeća u Srbiji ne doprinosi značajno prosečnom rastu zarada u ovoj zemlji.

Odluka o tome da li je neki rezultat pozitivan ili negativan određuje se u odnosu na šta/na koga se donose zaključci. U ovom slučaju, rezultati se tumače kao pozitivni ili negativni u odnosu na tržište rada (tačnije radnu snagu). U istom smislu, naglašavaju se izabrani pozitivni ili negativni rezultati u odnosu na preduzeće. Ovo poslednje zato što određeni efekat može biti identičan po obe strane (radna snaga i preduzeće), dok u drugim slučajevima pozitivan rezultat po preduzeće ne znači i pozitivan rezultat po radnu snagu. U kvalitativnoj analizi je relativitet izraženiji nego kod kvantitativnih modela. Stoga se kvalitativna analiza zasniva na konstruktivnoj objektivnoj kritici dobijenih rezultata i subjektivnoj samorefleksiji.

U pozitivne efekte se mogu svrstati različiti rezultati. Jedan primer je da većina preduzeća ima praksu pohvale ili dodele nagrada onim radnicima koji pokažu neočekivani talenat i rezultate, što predstavlja pozitivan efekat za obe strane. Ovakva vrsta pristupa nadređenih prema radniku stvara određenu količinu *boost*-a kod radnika. U apstraktnom smislu, *boost* podiže motivaciju zaposlenog da bude još efikasniji (postizanje veće efikasnosti koja dovodi do boljih ili novih rezultata, dovodi do nove pohvale ili nagrade). Pozitivni efekti *boost*-a su zagarantovani kratkoročno. Drugi primer obostanog pozitivnog efekta je jednostavan način pronalaska odgovarajućih kadrova koji govore bar jedan strani jezik kod više od polovine ispitanika. Treći primer, kadrovi iz preduzeća iz uzorka su uglavnom spremni na obuke za nove tehnologije u Srbiji, kao što su motivisani za obuke za nove tehnologije u inostranstvu.

Preduzećima odgovara spremnost odnosno fleksibilnost kadrova na nove obuke u zemlji i izvan zemlje, jer se kadrovi vraćaju sa novim veštinama u koje su preduzeća uložila. Obuke u inostranstvu su neretko usko povezane sa odlivom mozgova. Zbog ovog fenomena, između ostalog, većina ispitanika smatra da fenomen odliva mozgova iz Srbije može biti štetan po njihovo poslovanje u Srbiji (vidi Prozor 4). Razlog tome bi bilo, pored ostalog, neefikasno ulaganje u zaposlene, jer su strane kompanije (ukupno 76,4%) te koje tvrde da unapređuju stepen kvalifikacija radnika u Srbiji (AS=4,11, SD=0,984). Sa druge strane, postoji određeno poverenje kompanija u zaposlene i njihove veštine (AS=4,13, SD=1,031). Naime, 33,3% ispitanika tvrdi da delimično, a 45,1% da apsolutno gaji visoko poverenje u sopstvene radnike i njihove poslovne veštine, kao i da su njima relativno zadovoljni. Pored toga, skoro 50% preduzeća je delimično i apsolutno zadovoljno efikasnošću radne snage. Postojeća zabrinutost o gubitku „odnegovanih“ kadrova u Srbiji je svakako opravdana iz različitih razloga, kao što su visok stepen odliva

mozgova i sve učestaliji fenomen odliva visokokvalifikovanih radnika. U proseku, prema podacima Evropskog statističkog zavoda, Srbiju godišnje napusti oko 51.000 hiljada ljudi, među kojima je najveći broj mladih obrazovanih koji ne planiraju da se vrate (Milutinović, 2020; European Commission, 2022; Eurostat, 2023). U ovom slučaju, iako kontradiktorno visokom poverenju i zadovoljstvu stranih preduzeća domaćom radnom snagom, ne iznenađuje većinski stav ispitanika o planiranju napuštanja poslovanja u Srbiji zbog nedostatka odgovarajuće radne snage (AS=4,05, SD=1,197).

U zavisnosti od sektora, preduzeća imaju različita mišljena po pitanju jednostavnosti pronalaženja odgovarajućih kadrova u Srbiji. U proseku, jednostavno je pronaći ovakve kadrove (AS=3,98, SD=0,867), a za oko 30% preduzeća je apsolutno lako pronaći ih. Pored sektora i politike poslovanja jedne kompanije, pronalazak odgovarajućih kadrova može da utiče na stopu fluktualcije radnika. U cilju ostvarenja višeg profita, preduzeća ulažu napore da redovno edukuju i treniraju zaposlene. S tim u vezi, određena preduzeća dovode kvalifikovane kadrove iz inostranstva da edukuju radnu snagu u preduzeću u Srbiji. Takođe, mnoga preduzeća ulažu napore da inspirišu kadrove i izvan formalnih edukacija. Ipak, bez obzira na edukacije i motivacije, postoji značajan jaz između visokokvalifikovanih i niskokvalifikovanih radnika u stranim preduzećima u Srbiji. Visokokvalifikovana radna snaga u stranim preduzećima u Srbiji umongome pokazuje visok stepen samoinicijative. Niskokvalifikovani radnici, sa druge strane, uglavnom pokazuju nizak stepen zainteresovanosti za radne zadatke, što tvrdi više od polovine ispitanika.

Kada se razmatraju kulturološki aspekti zemlje u koju strana kompanija namerava poslovanje, postoje svedočanstva da su neke od kompanija za to zainteresovane a neke nisu. U zavisnosti prevalentno od industrijskog sektora, preduzećima je manje ili više relevantno poznavanje kulture zemlje domaćina i njenog naroda. Zajednično za obe „vrste“ preduzeća je interesovanje za poznavanjem osnovnih poslovnih manira zemlje domaćina, kao što su rukovanje, fizička distanca pristojnosti i saznanje „šta nikako ne raditi ili ne reći,“ a što se odnosi naročito na veroispovest i mentalitet ljudi. Ovaj tip interesovanja postoji kada se komunicira među predstavnicima preduzeća, asocijacija, sindikata, udruženja, partnera, vladinih i nevladinih organizacija. Sa druge strane, kada se obavljaju intervjui za posao i kada se regrutuju potencijali radnici, interes o kulturološkim saznanjima biva drugačiji. U slučaju velikih preduzeća, fokus se nalazi u sticanju znanja o profilu ličnosti koji dolazi na razgovor. Prvenstveno se stiče uvid u profil ličnosti putem biografije i propratnih pisama koje su kandidati poslali. Nakon toga, i kada je kandidat pozvan na intervju, strana kopmanija se informiše šta je to što bi dobar kandidat cenio i šta bi ga to privuklo stranoj kompaniji. Odgovor može da leži u tome da kompanija ponudi ono čime je kandidat trenutno nezadovoljan. Primeri toga su privatno zdravstveno osiguranje, mogućnost napredovanja, konkurentne zarade, blagovremen ugovor o stalnom radnom odnosu i slično.

Na odnovu poslovnih ponuda, uslova rada ili uslova života pojedinca, kadrovi su uglavnom na raspolaganju za prekovremeni rad (AS=3,55, SD=0,908). U većini slučajeva u Srbiji, strane kompanije se površno informišu o kulturološkim aspektima zemlje kako bi osnovna komunikacija bila zadovoljena. U ovom slučaju, u inicijalnoj fazi pokretanja poslovanja u Srbiji, više od polovine ispitanika je uzelo u obzir kulturološke aspekte zemlje. Svakako, potrebno je naglasiti da velika većina kompanija nastoji nametnuti radnicima sopstvenu poslovnu kulturu, što je tipično za visoko uspešne kompanije i uopšte za svet produktivnog poslovanja. Ono što je takođe odraz nekih kompanija (uglavnom izuzetno uspešnih) je odlična komunikacija sa zaposlenima koja ima za posledicu uzimanje u obzir potreba radnika izvan radnih zadataka, što je jedan od glavnih aspekata uređenog radnog okruženja (radne klime).

U vezi sa odnosnom među kadrovima zaposlenim u stranim kompanijama u Srbiji, komunikacija je uglavnom na zadovoljavajućem nivou (AS=3,66, SD=1,156). Sa druge strane, neretki su konflikti lične i profesionalne prirode među zaposlenima. Strane kompanije u kojima je duboko ukorenjena zapadna kultura, a koje instaliraju sopstvene direktore ili menadžere u preduzeću u Srbiji, imaju blagih poteškoća u razumevanju konflikata lične prirode. U poslovnom svetu na zapadu postoji parola „ništa lično, to je biznis“, te priroda ličnih konflikata u preduzeću zemlje domaćina može naići na kritiku. Kada su konfikti profesionalne prirode u pitanju, utvrđeno je da su nisu ređi u odnosu na konflikte lične prirode, kao i da je često zastupljeno rivalstvo među radnicima umesto na saradnju između njih. Samo 2,9% preduzeća tvrdi da ne nailazi često na rivalstvo umesto na saradnju na radnom mestu.

Da je jeftina radna snaga u Srbiji jedna od vodećih snaga za privlačenje stranih investitora, potvrđuje se u razgovorima sa predstavnicima stranih kompanija. Velika većina (79,4%) ispitanika tvrdi da konkurentsku prednost stranog preduzeća u Srbiji predstavlja jeftina kvalifikovana radna snaga. Pored toga, preko 30% preduzeća iz uzorka je priznalo da je glavni motiv za otvaranje preduzeća u Srbiji bio jeftina radna snaga. Pokretanje poslovanja uglavnom ima za glavni cilj profit. Profit se stiče na različite načine, od jeftine radne snage do strateške proizvodnje. Proizvodnja velikog broja stranih preduzeća iz uzorka je uglavnom namenjena izvozu, dok je vrlo malo njih čija proizvodnja uglavnom nije namenjena izvozu. Jedna kompanija iz uzorka čija je proizvodnja uglavnom namenjena izvozu tvrdi da bi proizvedeno u Srbiji ostalo uglavnom u Srbiji (a veoma mali deo bio namenjen izvozu) kada bi bile unapređene tri oblasti: efikasan rad lokalnih samouprava, efikasniji rad advokatskih komora („vreme je novac“) i otklanjanje barijera koje se zovu međudržavne granice. Strane kompanije u Srbiji su ostvarile viši profit nego što su planirale da postignu otkad posluju u Srbiji u meri od 35,3% delimično i 11,8% apsolutno. Ipak, veliki broj predstavnika preduzeća (AS=3,62, SD=0,985) je skeptično po pitanju profitnog prosperiteta u Srbiji za naredne 3-5 godine. Bez obzira na delimične primedbe na funkcionalnost državnih institucija i agencija kao i na relativni skepticizam po pitanju budućeg prosperiteta, postoje preduzeća (6 apsolutno i 6 delimično) koja nemaju u planu da napuste poslovanje u Srbiji zbog neadekvatnog funkcionisanja institucionalnog okvira.

Ono što se može definisati kao pozitivan uticaj priliva SDI na pokazatelje tržišta rada kao što su zaposlenost i zarade, a negativan uticaj na Đini koeficijent je visina zarada u stranim kompanijama. Prosečna neto zarada direktora i menadžera je u apsolutnom smislu iznad hiljadu evra mesečno u preko 50% preduzeća. U sličnoj meri, prosečna neto zarada radnika (izuzev direktora i menadžera) je iznad pet stotina evra mesečno. Navedeni pokazatelji su iznad proseka zarada većine domaćih preduzeća.

Prozor 4 – Odliv mozgova

Dok SDI teže rastu, tržište rada se bori sa nezaposlenošću. Nezamerljiv broj radnika odlazi preko granice i nikada se vraća. Pored toga, postoji i problem funkcionalnosti i efikanosti institucija u regionu. S obzirom na to da je broj potencijalnih stranih investitora velik, nadležne institucije se bore sa obradom svih zahteva. Postoji i problem manjka specifičnih kategorija radne snage, na primer frizera, električara, mehaničara, vozača, jer su oni već otišli na strano tržište ili ne žele da rade za veoma niske plate. I stručni kadrovi odlaze iz zemlje, što je već u deficitu u Srbiji i sa čime je veliki broj ispitanika sagasan. Dalje, postoji problem obrazovanja, ali ne i iskustva. Sa druge strane, poslodavac uglavno insistira na zapošljavanju radnika sa iskustvom, kako ne bi previše ulagao u novog radnika. S tim u vezi, ako mladoj osobi bez određenog radnog iskustva niko ne pruži šansu za prvim uposlenjem, ova osoba iskustvo neće ni steći, a s tim će i motivacija za radom kod nje opadati. Zaposleni radnik pak može da napusti radno mesto gde je trenutno zaposlen zbog drugog ponuđenog radnog mesta koji nudi veću platu. Na taj način, prva kompanija (koju je radnik napustio) je siromašnija za jednog čoveka do određenog trenutka. Ovaj radnik, ukoliko je pohrlio za većom platom koju, na primer, subvencioniše država, može biti na riziku uposlenja ukoliko ova druga kompanija živi od subvencija. Pošto je ova druga kompanija podružnica, postavlja se pitanje da li će novi kadar, kao i drugi kvalifikovani kadrovi, iskorititi priliku da preko stranih kompanija obezbede sebi rad i život u inostranstvu, tj. iskoriste kompaniju i obezbede sebi bolju zamišljenu budućnost? Suštinski, bojazan nekih stranih preduzeća je, između ostalog, da budu iskorišćene na ovaj način.

Na kraju, zaključuje se da su rezultati ovog istraživanja delimično kompatibilni sa prethodnim istraživanjima (a) i dostupnim relevantnim informacijama (b), kao i da su inovativni u pogledu naučnih otkrića. Rezultati kvantitativne i kvalitativne analize ovog istraživanja su kompatibilna po pitanju indirektnog pozitivnog uticaja priliva SDI na stopu zaposlenosti. Sa druge strane, rezultati kvantitativne i kvalitativne analize (v) se delimično ne poklapaju kada je reč o uticaju priliva SDI na stepen isplate zarada ukoliko je u kvantitativnoj analizi takav uticaj utvrđen, dok se u kvalitativnoj analizi takav podatak izvlači iz konteksta.

ZAKLjUČAK

Ekonomska tranzicija post socijalističkih i komunističkih zemalja počela je 1989. godine. Razlog tome su mnogobrojni faktori od kojih je najznačajnije bilo usporavanje privredne aktivnosti, u nekim zemljama i recesija, kao i nezadovoljstvo usled daleko nižeg životnog standarda u odnosu na zemlje Evropske unije. Veliki broj empirijskih istraživanja koje su referisane u prvom delu rada, ukazuju na to da su SDI viđene kao efikasan mehanizam ekonomske transformacije privrede i unapređenja ekonomskog rasta. Ključan preduslov za priliv SDI je bila liberalizacija tokova kapitala i trgovine, a glavni kanal priliva bila je privatizacija državnih preduzeća koja se sprovodila po različitim metodama u zavisnosti od zemlje do zemlje. Prelaskom sa planske na tržišni sistem privrede omogućio je priliv SDI prvenstveno u one zemlje u tranziciji koje su uspešno sprovodile program privredno-sistemskih reformi. Istraživanje SDI za grupu zemalja sa srednjim dohotkom je od suštinskog značaja za razumevanje njihovog potencijalnog uticaja na ekonomski rast, industrijski razvoj, trgovinsku integraciju, transfer tehnologije i formulisanje politike. Omogućava zemljama da razviju strategije zasnovane na dokazima kako bi privukle i iskoristile SDI za postizanje održivog i inkluzivnog ekonomskog razvoja.

Cilj ovog istraživanja je bio da se utvrdi uticaj priliva SDI na stopu zaposlenosti, zarade i dohododovnu nejednakost u 58 zemlje sa višim srednjim dohotkom.

Empirijski rezultati dobijeni iz linearnih mešovitih modela pokazali su prosečan ne i sveobuhvatan blagi pozitivan efekat na , a blago negativan na jedan pokazatelj tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom u periodu od 1991. do 2019. godine, i to:

1. Priliv SDI utiče na prosečno povećanje stope zaposlenosti u visini od 0.0011% (p = 0.033), kada se uzmu u obzir sva tri vremenska zaostajanja;

2. Priliv SDI utiče na prosečno povećanje isplate zarada u visini od 0.0027% (p = 0.000) za ceo period. Takođe, priliv SDI ima pozitivan uticaj, iako se radi o „pozitivnoj nuli“ (p = 0.039), na povećanje isplata zarada nakon dve godine aktivnosti SDI;

3. Priliv SDI potencijalno smanjuje (negativno utiče na) dohodovnu nejednakost.

Pored toga, ispitivao se odnos predstavnika stranih kompanija i zaposlenih u Srbiji, kao jednoj od ekonomije sa višim srednjim dohotkom, putem kvalitativne analize. Kvalitativna analiza je sprovedena metodom intervjua sa predstavnicima stranih kompanija u Srbiji. Pored toga, kvalitativna analiza je podrazumevala sistematizaciju naučnih saznanja na osnovu analize literature iz referentne oblasti.

Opšti rezultati kvalitativne analize ukazuju na to da strani investitori donose svoju kulturu (radne navike, način poslovanja, način komunikacije) u zemlju u kojoj odluče da investiraju.

Manja je verovatnoća da će se strani investitor adaptirati na lokalni kulturološki i radni ambijent, dok je više verovatno da će se domaća lica morati prilagođavati stranim investitorima. Analizirajući uticaj stranih investicija na pokazatelje tržišta rada i sa ovog aspekta, cilj je bio da se ispita odnos između parametara i da se rasvetli značaj faktora koje kvantitativna analiza izostavlja. Na ovaj način se došlo do saznanja, pored ostalog, da li je intelektualno trenje prisutno i kako strani investitor vrši selekciju kadrova.

S obzirom na to da su u ovom istraživanju korišćene i kvantitativna i kvalitativna analiza, smatra se neophodnim upotrebiti metod komparativne analize jer omogućava razna uopštavanja i nove zaključke koji obogaćuju spoznaju teme istraživanja. Ipak, potrebno je sa opreznošću shvatiti uopštavnja, naročito iz razloga što intervjui nisu obavljeni sa apsolutno svim predstavnicima stranih kompanija u Srbiji.

Na osnovu rezultata dobijenih u ovom radu putem kvantitativne i kvalitativne analize, može se zaključiti da priliv SDI utiče na pokazatelje tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom i to na sledeći način:

A) priliv SDI podstiče nezaposlenost u inicijalnom periodu, dok nakon godinu dana u proseku podstiče zaposlenost; to se uglvanom dešava jer dolazi do inicijalnog otpuštanja zaposlenih zbog uvođenja modernijih i inovativnijih procesa proizvodnje, koji podrazumevaju i inovativne tehnologije koje zamenjuju ljudsku radnu snagu;

B) priliv SDI podstiče isplatu zarada radnicima u višoj meri i na vreme u odnosu na domaće investicije;

V) priliv SDI podstiče rast, odnosno pad Đini koeficijenta, a što varira od ekonomije do ekonomije;

G) priliv SDI podstiče razmenu, odnosno migraciju radne snage;

D) priliv SDI utiče na promenu mentalne postavke radnika, na osnovu čega se povećava verovatnoća za promenom generalnih kulturoloških aspekata zemlje domaćina, što je posledica primene inostranih modela poslovanja i upravljanja radnom snagom;

Đ) veličina i istrajnost iz D) u velikoj meri zavisi od zakonodavstva, pravila i zastupljenosti viših istanci, poput vlade i njenih predstavnika i drugih institucija, odnosno uticajnih ljudi zemlje domaćina i njihovog uticaja na ostatak populacije;

E) priliv SDI utiče na promenu opšteg načina rada kao i na usavršavanje radne snage kroz različite oblike edukacija;

Ž) priliv SDI utiče na način, oblik i proceduru regrutacije i selekcije radnika za novootvorene pozicije, a koje bivaju primenjene od strane velikih domaćih kompanija;

Z) priliv SDI podstiče gubitak kolektivizma u korist individualizma.

Na osnovu ovog istraživanja u celosti, SDI generalno podstiču ekonomski boljitak i rast opšteg standarda zemlje u statističkim podacima i izveštajima, što se vidi iz kvantitativne analize, pregleda literature i sprovedenih intervjua, dok podstiču gubitak ili „anesteziranje“ kolektivnog odnosa koje u dugoročnom smislu utiče na individualni stil života na uštrb zdravog socijalnog i društvenog života. Jedni od glavnih razloga za to su povećana orijentisanost na radne zadatke, zaradu i rezultate poslovanja, što ostavlja manje vremena i prosora za društveni život, kako u okvirima radnog vremena tako i izvan njega.

Jedan od ključnih pokazatelja održivosti makroekonomskog ambijenta je stopa (ne)zaposlenosti. Odnos stope nezaposlenosti i stope rasta ekonomije (BDP-a) predstvalja sposobnost zemlje (ekonomije) da ide u korak sa izazovima globalizacije i da proizvede (obezbedi) poslovne prilike u skladu sa sopstvenim rastom. Što je ovaj odnos viši, to ukazuje na slabiju sposobnost, dok što je ovaj odnos niži, to ukazuje na jaču sposobnost ekonomije (kompleksivnog tržišta i državnog aparata jedne zemlje). S tim u vezi, deo BDP-a čine strane investicije, koje su jedan od ključnih pokazatelja globalizacije u ekonomskom smislu.

Po strukturi ove disertacije, zaključci su sistematizovani na sledeći način.

Prvo poglavlje definiše međunarodno kretanje kapitala i tipologije SDI, klasifikuje motive stranog investitora za ulaganje van granica zemlje i analizira motive zemlje domaćina za privljačenje SDI. Ustanovljeno je da je M&A najzastupljenija forma SDI u zemljama sa višim srednjim dohotkom. Osim toga, najčešći motivi stranih investitora se ogledaju u ekonomskim pogodnostima koje zemlja domaćin nudi, kao što je jeftina kvalifikovana radna snaga.

Drugo poglavlje definiše pojam i kompoziciju tržišta rada i klasifikuje mere tržišta rada. Definisanjem pojma tržišta rada pojašnjavaju se ponuda i tražnja zaposlenja i kompleksnost tržišta rada u pogledu potreba poslodavaca i radne snage. Pojam tržišta rada, kao i razvojne karakteristike istog, pronalaze se u delima teoretičara svetskog ranga kao što su Adam Smit, Vilfredo Pareto, Karl Marks, Džon Kejnc, Fridman Milton, Robert Solou, Sajmon Kuznjec, i mnogi drugi. U svetskoj literaturi poznati su mnogobrojni modeli vezani za tržište rada (zaposlenost, zarade, (ne)jednakost raspodele dohotka), kao što su Filipsova kriva, Bakerov model, Okunov zakon, Đinijev koeficijent, Atkinsonov indeks, Tejlov indeks, Lorencova kriva, Huverov indeks, i mnogi drugi. Pokazatelji tržišta rada koji se koriste u ovom radu su stopa zaposlenosti, zarade i dohodovna nejednakost. Pokazatelj dohodovne nejednakosti koji se koristi u ovom radu je Đinijev koeficijent. Ovo poglavlje takođe analizira vezu između priliva SDI i tržišta rada zarad opravdanosti i svrsishodnosti ekonometrijskog pristupa u narednom poglavlju rada. Zajedničko za većinu istraživanja o uticaju SDI u zemljama u tranziciji sa višim srednjim dohotkom je zaključak da priliv SDI negativno utiče na nejednakost zarada tako što povećava zarade visokokvalifikovanih radnika, dok ima manji efekat na niskokvalifikovane radnike. U tom slučaju, od ključnog značaja je usredsrediti se na politike SDI, odnosno na način na koji se koriste, preorijentisati fokus na njihov doprinos razvoju ne samo privrede već i ljudskog kapitala.

Treće poglavlje predstavlja podatke, varijable, metodološka objašnjenja i primenu statističkih alata za ocenjivanje uticaja priliva SDI na odabrane pokazatelje tržišta rada u ekonomijama sa višim srednjim dohotkom u periodu od 1991. do 2019. godine. Nakon dobijenih rezultata i njihove interpretacije, što predstavlja naučni doprinos ovog rada, dat je doprinos literaturi koja se bavi analizom priliva SDI u zemljama sa višim srednjim dohotkom i njihovog efekta na izabrane pokazatelje tržišta rada: zaposlenost, zarade i dohodovna nejednakost. Ovo istraživanje empirijski procenjuje uticaj promena priliva SDI na promene stope zaposlenosti, zarada i dohodovne nejednakosti u zemljama sa višim srednjim dohotkom u navedenom periodu. Rezultati pokazuju postojanje veoma niskog statistički značajnog pozitivnog uticaja priliva SDI na stopu zaposlenosti i zarada, a neodređen uticaj na Đini koeficijent.

Četvrto poglavlje predstavlja podatke, varijable, metodološka objašnjena i primenu metoda za ocenjivanje uticaja priliva SDI na odabrane pokazatelje tržišta rada u Srbiji u periodu od 1991. do 2019. godine, kao i ishod intervjua sa predstavnicima 102 preduzeća sa stranim kapitalom sprovedenih u periodu 2020-2022. Dobijeni rezultati i njihova interpretacija predstavlja naučni doprinos koji može biti od društvene koristi, pre svega u domenu javne politike. Na osnovu teorija, postojećih naučnih saznanja, empirijskih saznanja i rezultata ovog istraživanja, odnosno na epistemiološkoj osnovi, primena dodatnih statističkih alata obezbeđuje i naučnu prognozu.

Održivi rast privrede je aktuelna tema svakodnevnice u raznim političko-ekonomskim debatama. Prosečne zarade bi trebalo tendenciozno da rastu iz godine u godinu u skladu sa privrednim rastom, odnosno rastom BDP-a, kako bi se rast privrede mogao smatrati održivim. Zaposlenost bi trebalo da raste u skladu sa rastom BDP-a, kao i prosečne zarade. Proizvodnja bi trebalo da raste kako bi bilo novih radnih mesta, a za to su potrebni: investicije i kvalitet obrazovanja. Domaće investicije su ključne za razvoj privrede, jer SDI smanjuju produktivnost domaće privrede ukoliko se njihov prihod transferiše van granica zemlje domaćina.

Privreda Srbije je ruinirana ne samo tokom devedesetih godina usled sankcija, nego i zbog bombardovanja 1999. godine. Tokom devedesetih zemlja se suočila sa recesijom, hiperinflaijom i rastom nezaposlenosti. Negativni efekti devastacije privrede uticali su na prirodni priraštaj i veliki odliv radno sposobne snage i mladih. Najviši rizik od odliva mozgova nastaje u periodu stagniranja, odnosno dokle god je zemlja „zarobljena“ u određenoj fazi dohotka, naročito u fazi tranzicije iz grupe višeg srednjeg dohotka u grupu višeg dohotka koja zahteva visok stepen humanog kapitala koji prati inovativni razvoj.

Iako su predviđanja ekonomskog razvoja nezahvalna jer zahtevaju uključivanje brojnih varijabli u modele, moguća su određena predviđanja zasnovana na epistemiološkoj osnovi. Predviđanja se rade na osnovu aktuelnih tendova i/ili na osnovu ogledanja iz prošlosti, ali nivo rizika i nepredviđenih okolnosti je visok. U ovoj doktorskoj disertaciji predviđa se na osnovu postojećih i dobijenih podataka modeliranjem, nakon čega se izvlače zaključci. Zaključci su relevantni, ali im se sa druge strane ne može verovati u potpunosti. Razlozi tome mogu biti: 1.

nepredvidivost politike (kada, kako i zašto se donose određene reforme, uticaj monopolista ili plutokrata, „planiranje“ krize?), 2. neposlušnost država (da igraju po pravilima drugih, sa krajnjim ishodom rata ili bioterorizma?), 3. nedovoljno uključivanje (drugih frontova osim brojnih i prethodnih iskustava u modeliranje, ili drugih daleko brojnijih individua koji se vode ubeđenjem da ništa ne mogu promeniti?). Iz svih ovih razloga, istraživači se bave verovatnoćom ishoda. Na osnovu rezultata istraživanja, postoji verovatnoća da će priliv SDI imati dugoročni statistički pozitivan uticaj na ekonomski razvoj zemalja sa višim srednjim dohotkom.

Zaključuje se da je potrebno imati na umu da više ne znači bolje, i da količina privučenih SDI ne predstavlja i kvalitet SDI. Svakako, investicije utiču na ekonomski rast i razvoj, jer donose nove tehnologije, edukuju radnu snagu a to se dugoročno pozitivno odražava na ekonomski razvoj.

Opšte preporuke

Rast i razvoj na ekonomskom planu menjaju demografsku sliku, odnosno strukturu zemalja u tranziciji. U tome otvorenost zemlje prema inostranim tržištima igra svoju ulogu prvenstveno u ekonomskom razvoju. Ekonomski razvoj podrazumeva ne samo razmenu materijalnih i nematerijalnih sredstava već i razmenu stanovništva. Zemlje u tranziciji su najpogodnije ovom fenomenu jer otvaraju svoja tržišta zarad potencijalnog ekonomskog rasta. Istovremeno, dok su prihodi nezadovoljavajući i stimulišu odliv mozgova s jedne strane, sa druge strane stimulišu razvoj humanog kapitala koji uzrokuje nejednakosti u prihodima. Za proces tranzicije bitnu ulogu igraju i faktori druge vrste, kao što je stepen razvijenosti demokratskog sistema i konkurentnost zemlje koji su a priori od fundamentalnog značaja za ekonomski razvoj u današnjem globalističkom i naizgled pojednostavljenom svetu.

Zemlje uzorka bi trebalo da maksimiziju koristi od SDI, naročito tako što će poboljšati kvalitet institucija, ali i ljudski kapital. Generalna preporuka za donosioce odluka i kreatore politka je investiranje u ljude. Investiranje u ljude dodatno dobija na značaju u toku novonastale zdravstvene krize koja je rezultirala i ekonomskom krizom. Značaj investiranja u ljude prelazi granice pukog profita i rasta, jer doprinosi uvećanju produktivnosti i obezbeđivanju rasta koji je inkluzivan za različite kategorije starosnog doba radnika kao i za oba pola. Kako bi rast bio ne samo inkluzivan već i održiv, investiranje u ljudske resurse je od fundamentalnog značaja zbog socijalne i društvene kohezije, jednakosti i poverenja među samim ljudima kao i između radnika i institucija, kompanija i državnog aparata.

Na globalnom nivou je poznato da što je ekonomija, odnosno zemlja siromašnija (što su pokazatelji BDP-a i BDP-a po glavi stanovnika niži), to su i investicije u ljudske resurse niže. U ovim zemljama je, takođe, niže opšte interesovanje ljudi i investitora za povećanjem

produktivnosti. Pored toga, tendecija ka konfliktima (ratovi, nasilje) je usko povezana sa nedostatkom podizanja svesti i investiranja u ljudski kapital.

Ljudski kapital je primarna karika, pokretač održivog rasta i redukcije siromaštva. Institucije, kao i strani investitori bi trebalo da se poklone činjenici da je od ključnog značaja investiranje u ljudski kapital, u ekonomski progres, u rekontrukciju institucionalnog sistema, kao i u unapređenju i akumulaciji ljudskog kapitala, pogotovo u savremeno doba u kojem nastaju i razvijaju se nove profesije kao posledica tehnološkog i digitlanog razvoja.

Zemlje sa višim srednjim dohotkom bi trebalo da razmotre i revidiraju ekonomske strategije, kao i da temeljno istraže i ispitaju mogućnosti priliva određenih SDI koje bi na najefikasniji način doprinosile ekonomskom rastu i unapređenju ekonomskog razvoja. Drugim rečima, nemaju sve SDI isti efekat, tako da zemlje sa srednjim dohotkom moraju imati fazni pristup u privlačenju određenih SDI. Vremenom je neophodno fokus pomeriti na SDI u proizvodne sektore više faze tehnološke prerade koji unapređuju konkurentnost privrede i imaju višestruku korist počev od bržeg ekonomskog rasta i razvoja, otvaranja radnih mesta za više obrazovanu radnu snagu i sprečavanja odliva mlade radne snage iz zemlje. Isto tako, neophodno je voditi računa o regionalnom razvoju zemlje, odnosno preusmeravanju SDI tako da se smanjuju regionalne razlike i da se zapošljavaju mladi iz svih univerzitetskih centara.

Ograničenja istraživanja: preporuke za buduće naučne poduhvate

Ograničenja ovog rada mogu biti ugrađena u način i dizajn istraživanja zbog postojanja različitih škola mišljenja. Metodološka ograničenja mogu nastati kao rezultat propusta u istraživanju (na primer nepouzdan izvor podataka), što se u slučaju ovog rada nije dogodilo. Nedovoljna obuhvatnost istraživanja se može tumačiti isključivo prema senzibilnosti i subjektivnosti drugih istraživača. Na primer, istraživač može smatrati da je izostavljeno modeliranje sa dodatnom ili dodatnim, kontrolnim promenljivama, ili može smatrati da su nepotrebne promenljive uključene u modelovanje.

Prvo ograničenje je nedovoljna dostupnost zvaničnih nacionalnih podataka o direktnim stranim investicijama. U vezi sa unapređenjem metodologija za prikupljanje javnih statističkih podataka, velika je potreba za pravim podacima, za podacima na koje svaka individua može da se osloni, odnosno na njihovu tačnost, pravovremenost, blagovremenost. Pored podataka, potrebno je masovno istraživanje i merenje raznih faktora humanog kapitala u vezi sa SDI. Ne preporučuje se prelazak sa kvantitativnog na kvalitativna istraživanja već se preporučuje unapređivanje kvantitativnih istraživanja i masovno unapređivanje kvalitativnih istraživanja kako bi ti podaci bili pravi podaci, da se na njih može osloniti.

Drugo ograničenje istraživanja može biti uključivanje samo tri makroekonomska pokazatelja u regresiono modeliranje. Ograničenje ovog istraživanja predstavlja, takođe, i nedostatak vremenskih serija koje sadrže podatke o Đini indeksu, kao parametru nejednakosti dohotka na godišnjem nivou za svaku od zemalja ciljane grupe, koje su nepotpune u bazi podataka SB. Dodatno ograničenje ovog istraživanja predstavlja nedostatak podataka za nekoliko zemalja ciljane grupe, koje su tom prilikom odstranjene iz modeliranja.

Treće ogrnaičenje se odnosi na studiju slučaja. U studiji slučaja, posebno ograničenje za istraživanje predstavlja nedostupnost dokumenata i ugovora koji prate predfazu priliva SDI u Srbiju. Pored toga, od skoro tri stotine kontaktiranih stranih preduzeća, trećina je pristala na razgovor u cilju istraživanja.

Na osnovu kritičkog sagledavanja ograničenja sprovedenog istraživanja, formulisane su preporuke od značaja za buduća istraživanja koja mogu biti teorijskog i praktičnog karaktera. Budući da postoji malo empirijskih dokaza o uticaju priliva SDI na indikatore tržišta rada u zemljama u tranziciji, ovaj rad nudi nalaze koji podstiču dalja istraživanja.

1. Na prvom mestu, preporučuje se da više istraživača bude uključeno u problematiku ovog tipa. To bi, pored ostalog, poslužilo za potvrđivanje ili negiranje hipoteze da za jednu zemlju efekat priliva SDI dolazi ranije jer se ulaže u uslužni sektor, ali za neke druge koji se ulažu u industriju ili proizvodni sektor dolazi kasnije.

2. Na drugom mestu, razdvajanje vremenskih serija na segmente (posebne istorijske trenutke) bi bila preporuka, jer postoji razlog da se veruje da efekat priliva SDI nije jednak za sve zemlje sa višim srednjim dohotkom u istom vremenskom intervalu.

3. Takođe, preporučuje se repliciranje regresionih modela koji uključuju vremenski period nakon 2019. godine, odnosno pridružuju vremenske serije koje sadrže podatke o varijablama relevantne za period kovid krize, kada ti podaci budu adekvatno dostupni.

4. Kao pomoćna analiza, može se primeniti jednostavna linearna regresija za ocenjivanje uticaja priliva SDI na pokazatelje tržišta rada bez uzimanja u obzir vremenskog uticaja.

Bez obzira na relativna ograničenja ovog istraživanja, ovaj rad nudi dragocen uvid u uticaj priliva SDI na glavne pokazatelje tržišta rada. Procena priliva SDI na ključne pokazatelje tržišta rada u zemljama sa višim srednjim dohotkom može doprineti ispitivanju efekata priliva SDI na različite sektore (usluge, industrija, poljoprivreda). Razlika između sektora može biti relevantna jer postoji razlog za verovanje da efekat priliva SDI nije jednak za sve zemlje. Stoga bi poslednja preporuka bila merenje uticaja priliva sektorskih SDI na pokazatelje tržišta rada; sektorski SDI su, SDI u poljoprivredi, SDI u industriji, grinfild SDI i tako dalje. Ovakvom analizom se može utvrditi koja vrsta SDI je najefikasnija u datoj zemlji u datom vremenskom periodu.

Fusnote

1. Većina banaka u Srbiji je u stranom vlasništvu (Miljković, Filipović & Tanasković, 2013).
2. Zbir stavki spoljnog duga iz zadnjeg javnog izveštaja Ministarstva Finansija RS o spoljnom dugu pod nazivom „Debt stock of the Republic of Serbia“ u novembru 2019 (Uprava za javni dug, 2022). Ukupan spoljni dug= Ukupni spoljni dug (direktne obaveze)+Ukupni spoljni dug (potencijalne obaveze)+Ukupni spoljni negarantovani dug.
3. Postoje verovanja da relativni troškovi kapitala nisu bitna odrednica priliva SDI jer se strani investitori oslanjaju na sopstvene resurse (Bevan & Estrin, 2004).
4. Po Karlu Marksu (Marx, 1964), dodata vrednost se stvara dodatnim radom radne snage, a višak vrednosti je višak rada odnosno eksploatacija radne snage, koja za rezultat ima čistu dobit. Dok dobit (prihodi i profit) raste, zaposlenost i plate radnika opadaju. Što je radna snaga dostupnija, to joj je cena niža.
5. Izazovi sa kojima se suočava tržište rada u ekonomijama koje su usvojile liberalno tržište ne odnosi se samo na pojedince koji su u potrazi sa radnim mestom, već se odnosi i na samozapošljavanje. Samozapošljavanje ili preduzetništvo postaje sve zastupljenije naročito kod populacije mlađeg doba jer podrazumeva slobodu obavljanja radnih zadataka i autonomiju u odlukama i poslovanju. U preduzetništvu je osnovno vlasništvo nad kapitalom sa ciljem stvaranja profita. Međutim, kada je vlasnički kapital centralizovan, birokratizacija sa visokom verovatnićom oduzima preduzetništvu sopstvenu vitalnost (Luthans, Stajković & Stajković, 2000), usled čega se rađa potreba za reformama. Reforme podrazumevaju promenu moći institucionalne birokratske kontrole u korist podsticanja privatnog kapitala. U tom pogledu, iako je kontrola poslovanja sa pravne tačke gledišta neophodna, neophodno je napraviti korak dalje ka promenama institucionalne i pravne prirode. U odsustvu trgovinskih zakona i efikasne pravne regulative, preduzetništvo rizikuje neefikasno upravljanje kapitalom i/ili stvara prostor za korupciju i kriminal. Ovo je jedan od glavnih razloga interesovanja stranih investitora prvenstveno za regulatorni okvir, a potom za tržišne pogodnosti. S tim u vezi, očigledno je da evropske zemlje koje nisu članice EU ulažu napore da postanu članice EU, neretko bez duboke analize o prednostima i manama. Činjenica je, pak, da su kompanije iz zemalja zapadne Evrope (razvijene ekonomije i članice EU) glavni strani investitori u evropskim zemljama u tranziciji (većinom one koje nisu članice EU). S toga, tržište rada trpi posledice u oba smera: negativnom i pozitivnom. U negativnom smeru, dolazi do masivnog otpuštanja radnika najčešće zbog procesa privatizacije (u inicijanom periodu). U pozitivnom smeru, na primer, dolazi do novih trendova poput razvoja veština i ulaganja u upravljanje ljudskim resursima (Horwitz, 2011). Takođe, negativan i pozitivan smer mogu biti relativni, uglavnom i jesu, ukoliko indivudua može da uživa u slobodnom vremenu i socijalnoj pomoći nakon otkaza (primeri su pojedinci u vreme pandemije Kovida-19, ali i u „normalnim“ vremenima), ili poslodavac da uživa niže finansijske izdatke. Relativan pozitivan smer može biti odlikovan nesaglasnošću sa inovativnim tehnologijama ukoliko mogu uzrokovati više izdatke i niže profite ili gubitak konkurentnosti u korist uvoza strane robe (na primer u određenim granama poljoprivrede). U prethodnoj sekiji (2.1) navedeno je da za povećanje stope nezaposlenosti nisu odgovorne isključivo kompanije ili isključivo zakonske regulative. Samozapošnjavanje i preduzetništvo su sve popularniji, a njihov osnov čini kreativnost. Eknomista Isak K. Adižes objašnjava da nije neophodno boriti se protiv „kompanijskih eutanazija“ već da bi bilo delotvornije priključiti se na boce sa „finansijskih kiseonikom“. Kada je po sredini finansijska kriza ili postkrizni period, potrena je dodatna boca sa „ljudskim kiseonikom“. Bilo da se radi o kriznom periodu ili ne, Adižes smatra da je neophodno

rešiti se „viška“. Višak (odnosi se ponajviše na radnu snagu) je subjektivan i može da predstavlja bilo šta što individui, kompaniji ili državi predstavlja višak.

6. Primer uspona Kine u poslednjih par decenija može se simbolički povezati i sa kineskim jezikom. Na kineskom jeziku su simbol za problem i simbol za šansu isti.
7. Ako postoji nejednakost dohotka, postoji li i „nejednakost mogućnosti“, ili je i kvalifikovanima i nekvalifikovanima, na primer, dostupna „jednakost mogućnosti“? Jedan od uglova posmatranja (ne)jednakosti mogućnosti je neosporiva hijerarhijska raspodela moći. Drugi ugao posmatranja istog fenomena može se ogledati u državljanstvu. Premija državljanstva, je fenomen koji opisuje da „bolje prolaze“ oni koji su rođeni u bogatoj zemlji nego oni koji su rođeni u siromašnoj. Dohodak individue ne zavisi od toga šta radi nego odakle vuče korene (Roemer, 2000). Premiju državljanstva, kako je naziva Branko Milanović (Milanović, 2016), Džon Remer naziva „penal državljanstva“.
8. Ova studija podseća na svest institucija u privlačenju SDI s obzirom na nizak doprinos SDI prosečnoj plati i zaposlenosti u ovoj zemlji.
9. Istraživanja su se bavila i merenjem uticaja SDI na kulturu zemlje domaćina (Lin, 2018). Teško je identifikovati, kao i kvantifikovati efekte SDI na kulturu zemlje domaćina. Jedan od kulturalnih aspekata koji se menja kroz transfer SDI jeste sloboda govora kao deo ljudskih prava. Uprskos politikama o stranim investicijama koje regulišu, pored ostalog, ponašanje i zabrane u vezi sa stranim investitorima, multinacionalne kompanije značajno utiču na kulturološki transfer kroz pravila nediskriminacije, zapadno-orijentisane radne snage, menadžerskih veština, odnosno uglavnom kroz drugačiju prizmu poslovanja koje se preliva na domaće radnike. Na taj način, strane kompanije, u velikoj meri multinacionalne korporacije, utiču na ideologiju naroda zemlje domaćina kroz korporativnu kulturu i poslovanje. Drugačiji i liberalniji pristup članova multinacionalnih kompanija u Kini nezaobilazno utiču na formiranje i menjanje postojećih ideologija (npr. sloboda govora) kod radnika, studenata, kao i na političke predstavnike, demokratiju (kao sinonim za kvalitet institucija) i slobdno tržište. Ovo dovodi do zaključka da se efekti SDI i tehnološkog razvoja, kao nerazdeljivih celina, prelivaju na humani kapital na različite načine (poslovne veštine, životni standard, stanje svesti, ideološke promene), do krajnje tačke koja predstavlja konkurentsku prednost. Zbir efekata SDI koji se prelivaju na sistem zemlje domaćina mogu biti značajan izvor konkurentke prednosti zemlje domaćina. U današnjem dinamičnom i globalizovanom svetu, konkurentska prednost je osnova opstanka kompanija (time i zemalja) (Lin, 2018).
10. Uzorak je reprezentativan ukoliko svi elementi uzorka imaju istu šansu ulaska u uzorak kao i da se na slučajan način nađu u uzorku. Slučajnost se odnosi na nezavisnost postupka za dobijanje uzorka od posmatranih obeležja.
11. Sigurno je; 100%.
12. Informacioni kriterijum za zavisnu promenljivu „promene u stopi zaposlenosti“ je *AIC* = -5886.44, za „promene u zaradama“ je *AIC* = -4690.81, a za koeficijent dohodovne nejednakosti (Đini) je *AIC* = -1011.15.
13. Klika (podgrupa grupe ili grupa u grupi).
14. Od klase A, koju predstavljaju najbogatiji, do klasa D i E, koje predstavljaju najsiromašniji deo populacije kao i stanovnici favela.
15. Koristi se jedinstvena baza podataka zarad smanjivanja rizika od pristrasnosti (*bias*). Stoga, podaci o dohodovnoj nejednakost u Srbiji iz drugih izvora nije uzeta u obzir za potrebe ekonometrijskog modeliranja u ovom radu.

Literatura

A

Abor, J., & Harvey, S.K. (2008). Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies Foreign direct investment and employment: Host country experience. *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies, 1*(2), 213-225. doi: 10.1080/17520840802323224

Acemoglu, D., & Autor, D. (2012). What Does Human Capital Do? A Review of Goldin and Katz's The Race between Education and Technology. *Journal of Economic Literature, 50*(2), 426-463. doi: 10.1257/jel.50.2.426

Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2002). The political economy of the Kuznets Curve. *Review of Development Economics, 6*(2), 183-203. doi: 10.1111/1467-9361.00149

Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. (2004). Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth. In P. Aghion and S. Durlauf (eds), *Handbook of Economic Growth*. Amsterdam: North Holland.

Agénor, P. R., Canuto, O., & Jelenic, M. (2012). Avoiding middle-income growth traps.

Aguinis, H., Gottfredson, K. R., & Culpepper, S. A. (2013). Best-Practice Recommendations for Estimating Cross-Level Interaction Effects Using Multilevel Modeling. *Journal of Management, 20*(10), 1-39. doi: 10.1177/0149206313478188

Aiginger, K., & Vogel, J. (2015). Competitiveness: from a misleading concept to a strategy supporting Beyond GDP goals. *Competitiveness Review, 25*(5), 497-523. doi: 10.1108/CR-06-2015-0052

Alfani, G. (2010). The effects of plague on the distribution of poverty: Ivrea, Northern Italy 1630. *Population Studies, 64*(1), 61-75. doi: 10.1080/00324720903448712

Alfaro, L. (2003). Foreign Direct Investment and Growth: Does the Sector Matter? Harvard Business School.

Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S., & Sayek, S. (2004). FDI and economic growth: The role of local financial markets. *Journal of International Economics, 64*(1), 89-112. doi: 10.1016/S0022-1996(03)00081-3

Amoroso, L. (1938). Vilfredo Pareto. *Econometrica, 6*(1), 1-21. doi: 10.2307/1910081

Anderson, C. J. (2013). *Longitudinal Data Analysis via Linear Mixed Model*. Department of Educational Psychology, University of Illinois, Unpublished.

Anderson, R. (2000). Intuitive inquiry: Interpreting objective and subjective data. *The Journal of Consciousness and Transformation, 22*(4), 31-39.

Arhin, A. (2013). Human trafficking for labour exploitation: Structure and dynamics of the legal framework in the republic of Serbia. *Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij. 34*(2), 1019-1042.

Aulchenko, Y. S., Koning, de D. J., & Haley, C. (2007). Genomewide Rapid Association Using Mixed Model and Regression: A Fast and Simple Method For Genomewide Pedigree-Based Quantitative Trait Loci Association Analysis. *Genetics, 177*, 577-585. doi: 10.1534/genetics.107.075614

B

Baltagi, B. H. (1997). Hausman's Specification Test as a Gauss-Newton Regression. *Econometric Theory, 13*(5), 757-767. doi: 10.1017/S0266466600006174

Becker, G. S. (1974). A theory of social interactions. *Journal of Political Economy*. *Chicago Journals, 82*(6), 1063-1093. doi:10.1086/260265

Becker, G. S. (1993). *A treatise on the family*. Enlarged ed. Harvard University Press.

Beechler, S., & Woodward, C. I. (2009). The global „war for talent". *Journal of International Management, 15,* 273-285. doi: 10.1016/j.intman.2009.01.002

Beijing International. (2019). The Three Major Types of FDI Available in China. http://www.ebeijing.gov.cn/feature_2/ForeigninvestedEnterprise/FurtherInformation/t1496036.htm

Bell, A., & Jones, K. (2015). Explaining Fixed Effects: Random Effects Modeling of Time-Series Cross-Sectional and Panel Data. *Political Science Research and Methods, 3*(1), 133-153. doi: 10.1017/psrm.2014.7

Bevan, A., Estrin, S., & Meyer, K. (2004). Foreign investment location and institutional development in transition economies. *International Business Review, 13*(1), 43-64. doi: 10.1016/j.ibusrev.2003.05.005

Betcherman, G., Dar, A., & Olivas, K. (2004). Impacts of active labor market programs: New evidence from evaluations with particular attention to developing and transition countries.

Bevan, A., & Estrin, S. (2004). The determinants of foreign direct investment into European transition economies. *Journal of Comparative Economics, 32*(4), 775-787. doi: 10.1016/j.jce.2004.08.006

Bhandari, B. (2007). Effect of Inward Foreign Direct Investment on Income Inequality in Transition Countries. *Journal of Economic Integration, 22*(4), 888-928. doi: 10.11130/jei.2007.22.4.888

Biavaschi, C., Eichhorst, W., Giulietti, C., Kendzia, M. J., Muravyev, A., Pieters, J., ... & Zimmermann, K. F. (2012). Youth unemployment and vocational training. IZA Discussion Papers, No. 6890.

Blanchard, O., & Gali, J. (2007). Real Wage Rigidities and the New Keynesian Model. *Journal of Money, Credit, and Banking, 39*(S1), 35-65. doi: 10.1111/j.1538-4616.2007.00015.x

Boer, D., & Fischer, R. (2013). How and when do personal values guide our attitudes and sociality? Explaining cross-cultural variability in attitude–value linkages. *Psychological Bulletin, 139*(5), 1113-1147. doi: 10.1037/a0031347

Boeri, T., & Ours, J. V. (2014). *The economics of imperfect labor markets*. Princeton University Press.

Bonoli, G. (2010). The political economy of active labour market policy. Working paper on the Reconciliation of Work and Welfare in Europe, No. 01/2010. Recwowe Publication.

Borjas, G. J. (2010). *Labor Economics*. McGraw-Hill Education.

Boubakri, N., & Cosset, J-C. (1998). The financial and operating performance of newly privatized firms: evidence from developing countries. *The Journal of Finance, 53*(3), 1081-1110. doi: 10.1111/0022-1082.00044

Brada, J. C., Kutan, A. M., & Yigit, T. M. (2006). The effects of transition and political instability on foreign direct investment inflows: Central Europe and the Balkans. *Economics of Transition, 14*(4), 649-680. doi: 10.1111/j.1468-0351.2006.00272.x

Brander, J. A., & Spencer, B. (1985). Export subsidies and international market share and rivalry. *Journal of International Economics, 18*(1-2), 83-100. doi: 10.1016/0022-1996(85)90006-6

Brincikova, Z., & Darmo, L. (2014). The impact of FDI inflow on employment in V4 countries. *European Scientific Journal, 10*(7), 245-252.

Brod, M., Tesler, L.E., & Christensen, T.L.(2009). Qualitative research and content validity: developing best practices based on science and experience. *Quality of Life Research, 18*(9), 1263-1278. doi: 10.1007/s11136-009-9540-9

Brotherson, M. J. (1994). Interactive Focus Group Interviewing. *Topics in Early Childhood Special Education, 14*(1), 101-118. doi:10.1177/027112149401400110

Bulajic, A., & Domazet, D. (2012). Globalization and Outsourcing and Off Shoring. *Journal of Emerging Trend in Computing and Innovation Sciences, 3*(9), 1321-1328.

Bulman, D. J., Eden, M., & Nguyen, H. (2017). Transitioning from low-income growth to high-income growth: Is there a middle-income trap? ADBI Working Paper, No. 646, Asian Development Bank Institute (ADBI), Tokyo.

C

Cahuc, P., Carcillo, S., & Zylberberg, A. (2014). *Labor economics*. MIT press.

Campos, N. F., & Kinoshita, Y. (2002). Foreign Direct Investment as Technology Transferred: Some Evidence from the Transition Economies. *The Manchester School Paper, 70*(3), 398-412. doi: 10.1111/1467-9957.00309

Carleton, J. R., & Lineberry, C. S. (2004). *Achieving Post-Merger Success. A Stakeholder's Guide to Cultural Due Diligence, Assessment, and Integration*. Pfeiffer.

Cerisola, S. (2016). Creativity and local economic development: The role of synergy among different talents. *Papers in Regional Science*. doi.org/10.1111/pirs.12254

CFI. (2019). Foreign Direct Investment (FDI). An international business investment. https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/foreign-direct-investment-fdi/

Cham, N. T. B., & Dung, D. T. (2014). Relationship between Teamwork Characteristics and Effectiveness in the Management and Exploitation of Vietnam's Airports. *Journal of Economic Development, 22*(1), 141-160. doi: 10.24311/jed/2015.22.1.08

Charrass, A. (2017). New Criticism on the Competitiveness Concept: A Critical Review of the Concept at the Macroeconomic Level. *International Journal of Economics and Finance, 9*(1), 190-193.

Chen, J. (2019). Foreign Direct Investment (FDI). On: Investopedia (International markets). https://www.investopedia.com/terms/f/fdi.asp

Cho, Y., Margolis, D. N., Newhouse, D., & Robalino, D. A. (2012). Labor markets in low and middle-income countries: trends and implications for social protection and labor policies. WB Discussion Paper No. 1207.

Choi, C. (2006). Does foreign direct investment affect domestic income inequality? *Applied Economics Letters, 13*, 811-814. doi: 10.1080/13504850500400637

Čikić, J. (2014). Promene u obrazovnoj strukturi u postsocijalističkoj tranziciji – srpsko iskustvo. *Teme, 3*, 1037-1056.

Clarke, P., Crawford, C., Steele, F., & Vignoles, A. (2010). The Choice Between Fixed and Random Effects Models: Some Considerations for Educational Research. IZA Discussion Paper No. 5287.

Coase, R. H. (1937). The Nature of the Firm. *Economica, 4*(16), 386-405. doi:10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x.

Coase, R. H. (1981). The Coase Theorem and the empty core: a comment. *Journal of Law and Economics, 24*(1), 183-187.

Contessi, S. & Weinberger, A. (2009). Foreign Direct Investment, Productivity, and Country Growth: An Overview. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review, 91*(2), 61-78.

Criscuolo, C., Gal, P. N., & Menon, C. (2014). The dynamics of employment growth: New evidence from 18 countries. CEP Discussion Paper No 1274. https://eprints.lse.ac.uk/60286/1/dp1274.pdf

Crowdfunding.rs. (2019). Baza znanja. https://www.crowdfunding.rs/

D

Dalton, H. (1920). The Measurement of the Inequality of Incomes. *The Economic Journal*, *30*(119), 348-361. doi:10.2307/2223525

Daniele, V., & Marani, U. (2006). Do institutions matter for FDI? A comparative analysis of the MENA countries. MPRA Paper No. 2426.

Dao, M. Q. (2014). Exports, Imports, Government Consumption, and Economic Growth in Upper-Middle Income Countries. *Progress in Development Studies* 14(2), 197-204, doi: 10.1177/1464993413517791

Dellinger, A. B., & Leech, N. L. (2007). Toward a Unified Validation Framework in Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research, 1*(4), 309-332. doi: 10.1177/1558689807306147

Demekas, D. G., Horvath, B., Ribakova, E., & Wu, Y. (2005). Foreign direct investment in Southeastern Europe: How (and how much) can policies help? IMF Working Paper 05/110. IMF. http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp05110.pdf.

Demeti, A., & Rebi, E. (2014). Foreign direct investments (FDI) and Productivity in Albania. *Interdisplinary Journal of Research and Development, 1*(1), 7-14.

Denzin, N. K. (1978). *Sociological methods: A sourcebook*. McGraw-Hill.

DePamphilis, D. M. (2010). *Mergers, acquisitions, and other restructuring activities*. 5th ed. Elsevier.

DePamphilis, D. M. (2011). *Mergers and Acquisitions Basics. Negotiation and Deal Structuring*. Elsevier.

Djankov, S., & Murrell, P. (2002). Enterprise restructuring in transition: a quantitative survey. *Journal of Economic Literature, 40*, 739-792. doi: 10.1257/002205102760273788

Đordjević, J., & Đordjević, B. (2016). *Priroda darovitosti i podsticanje razvoja*. SAO.

Dobromirov, D., Radisic, M., Celic, D., & Bojovic, V. (2012). Competitive advantages of Serbian industry sectors. *International Journal of Industrial Engineering and Management, 3*(1), 33-37.

Dogru, B. (2012). The effect of institutional variables on fdi inflows: Evidence from upper-middle income countries. MPRA Paper No. 37531.

Domazet, A. (2016). Strane direktne investicije u Bosni i Hercegovini: od zabluda neoliberalizma do pokretača ekonomskog rasta. *Posebna izdanja Akademije nauka i umjetnosti BiH, 27*(2), 126-145. doi: 10.5644/PI2016.166.09

Driffield, N., Girma, S., Henry, M., & Taylor, K. (2010). Wage inequality, linkages and FDI. IZA Discussion Paper No. 4722.

Dunning, J. H., & Lundan, S. M. (2008). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Edward Elgar.

Durham, J. B. (2004). Absorptive capacity and the effects of foreign direct investment and equity foreign portfolio investment on economic growth. *European Economic Review, 48*(2), 285-306. doi: 10.1016/S0014-2921(02)00264-7

E

Ehrenberg, R., Smith, R., & Hallock, K. (2021). Modern labor economics: Theory and public policy. Routledge.

Eisenhardt, K. M. (1989). Building theories from case study research. *Academy of Management Review, 14*(4), 532-550. doi: 10.5465/amr.1989.4308385

Estrin, S. (2017). Foreign direct investment and employment in transition economies. Has FDI into transition countries had the esxpected economics effects? IZA World of Labor 330. doi: 10.15185/izawol.330

Estrin, S., & Uvalić, M. (2014). FDI into transition economies. Are the Balkans different? *Economics of Transition, 22*(2), 281-312. doi: 10.1111/ecot.12040

European Commission. (2019). Foreign Direct Investment in the EU. Commission staff working document. https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2019/march/tradoc_157724.pdf

European Commission. (2022). Eurostat regional yearbook. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15234730/15242104/KS-HA-22%E2%80%91001-EN-N.pdf/ffb89e8c-a7c9-517e-101f-13462ba1cf65

Eurostat. (2013). Labour market policy statistics. Methodology 2013. European Commission. doi:10.2785/45642

Eurostat. (2020). Labour Market, including Labour Force Survey (LFS). https://ec.europa.eu/eurostat/web/labour-market/overview

Eurostat. (2023). Estimated average age of young people leaving the parental household by sex. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/yth_demo_030/default/table?lang=en

F

FDIC (Federal Deposit Insurance Corporation). (2014). Resolutions Handbook. https://www.fdic.gov/bank/historical/reshandbook/resolutions_handbook.pdf

Felipe, J., Kumar, U., & Galope, R. (2014). Middle-Income Transitions: Trap or Myth? Asian Development Bank Economics Working Papers Series No. 421. *SSRN Electronic Journal*. doi: 10.2139/ssrn.2558905

Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. 3th ed. Sage.

Figini, P., & Görg, H. (2006). Does foreign direct investment affect wage inequality. An empirical investigation. IZA DP, 2336.

Filipović, M., Nikolić, M., & Ilić, V. (2015). Razvoj privrede zasnovane na znanju kao faktor povećanja konkurentnosti privrede Srbije. *Ekonomske Teme, 53*(2), 191-214.

Fisher, I. (1973). I discovered the Phillips curve: A statistical relation between unemployment and price changes. *Journal of Political Economy, 81*(2), 496-502. doi:10.1086/260048

Foley, D. K. (2000). Recent developments in the labor theory of value. *Review of Radical Political Economics, 32*(1), 1-39. doi: 10.1016/S0486-6134(00)88759-8

Fortanier, F. (2007). Foreign direct investment and host country economic growth: Does the investor's country of origin play a role. *Transnational Corporations, 16*(2), 41-76.

Fortune Global 500. (2019a). Fortune Global 100 by revenues. https://fortune.com/global500/2019/search/?revenues=desc

Fortune Global 500. (2019b). Fortune Global 100 by profits. https://fortune.com/global500/2019/search/?profits=desc

Freedman, B. (1987). Scientific Value and Validity as Ethical Requirements for Research: A Proposed Explication. *Ethics and Human Research, 9*(6), 7-10. doi: 10.2307/3563623

Friedman, M. (1968). The Role of Monetary Policy. *American Economic Review, 58*(1), 1-17.

Friedman, M. (2020). Collected Works of Milton Friedman. https://miltonfriedman.hoover.org/collections

Friedman, M., & Schwartz, A. J. (1970). *Monetary Statistics of the United States: Estimates, Sources, Methods*. NBER.

G

Gafni, R., & Goldstein, A. (2020). Effects of multicultural teamwork on individual procrastination. *Interdisciplinary Journal of e-Skills and Lifelong Learning, 16*, 43-63. doi: 10.28945/4617

Garrison, C. B. (1984). Friedman versus Keynes on the Theory of Employment. *Journal of Post Keynesian Economics*, *7*(1), 114-127. doi: 10.1080/01603477.1984.11489487

Gergen, K. J. (1992). Toward a postmodern psychology. In S. Kval (ed), *Psychology and postmodernism*. Sage.

Gill, I., Kharas, H., Bhattasali, D., Brahmbhatt, M., Datt, G., Haddad, M., Mountfield, E., Tatucu, R., & Vostroknutova, E. (2007*). An East Asian Renaissance – Ideas for Economic Growth*. World Bank.

Gini, C. (1912). Variabilità e mutabilità. Reprinted in *Memorie di Metodologia Statistica*, Vol. 1, Variabilita e Concentrazione. Libreria Eredi Virgilio Veschi, 211-382.

Gini, C. (1921). Measurement of Inequality of Incomes. *The Economic Journal, 31*(121), 124-126. doi: 10.2307/2223319

Goldin, C., & Katz, F. L. (2010). *The Race between Education and Technology*. Harvard University Press.

Gopinath, M., & Chen, W. (2003). Foreign direct investment and wages: a cross-country analysis. *Journal of International Trade & Economic Development, 12*(3), 285-309. doi: 10.1080/0963819032000132067

Gordon, R. J. (1975). The Demand for and Supply of Inflation. *The Journal of Law and Economics, 18*(3), 807-836. doi: 10.1086/466845

Gordon, R. J. (2013). The Phillips Curve is Alive and Well: Inflation and the NAIRU During the Slow Recovery, NBER Working Papers 19390, National Bureau of Economic Research, Inc.

Gordon, R., J. (1988). U.S. Inflation, Labor's Share, and the Natural Rate of Unemployment. NBER Working Paper No. 2585. https://www.nber.org/papers/w2585.pdf

Gorg, H., & D. Greenaway. (2002). Much ado about nothing? Do domestic firms really benefit from Foreign Direct Investment? Research Paper 2001/37, Globalisation and Labour Markets Programme, at Leverhulme Centre for Research on Globalisation and Economic Policy.

Gorton, M., & Guba, F. (2002). Foreign Direct Investment (FDI) and the Restructuring of the Hungarian Dairy Processing Sector. *Journal of East-West Business*, *7*(4), 5-28. doi: 10.1300/J097v07n04_02

Grahovac, D., & Softić, S. (2017). Impact of the FDI on Unemployment rate in countries of West Balkan. *Review of innovation and competitiveness, 3*(2), 65-82. doi: 10.32728/ric.2017.32/4

Greco, L.M., Charlier, S. D., & Brownc, K. G. (2019). Trading off learning and performance: Exploration and exploitation at work. *Human Resource Management Review, 29*(2), 179-195. doi: 10.1016/j.hrmr.2018.06.001

Grotkowska, G., Wincenciak, L., & Gajderowicz, T. (2018). Public–private wage differential in a post-transition economy. *Economics of Transition, 26*(3), 495-522. doi: 10.1111/ecot.12149

H

Hale, G., & Xu, M. (2016). FDI Effects on the Labor Market of Host Countries. Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper 2016-25. doi: 10.24148/wp2016-25

Halmos, K. (2011). The Effect of FDI, Exports and GDP on Income Inequality in 15 Eastern European Countries. *Acta Polytechnica Hungarica, 8*(1), 123-136.

Hanić, H., Kaličanin, T., & Bodroža, D. (2017). Comparative analysis of the influence of FDI Inflow oneconomic development between Serbia and Poland. Institute of Economic Research Working papers No.43/2017.

Hanson, G. H. (2001). Should Countries Promote Foreign Direct Investment? G-24 Discussion Paper No. 9.

Heck, H. R., Thomas L. S., & Tabata, N. L. (2014). *Multilevel and Longitudinal Modeling with IBM SPSS*. Routledge.

Henisz, W. J. (2000). The institutional environment for multinational investment. *Journal of Law, Economics and Organization, 16*(2), 334-364. doi: 10.1093/jleo/16.2.334

Hirschman, A. (1958). *The Strategy of Economic Development*. Yale University Press.

Hohnen, P. (2007). Having the wrong kind of money. A qualitative analysis of new forms of financial, social and moral exclusion in consumerist Scandinavia. *The Sociological Review, 55*(4), 748-767.

Hornberger, K., Battat, J., & Kusek, P. (2011). Attracting FDI. How Much Does Investment Climate Matter? World Bank, note n. 327.

Horwitz, F. M. (2011). Future HRM challenges for multinational firms in Eastern and Central Europe. *Human Resource Management Journal, 21*(4), 432-443. doi: 10.1111/j.1748-8583.2011.00185.x

Hu, J., Erdogan, B., Jiang, K., Bauer, T. N., & Liu, S. (2018). Leader humility and team creativity: The role of team information sharing, psychological safety, and power distance. *Journal of Applied Psychology, 103*(3), 313-323. doi: 10.1037/apl0000277

Hubner, G. (2011). Foreign Direct investment in Azerbaijan - the Quality of Quantity. *Caucasus Analytical Digest, 28,* 2-6.

Hurwicz, L. (1995). What is the Coase Theorem? *Japan and the World Economy, 7*(1), 49-74. doi: 10.1016/0922-1425(94)00038-u

I

IBRD. (2017). World Bank Group Engagement in Upper-Middle-Income Countries. Evidence from IEG Evaluations. World Bank.

IBRD. (2018). *The Human Capital Project*. World Bank.

IGI Global. (2019). What is greenfield investment? https://www.igi-global.com/dictionary/the-integration-of-urban-growth-and-industrial-policies-in-africa/47278

ILO. (1982). Resolutions Concerning Economically Active Population, Employment, Unemployment and Underemployment. The 13th International Conference of Labour Statisticians.

ILO. (2013). Statistics of work, employment and labour underutilization. The 19th International Conference of Labour Statisticians.

ILO. (2015). *Key Indicators of the Labour Market (KILM)*. 8th ed. International Labour Office.

ILO. (2016). *Key Indicators of the Labour Market*. 9th ed. International Labour Office.

ILO. (2022). World Employment and Social Outlook – Trends 2022. https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/trends2022/lang--en/index.htm

IMF. (1993). Balance of Payments Manual. IMF. file:///G:/6.%20DDR/3.FDI%20papers/Done/IMF%20Balance%20of%20Payments%20Manual,%201993.pdf

IMF. (2009). Balance of Payments and International Investment Position Manual. 6th ed. IMF.

Islam, R. (2004). *The nexus of economic growth, employment and poverty reduction: An empirical analysis* (Vol. 14). Geneva: Recovery and Reconstruction Department, ILO.

J

Jaeck, L., & Kim, S. (2018). FDI Deregulation versus Labor Market Reform: a Political Economy Approach. *Atl Econ J*, *46*(1), 73-89. doi: 10.1007/s11293-018-9570-1

Jallab, M. S., Gbakou, M. B. P., & Sandretto, R. (2008). Foreign Direct Investment, Macroeconomic Instability and Economic Growth in MENA Countries. *SSRN Electronic Journal*. doi: 10.2139/ssrn.1170764

Javorcik, B., & Spatareanu, M. (2005). Do Foreign Investors Care about Labor Market Regulations? *Review of World Economics, 141*(3), 375-403. doi: 10.1007/s10290-005-0035-7

Jensen, N. M., & Rosas, G. (2007). Foreign direct investment and income inequality in Mexico, 1990-2000. *International Organization, 61*(3), 467-487.

Jeremic, N., & Lika, S. (2015). Privatizacija preduzeća za telekomunikacije Telekom Srbija a.d. Beograd u svetlu sumnje u efikasno korporativno upravljanje. Singidunum University International Scientic Conference, FINIZ 2015. doi: 10.15308/finiz-2015-148-154

Jirasavetakul, F. L., & Rahman, J. (2018). Foreign Direct Investment in New Member States of the EU and Western Balkans: Taking Stock and Assessing Prospects. IMF Working Paper, WP/18/187.

Johnson, A. (2006). FDI inflows to the Transition Economies in Eastern Europe: Magnitude and Determinants. CESIS, Paper No. 59.

Jovanović, S. V., & Vrgović, J. I. (2017). Uloga zaposlenih i menadžmenta ljudskih resursa u procesu stvaranja vrednosti brenda. *Škola biznisa, 1*, 41-50. doi: 10.5937/skolbiz1-14336

Jude, C., & Silaghi, I. P. M. (2016). Employment effects of foreign direct investment: New evidence from Central and Eastern European countries. *International Economics, 145*, 32-49. doi: 10.1016/j.inteco.2015.02.003

K

Kalotay, K. (2004). The European Flying Geese: New FDI Patterns for the Old Continent? *Research in International Business and Finance*, *18*(1), 27-49. doi: 10.1016/j.ribaf.2004.02.006

Kalotay, K., & Hunya, G. (2000). Privatization and FDI in Central and Eastern Europe. *Transnational Corporations, 9*(1), 39-66.

Kekić, L. (2005). Foreign direct investment in the Balkans: Recent trends and prospects. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, *5*(2), 171-190. doi: 10.1080/14683850500122687

Ketokivi, M., & Choi, T. (2014). Renaissance of case research as scientific method. *Journal of Operations Management, 32*(5), 232-240. doi: 10.1016/j.jom.2014.03.004

Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Macmillan.

Klasen, S., & Lamanna, F. (2009). The impact of gender inequality in education and employment on economic growth: new evidence for a panel of countries. *Feminist economics, 15*(3), 91-132.

Klemm, A., & Parys, V. S. (2009). Empirical Evidence on the Effects of Tax Incentives. IMF Working Paper, WP/09/136.

Kochhar, R., & Bennett, J. (2021). US labor market inches back from the COVID-19 shock, but recovery is far from complete. Pew Research Center.

Komisija za HOV Republike Srbije. (2019). Službeni registar informacija. http://www.sec.gov.rs/index.php/sr/

Korea Tourism. (2019). Types of foreign direct investment (FDI). https://english.visitkorea.or.kr/enu/bs/tour_investment_support/invest_guidance/foreigner_invest_pattern.jsp

Kostevc, C., Redek, T., & Susjan, A. (2007). Foreign Direct Investment and Institutional Environment in Transition Economies. *Transition Studies Review, 14*(1), 40-54. doi: 10.1007/s11300-007-0140-5

Kovač, O. (1994). *Platni bilans i međunarodne finansije*. Centar za ekonomske studije CES MECON.

Krishnamurti, C., & Vishwanath, S. R. (2008). *Mergers, Acquisitions and Corporate Restructuring*. Response.

Krugman, P. (1994). Competitiveness: a Dangerous Obsession. *Foreign Affairs*, *73*(2), 28-44.

Krzywdzinski, M. (2014). Do Investors Avoid Strong Trade Unions and Labour Regulation? Social Dumping in the European Automotive and Chemical Industries. *Work, Employment and Society, 28*(6), 926-945. doi: 10.1177/0950017013516692

Kurtović, S., Siljković, B., & Milanović, M. (2015). Long-term impact of foreign direct investment on reduction of unemployment: Panel data analysis of the Western Balkans countries. *Journal of Applied Economics and Business Research, 5*(2), 112-129.

Kurtović, S., Talović, S., & Dačić, L. (2015). Panel cointegration analysis of Foreign Direct Investments and Average Net Wages: The case of four Western Balkan Countries. *G. & L. E. R. 19*(1), 1-36.

Kurz, H., & Neri, S. (2003). Classical vs. neo-classical theories of value and distribution and the long-period method. In Petri F. & Hahn F. (ed), *General Equilibrium Problems and Prospects*, 216-245. Routledge.

Kuznets, S. (1955). Economic growth and Income Inequality. *American Economic Review, 65*, 1-28.

Kuznets, S. (1966). *Modern economic growth*. Yale University Press.

Lajoux, R. A., &. Elson, C. (2010). *The art of M&A Due Diligence. Navigating Critical Steps and Uncovering Crucial Data*. McGraw Hill.

Lakner, C., & Milanovic, B. (2015). Global income distribution: From the fall of the Berlin Wall to the Great Recession. *World Bank Economic Review, 30*(2), 203-232. doi: 10.1093/wber/lhv039

Lalé, E. (2016). The evolution of multiple jobholding in the US labor market: The complete picture of gross worker flows. IZA Discussion Paper No. 10355. Available at SSRN 2865645.

Lee, S. B., & Yun, M. (2006). Does FDI Mode of Entry Matter for Economic Performance? The Case of Korea. KIEP Working Paper 06-02.

Lee, S., Gardner, L., & Johnson, J. (2011). Impact of Foreign Direct Investment on Kazakhstan's Economy: A Boon or a Curse. *International Journal of Business and Social Science, 2*(22).

Lee, W. J., Baimukhamedova, S. G., & Akhmetova, S. (2009). The effects of foreign direct investment on economic growth of a developing country: from Kazakhstan. Proceedings of the Academy for Economics and Economic Education, 12(2), 23-27.

Lefeber, L. (2000). Classical vs. Neoclassical Economic thought in Historical Perspective: The Interpretation of Processes of Economic Growth and Development. *History of Political Thought, 21*(3), 525-542.

Levin Institute. (2019). What Are the Different Kinds of Foreign Investment? https://www.globalization101.org/what-are-the-different-kinds-of-foreign-investment/

Lewin, A. Y., & Peeters, C. (2006a). Offshoring work: Business hype or the onset of fundamental transformation? *Long Range Planning, 39*(3), 221-239. doi: 10.1016/j.lrp.2006.07.009

Lewin, A. Y., & Peeters, C. (2006b). The top-line allure of offshoring. *Harvard Business Review, 84*(3), 22-24.

Lewis, C. P. (2005). How the East was won: The impact of multinational companies on eastern Europe and the former Soviet Union. Chapter 2, 44-66. Palgrave MacMillan.

Lieberman, J. I. (2004). Offshore outsourcing and America´s competitive edge: Losing out in the high technology R&D and service sectors. U.S. Senate Report.

Lin, F. (2018). Cross-country diffusion of ideology via FDI. *Economics of Transition, 26*(1), 3-34. doi: 10.1111/ecot.12139

Lipovetsky, S. (2008). Pareto 80/20 law: derivation via random partitioning. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology, 40*(2), 271-277. doi: 10.1080/00207390802213609

Lipsey, R. E. (2002). Home and Host Country Effects of FDI. NBER Working Paper 9293.

Lodewijks, J. (1989). Arthur Okun's Contribution to the Macroeconomic Policy Debates in the 1970s. *Economic Analysis and Policy, 19*(2), 141-166. doi: 10.1016/S0313-5926(89)50022-5

Lorenz, M. O. (1905). Methods of Measuring the Concentration of Wealth. *American Statistical Association, 9*(70), 209-219. doi: 10.2307/2276207

Lu, D. (2013). Challenges to an upper-middle income country. *Journal of Chinese Economic and Business Studies, 11*(3), 153-159. doi: 10.1080/14765284.2013.814452

Lunnana, R., & Barth, T. (2003). Managing the exploration vs. exploitation dilemma in transnational „bridging teams". *Journal of World Business, 38*(2), 110-126. doi: 10.1016/S1090-9516(03)00005-1

Luthans, F., Stajković, A. D., & Stajković, E. (2000). Environmental and Psychological Challenges Facing Entrepreneurial Development in Transitional Economies. *Journal of World Business, 35*(1), 95-110. doi: 10.1016/S1090-9516(99)00035-8

Lyroudi K., Papanastasiou J., & Vamvakidis A. (2004). Foreign Direct Investment and Economic Growth in Transition Economies. *South Eastern Europe Journal of Economics, 2(1)*, 97-110.

M

Mah, J. S. (2012). Foreign direct investment, labour unionization and income inequality of Korea. *Applied Economics Letters, 19*, 1521-1524. doi: 10.1080/13504851.2011.637888

Mahutga, M. C., & Bandelj, N. (2008). Foreign investment and income inequality: The natural experiment of Central and Eastern Europe. *International Journal of Comparative Sociology, 49*(6), 429-454. doi: 10.1177/0020715208097788

Malović, M. (2019). Inferiornost i varljivi ishodi strategije privrednog razvoja oslonjene na neselektivno privlačenje stranih direktnih ulaganja – neki novi argumenti. In *Strane investicije u Srbiji – novi pogledi,* 155-168. Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Malthus, T. T. (1798). *An Essay on the Principle of Populations*. Pelican Book.

Marjanović, G., & Mihajlović, V. (2015). Tržište rada i politika zapošljavanja u EU i pouke za Srbiju. In *Ekonomsko-socijalni aspekti priključivanja Srbije Evropskoj uniji*. University of Kragujevac, Faculty of economics, 105-115.

Marks, K. (1964). *Kapital*. Kultura.

Marshall, A. (1890). *Principles of Economics*. 8th ed. Macmillan and Co., 1920.

Marx, K. (1867). *Capital: a Critique of Political Economy*. *Volume I, The Process of Production of Capital*. Ed. F. Engels. Reprint. International Pubishers, 1967.

Marx, K. (1893). *Capital: a Critique of Political Economy*. *Volume II, The Process of Circulation of Capital*. Ed. F. Engels. Reprint. International Pubishers, 1967.

Marx, K. (1894). *Capital: a Critique of Political Economy*. *Volume III, The Process of Capitalist Production as a Whole*. Ed. F. Engels. Reprint. International Pubishers, 1967.

Maskell, P., Pedersen, T., Petersen, B., & Dick-Nielsen, J. (2006). Learning paths to offshore outsourcing: From cost reduction to knowledge seeking (CBS Center for Strategic Management and Globalization Working Paper 13/2006). Copenhagen, Denmark: Copenhagen Business School.

McClell, S. (1994). Gaining Competitive Advantage through Strategic Management Development (SMD). *Journal of Management Development, 13*(5), 4-13. doi: 10.1108/02621719410058338

McKinsey Global Institute. (2015). Playing to win: the new global competition for corporate profits. McKinsey&Company.

Medic, D, S. (2000). Schumpeterova koncepcija povijesti ekonomske analize i moderna metodologija ekonomije. *Ekonomski pregled, 51*(9-10), 928-953.

Mehra, N. (2013). Impact of foreign direct investment on employment and gross domestic product in India. *Int. J. Eco. Res, 4*(4), 29-38.

Mehta, A., Armenakis, A. Mehta, N., & Irani, F. (2006). Challenges and opportunities of business process outsourcing in India. *Journal of Labor Research, 27*(3), 327-338.

Melnyk, L., Kubatko, O., & Pysarenko, S. (2014). The impact of foreign direct investment on economic growth: case of post communism transition economies. *Problems and Perspectives in Management, 12*(1), 17-24.

Mencinger, J. (2003). Does foreign direct investment always enhance economic growth? *Kyklos, 56*(4), 491-508. doi: 10.1046/j.0023-5962.2003.00235.x.

Mergermarket Report. (2012). A Mergermarket Report On Global M&A Activity. Monthly MA Insider October 2012 Quarterly ed.

Mićić, V. (2015). Ponovna industrijalizacija i strukturne promene u funkciji ekonomskog razvoja Republike Srbije. *Ekonomski horizonti, 17*(1), 15-31. doi: 10.5937/ekonhor1501015M

Mićić, V., & Zeremski, A. V. (2011). Deindustrialization and reindustrialization of the Serbian economy. *Industrija, 39*(2), 51-69.

Mickiewicz, T., Radošević, S., & Varblane, U. (2000). The value of diversity: foreign direct investment and employment in Central Europe during economic recovery. ESRC Working Papers No. 05/00.

Mihaylova, S. (2015). Foreign direct investment and income inequality in Central and Eastern Europe. *Theoretical and Applied Economics, 2*(603), 23-42.

Milanovic, B. (2012). Global Inequality Recalculated and Updated: The effects of New PPP Estimates on Global Inequality and 2005 Estimates. *Journal of Economic Inequality, 10*(1), 1-18. doi: 10.1007/s10888-010-9155-y

Milanovic, B. (2013). The inequality possibility frontier: extensions and new applications. Policy Research Working Paper Number 6449, World Bank.

Milanovic, B. (2016). *Globalna nejednakost. Novi pristup za doba globalizacije*. Akademska knjiga.

Milutinović, M. (2020). Srbija u top 10 zemalja sa najvećim odlivom mozgova, ali će barem taksisti ostati. StartIt, 4. februar. https://startit.rs/srbija-u-top-10-zemalja-sa-najvecim-odlivom-mozgova-ali-ce-barem-taksisti-ostati/

Miljković, M., Filipović, S., & Tanasković, S. (2013). Market concentration in the banking sector: Evidence from Serbia. *Industrija, 41*(2), 7-25. doi: 10.5937/industrija41-4064

Moeller, S., & Brady, C. (2007). *Intelligent M&A. Navigating the Mergers and Acquisitions Minefield*. John Wiley & Sons.

Mortensen, D. T., & Pissarides, C. A. (1994). Job creation and job destruction in the theory of unemployment. *The review of economic studies, 61*(3), 397-415.

Munck, G. L. (1998). Canons of Research Design in Qualitative Analysis. *Studies in Comparative International Development, 33*(3), 18-45. doi: 10.1007/BF02687490

Munda, G., Nijkamp, P., & Rietveld, P. (1994). Qualitative multicriteria evaluation for environmental management. *Ecological Economics, 10*(2), 97-112. doi: 10.1016/0921-8009(94)90002-7

Mushtaq, M., Ahmad, K., Ahmed, S., & Nadeem, M. (2014). Impact of FDI on Income Distribution in Selected SAARC Countries. *Journal of Applied Environmental and Biological Sciences, 4*(7S), 1-10.

Musteen, M. (2016). Behavioral factors in offshoring decisions: A qualitative analysis. *Journal of Business Research, 69*(9), 3439-3446. doi: 10.1016/j.jbusres.2016.01.042

N

Nattrass, N., & Seekings, J. (2015). Should and can labour-surplus, middle income economies pursue labour intensive growth? The South African Challenge. CSSR Working Paper No. 351, University of Cape Town.

Negi, V., & Bardhan, A. K. (2017). Labour Market Regulations and FDI Inflows in Developing Countries – An Empirical Analysis. *Journal of International Economics, 8*(2), 27-42. doi: 10.2139/ssrn.3188177

Neisser, U. (1976). *Cognition and reality: Principles and implications of cognitive psychology*. Freeman.

Nordea. (2020). Countryprofile Bulgaria. https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/bulgaria/investment#:~:text=According%20to%20preliminary%20data%20by,%25)%20and%20Italy%20(6%25).

O

OECD. (2008). *Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*. 4th ed. OECD.

OECD. (2014). Implementing the latest international standards for compiling foreign direct investment statistics. OECD. https://www.oecd.org/daf/inv/FDI-statistics-asset-liability-vs-directional-presentation.pdf

OECD. (2018). *Competitiveness in South East Europe*. OECD

OECD. (2018). *Competitiveness in South East Europe*. Pocketbook 2018. OECD.

Okun, A. M. (1962). Potential GNP: Its measurement and significance. Cowles Foundation Paper no. 190. https://milescorak.files.wordpress.com/2016/01/okun-potential-gnp-its-measurement-and-significance-p0190.pdf

Okun, A. M. (1965). *The battle against Unemployment*. Norton.

Okun, A. M. (1981). *Price and Quantities: A Macroeconomic Analysis*. The Brookings Institution.

Omalaja, M. A., & Eurola, E. A. (2011). Strategic Management Theory: Concepts, Analysis and Critiques in Relation to Corporate Competitive Advantage from the Resource-based Philosophy. *Economic Analysis*, *44* (1-2), 59-77.

Onaran, O., & Stockhammer, E. (2006). The effect of FDI and foreign trade on wages in the Central and Eastern European Countries in the post-transition era: A sectoral analysis. Department of Economics Working Paper Series, 94. Inst. fur Volkswirtschaftstheorie und -politik, WU Vienna University of Economics and Business.

Osung Accounting Corporation (Seoul Korea). (2019). Foreign Direct Investment. http://sullip.com/eng/biz.html

P

Pajović, D. (2007). Foreign Direct Investments in Slovenia. Attracting FDI and Optimizing the Effects (Master's Thesis). School of Economics and Management, Lind University.

Palma, J. G. (2014). Has the income share of the middle and upper-middle been stable over time, or is its current homogeneity across the world the outcome of a process of convergence? The 'Palma Ratio' revisited. Cambridge Working Papers in Economics 1437, Faculty of Economics, University of Cambridge.

Pareto, V. (1896). *Cours d'economie Politique Profess a l'Universit de Lausanne*. Vol. I.

Pareto, V. (1897). *Cours d'economie Politique Profess a l'Universit de Lausanne*. Vol. II.

Pareto, V. (1966). *Vilfredo Pareto: Sociological Writtings*. S. E. Finer (ed). Praeger.

Patton, M. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. 2nd ed. Sage.

Patton, M. Q. (1999). Enhancing the quality and credibility of qualitative analysis. *Health Sciences Research, 34*(5 Pt 2), 1189-1208.

Pearce, R. D. (1999). Decentralized R&D and strategic competitiveness: Globalized approaches to generation and use of technology in MNEs. *Research Policy, 28*(2-3), 157-178. doi: 10.1016/S0048-7333(98)00115-2

Perić, M. (2019). The impact of FDI inflow on ex-Yugoslav countries' labour markets. Singidunum University International Scientific Conference, FINIZ 2019, 91-97. doi: 10.15308/finiz-2019-91-97

Perić, M. (2020). Impact of FDI Inflow on Average Wage and Employment in Serbia. *Management: Journal Of Sustainable Business And Management Solutions In Emerging Economies, 25*(1), 13-22. doi: 10.7595/management.fon.2019.0007

Perić, M., & Filipović, S. (2018). Impact of export determinants on the export sector in Republic of Serbia. *Industrija, 46*(2), 151-171. doi: 10.5937/industrija46-17408

Perić, M., & Filipović, S. (2021). Foreign Direct Investments and Labour Force Indicators in Transition Economies: Linear Mixed-Effects Models Impact Analysis. *Sociológia, 53*(3), 238-265. doi: 10.31577/sociologia.2021.53.3.9

Perić, M., & Stanišić, N. (2020). FDI inflow effects on Western Balkan area's labour markets. *The European Journal of Applied Economics, 17*(2), 147-160. doi: 10.5937/EJAE17-25663

Perović, J. (2005). Međunarodno kretanje kapitala kao generator i akcelerator globalizacije. *Ekonomija/Economics*, *12*(2), 369-383.

Phelps, E. S. (1967). Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment over Time. *Economica, 34*(135), 254-281. doi: 10.2307/2552025.

Phelps, E. S. (1968). Money-Wage Dynamics and Labor Market Equilibrium. *Journal of Political Economy, 76*(S4), 678-711. doi:10.1086/259438.

Phillips, A. W. (1958). The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957. *Economica, 25*(100), 283-299. doi: 10.2307/2550759

Pignatti, C., & Van Belle, E. (2018). Better together: Active and passive labor market policies in developed and developing economies. *IZA Journal of Development and Migration, 12*(1).

Pigou, A. C. (1936). Mr. J. M. Keynes' General Theory of Employment, Interest and Money. *Economica, 3*(10), 115-132. doi: 10.2307/2549064

Piketty, T. (2013). *O Capital no seculo XXI*. Intrinseca.

Popović, G., & Erić, O. (2018). Economic development of the Western Balkans and European Union investments. *Economic Research, 31*(1), 1539-1556. doi: 10.1080/1331677X.2018.1498009

Porter, M. E. (1990). The competitive advantage of nations. *Harvard Business Review, 68*(2), 73-93.

Prorok, V. (2015). The Empirical Analysis of Okun's Law on the Macedonian Market. Presented on the International Scientific Conference of IT and Business-Related Research, Synthesis. http://portal.sinteza.singidunum.ac.rs/Media/files/2015/427-431.pdf

R

Rama, M. (2003). Globalization and Workers in Developing Countries. World Bank Policy Research Working Paper 2958.

Rao, C. K. S., & Murthy, M. R. (2006). Towards Understanding the State-wise Distribution of Foreign Direct Investments in the Post-Liberalisation Period. Working Paper 1, ISID.

Ratcliffe, J. W. (1983). Notions of validity in qualitative research methodology. *Knowledge, Creation, Diffusion, Utilization, 5*(2), 147-167. doi: 10.1177/107554708300500201

Reddy, P. (1997). New trends in globalization of corporate R&D and implications for innovation capability in host countries: A survey from India. *World Development, 25*(11), 1821-1837. doi: 10.1016/S0305-750X(97)00079-X

Reuters, T. (2014). Mergers & acquisitions review. Financial advisors, full year 2014. http://share.thomsonreuters.com/general/PR/MA-4Q14-(E).pdf

Rhee, E., Uleman, J. S., & Lee, H. K. (1996). Variations in collectivism and individualism by ingroup and culture: Confirmatory factor analysis. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*(5), 1037-1054. doi: 10.1037/0022-3514.71.5.1037

Ricardo, D. (1817). *The Principles of Political Economy and Taxation*. Reprint. E. P. Dutton, 1973.

Rodrik, D. (2016). Premature deindustrialization. *Journal of Economic Growth, 21*(1), 1-33. doi: 10.1007/s10887-015-9122-3

Roemer, J. (2000). *Equality of Opportunity*. Hardvard University Press.

Roosenbloom, A. H. (2002). *Due Diligence for Global Deal Making: The Definitive Guide to Cross-Border Mergers and Acquisitions, Joint Ventures, Financings, and Strategic Alliances*. Bloomerang Press.

Rubinic, I., & Tajnikar, M. (2018). Labour force exploitation and unequal labour exchange as the root sause of the eurozone's inequality. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, 28*(2), 207-228. doi: 10.5559/di.28.2.02

Rugman, A. M. (1982). *New Theories of the Multinational Enterprise*. Taylor & Francis.

RZS (Republicki Zavod za Statistiku). (2020). Bruto domaci proizvod 2018. Bruto domaći proizvod, 2018 | Republički zavod za statistiku Srbije

S

Šabić, D., Vujadinović, S., Milinčić, M., Golić, R., Stojković, S., Joksimović, M., Filipović, D., Šećerov, V., & Dimitrijević, D. (2012). The Impact of FDI on the Transitional Economy in Serbia – Changes and Challenges. *Acta Polytechnica Hungarica, 9*(3), 65-84.

Samuelson, P. A., & Solow, R. M. (1960). Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy. *American Economic Review, 50*(2), 177-194.

Sarac, M., Efil, I., & Eryilmaz, M. (2014). A study of the relationship between person-organization fit and employee creativity. *Management Research Review, 37*(5), 479-501. doi: 10.1108/MRR-01-2013-0025

Schoors, K., & van der Tol, B. (2002). The Productivity Effect of Foreign Ownership on Domestic Firms in Hungary. EEA Venice Conference Paper.

Schor, J. B. (2010). Does the sharing economy increase inequality within the eighty percent?: findings from a qualitative study of platform providers. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 10*, 263-279. doi: 10.1093/cjres/rsw047

Schumpeter, J. A. (1934). *The theory of economic development*. Hardvard University Press.

Schwab, K. (2019). *The Global Competitiveness Report 2019*. World Economic Forum.

Sen, A. (1973). Poverty, Inequality and Unemployment: Some Conceptual Issues in Measurement. *Economic and Political Weekly, 8*(31/33), Special Number.

Shek, D. T. L., & Ma, C. M. S. (2011). Longitudinal Data Analyses Using Linear Mixed Models in SPSS: Concepts, Procedures and Illustrations. *The Scientific World Journal, 11*, 42-76. doi: 10.1100/tsw.2011.2

Shengelia, T., Kozak, Y., & Kirkitadze, Z. (2020). FDI motivation effects on host countries. *World economy and international economic relations, 3*, 15-20.

Sherman, A. J. (2011). *Mergers and acquisitions from A to Z*. 3rd ed. American Management Association.

Shultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *The American Economic review, 51*(1), 1-17.

Silajdžić, S., & Mehić, E. (2016). Absorptive Capabilities, FDI, and Economic Growth in Transition Economies. *Emerging Markets Finance & Trade, 52*, 904-922. doi: 10.1080/1540496X.2015.1056000

Singh, A., & Zammit, J. A. (2004). Labour Standards and the 'Race to the Bottom': Rethinking Globalization and Workers. *Oxford Rev Econ Policy*, *20*(1), 85-104. doi: 10.1093/oxrep/grh006

Službeni glasnik. (2018). Zakon o izmenama i dopunama zakona o porezu na dobit pravnih lica. Sluzbeni glasnik RS, br. 95/2018. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o porezu na dobit pravnih lica | od 08.12.2018. (paragraf.rs)

Službeni glasnik. (2020). Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slucaj nezaposlenosti. Sluzbeni glasnik RS, br. 36/2009. Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti (paragraf.rs)

Smith, A. (1776). *The Wealth of Nations*. Ed. E. Cannan. Reprint. Random House Modern Library, 1937.

Snower, J., D. & Karanassou, M. (2002). An Anatomy of the Phillips Curve. IZA discussion paper No. 635. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/2910/1/dp635.pdf

Sokčević, S., & Dugalić, V. (2007). Privatizacija društvenog / državnog vlasništva – (ne)uspjeli tranzicijski proces? https://pdfs.semanticscholar.org/35ff/7db2de25965efb1a2756cca7cde9a5690a69.pdf

Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics, 70*(1), 65-94. doi: 10.2307/1884513

Solow, R. M. (1998). What is Labour-Market Flexibility? What is it Good for? *Proceedings of the British Academy*, 97, 189-211. https://www.thebritishacademy.ac.uk/sites/default/files/97p189.pdf

Solow, R. M., & Stiglitz, J. E. (1968). Output, Employment, and Wages in the Short Run. *The Quarterly Journal of Economics, 82*(4), 537-560. doi: 10.2307/1879599

Spedding, L. S. (2008). *The Due Diligence Handbook Corporate Governance, Risk Management and Business Planning*. Elsevier.

Stanišić, N. (2008). Do foreign direct investments increase the economic growth of Southeastern European transition economies? *South-Eastern Europe Journal of Economics, 1,* 29-38.

Stiglitz, J. E. (2012). Macroeconomic fluctuations, inequality, and human development. *Journal of Human Development and Capabilities, 13*(1), 31-58. doi: 10.1080/19452829.2011.643098

St-Pierre, N. R. (2001). Invited Review: Integrating Quantitative Findings from Multiple Studies Using Mixed Model Methodology. *Journal of Dairy Science, 84,* 741-755. doi: 10.3168/jds.S0022-0302(01)74530-4

Strandskov, J., & Pedersen, K. (2000). Pioneering FDI into the Danish bacon industry: Building an Agro-Industrial Diamond. *Scandinavian Economic History Review*, *48*(3), 42-56. doi: 10.1080/03585522.2000.10419834

Sung, J. W. (2007). Made in China: From World Sweatshop to a Global Manufacturing Center? *Asian Economic Papers, 6*(3), 43-72. doi: 10.1162/asep.2007.6.3.43

Svejnar, J. (2002). Transition Economies: Performance and Challenges. *Journal of Economic Perspectives, 16*(1), 3-28. doi: 10.1257/0895330027058

T

Taylor, K., & Driffield, N. (2005). Wage Inequality and the Role of Multinationals: Evidence from UK Panel Data. *Labour Economics, 12*(2), 223-249. doi: 10.1016/j.labeco.2003.11.003

Thompson, E. R. (2004). National competitiveness: a question of cost conditions or institutional circumstances? *British Journal of Management, 15*(3), 197-218. doi: 10.1111/j.1467-8551.2004.00415.x

Thornton, J. (2001). The Kuznets inverted-U hypothesis: panel data evidence from 96 countries. *Applied Economics Letters, 8*(1), 15-16. doi: 10.1080/135048501750041213

Tinbergen, J. (1975). *Income distribution: Analysis and Policies*. North Holland.

Tracy, S. J. (2010). Qualitative Quality: Eight "Big-Tent" Criteria for Excellent Qualitative Research. *Qualitative Inquiry, 16*(10), 837-851. doi: 10.1177/1077800410383121

Trading Economics. (2019). List of Countries by Corporate Tax Rate in Europe. https://tradingeconomics.com/country-list/corporate-tax-rate?continent=europe

Trushin, E., & Carneiro, F. G. (2013). Changing for the Better: The Path to Upper-Middle-Income Status in Uzbekistan. Poverty Reduction and Economic Management (PREM) Network, World Bank.

Tuzunturuk, S., Inam, B., & Giray, F. (2018). Analyzing the Relationship between Foreign Direct Investment and Privatization in the European Union Founder Nations by Using Panel Data Approach. *Panoeconomicus, 65*(5), 587-607. doi: 10.2298/PAN160106001T

U

Ucal, M., Haug, A. A., & Bilgin, M. H. (2015). Income inequality and FDI: evidence with Turkish data. *Applied Economics, 48*(11), 1030-1045. doi: 10.1080/00036846.2015.1093081

Ulrich, D. (2008). The talent trifecta. *Development and Learning in Organizations, 22*(2). doi: 10.1108/dlo.2008.08122bad.003

UNCTAD. (1997). *World Investment Report 1997: Transnational Corporations, Market Structure and Competition Policy*. UN.

UNCTAD. (2013). *World Investment Report 2013: Global Value Chain: Investment and Trade for Development*. UN.

UNCTAD. (2018). *World Investment Report 2018: Investment and new industrial policies*. UN.

UNCTAD. (2020). *World Investment Report 2020: International Production Beyond the Pandemic*. UN.

UNCTAD. (2021a). Investment trends monitor. https://unctad.org/system/files/official-document/diaeiainf2021d1_en.pdf

UNCTAD. (2021b). World Investment Report 2021: Investing in sustainable recovdry. UN. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf

Uni, H. (2017). Scope of John R. Commons's Criticism of the Classical Theory of Value: Progress and Limitations in the 1927 Manuscript. *Evolutionary Economics and Social Complexity Science*, 3-26. doi: 10.1007/978-981-10-3202-8_1

Uprava za javni dug. (2022). Stanje i struktura javnog duga. http://www.javnidug.gov.rs/lat/default.asp?P=46

Urošević, S., Đorđević, D., & Cvijanović, J. M. (2009). Značaj doradnih poslova za razvoj tekstilne i odevne industrija Srbije u procesu tranzicije. *Industrija, 37*(2), 97-125.

USAID. (2005). *Foreign Direct Investment: Putting It to Work in Developing Countries*. USAID.

V

Varufakis, J. (2015). *Globalni minotaur*. Profil.

Velde, D. W. Te, & Morrissey, O. (2004). Foreign Direct Investment, Skills and Wage Inequality in East Asia. *Journal of the Asia Pacific Economy, 9*(3), 348-369. doi: 10.1080/1354786042000272991

Veselinović, P. (2014). Reforma javnog sektora kao ključna determinanta uspešnosti tranzicije privrede Republike Srbije. *Ekonomski horizonti, 16*(2), 141-159. doi: 10.5937/ekonhor1402141V

Vita de, G., & Kyaw, S. K. (2009). Growth effects of FDI and portfolio investment flows to developing countries: a disaggregated analysis by income levels. *Applied Economics Letters, 16*(3), 277-283. doi: 10.1080/13504850601018437

Von Hayek, F. A. (1931). Reflections on the Pure Theory of Money of Mr. J. M. Keynes. *Economica*, *33*, 270-295. doi: 10.2307/2548035

Von Hayek, F. A. (1932). Reflections on the Pure Theory of Money of Mr. J. M. Keynes (continued). *Economica*, *35*, 22-44. doi: 10.2307/2548974

W

Wagle, S. (2010). Investing across Borders with Heterogeneous Firms: Do FDI-Specific Regulations Matter? FPD Working Paper, World Bank Group.

Wall Street Mojo. (2019). Foreign Direct Investment. https://www.wallstreetmojo.com/foreign-direct-investment/

Wang, Y., & Nicholas, S. (2007). The formation and evolution of non-equity strategic alliances in China. *Asia Pacific Journal of Management*, *24*(2), 131-150. doi: 10.1007/s10490-006-9034-z

Wildemuth, M. B. (2009). *Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science*. Libraries Unlimited.

World Bank. (2019). Classifying countries by income. https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/stories/the-classification-of-countries-by-income.html

World Bank. (2020a). Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$). http://wdi.worldbank.org/table/6.9

World Bank. (2020b). Employment to population ratio, 15+, total (%). https://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.TOTL.SP.ZS

World Bank. (2020c). Wage and salaried workers, total (% of total employment). https://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.WORK.ZS

World Bank. (2020d). GINI index (World Bank estimate). https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI

World Bank. (2021). New World Bank country classifications by income level: 2021-2022. https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2021-2022

World Economic Forum. (2017). The Global Risks Report 2017. 12th ed.

World Economic Forum. (2018). The Global Competitiveness Report 2018-2019. https://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf

WTO. (2019). Agreement on Subsidies and Countervailing Measures. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/24-scm_01_e.htm

X

Xu, Z. (2000). Financial development, investment, and economic growth. *Economic Inquiry*, *38*(2), 331-344. doi: 10.1111/j.1465-7295.2000.tb00021.x

Y

Yeung, G. (2001a). Foreign Direct Investment and Investment Environment in Dongguan Municipality of Southern China. *Journal of Contemporary China*, *10*(26), 125-154. doi: 10.1080/10670560125259

Yeung, G. (2001b). The Investment Environment. In: *Foreign Investment and Socio-Economic Development in China*. Studies on the Chinese Economy. Palgrave Macmillan, London. doi: 10.1057/9780333978115_4

Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks, Beverly Hills, 5th ed. Sage.

Z

Zdravković, A., & Martinović, B. A. (2016). To which extent did the FDI contribute to employment growth in transition countries? Paper presented at the International Scientific Conference: Impact of Economic Policies on Attaining Resilient Growth, October 27th, Belgrade. https://www.ien.bg.ac.rs/ies-conference/archive16.html

Zdravković, A., Đukić, M., & Bradić-Martinović, A. (2017). Impact of FDI on Unemployment in Transition Countries: Panel Cointegration Approach. *Industrija, 45*(1), 161-174. doi: 10.5937/industrija45-13548

Zjalic, M. Lj. (2009). Ljudski resursi i njihova osposobljenost za uključivanje u razvoj privrede i društva. *Međunarodni problemi, 61* (1-2), 92-111.

Zulfiu, M. A. (2014). Simulation Analysis of the Effects of Increased Foreign Ownership on Wage. *Academicus International Scientific Journal, 9*, 140-158. doi: 10.7336/academicus.2014.09.10

Prilozi

Dodatak A: Tabela A1

Po SB za tekuću fiskalnu 2020. godinu, ekonomije sa višim srednjim dohotkom su ekonomije sa visinom BND-a po glavi stanovnika između 3.996 i 12.375 dolara. Oblasti u ovoj tabeli predstavljaju ekonomije na svim nivoima prihoda. Ova tabela ne podrazumeva političku nezavisnost oblasti, već se odnosi na bilo koju teritoriju za koju vlasti izveštavaju odvojene socijalne ili ekonomske statistike. Broj stanovnika Kosova, koje je južna pokrajina Srbije, je sabran sa brojem stanovnika Srbije.

Tabela A1: Ekonomije sa višim srednjim dohotkom ($3,996 - $12,375)

Ekonomija	Geografska lokacija	Broj stanovnika (procene)
Azerbejdžan	jugozapadna Azija	oko 8,2 miliona (2009)
Albanija	jugoistočna Evropa	oko 3,7 miliona (2009)
Alžir	severozapadna Afrika	oko 34,2 miliona (2009)
Američka Samoa	ostrva u južnom delu Tihog okeana	oko 66,000 (2009)
Argentina	južna Latinska Amerika	oko 41 milion (2009)
Jermenija	jugozapadna Azija	oko 3 miliona (2009)
Belize	severoistočna Srednja Amerika	oko 308,000 (2009)
Belorusija	istočna Evropa	oko 9,7 miliona (2009)
Bosna i Hercegovina	jugoistočna Evropa	oko 4,6 miliona (2009)
Bocvana	južna Afrika	oko 2 miliona (2009)
Brazil	istočno-centralna Latinska Amerika	oko 199 miliona (2009)
Bugarska	jugoistočna Evropa	oko 7,2 miliona (2009)
Venecuela, Bolivarska R.	severna Latinska Amerika	oko 26,8 miliona (2009)
Gabon	severna Afrika	oko 1,5 milion (2009)
Gvajana	severoistočna Latinska Amerika	oko 753,000 (2009)
Gvatemala	Srednja Amerika	oko 13,3 miliona (2009)
Grenada	ostrvo u Karipskom moru	oko 90,700 (2009)
Gruzija	jugozapadna Azija	oko 4,6 miliona (2009)
Dominikanska Republika	zemlja u Karipskom moru	oko 9,7 miliona (2009)
Donimika	zemlja u Karipskom moru	oko 72,700 (2009)
Ekvador	severozapadna Latinska Amerika	oko 14,6 miliona (2009)
Ekvatorijalna Gvineja	zapadna Afrika	oko 633,400 (2009)
Irak	Bliski istok	oko 29 miliona (2009)
Iran, Islamska R.	Bliski istok	oko 66,4 miliona (2009)

Jamajka	ostrvo u Karipskom moru	oko 2,8 miliona (2009)
Jordan	Bliski istok	oko 6,3 miliona (2009)
Južna Afrika	južna Afrika	oko 49 miliona (2009)
Kazahstan	centralna Azija	oko 15,4 miliona (2009)
Kina	istočna Azija	oko 1,3 milijardi (2009)
Kolumbija	severozapadna Latiska Amerika	oko 43,6 miliona (2009)
Kosta Rika	Srednja Amerika	oko 4,3 miliona (2009)
Kuba	zemlja u Karipskom moru	oko 11,5 miliona (2009)
Liban	Bliski istok	oko 4 miliona (2009)
Libija	severna Afrika	oko 6,3 miliona (2009)
Malezija	jugoistočna Azija	oko 25,7 miliona (2009)
Maldivi	ostrva u Indijskom okeanu	oko 396,300 (2009)
Maršalska ostrva	ostrva na severozapadu Tihog okeana	oko 64,500 (2009)
Mauricijus	ostrvo u Indijskom okeanu	oko 1,3 miliona (2009)
Meksiko	jugozapad Severne Amerike (Srednja Amerika)	oko 111,2 miliona (2009)
Namibija	jugozapadna Afrika	oko 2,1 milion (2009)
Nauru	ostrvo na jugozapadu Tihog okeana	oko 14,000 (2009)
Paragvaj	centralna Latinska Amerika	oko 7 miliona (2009)
Peru	zapadna Latinska Amerika	oko 29,5 miliona (2009)
Rumunija	jugoistočna Evropa	oko 22,2 miliona (2009)
Rusija	istočna Evropa i severna Azija	oko 140 miliona (2009)
Samoa	ostrva u Polineziji (centar Tihog okeana)	oko 196,000 (2016)
Sveta Lucija	zemlja u Karipskom moru	oko 160,300 (2009)
Sent Vinsent i Grenadine	ostrvo u Karipskom moru	oko 104,600 (2009)
Severna Makedonija	jugositočna Evropa	oko 2 miliona (2009)
Srbija	jugoistočna Evropa	oko 9,2 miliona (2009)
Surinam	severoistočna Latinska Amerika	oko 481,300 (2009)
Tajland	jugoistočna Azija	oko 66 miliona (2009)
Tonga	jug Tihog okeana	oko 121,000 (2009)
Tuvalu	jugozapad Tihod okeana	oko 12,400 (2009)
Turkmenistan	centralna Azija	oko 4,9 (2009)
Turska	zapadna Azija sa malom enklavom u jugoistočnoj Evropi zapadno od Istanbula	oko 76, 8 miliona (2009)
Fidži	arhipelag na jugu Tihog okeana	oko 945,000 (2009)
Crna Gora	jugoistočna Evropa	oko 672,000 (2009)
Šri Lanka	ostrvo u Indijskom okeanu	oko 21,3 miliona (2009)

Dodatak B: „Rupe“ u zvaničnim podacima

Set podataka koji se koristi za 58 zemalja (57 zemalja po fiskalnoj 2020. godini bez Kosova, ukoliko je Kosovo srpska južna pokrajina a ne nezavisna država/ekonomija) pokriva period od 1991. do 2019. godine, koji su preuzeti iz populacije zemalja. Ovaj set podataka predstavlja zemlje sa višim srednjim dohotkom i ubraja zemlje sa različitim statusom nivoa razvijenosti (zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji).

Za neke od zemalja ne postoje zabeleženi podaci, ili postoje u manje kompletnoj meri. Drugim rečima, postoje „rupe“ u vremenskim serijama. Vremenske serije su za sve zemlje uzorka dostupne na zvaničnom sajtu SB (World Bank, 2019), iz kojeg su preuzeti podaci za potrebe ovog istraživanja.

„Rupe“ u vremenskim serijama za zemlje sa višim srednjim dohotkom i za pokazatelje koji su korišćeni u ovom radu, a koje su prikazane po ekonomijama, su sledeće:

Azerbejdžan

Za godinu 1991- 1994., i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1994., 1996-2000., 2006-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Albanija

Za godinu 1991. i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1995., 1997-2001., 2003-2004., 2006-2007., 2009-2011., i 2013-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Alžir

Za godinu 1993-1995. i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1994., 1996-2010., i 2012-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Američka Samoa (kompletno izuzeta)

Za godinu 1991- 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991- 2019. - *Employment to population ratio, 15+, total % (modelled ILO estimate)*

Za godinu 1991- 2019. - *Wage and salaried workers, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)*

Za godinu 1991-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Argentina

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 2015. i 2017-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Belize

Za godinu 1991. i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1992., 1995., 2000-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Belorusija

Za godinu 1991. i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1997., i 2017-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Bosna i Hercegovina

Za godinu 1991- 1997., i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2000., 2002-2003., 2005-2006., 2008-2010., 2012-2014., i 2016-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Bocvana

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991., 1992., 1994-2001., 2003-2008., i 2010-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Brazil

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991., 1994., 2000., 2010., 2016-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Bugarska

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991., 1993-2005., i 2015-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Venecuela

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991., 1993-1994., 1996-1997., 2000., i 2007-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Gabon

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2004., 2006-2016. i 2018-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Gvajana

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1997. i 1999. -2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Gvatemala

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1999., 2001-2005., 2007-2013. i 2015-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Grenada (kompletno izuzeta)

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991- 2019. - *Employment to population ratio, 15+, total % (modelled ILO estimate)*

Za godinu 1991- 2019. - *Wage and salaried workers, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)*

Za godinu 1991-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Gruzija

Za godinu 1991-1992., 1995-1996. i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1995. i 2018-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Dominikanska Republika

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991., 1993-1995., 1998-1999., i 2017-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Dominika (kompletno izuzeta)

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991- 2019. - *Employment to population ratio, 15+, total % (modelled ILO estimate)*

Za godinu 1991- 2019. - *Wage and salaried workers, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)*

Za godinu 1991-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Ekvador

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1993., 2001-2002., i 2017-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Ekvatorijalna Gvineja

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Irak

Za godinu 1995., 1999., i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2005., 2007-2011., i 2013-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Iran

Za godinu 1991-1992., i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1993., 1995-1997., 1999-2004., 2007-2008., 2010-2012., i 2015-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Jamajka

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1992., 1994-1995., 1997-1998., 2000-2001., 2003., i 2005-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Jermenija

Za godinu 1991. i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1998., 2000., i 2017-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Jordan

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991., 1993-1996., 1998-2001., 2003-2005., 2007., 2009., i 2011-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Južna Afrika

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1992., 1994-1995., 1997-1999., 2001-2004., 2006-2007., 2009., 2011-2013., i 2015-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Kazahstan

Za godinu 1991. i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1994., 1997-2000., i 2016-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Kina

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2007., 2009-2011., i 2013-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Kolumbija

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991., 1993-1995., 1997-1998., 2006-2007., i 2017-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Kosta Rika

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 2017-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Kuba (kompletno izuzeta)

Za godinu 1991- 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Liban

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2010. i 2012-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Libija

Za godinu 2017-2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Makedonija

Za godinu 1991-1993. i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2008., i 2015-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Maldivi

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2001., 2003-2008., i 2010-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Malezija

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991., 1993-1994., 1996., 1998-2003., 2005-2006., 2009-2010., 2012., 2014., i 2016-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Maršalska ostrva (kompletno izuzeta)

Za godinu 1991-1999., i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991- 2019. - *Employment to population ratio, 15+, total % (modelled ILO estimate)*

Za godinu 1991- 2019. - *Wage and salaried workers, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)*

Za godinu 1991-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Mauricijus

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2005., 2007-2011., i 2013-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Meksiko

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991., 1993., 1995., 1997., 1999., 2001., 2003., 2007., 2009., 2011., 2013., 2015., i 2017-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Namibija

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2002., 2004-2008., 2010-2014. i 2016-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Nauru (kompletno izuzeta)

Za godinu 1991-2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991- 2019. - *Employment to population ratio, 15+, total % (modelled ILO estimate)*

Za godinu 1991- 2019. - *Wage and salaried workers, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)*

Za godinu 1991-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Paragvaj

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1994., 1996., 1998., 2000. i 2017-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Peru

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1996., i 2017-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Rumunija

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991., 1993., 1995-2005. i 2016-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Rusija

Za godinu 1991. i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1992., 1994-1995. i 2016-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Samoa

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2007. i 2009-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Sv. Lucija

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1994. i 1996-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Sent Vinsent i Grenadine

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Srbija

Za godinu 1991. i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Surinam

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1998. i 2000-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Tajland

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991., 1993., 1995., 1997., 2001., 2003., 2005., i 2016-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Tonga

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2000., 2002-2008. i 2010-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Tuvalu (kompletno izuzeta)

Za godinu 1991-2000. i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991- 2019. - *Employment to population ratio, 15+, total % (modelled ILO estimate)*

Za godinu 1991- 2019. - *Wage and salaried workers, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)*

Za godinu 1991-2009. i 2011-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Turkmenistan

Za godinu 1991. i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1997. i 1999-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Turska

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1993., 1995-2001. i 2017-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Fidži

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2001., 2003-2007., 2009-2012. i 2014-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Crna Gora

Za godinu 1991-2006., i 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-2004., i 2015-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Šri Lanka

Za godinu 2019. - *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$)*

Za godinu 1991-1994., 1996-2001., 2003-2005., 2007-2008., 2010-2011., 2013-2015. i 2018-2019. - *GINI index (World Bank estimate)*

Ekonomije za koje **nedostaju svi podaci (kompletno izuzete)** su Američka Samoa i Nauru i isključene su iz ekonometrijskog modeliranja. Za ove ekonomije su vremenske serije prazne, kada su u pitanju odabrani pokazatelji tržišta rada kao i podaci o prilivu SDI u zemljama sa višim srednjim dohotkom. Osim toga, izdvojeno je još pet ekonomija za koje nedostaju relevantni podaci.

Ekonomije za koje **nedostaju neki podaci, ali relevantni**, takođe su isključene iz modeliranja. Iako su za Kubu prisutni neki podaci (o zaradama i zaposlenosti), ova ekonomija nije mogla biti uzeta u obzir za ekonometrijsko modeliranje jer podaci o SDI i Điniju nisu

prisutni. Za Dominiku su prisutni podaci samo za SDI, što je nedovoljno za statističku obradu. Grenada, za koju su prisutni samo podaci o SDI, je izuzeta iz ekonometrijskog modeliranja. Za Maršalska ostrva zabeleženi su podaci samo sa SDI i to od 2000. do 2018. godine, kao i za Tuvalu od 2001. do 2018 (sa Đini koeficijentom samo za 2010. godinu) što je nedovoljno za cilj ekonometrijskog modeliranja u ovom radu.

Na osnovu toga, ekonomije izuzete iz ekonometrijskog modeliranja je ukupno sedam i to: Američka Samoa, Nauru, Kuba, Dominika, Grenada, Maršalska ostrva i Tuvalu.

Pored toga i usled nedostatka podataka o Đini koeficijentu, još nekoliko ekonomija je izuzeto iz ekonometrijskog modeliranja kada je u pitanju merenje uticaja SDI na nejednakost dohotka.

Iz ekonometrijskog modeliranja prvog i drugog slučaja (modeli prema kojima se meri uticaj SDI na zaposlenost i zarade) isključene su one ekonomije za koje ne postoje (relevantni) podaci u vremenskim serijama. Poseban slučaj predstavlja ekonometrijsko modeliranje trećeg slučaja na osnovu koga se meri uticaj SDI na nejednakost dohotka čiji je predstavnik pokazatelj imenovan Đini koeficijet. Za neke ekonomije podaci o Đini koeficijentu su nepostojeći. Ekonomije za koje podaci o Đini koeficijentu nisu prisutni u zvaničnim izvorima, su, pored grupe sedam kompletno izuzetih ekonomija, još četiri: Ekvatorijalna Gvineja, Libija, Srbija, Sent Vinsent i Grenadine. Pored toga, za neke ekonomije ima ali ne dovoljno podataka u vremenskim serijama o istom pokazatelju, Đini koeficijentu. S tim u vezi, u trećem slučaju modeliranja, iz modela su izuzete još sledeće ekonomije: Albanija, Alžir, Bosna i Hercegovina, Kina, Fidži, Gabon, Gvatemala, Gvajana, Irak, Jamajka, Jordan, Liban, Maldivi, Maurucijus, Namibija, Samoa, Južna Afrika, Šri Lanka, Sv. Lucija, Suriname, Tonga i Turkmenistan. Za Gvajanu i Turkmenistan, na primer, dostupan je Đini koeficijent samo za 1998. godinu, kao i za Surinam samo za 1999. godinu. Slično tome, Đini koeficijent za Liban je zabeležen samo 2011. godine. Dakle, u trećem modelu prisutno je ukupno 26 ekonomija (59 ukupan uzorak ekonomija – 7 kompletno izutetih ekonomija – 4 bez podataka o Đini koeficijentu – 22 sa nedovoljno podataka o Đini koeficijentu).

Dodatak V: Rezultati višestruke linearne regresije

Multiple OLS – IF impact on EM for UMICs, 1991-2019

Albania

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.199[b]	.039	-.174	.02743

a. Country = Albania

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.185	.943[c]
	Residual	.014	18	.001		
	Total	.014	22			

a. Country = Albania

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.003	.008		.352	.729
	ΔIF	-.006	.010	-.144	-.589	.563
	ΔIF1	-.005	.010	-.117	-.488	.632
	ΔIF2	-.001	.010	-.030	-.122	.904
	ΔIF3	.001	.009	.040	.166	.870

a. Country = Albania

b. Dependent Variable: ΔEM

Algeria

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.527[b]	.277	.071	.02789

a. Country = Algeria

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.004	4	.001	1.343	.303[c]
	Residual	.011	14	.001		
	Total	.015	18			

a. Country = Algeria

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.006	.007		.886	.391
	ΔIF	.002	.006	.075	.302	.767
	ΔIF1	.004	.006	.164	.674	.511
	ΔIF2	.001	.005	.023	.095	.926
	ΔIF3	.016	.008	.473	1.898	.079

a. Country = Algeria

b. Dependent Variable: ΔEM

Argentina

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.333[b]	.111	-.076	.06698

a. Country = Argentina

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.011	4	.003	.592	.673[c]
	Residual	.085	19	.004		
	Total	.096	23			

a. Country = Argentina

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.009	.021		.444	.662
	ΔIF	-.006	.017	-.090	-.367	.718
	ΔIF1	-.007	.019	-.093	-.344	.734
	ΔIF2	-.022	.022	-.272	-1.016	.323
	ΔIF3	.010	.020	.124	.510	.616

a. Country = Argentina

b. Dependent Variable: ΔEM

Armenia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.526[b]	.276	.115	.01647

a. Country = Armenia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.002	4	.000	1.718	.190[c]
	Residual	.005	18	.000		
	Total	.007	22			

a. Country = Armenia

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.000	.004		-.028	.978
	ΔIF	.004	.005	.179	.750	.463
	ΔIF1	-.006	.004	-.305	-1.332	.199
	ΔIF2	-.002	.002	-.272	-1.207	.243
	ΔIF3	-.002	.002	-.279	-1.157	.262

a. Country = Armenia

b. Dependent Variable: ΔEM

Azerbaijan

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.574[b]	.330	.151	.00471

a. Country = Azerbaijan

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	1.847	.172[c]
	Residual	.000	15	.000		
	Total	.000	19			

a. Country = Azerbaijan

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.004	.001		3.570	.003
	ΔIF	.002	.001	.395	1.833	.087
	ΔIF1	.001	.001	.249	1.165	.262
	ΔIF2	.000	.001	.110	.516	.614
	ΔIF3	.001	.001	.351	1.630	.124

a. Country = Azerbaijan

b. Dependent Variable: ΔEM

Belarus

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.130[b]	.017	-.202	.01442

a. Country = Belarus

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.077	.988[c]
	Residual	.004	18	.000		
	Total	.004	22			

a. Country = Belarus

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.000	.004		-.082	.935
	ΔIF	4.385E-5	.002	.005	.023	.982
	ΔIF1	.001	.002	.066	.276	.786
	ΔIF2	.001	.002	.068	.285	.779
	ΔIF3	.001	.002	.098	.412	.685

a. Country = Belarus

b. Dependent Variable: ΔEM

Belize

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.256[b]	.066	-.131	.02379

a. Country = Belize

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.334	.852[c]
	Residual	.011	19	.001		
	Total	.012	23			

a. Country = Belize

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.006	.005		1.166	.258
	ΔIF	-2.381E-5	.002	-.003	-.012	.991
	ΔIF1	.001	.002	.102	.456	.653
	ΔIF2	-.002	.002	-.194	-.871	.395
	ΔIF3	-.001	.002	-.133	-.593	.560

a. Country = Belize

b. Dependent Variable: ΔEM

Bosnia and Herzegovina

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.415[b]	.172	-.104	.03338

a. Country = Bosnia and Herzegovina

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	.623	.655[c]
	Residual	.013	12	.001		
	Total	.016	16			

a. Country = Bosnia and Herzegovina

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.013	.014		.876	.398
	ΔIF	-.018	.012	-.446	-1.443	.174
	ΔIF1	-.004	.014	-.092	-.269	.793
	ΔIF2	-.011	.013	-.272	-.809	.434
	ΔIF3	-.002	.012	-.057	-.178	.861

a. Country = Bosnia and Herzegovina

b. Dependent Variable: ΔEM

Bostwana

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.143[b]	.020	-.186	.03181

a. Country = Bostwana

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.099	.982[c]
	Residual	.019	19	.001		
	Total	.020	23			

a. Country = Bostwana

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.011	.007		1.427	.170
	ΔIF	.000	.002	-.032	-.123	.903
	ΔIF1	-.001	.002	-.058	-.225	.824
	ΔIF2	-8.614E-5	.000	-.110	-.424	.676
	ΔIF3	.000	.000	-.130	-.508	.617

a. Country = Bostwana

b. Dependent Variable: ΔEM

Brazil

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.188[b]	.036	-.168	.01281

a. Country = Brazil

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.175	.949[c]
	Residual	.003	19	.000		
	Total	.003	23			

a. Country = Brazil

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.001	.004		-.342	.736
	ΔIF	.001	.005	.068	.295	.771
	ΔIF1	-.002	.004	-.090	-.398	.695
	ΔIF2	-.003	.004	-.159	-.702	.491
	ΔIF3	-.001	.004	-.042	-.180	.859

a. Country = Brazil

b. Dependent Variable: ΔEM

Bulgaria

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.483[b]	.234	.072	.03003

a. Country = Bulgaria

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.005	4	.001	1.449	.257[c]
	Residual	.017	19	.001		
	Total	.022	23			

a. Country = Bulgaria

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.009	.008		1.218	.238
	ΔIF	.008	.008	.221	1.046	.309
	ΔIF1	.007	.007	.194	.964	.347
	ΔIF2	-.006	.007	-.160	-.799	.434
	ΔIF3	-.014	.008	-.402	-1.896	.073

a. Country = Bulgaria

b. Dependent Variable: ΔEM

China

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.394[b]	.156	-.022	.00288

a. Country = China

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.875	.497[c]
	Residual	.000	19	.000		
	Total	.000	23			

a. Country = China

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.005	.001		-7.214	.000
	ΔIF	-.003	.003	-.251	-1.171	.256
	ΔIF1	-.003	.003	-.247	-1.169	.257
	ΔIF2	.000	.002	.037	.149	.884
	ΔIF3	.001	.002	.193	.782	.444

a. Country = China

b. Dependent Variable: ΔEM

Colombia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.449[b]	.202	.034	.02350

a. Country = Colombia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	1.200	.343[c]
	Residual	.010	19	.001		
	Total	.013	23			

a. Country = Colombia

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.014	.007		2.164	.043
	ΔIF	.002	.007	.060	.281	.782
	ΔIF1	.002	.007	.065	.303	.765
	ΔIF2	-.010	.007	-.308	-1.441	.166
	ΔIF3	-.009	.007	-.293	-1.369	.187

a. Country = Colombia

b. Dependent Variable: ΔEM

Costa Rica

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.495[b]	.245	.087	.02338

a. Country = Costa Rica

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	1.545	.230[c]
	Residual	.010	19	.001		
	Total	.014	23			

a. Country = Costa Rica

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.014	.008		-1.684	.109
	ΔIF	.040	.025	.332	1.644	.117
	ΔIF1	.036	.025	.294	1.473	.157
	ΔIF2	-.005	.025	-.044	-.218	.829
	ΔIF3	.034	.025	.267	1.322	.202

a. Country = Costa Rica

b. Dependent Variable: ΔEM

Dominican Republic

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.198[b]	.039	-.163	.01563

a. Country = Dominican Republic

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.194	.938[c]
	Residual	.005	19	.000		
	Total	.005	23			

a. Country = Dominican Republic

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.002	.004		.453	.656
	ΔIF	.003	.006	.101	.416	.682
	ΔIF1	-.003	.006	-.135	-.551	.588
	ΔIF2	-.003	.006	-.119	-.486	.633
	ΔIF3	-.001	.006	-.047	-.194	.848

a. Country = Dominican Republic

b. Dependent Variable: ΔEM

Ecuador

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.384[b]	.148	-.032	.02312

a. Country = Ecuador

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.002	4	.000	.822	.527[c]
	Residual	.010	19	.001		
	Total	.012	23			

a. Country = Ecuador

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.004	.005		.776	.447
	ΔIF	.001	.001	.149	.705	.489
	ΔIF1	.000	.001	-.108	-.510	.616
	ΔIF2	.001	.001	.115	.541	.595
	ΔIF3	-.001	.001	-.319	-1.505	.149

a. Country = Ecuador

b. Dependent Variable: ΔEM

Equatorial Guinea

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.668[b]	.447	.330	.00627

a. Country = Equatorial Guinea

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	3.837	.019[c]
	Residual	.001	19	.000		
	Total	.001	23			

a. Country = Equatorial Guinea

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.002	.002		1.252	.226
	ΔIF	.000	.001	-.088	-.484	.634
	ΔIF1	-.002	.001	-.552	-3.135	.005
	ΔIF2	-.001	.001	-.364	-2.074	.052
	ΔIF3	-.001	.001	-.216	-1.187	.250

a. Country = Equatorial Guinea

b. Dependent Variable: ΔEM

Fiji

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.437[b]	.191	.021	.01523

a. Country = Fiji

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	1.122	.375[c]
	Residual	.004	19	.000		
	Total	.005	23			

a. Country = Fiji

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.002	.003		-.567	.577
	ΔIF	-6.842E-5	.000	-.063	-.302	.766
	ΔIF1	-1.883E-5	.000	-.017	-.083	.935
	ΔIF2	-3.703E-5	.000	-.034	-.163	.872
	ΔIF3	.000	.000	.427	2.037	.056

a. Country = Fiji

b. Dependent Variable: ΔEM

Gabon

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.292[b]	.085	-.107	.00597

a. Country = Gabon

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.443	.776[c]
	Residual	.001	19	.000		
	Total	.001	23			

a. Country = Gabon

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.003	.001		2.257	.036
	ΔIF	-3.973E-6	.000	-.013	-.057	.955
	ΔIF1	7.123E-5	.000	.227	1.025	.318
	ΔIF2	2.053E-5	.000	.065	.296	.771
	ΔIF3	-5.219E-5	.000	-.160	-.726	.476

a. Country = Gabon

b. Dependent Variable: ΔEM

Georgia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.808[b]	.654	.547	.01775

a. Country = Georgia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.008	4	.002	6.133	.005[c]
	Residual	.004	13	.000		
	Total	.012	17			

a. Country = Georgia

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.009	.006		1.525	.151
	ΔIF	-.001	.008	-.015	-.088	.931
	ΔIF1	-.003	.009	-.062	-.368	.719
	ΔIF2	-.036	.008	-.781	-4.687	.000
	ΔIF3	.009	.008	.195	1.136	.277

a. Country = Georgia

b. Dependent Variable: ΔEM

Guatemala

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.376[b]	.142	-.039	.03012

a. Country = Guatemala

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	.784	.549[c]
	Residual	.017	19	.001		
	Total	.020	23			

a. Country = Guatemala

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.003	.007		-.425	.675
	ΔIF	.001	.002	.068	.316	.755
	ΔIF1	.002	.002	.274	1.279	.216
	ΔIF2	.002	.002	.231	1.076	.296
	ΔIF3	-.001	.002	-.111	-.514	.613

a. Country = Guatemala

b. Dependent Variable: ΔEM

Guyana

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.592[b]	.351	.214	.00959

a. Country = Guyana

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	2.568	.071[c]
	Residual	.002	19	.000		
	Total	.003	23			

a. Country = Guyana

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.002	.002		-.832	.415
	ΔIF	-.004	.003	-.239	-1.114	.279
	ΔIF1	.010	.005	.440	2.054	.054
	ΔIF2	.006	.005	.232	1.181	.252
	ΔIF3	-.002	.001	-.399	-1.914	.071

a. Country = Guyana

b. Dependent Variable: ΔEM

Iran, Islamic Republic of

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.418[b]	.175	.001	.01798

a. Country = Iran, Islamic Republic of

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	1.005	.429[c]
	Residual	.006	19	.000		
	Total	.007	23			

a. Country = Iran, Islamic Republic of

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.004	.004		-.852	.405
	ΔIF	.000	.002	-.042	-.173	.864
	ΔIF1	.003	.002	.435	1.816	.085
	ΔIF2	.001	.001	.155	.682	.503
	ΔIF3	.000	.001	-.124	-.528	.604

a. Country = Iran, Islamic Republic of

b. Dependent Variable: ΔEM

Iraq

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.530[b]	.281	-.007	.02802

a. Country = Iraq

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	.977	.462[c]
	Residual	.008	10	.001		
	Total	.011	14			

a. Country = Iraq

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.005	.008		-.553	.593
	ΔIF	.007	.007	.289	1.031	.327
	ΔIF1	-2.688E-6	.000	-.076	-.272	.791
	ΔIF2	-9.941E-6	.000	-.282	-1.042	.322
	ΔIF3	-1.385E-5	.000	-.396	-1.442	.180

a. Country = Iraq

b. Dependent Variable: ΔEM

Jamaica

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.450[b]	.203	.035	.01255

a. Country = Jamaica

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	1.208	.340[c]
	Residual	.003	19	.000		
	Total	.004	23			

a. Country = Jamaica

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.000	.004		-.095	.925
	ΔIF	-.001	.006	-.043	-.204	.841
	ΔIF1	-.005	.006	-.170	-.813	.426
	ΔIF2	.008	.006	.313	1.502	.150
	ΔIF3	.006	.006	.227	1.072	.297

a. Country = Jamaica

b. Dependent Variable: ΔEM

Jordan

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.205[b]	.042	-.159	.02053

a. Country = Jordan

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.209	.930[c]
	Residual	.008	19	.000		
	Total	.008	23			

a. Country = Jordan

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.001	.005		-.124	.902
	ΔIF	.000	.001	.093	.409	.687
	ΔIF1	1.606E-5	.001	.004	.017	.986
	ΔIF2	.000	.001	-.094	-.418	.681
	ΔIF3	-.001	.001	-.172	-.761	.456

a. Country = Jordan

b. Dependent Variable: ΔEM

Kazakhstan

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.720[b]	.518	.411	.00642

a. Country = Kazakhstan

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	4.831	.008[c]
	Residual	.001	18	.000		
	Total	.002	22			

a. Country = Kazakhstan

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.003	.002		1.428	.170
	ΔIF	.002	.002	.170	.990	.335
	ΔIF1	.003	.002	.210	1.125	.275
	ΔIF2	.001	.002	.094	.497	.625
	ΔIF3	-.002	.001	-.676	-3.927	.001

a. Country = Kazakhstan

b. Dependent Variable: ΔEM

Lebanon

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.340[b]	.116	-.071	.00451

a. Country = Lebanon

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.621	.653[c]
	Residual	.000	19	.000		
	Total	.000	23			

a. Country = Lebanon

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.004	.001		4.045	.001
	ΔIF	.000	.000	.207	.957	.351
	ΔIF1	.000	.000	-.234	-1.083	.292
	ΔIF2	8.266E-5	.000	.083	.384	.705
	ΔIF3	8.856E-5	.000	.097	.448	.659

a. Country = Lebanon

b. Dependent Variable: ΔEM

Libya

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.419[b]	.176	-.099	.00743

a. Country = Libya

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.640	.644[c]
	Residual	.001	12	.000		
	Total	.001	16			

a. Country = Libya

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.007	.002		3.889	.002
	ΔIF	.001	.002	.128	.408	.690
	ΔIF1	-.001	.002	-.216	-.607	.555
	ΔIF2	.003	.002	.510	1.404	.186
	ΔIF3	.000	.002	-.060	-.186	.856

a. Country = Libya

b. Dependent Variable: ΔEM

Macedonia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.217[b]	.047	-.191	.02940

a. Country = Macedonia, FYR

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.197	.936[c]
	Residual	.014	16	.001		
	Total	.015	20			

a. Country = Macedonia, FYR

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.007	.009		.771	.452
	ΔIF	.001	.003	.077	.306	.763
	ΔIF1	.003	.003	.223	.878	.393
	ΔIF2	.001	.003	.046	.180	.860
	ΔIF3	.000	.003	.014	.058	.954

a. Country = Macedonia, FYR

b. Dependent Variable: ΔEM

Malaysia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.885[b]	.784	.738	.00400

a. Country = Malaysia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	17.202	.000[c]
	Residual	.000	19	.000		
	Total	.001	23			

a. Country = Malaysia

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.001	.001		-1.437	.167
	ΔIF	4.865E-5	.000	.119	1.113	.280
	ΔIF1	.000	.000	.546	5.086	.000
	ΔIF2	.000	.000	.459	4.282	.000
	ΔIF3	.000	.000	.613	5.715	.000

a. Country = Malaysia

b. Dependent Variable: ΔEM

Maldives

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.138[b]	.019	-.188	.01564

a. Country = Maldives

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.092	.984[c]
	Residual	.005	19	.000		
	Total	.005	23			

a. Country = Maldives

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.006	.007		.751	.462
	ΔIF	.001	.010	.015	.057	.955
	ΔIF1	.002	.011	.053	.188	.853
	ΔIF2	.006	.011	.151	.542	.594
	ΔIF3	.004	.010	.110	.420	.679

a. Country = Maldives

b. Dependent Variable: ΔEM

Mauritius

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.388[b]	.151	-.028	.00909

a. Country = Mauritius

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.843	.515[c]
	Residual	.002	19	.000		
	Total	.002	23			

a. Country = Mauritius

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.002	.002		-.895	.382
	ΔIF	.001	.001	.179	.793	.438
	ΔIF1	.002	.001	.334	1.478	.156
	ΔIF2	.001	.001	.130	.575	.572
	ΔIF3	.000	.001	.059	.262	.796

a. Country = Mauritius

b. Dependent Variable: ΔEM

Mexico

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.543[b]	.295	.147	.01194

a. Country = Mexico

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	1.989	.137[c]
	Residual	.003	19	.000		
	Total	.004	23			

a. Country = Mexico

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.002	.004		.591	.562
	ΔIF	-.003	.006	-.103	-.479	.638
	ΔIF1	-.011	.006	-.444	-1.882	.075
	ΔIF2	.001	.006	.033	.140	.890
	ΔIF3	.008	.005	.300	1.391	.180

a. Country = Mexico

b. Dependent Variable: ΔEM

Montenegro

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.938[b]	.880	.720	.01254

a. Country = Montenegro

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	5.491	.097[c]
	Residual	.000	3	.000		
	Total	.004	7			

a. Country = Montenegro

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.007	.005		1.484	.235
	ΔIF	.037	.009	.997	4.020	.028
	ΔIF1	.006	.011	.161	.515	.642
	ΔIF2	.008	.016	.154	.505	.648
	ΔIF3	-.008	.016	-.117	-.486	.660

a. Country = Montenegro

b. Dependent Variable: ΔEM

Namibia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.298[b]	.089	-.103	.01925

a. Country = Namibia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.463	.762[c]
	Residual	.007	19	.000		
	Total	.008	23			

a. Country = Namibia

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.002	.006		-.345	.734
	ΔIF	.002	.005	.093	.393	.699
	ΔIF1	.005	.005	.243	1.010	.325
	ΔIF2	-.002	.005	-.080	-.336	.741
	ΔIF3	.004	.005	.221	.908	.375

a. Country = Namibia

b. Dependent Variable: ΔEM

Paraguay

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.344[b]	.119	-.067	.02342

a. Country = Paraguay

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.639	.641[c]
	Residual	.010	19	.001		
	Total	.012	23			

a. Country = Paraguay

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.001	.006		.133	.896
	ΔIF	-.001	.001	-.169	-.765	.454
	ΔIF1	.000	.001	.058	.262	.796
	ΔIF2	.001	.001	.257	1.169	.257
	ΔIF3	.000	.001	-.133	-.603	.554

a. Country = Paraguay

b. Dependent Variable: ΔEM

Peru

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.273[b]	.075	-.120	.01648

a. Country = Peru

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.384	.817[c]
	Residual	.005	19	.000		
	Total	.006	23			

a. Country = Peru

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.008	.004		1.924	.069
	ΔIF	.008	.008	.226	.943	.358
	ΔIF1	.005	.009	.234	.534	.600
	ΔIF2	-7.285E-5	.004	-.011	-.018	.986
	ΔIF3	-7.694E-5	.002	-.016	-.037	.971

a. Country = Peru

b. Dependent Variable: ΔEM

Romania

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.218[b]	.048	-.153	.02751

a. Country = Romania

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.238	.913[c]
	Residual	.014	19	.001		
	Total	.015	23			

a. Country = Romania

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.010	.007		-1.311	.206
	ΔIF	.004	.007	.132	.557	.584
	ΔIF1	-.002	.006	-.094	-.419	.680
	ΔIF2	.002	.006	.097	.427	.674
	ΔIF3	.002	.006	.086	.366	.719

a. Country = Romania

b. Dependent Variable: ΔEM

Russian Federation

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.387[b]	.150	-.039	.02153

a. Country = Russian Federation

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.792	.545[c]
	Residual	.008	18	.000		
	Total	.010	22			

a. Country = Russian Federation

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.010	.007		1.444	.166
	ΔIF	-.003	.005	-.116	-.502	.622
	ΔIF1	-.008	.005	-.389	-1.646	.117
	ΔIF2	-.006	.005	-.289	-1.183	.252
	ΔIF3	-.002	.007	-.070	-.307	.762

a. Country = Russian Federation

b. Dependent Variable: ΔEM

Samoa

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.526[b]	.277	.125	.00873

a. Country = Samoa

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	1.819	.167[c]
	Residual	.001	19	.000		
	Total	.002	23			

a. Country = Samoa

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.008	.002		-4.052	.001
	ΔIF	.001	.000	.352	1.776	.092
	ΔIF1	.001	.000	.372	1.873	.076
	ΔIF2	9.491E-5	.000	.042	.210	.836
	ΔIF3	.000	.000	-.182	-.916	.371

a. Country = Samoa

b. Dependent Variable: ΔEM

Serbia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.093[b]	.009	-.212	.03729

a. Country = Serbia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.039	.997[c]
	Residual	.025	18	.001		
	Total	.025	22			

a. Country = Serbia

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.002	.009		-.224	.825
	ΔIF	-1.385E-8	.000	-.063	-.268	.792
	ΔIF1	3.730E-10	.000	.002	.007	.994
	ΔIF2	9.538E-9	.000	.043	.184	.856
	ΔIF3	1.088E-8	.000	.050	.211	.836

a. Country = Serbia

b. Dependent Variable: ΔEM

South Africa

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.617[b]	.380	.250	.02281

a. Country = South Africa

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.006	4	.002	2.915	.049[c]
	Residual	.010	19	.001		
	Total	.016	23			

a. Country = South Africa

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.000	.006		.042	.967
	ΔIF	.001	.002	.137	.759	.457
	ΔIF1	.001	.001	.310	1.704	.105
	ΔIF2	-.002	.001	-.477	-2.639	.016
	ΔIF3	-.001	.001	-.188	-1.034	.314

a. Country = South Africa

b. Dependent Variable: ΔEM

Sri Lanka

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.710[b]	.504	.399	.01616

a. Country = Sri Lanka

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.005	4	.001	4.823	.007[c]
	Residual	.005	19	.000		
	Total	.010	23			

a. Country = Sri Lanka

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.006	.005		-1.228	.234
	ΔIF	.005	.006	.146	.785	.442
	ΔIF1	.021	.006	.652	3.539	.002
	ΔIF2	.004	.006	.143	.781	.444
	ΔIF3	-.002	.005	-.066	-.354	.727

a. Country = Sri Lanka

b. Dependent Variable: ΔEM

St. Lucia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.499[b]	.249	.091	.03257

a. Country = St. Lucia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.007	4	.002	1.579	.221[c]
	Residual	.020	19	.001		
	Total	.027	23			

a. Country = St. Lucia

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.007	.008		-.916	.371
	ΔIF	.003	.010	.058	.276	.785
	ΔIF1	.019	.010	.380	1.816	.085
	ΔIF2	.020	.011	.395	1.879	.076
	ΔIF3	.008	.011	.160	.768	.452

a. Country = St. Lucia

b. Dependent Variable: ΔEM

St. Vincent and the Grenadines

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.283[b]	.080	-.114	.01267

a. Country = St. Vincent and the Grenadines

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.414	.797[c]
	Residual	.003	19	.000		
	Total	.003	23			

a. Country = St. Vincent and the Grenadines

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.001	.003		.302	.766
	ΔIF	.004	.005	.180	.782	.444
	ΔIF1	.006	.005	.266	1.156	.262
	ΔIF2	.001	.005	.051	.226	.824
	ΔIF3	.002	.005	.104	.455	.655

a. Country = St. Vincent and the Grenadines

b. Dependent Variable: ΔEM

Suriname

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.384[b]	.148	-.032	.01802

a. Country = Suriname

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.823	.526[c]
	Residual	.006	19	.000		
	Total	.007	23			

a. Country = Suriname

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.008	.006		1.419	.172
	ΔIF	.003	.002	.382	1.761	.094
	ΔIF1	.001	.002	.081	.379	.709
	ΔIF2	-3.814E-5	.002	-.005	-.023	.982
	ΔIF3	.000	.002	.019	.086	.932

a. Country = Suriname

b. Dependent Variable: ΔEM

Thailand

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.631[b]	.398	.271	.00913

a. Country = Thailand

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	3.138	.039[c]
	Residual	.002	19	.000		
	Total	.003	23			

a. Country = Thailand

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.002	.003		.743	.467
	ΔIF	-.004	.002	-.350	-1.845	.081
	ΔIF1	-.004	.002	-.425	-2.092	.050
	ΔIF2	-.004	.002	-.350	-1.748	.097
	ΔIF3	-.005	.002	-.482	-2.566	.019

a. Country = Thailand

b. Dependent Variable: ΔEM

Tonga

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.597[b]	.356	.220	.00701

a. Country = Tonga

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	2.624	.067[c]
	Residual	.001	19	.000		
	Total	.001	23			

a. Country = Tonga

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.003	.002		-1.810	.086
	ΔIF	.000	.000	.300	1.569	.133
	ΔIF1	.000	.000	.228	1.214	.240
	ΔIF2	.001	.000	.555	2.939	.008
	ΔIF3	.000	.000	.196	1.017	.322

a. Country = Tonga

b. Dependent Variable: ΔEM

Turkey

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.283[b]	.080	-.114	.02247

a. Country = Turkey

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.412	.797[c]
	Residual	.010	19	.001		
	Total	.010	23			

a. Country = Turkey

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.002	.006		.387	.703
	ΔIF	-.002	.006	-.056	-.253	.803
	ΔIF1	-.004	.006	-.142	-.644	.527
	ΔIF2	-.005	.006	-.173	-.782	.444
	ΔIF3	-.004	.006	-.153	-.687	.501

a. Country = Turkey

b. Dependent Variable: ΔEM

Turkmenistan

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.758[b]	.575	.480	.00278

a. Country = Turkmenistan

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	6.084	.003[c]
	Residual	.000	18	.000		
	Total	.000	22			

a. Country = Turkmenistan

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.002	.001		2.109	.049
	ΔIF	-.001	.001	-.121	-.762	.456
	ΔIF1	.000	.001	.076	.463	.649
	ΔIF2	.001	.001	.184	1.185	.251
	ΔIF3	-1.827E-9	.000	-.782	-4.682	.000

a. Country = Turkmenistan

b. Dependent Variable: ΔEM

Venezuela

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.281[b]	.079	-.115	.02275

a. Country = Venezuela

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.407	.801[c]
	Residual	.010	19	.001		
	Total	.011	23			

a. Country = Venezuela

b. Dependent Variable: ΔEM

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.000	.005		.080	.937
	ΔIF	.001	.001	.189	.845	.408
	ΔIF1	.000	.001	.095	.423	.677
	ΔIF2	-.001	.001	-.161	-.719	.481
	ΔIF3	.000	.001	-.045	-.197	.846

a. Country = Venezuela

b. Dependent Variable: ΔEM

Multiple OLS – IF impact on WS for UMICs, 1991-2019

Albania

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.397[b]	.158	-.030	.11228

a. Country = Albania

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.042	4	.011	.841	.517[c]
	Residual	.227	18	.013		
	Total	.269	22			

a. Country = Albania

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.014	.033		.437	.667
	ΔIF	.032	.040	.179	.785	.443
	ΔIF1	.021	.040	.118	.525	.606
	ΔIF2	.035	.040	.198	.868	.397
	ΔIF3	-.040	.035	-.258	-1.148	.266

a. Country = Albania

b. Dependent Variable: ΔWS

Algeria

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.607[b]	.369	.189	.02657

a. Country = Algeria

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.006	4	.001	2.047	.143[c]
	Residual	.010	14	.001		
	Total	.016	18			

a. Country = Algeria

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.010	.006		1.621	.127
	ΔIF	.003	.005	.143	.613	.550
	ΔIF1	.007	.005	.288	1.265	.227
	ΔIF2	6.324E-5	.005	.003	.012	.990
	ΔIF3	-.018	.008	-.517	-2.216	.044

a. Country = Algeria

b. Dependent Variable: ΔWS

Argentina

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.475[b]	.225	.062	.00792

a. Country = Argentina

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	1.381	.278[c]
	Residual	.001	19	.000		
	Total	.002	23			

a. Country = Argentina

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.005	.002		2.201	.040
	ΔIF	-.001	.002	-.059	-.257	.800
	ΔIF1	-.001	.002	-.111	-.438	.666
	ΔIF2	-.004	.003	-.386	-1.542	.140
	ΔIF3	-.005	.002	-.505	-2.229	.038

a. Country = Argentina

b. Dependent Variable: ΔWS

Armenia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.481[b]	.231	.061	.05890

a. Country = Armenia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.019	4	.005	1.354	.289[c]
	Residual	.062	18	.003		
	Total	.081	22			

a. Country = Armenia

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.016	.015		1.100	.286
	ΔIF	-.030	.017	-.431	-1.749	.097
	ΔIF1	-.005	.015	-.074	-.313	.758
	ΔIF2	.007	.007	.245	1.055	.306
	ΔIF3	.006	.007	.189	.759	.458

a. Country = Armenia

b. Dependent Variable: ΔWS

Azerbaijan

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.175[b]	.031	-.228	.07566

a. Country = Azerbaijan

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	.119	.974[c]
	Residual	.086	15	.006		
	Total	.089	19			

a. Country = Azerbaijan

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.011	.020		.582	.569
	ΔIF	-.002	.014	-.031	-.120	.906
	ΔIF1	-.006	.014	-.108	-.419	.681
	ΔIF2	-.004	.014	-.071	-.276	.787
	ΔIF3	-.006	.014	-.110	-.425	.677

a. Country = Azerbaijan

b. Dependent Variable: ΔWS

Belarus

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.445[b]	.198	.020	.00303

a. Country = Belarus

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	1.111	.382[c]
	Residual	.000	18	.000		
	Total	.000	22			

a. Country = Belarus

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.001	.001		-.872	.395
	ΔIF	.000	.000	-.091	-.422	.678
	ΔIF1	.000	.000	-.091	-.425	.676
	ΔIF2	.001	.000	.408	1.903	.073
	ΔIF3	.000	.000	-.091	-.421	.679

a. Country = Belarus

b. Dependent Variable: ΔWS

Belize

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.155[b]	.024	-.181	.04640

a. Country = Belize

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.117	.975[c]
	Residual	.041	19	.002		
	Total	.042	23			

a. Country = Belize

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.007	.010		.754	.460
	ΔIF	.001	.004	.051	.220	.828
	ΔIF1	.002	.004	.092	.403	.691
	ΔIF2	-.002	.004	-.109	-.479	.637
	ΔIF3	.001	.004	.060	.260	.797

a. Country = Belize

b. Dependent Variable: ΔWS

Bosnia and Herzegovina

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.536[b]	.287	.049	.04421

a. Country = Bosnia and Herzegovina

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.009	4	.002	1.207	.358[c]
	Residual	.023	12	.002		
	Total	.033	16			

a. Country = Bosnia and Herzegovina

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.038	.019		1.982	.071
	ΔIF	-.032	.016	-.554	-1.930	.078
	ΔIF1	-.029	.018	-.504	-1.585	.139
	ΔIF2	-.020	.018	-.356	-1.140	.277
	ΔIF3	.001	.016	.014	.047	.963

a. Country = Bosnia and Herzegovina

b. Dependent Variable: ΔWS

Bostwana

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.488[b]	.238	.078	.05922

a. Country = Bostwana

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.021	4	.005	1.484	.246[c]
	Residual	.067	19	.004		
	Total	.087	23			

a. Country = Bostwana

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.013	.014		.927	.365
	ΔIF	-2.101E-5	.005	-.001	-.005	.996
	ΔIF1	.000	.005	-.013	-.057	.955
	ΔIF2	-.001	.000	-.489	-2.140	.046
	ΔIF3	.000	.000	-.072	-.317	.755

a. Country = Bostwana

b. Dependent Variable: ΔWS

Brazil

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.586[b]	.343	.205	.03234

a. Country = Brazil

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.010	4	.003	2.480	.079[c]
	Residual	.020	19	.001		
	Total	.030	23			

a. Country = Brazil

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.006	.009		-.724	.478
	ΔIF	.024	.012	.390	2.042	.055
	ΔIF1	.023	.011	.402	2.144	.045
	ΔIF2	.001	.011	.024	.126	.901
	ΔIF3	.002	.011	.040	.211	.835

a. Country = Brazil

b. Dependent Variable: ΔWS

Bulgaria

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.711[b]	.506	.402	.00836

a. Country = Bulgaria

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	4.867	.007[c]
	Residual	.001	19	.000		
	Total	.003	23			

a. Country = Bulgaria

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.001	.002		.694	.496
	ΔIF	-.006	.002	-.492	-2.897	.009
	ΔIF1	.001	.002	.052	.323	.750
	ΔIF2	.005	.002	.439	2.721	.014
	ΔIF3	-.002	.002	-.146	-.855	.403

a. Country = Bulgaria

b. Dependent Variable: ΔWS

China

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.577[b]	.333	.193	.00464

a. Country = China

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	2.372	.089[c]
	Residual	.000	19	.000		
	Total	.001	23			

a. Country = China

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.016	.001		13.451	.000
	ΔIF	.007	.004	.305	1.600	.126
	ΔIF1	.006	.004	.255	1.356	.191
	ΔIF2	.003	.003	.209	.950	.354
	ΔIF3	.003	.003	.251	1.143	.267

a. Country = China

b. Dependent Variable: ΔWS

Colombia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.658[b]	.433	.314	.03029

a. Country = Colombia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.013	4	.003	3.630	.023[c]
	Residual	.017	19	.001		
	Total	.031	23			

a. Country = Colombia

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.002	.009		-.194	.848
	ΔIF	.005	.009	.097	.539	.596
	ΔIF1	.020	.009	.413	2.293	.033
	ΔIF2	.006	.009	.116	.643	.528
	ΔIF3	-.019	.009	-.399	-2.212	.039

a. Country = Colombia

b. Dependent Variable: ΔWS

Costa Rica

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.511[b]	.262	.106	.01997

a. Country = Costa Rica

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	1.683	.195[c]
	Residual	.008	19	.000		
	Total	.010	23			

a. Country = Costa Rica

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.002	.007		-.238	.815
	ΔIF	.047	.021	.447	2.239	.037
	ΔIF1	-.011	.021	-.108	-.546	.592
	ΔIF2	-.023	.021	-.217	-1.096	.287
	ΔIF3	.021	.022	.196	.981	.339

a. Country = Costa Rica

b. Dependent Variable: ΔWS

Dominican Republic

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.404[b]	.163	-.013	.02637

a. Country = Dominican Republic

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	.928	.469[c]
	Residual	.013	19	.001		
	Total	.016	23			

a. Country = Dominican Republic

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.004	.007		-.483	.634
	ΔIF	-.009	.010	-.193	-.852	.405
	ΔIF1	-.008	.010	-.167	-.730	.474
	ΔIF2	.003	.010	.072	.317	.755
	ΔIF3	.017	.010	.371	1.643	.117

a. Country = Dominican Republic

b. Dependent Variable: ΔWS

Ecuador

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.169[b]	.028	-.176	.03409

a. Country = Ecuador

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.139	.966[c]
	Residual	.022	19	.001		
	Total	.023	23			

a. Country = Ecuador

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.003	.007		-.394	.698
	ΔIF	.000	.001	-.056	-.249	.806
	ΔIF1	.001	.001	.157	.696	.495
	ΔIF2	-7.398E-5	.001	-.012	-.053	.958
	ΔIF3	.000	.001	.019	.085	.933

a. Country = Ecuador

b. Dependent Variable: ΔWS

Equatorial Guinea

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.796[b]	.634	.557	.02230

a. Country = Equatorial Guinea

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.016	4	.004	8.223	.001[c]
	Residual	.009	19	.000		
	Total	.026	23			

a. Country = Equatorial Guinea

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.010	.005		1.902	.072
	ΔIF	.002	.002	.155	1.048	.308
	ΔIF1	.008	.002	.516	3.602	.002
	ΔIF2	.009	.002	.559	3.913	.001
	ΔIF3	.005	.002	.310	2.090	.050

a. Country = Equatorial Guinea

b. Dependent Variable: ΔWS

Fiji

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.207[b]	.043	-.159	.01470

a. Country = Fiji

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.212	.928[c]
	Residual	.004	19	.000		
	Total	.004	23			

a. Country = Fiji

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.003	.003		-1.040	.311
	ΔIF	.000	.000	.132	.580	.569
	ΔIF1	.000	.000	.135	.590	.562
	ΔIF2	9.141E-5	.000	.096	.418	.681
	ΔIF3	.000	.000	.108	.474	.641

a. Country = Fiji

b. Dependent Variable: ΔWS

Gabon

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.119[b]	.014	-.193	.06103

a. Country = Gabon

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.068	.991[c]
	Residual	.071	19	.004		
	Total	.072	23			

a. Country = Gabon

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.017	.014		1.205	.243
	ΔIF	.000	.001	-.057	-.250	.805
	ΔIF1	.000	.001	-.053	-.233	.818
	ΔIF2	.000	.001	-.073	-.319	.753
	ΔIF3	.000	.001	-.074	-.324	.749

a. Country = Gabon

b. Dependent Variable: ΔWS

Georgia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.356[b]	.127	-.142	.03646

a. Country = Georgia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	.473	.755[c]
	Residual	.017	13	.001		
	Total	.020	17			

a. Country = Georgia

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.008	.012		.646	.530
	ΔIF	-.005	.017	-.084	-.313	.759
	ΔIF1	.009	.018	.135	.502	.624
	ΔIF2	.019	.016	.311	1.174	.261
	ΔIF3	.001	.016	.009	.031	.975

a. Country = Georgia

b. Dependent Variable: ΔWS

Guatemala

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.261[b]	.068	-.128	.13710

a. Country = Guatemala

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.026	4	.007	.348	.842[c]
	Residual	.357	19	.019		
	Total	.383	23			

a. Country = Guatemala

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.055	.033		1.673	.111
	ΔIF	-.007	.008	-.177	-.789	.440
	ΔIF1	-.003	.008	-.094	-.422	.678
	ΔIF2	-.004	.008	-.101	-.451	.657
	ΔIF3	-.007	.008	-.190	-.850	.406

a. Country = Guatemala

b. Dependent Variable: ΔWS

Guyana

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.521[b]	.271	.118	.00340

a. Country = Guyana

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	1.768	.177[c]
	Residual	.000	19	.000		
	Total	.000	23			

a. Country = Guyana

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.005	.001		6.436	.000
	ΔIF	.000	.001	.071	.314	.757
	ΔIF1	-.001	.002	-.120	-.528	.604
	ΔIF2	.004	.002	.519	2.493	.022
	ΔIF3	-2.650E-6	.000	-.002	-.007	.994

a. Country = Guyana

b. Dependent Variable: ΔWS

Iran, Islamic Republic of

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.247[b]	.061	-.137	.02321

a. Country = Iran, Islamic Republic of

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.307	.869[c]
	Residual	.010	19	.001		
	Total	.011	23			

a. Country = Iran, Islamic Republic of

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.002	.006		.401	.693
	ΔIF	.000	.002	.046	.180	.859
	ΔIF1	-2.706E-5	.002	-.003	-.014	.989
	ΔIF2	-.001	.001	-.214	-.883	.388
	ΔIF3	.001	.001	.130	.518	.610

a. Country = Iran, Islamic Republic of

b. Dependent Variable: ΔWS

Iraq

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.603[b]	.363	.109	.01015

a. Country = Iraq

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	1.427	.294[c]
	Residual	.001	10	.000		
	Total	.002	14			

a. Country = Iraq

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.005	.003		1.499	.165
	ΔIF	.000	.002	-.039	-.149	.885
	ΔIF1	-7.841E-6	.000	-.578	-2.191	.053
	ΔIF2	9.632E-7	.000	.071	.279	.786
	ΔIF3	4.300E-7	.000	.032	.124	.904

a. Country = Iraq

b. Dependent Variable: ΔWS

Jamaica

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.415[b]	.172	-.002	.01642

a. Country = Jamaica

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	.986	.439[c]
	Residual	.005	19	.000		
	Total	.006	23			

a. Country = Jamaica

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.005	.005		1.115	.279
	ΔIF	-.015	.008	-.425	-1.973	.063
	ΔIF1	.001	.008	.018	.086	.932
	ΔIF2	-.003	.007	-.093	-.435	.668
	ΔIF3	-.002	.007	-.053	-.244	.810

a. Country = Jamaica

b. Dependent Variable: ΔWS

Jordan

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.263[b]	.069	-.127	.00695

a. Country = Jordan

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.354	.838[c]
	Residual	.001	19	.000		
	Total	.001	23			

a. Country = Jordan

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.003	.002		1.914	.071
	ΔIF	8.563E-5	.000	.061	.271	.789
	ΔIF1	.000	.000	-.215	-.961	.349
	ΔIF2	4.587E-5	.000	.033	.147	.884
	ΔIF3	.000	.000	.132	.593	.560

a. Country = Jordan

b. Dependent Variable: ΔWS

Kazakhstan

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.577[b]	.333	.184	.02416

a. Country = Kazakhstan

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.005	4	.001	2.243	.105[c]
	Residual	.011	18	.001		
	Total	.016	22			

a. Country = Kazakhstan

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.015	.007		2.109	.049
	ΔIF	-.005	.007	-.125	-.622	.542
	ΔIF1	.000	.008	-.003	-.013	.990
	ΔIF2	-.005	.009	-.137	-.615	.546
	ΔIF3	-.006	.002	-.592	-2.920	.009

a. Country = Kazakhstan

b. Dependent Variable: ΔWS

Lebanon

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.107[b]	.012	-.197	.01004

a. Country = Lebanon

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.055	.994[c]
	Residual	.002	19	.000		
	Total	.002	23			

a. Country = Lebanon

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.002	.002		.836	.414
	ΔIF	1.755E-5	.000	.008	.037	.971
	ΔIF1	5.242E-6	.000	.003	.011	.991
	ΔIF2	-5.052E-5	.000	-.024	-.106	.917
	ΔIF3	.000	.000	.103	.449	.658

a. Country = Lebanon

b. Dependent Variable: ΔWS

Libya

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.327[b]	.107	-.191	.00045

a. Country = Libya

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.359	.833[c]
	Residual	.000	12	.000		
	Total	.000	16			

a. Country = Libya

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	4.385E-5	.000		.397	.698
	ΔIF	.000	.000	.318	.971	.351
	ΔIF1	-9.635E-5	.000	-.306	-.824	.426
	ΔIF2	7.594E-5	.000	.241	.636	.537
	ΔIF3	-4.585E-5	.000	-.145	-.432	.673

a. Country = Libya

b. Dependent Variable: ΔWS

Macedonia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.508[b]	.258	.073	.01310

a. Country = Macedonia, FYR

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	1.394	.281[c]
	Residual	.003	16	.000		
	Total	.004	20			

a. Country = Macedonia, FYR

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.001	.004		.355	.728
	ΔIF	-.001	.001	-.173	-.785	.444
	ΔIF1	.000	.001	-.016	-.072	.943
	ΔIF2	-.002	.001	-.304	-1.359	.193
	ΔIF3	.002	.001	.321	1.461	.163

a. Country = Macedonia, FYR

b. Dependent Variable: ΔWS

Malaysia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.523[b]	.274	.121	.01367

a. Country = Malaysia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	1.790	.173[c]
	Residual	.004	19	.000		
	Total	.005	23			

a. Country = Malaysia

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.003	.003		.876	.392
	ΔIF	-1.909E-5	.000	-.025	-.128	.900
	ΔIF1	.000	.000	.288	1.466	.159
	ΔIF2	.000	.000	-.372	-1.893	.074
	ΔIF3	.000	.000	-.206	-1.051	.306

a. Country = Malaysia

b. Dependent Variable: ΔWS

Maldives

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.392[b]	.153	-.025	.20496

a. Country = Maldives

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.145	4	.036	.860	.506[c]
	Residual	.798	19	.042		
	Total	.943	23			

a. Country = Maldives

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.014	.097		.144	.887
	ΔIF	-.013	.132	-.024	-.096	.925
	ΔIF1	.192	.140	.357	1.370	.187
	ΔIF2	-.023	.139	-.043	-.166	.870
	ΔIF3	-.022	.131	-.041	-.168	.869

a. Country = Maldives

b. Dependent Variable: ΔWS

Mauritius

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.151[b]	.023	-.183	.02790

a. Country = Mauritius

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.110	.977[c]
	Residual	.015	19	.001		
	Total	.015	23			

a. Country = Mauritius

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.007	.007		.927	.366
	ΔIF	.001	.004	.081	.333	.743
	ΔIF1	-.002	.004	-.115	-.475	.640
	ΔIF2	-.001	.004	-.028	-.114	.910
	ΔIF3	-.001	.004	-.074	-.307	.762

a. Country = Mauritius

b. Dependent Variable: ΔWS

Mexico

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.532[b]	.283	.132	.01929

a. Country = Mexico

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	1.871	.157[c]
	Residual	.007	19	.000		
	Total	.010	23			

a. Country = Mexico

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.007	.006		1.146	.266
	ΔIF	.002	.010	.041	.187	.853
	ΔIF1	.022	.010	.542	2.280	.034
	ΔIF2	.003	.010	.085	.361	.722
	ΔIF3	-.004	.009	-.096	-.443	.663

a. Country = Mexico

b. Dependent Variable: ΔWS

Montenegro

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.899[b]	.808	.553	.02118

a. Country = Montenegro

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.006	4	.001	3.166	.185[c]
	Residual	.001	3	.000		
	Total	.007	7			

a. Country = Montenegro

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.007	.008		.883	.442
	ΔIF	-.028	.015	-.566	-1.809	.168
	ΔIF1	.013	.018	.269	.685	.543
	ΔIF2	.082	.028	1.147	2.975	.059
	ΔIF3	.052	.026	.598	1.972	.143

a. Country = Montenegro

b. Dependent Variable: ΔWS

Namibia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.297[b]	.088	-.104	.05070

a. Country = Namibia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.005	4	.001	.460	.764[c]
	Residual	.049	19	.003		
	Total	.054	23			

a. Country = Namibia

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.011	.015		.710	.486
	ΔIF	-.004	.012	-.080	-.338	.739
	ΔIF1	-.007	.012	-.144	-.599	.556
	ΔIF2	.011	.012	.214	.903	.378
	ΔIF3	.000	.013	.004	.016	.988

a. Country = Namibia

b. Dependent Variable: ΔWS

Paraguay

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.262[b]	.069	-.127	.03421

a. Country = Paraguay

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.002	4	.000	.351	.840[c]
	Residual	.022	19	.001		
	Total	.024	23			

a. Country = Paraguay

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.004	.008		.461	.650
	ΔIF	.001	.001	.207	.909	.375
	ΔIF1	.001	.001	.172	.761	.456
	ΔIF2	.001	.001	.122	.540	.596
	ΔIF3	.000	.001	.085	.372	.714

a. Country = Paraguay

b. Dependent Variable: ΔWS

Peru

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.479[b]	.229	.067	.01486

a. Country = Peru

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	1.412	.268[c]
	Residual	.004	19	.000		
	Total	.005	23			

a. Country = Peru

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.002	.004		.614	.546
	ΔIF	.014	.007	.423	1.937	.068
	ΔIF1	.011	.008	.559	1.398	.178
	ΔIF2	.001	.004	.174	.308	.761
	ΔIF3	.000	.002	-.090	-.229	.821

a. Country = Peru

b. Dependent Variable: ΔWS

Romania

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.511[b]	.261	.106	.03657

a. Country = Romania

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.009	4	.002	1.679	.196[c]
	Residual	.025	19	.001		
	Total	.034	23			

a. Country = Romania

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.020	.010		2.016	.058
	ΔIF	.004	.009	.099	.477	.639
	ΔIF1	-.010	.007	-.281	-1.414	.173
	ΔIF2	-.006	.008	-.159	-.794	.437
	ΔIF3	-.017	.008	-.451	-2.180	.042

a. Country = Romania

b. Dependent Variable: ΔWS

Russian Federation

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.302[b]	.091	-.111	.01314

a. Country = Russian Federation

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.451	.771[c]
	Residual	.003	18	.000		
	Total	.003	22			

a. Country = Russian Federation

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.001	.004		-.189	.852
	ΔIF	-.001	.003	-.089	-.374	.712
	ΔIF1	.002	.003	.150	.615	.546
	ΔIF2	-.003	.003	-.220	-.870	.396
	ΔIF3	-.001	.004	-.057	-.242	.812

a. Country = Russian Federation

b. Dependent Variable: ΔWS

Samoa

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.202[b]	.041	-.161	.06246

a. Country = Samoa

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	.203	.934[c]
	Residual	.074	19	.004		
	Total	.077	23			

a. Country = Samoa

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.020	.014		1.498	.151
	ΔIF	.000	.003	-.035	-.153	.880
	ΔIF1	.002	.003	.173	.759	.457
	ΔIF2	-.001	.003	-.044	-.195	.848
	ΔIF3	.001	.003	.056	.243	.810

a. Country = Samoa

b. Dependent Variable: ΔWS

Serbia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.709[b]	.503	.392	.03029

a. Country = Serbia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.017	4	.004	4.553	.010[c]
	Residual	.017	18	.001		
	Total	.033	22			

a. Country = Serbia

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.003	.007		.503	.621
	ΔIF	-2.969E-8	.000	-.118	-.707	.489
	ΔIF1	5.272E-8	.000	.209	1.255	.225
	ΔIF2	7.905E-8	.000	.314	1.882	.076
	ΔIF3	-1.438E-7	.000	-.571	-3.424	.003

a. Country = Serbia

b. Dependent Variable: ΔWS

South Africa

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.255[b]	.065	-.132	.00903

a. Country = South Africa

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.331	.853[c]
	Residual	.002	19	.000		
	Total	.002	23			

a. Country = South Africa

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.000	.002		.178	.860
	ΔIF	.001	.001	.172	.771	.450
	ΔIF1	.000	.000	.084	.376	.711
	ΔIF2	.000	.000	.172	.772	.450
	ΔIF3	3.415E-5	.000	.028	.125	.901

a. Country = South Africa

b. Dependent Variable: ΔWS

Sri Lanka

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.465[b]	.216	.051	.02647

a. Country = Sri Lanka

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.004	4	.001	1.311	.301[c]
	Residual	.013	19	.001		
	Total	.017	23			

a. Country = Sri Lanka

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.008	.008		1.006	.327
	ΔIF	-.008	.010	-.197	-.839	.412
	ΔIF1	-.020	.010	-.498	-2.149	.045
	ΔIF2	.000	.009	-.003	-.014	.989
	ΔIF3	-.011	.009	-.282	-1.197	.246

a. Country = Sri Lanka

b. Dependent Variable: ΔWS

St. Lucia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.431[b]	.186	.014	.02118

a. Country = St. Lucia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.002	4	.000	1.083	.393[c]
	Residual	.009	19	.000		
	Total	.010	23			

a. Country = St. Lucia

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.003	.005		.641	.529
	ΔIF	.010	.007	.327	1.500	.150
	ΔIF1	-.004	.007	-.125	-.572	.574
	ΔIF2	-.001	.007	-.021	-.097	.924
	ΔIF3	-.009	.007	-.285	-1.311	.205

a. Country = St. Lucia

b. Dependent Variable: ΔWS

St. Vincent and the Grenadines

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.802[b]	.643	.568	.00041

a. Country = St. Vincent and the Grenadines

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	8.557	.000[c]
	Residual	.000	19	.000		
	Total	.000	23			

a. Country = St. Vincent and the Grenadines

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.001	.000		5.957	.000
	ΔIF	.001	.000	.521	3.626	.002
	ΔIF1	.001	.000	.691	4.818	.000
	ΔIF2	.000	.000	-.139	-.991	.334
	ΔIF3	.000	.000	.167	1.174	.255

a. Country = St. Vincent and the Grenadines

b. Dependent Variable: ΔWS

Suriname

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.188[b]	.035	-.168	.01418

a. Country = Suriname

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.174	.949[c]
	Residual	.004	19	.000		
	Total	.004	23			

a. Country = Suriname

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.002	.004		.347	.733
	ΔIF	.000	.001	-.046	-.199	.844
	ΔIF1	.000	.001	.042	.184	.856
	ΔIF2	-.001	.001	-.107	-.475	.640
	ΔIF3	.001	.001	.127	.549	.589

a. Country = Suriname

b. Dependent Variable: ΔWS

Thailand

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.761[b]	.579	.491	.03513

a. Country = Thailand

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.032	4	.008	6.538	.002[c]
	Residual	.023	19	.001		
	Total	.056	23			

a. Country = Thailand

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.013	.010		1.321	.202
	ΔIF	-.013	.008	-.264	-1.663	.113
	ΔIF1	-.006	.008	-.119	-.702	.491
	ΔIF2	.035	.008	.711	4.242	.000
	ΔIF3	.002	.008	.042	.268	.791

a. Country = Thailand

b. Dependent Variable: ΔWS

Tonga

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.521[b]	.272	.118	.01707

a. Country = Tonga

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.002	4	.001	1.773	.176[c]
	Residual	.006	19	.000		
	Total	.008	23			

a. Country = Tonga

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.008	.004		1.697	.106
	ΔIF	.000	.000	.194	.952	.353
	ΔIF1	.000	.000	-.119	-.597	.557
	ΔIF2	-.001	.000	-.401	-1.998	.060
	ΔIF3	.000	.000	-.228	-1.114	.279

a. Country = Tonga

b. Dependent Variable: ΔWS

Turkey

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.263[b]	.069	-.127	.04967

a. Country = Turkey

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	.352	.840[c]
	Residual	.047	19	.002		
	Total	.050	23			

a. Country = Turkey

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.024	.013		1.823	.084
	ΔIF	.012	.013	.202	.905	.377
	ΔIF1	-.010	.013	-.172	-.776	.447
	ΔIF2	.004	.013	.061	.274	.787
	ΔIF3	.002	.013	.041	.184	.856

a. Country = Turkey

b. Dependent Variable: ΔWS

Turkmenistan

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.381[b]	.145	-.045	.03204

a. Country = Turkmenistan

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	.764	.562[c]
	Residual	.018	18	.001		
	Total	.022	22			

a. Country = Turkmenistan

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.004	.008		-.505	.620
	ΔIF	.019	.011	.384	1.702	.106
	ΔIF1	.004	.011	.091	.390	.701
	ΔIF2	-.002	.010	-.049	-.223	.826
	ΔIF3	1.538E-9	.000	.081	.341	.737

a. Country = Turkmenistan

b. Dependent Variable: ΔWS

Venezuela

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.466[b]	.217	.052	.01303

a. Country = Venezuela

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	4	.000	1.315	.300[c]
	Residual	.003	19	.000		
	Total	.004	23			

a. Country = Venezuela

b. Dependent Variable: ΔWS

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.003	.003		-1.003	.329
	ΔIF	.001	.001	.213	1.034	.314
	ΔIF1	.000	.001	.164	.795	.437
	ΔIF2	.001	.001	.334	1.612	.123
	ΔIF3	.000	.001	-.163	-.781	.445

a. Country = Venezuela

b. Dependent Variable: ΔWS

Multiple OLS – IF impact on GI for UMICs, 1991-2019

Argentina

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.512[b]	.262	.078	.02905

a. Country = Argentina

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.005	4	.001	1.422	.272[c]
	Residual	.014	16	.001		
	Total	.018	20			

a. Country = Argentina

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.010	.010		-1.016	.325
	ΔIF	-.011	.009	-.283	-1.190	.251
	ΔIF1	.007	.010	.185	.699	.494
	ΔIF2	.010	.010	.261	1.007	.329
	ΔIF3	.014	.009	.364	1.518	.149

a. Country = Argentina

b. Dependent Variable: ΔGI

Armenia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.341[b]	.116	-.238	.07886

a. Country = Armenia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.008	4	.002	.328	.853[c]
	Residual	.062	10	.006		
	Total	.070	14			

a. Country = Armenia

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.006	.024		.256	.803
	ΔIF	.003	.052	.020	.060	.953
	ΔIF1	-.042	.055	-.261	-.771	.459
	ΔIF2	-.041	.059	-.236	-.706	.497
	ΔIF3	.012	.057	.071	.207	.840

a. Country = Armenia

b. Dependent Variable: ΔGI

Azerbaijan

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	1.000[b]	1.000	.	.

a. Country = Azerbaijan

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.223	3	.074	.	.[c]
	Residual	.000	0	.		
	Total	.223	3			

a. Country = Azerbaijan

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.015	.000		.	.
	ΔIF	-.320	.000	-.830	.	.
	ΔIF2	.072	.000	.679	.	.
	ΔIF3	-.033	.000	-.335	.	.

a. Country = Azerbaijan

b. Dependent Variable: ΔGI

Excluded Variables[a,b]

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	ΔIF1	.[c]	.	.	.	.000

a. Country = Azerbaijan

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors in the Model: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF

Belarus

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.491[b]	.241	.007	.03545

a. Country = Belarus

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.005	4	.001	1.032	.427[c]
	Residual	.016	13	.001		
	Total	.022	17			

a. Country = Belarus

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.009	.012		-.728	.480
	ΔIF	.007	.008	.215	.863	.404
	ΔIF1	-.010	.008	-.314	-1.198	.252
	ΔIF2	-.006	.007	-.194	-.764	.459
	ΔIF3	.005	.005	.229	.944	.363

a. Country = Belarus

b. Dependent Variable: ΔGI

Belize

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	1.000[b]	1.000	.	.

a. Country = Belize

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.013	2	.006	.	.[c]
	Residual	.000	0	.		
	Total	.013	2			

a. Country = Belize

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.037	.000		.	.
	ΔIF2	.347	.000	1.555	.	.
	ΔIF3	-.146	.000	-.823	.	.

a. Country = Belize

b. Dependent Variable: ΔGI

Excluded Variables[a,b]

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics: Tolerance
1	ΔIF	.[c]	.	.	.	.000
	ΔIF1	.[c]	.	.	.	.000

a. Country = Belize

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors in the Model: (Constant), ΔIF3, ΔIF2

Brazil

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.510[b]	.260	-.010	.00796

a. Country = Brazil

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.964	.465[c]
	Residual	.001	11	.000		
	Total	.001	15			

a. Country = Brazil

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.010	.003		-3.952	.002
	ΔIF	-.002	.004	-.164	-.616	.551
	ΔIF1	.002	.004	.159	.573	.578
	ΔIF2	.004	.003	.370	1.386	.193
	ΔIF3	.003	.003	.249	.940	.368

a. Country = Brazil

b. Dependent Variable: ΔGI

Bulgaria

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.548[b]	.301	-.632	.05402

a. Country = Bulgaria

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.004	4	.001	.322	.849[c]
	Residual	.009	3	.003		
	Total	.013	7			

a. Country = Bulgaria

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.005	.020		.270	.804
	ΔIF	-.020	.069	-.203	-.283	.796
	ΔIF1	.012	.064	.162	.192	.860
	ΔIF2	-.055	.061	-.744	-.900	.434
	ΔIF3	.023	.046	.311	.498	.653

a. Country = Bulgaria

b. Dependent Variable: ΔGI

Colombia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.332[b]	.110	-.285	.02010

a. Country = Colombia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	4	.000	.278	.885[c]
	Residual	.004	9	.000		
	Total	.004	13			

a. Country = Colombia

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF2, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.014	.007		-2.065	.069
	ΔIF	.005	.008	.211	.620	.551
	ΔIF1	-.008	.014	-.205	-.548	.597
	ΔIF2	.005	.014	.134	.368	.721
	ΔIF3	.005	.013	.130	.340	.742

a. Country = Colombia

b. Dependent Variable: ΔGI

Costa Rica

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.452[b]	.204	.017	.03080

a. Country = Costa Rica

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.004	4	.001	1.091	.392[c]
	Residual	.016	17	.001		
	Total	.020	21			

a. Country = Costa Rica

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.007	.013		-.502	.622
	ΔIF	-.041	.033	-.272	-1.228	.236
	ΔIF1	.042	.034	.273	1.248	.229
	ΔIF2	.027	.035	.170	.763	.456
	ΔIF3	.026	.036	.163	.725	.479

a. Country = Costa Rica

b. Dependent Variable: ΔGI

Dominican Republic

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.332[b]	.110	-.187	.03674

a. Country = Dominican Republic

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.002	4	.001	.371	.825[c]
	Residual	.016	12	.001		
	Total	.018	16			

a. Country = Dominican Republic

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.001	.013		.075	.942
	ΔIF	-.011	.020	-.186	-.561	.585
	ΔIF1	-.006	.031	-.066	-.188	.854
	ΔIF2	.002	.024	.029	.089	.931
	ΔIF3	-.026	.023	-.320	-1.145	.274

a. Country = Dominican Republic

b. Dependent Variable: ΔGI

Ecuador

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.394[b]	.155	-.183	.06234

a. Country = Ecuador

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.007	4	.002	.459	.765[c]
	Residual	.039	10	.004		
	Total	.046	14			

a. Country = Ecuador

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.001	.020		.057	.956
	ΔIF	-.013	.013	-.343	-1.069	.310
	ΔIF1	-.004	.013	-.088	-.273	.791
	ΔIF2	.004	.013	.103	.318	.757
	ΔIF3	-.001	.003	-.069	-.235	.819

a. Country = Ecuador

b. Dependent Variable: ΔGI

Georgia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.518[b]	.268	.024	.02604

a. Country = Georgia

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.003	4	.001	1.100	.400[c]
	Residual	.008	12	.001		
	Total	.011	16			

a. Country = Georgia

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.011	.010		-1.192	.256
	ΔIF	-.009	.013	-.187	-.726	.482
	ΔIF1	.012	.013	.241	.939	.366
	ΔIF2	.002	.012	.051	.201	.844
	ΔIF3	.024	.012	.516	1.992	.070

a. Country = Georgia

b. Dependent Variable: ΔGI

Iran, Islamic Republic of

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	1.000[b]	1.000	.	.

a. Country = Iran, Islamic Republic of

b. Predictors: (Constant), ΔIF3

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.000	1	.000	.	.[c]
	Residual	.000	0	.		
	Total	.000	1			

a. Country = Iran, Islamic Republic of

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.033	.000		.	.
	ΔIF3	.028	.000	1.000	.	.

a. Country = Iran, Islamic Republic of

b. Dependent Variable: ΔGI

Excluded Variables[a,b]

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	ΔIF	.[c]	.	.	.	.000
	ΔIF1	.[c]	.	.	.	.000
	ΔIF2	.[c]	.	.	.	.000

a. Country = Iran, Islamic Republic of

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors in the Model: (Constant), ΔIF3

Kazakhstan

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.796[b]	.634	.471	.07112

a. Country = Kazakhstan

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.079	4	.020	3.893	.042[c]
	Residual	.046	9	.005		
	Total	.124	13			

a. Country = Kazakhstan

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF, ΔIF1, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.009	.028		.320	.756
	ΔIF	-.078	.029	-.572	-2.697	.025
	ΔIF1	.032	.029	.241	1.103	.299
	ΔIF2	-.038	.031	-.291	-1.250	.243
	ΔIF3	-.015	.030	-.108	-.487	.638

a. Country = Kazakhstan

b. Dependent Variable: ΔGI

Macedonia

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	1.000[b]	1.000	.	.

a. Country = Macedonia, FYR

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.002	4	.000	.	.[c]
	Residual	.000	0	.		
	Total	.002	4			

a. Country = Macedonia, FYR

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.063	.000		.	.
	ΔIF	.132	.000	3.660	.	.
	ΔIF1	.229	.000	5.358	.	.
	ΔIF2	.066	.000	1.531	.	.
	ΔIF3	.174	.000	4.565	.	.

a. Country = Macedonia, FYR

b. Dependent Variable: ΔGI

Mexico

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	1.000[b]	1.000	.	.

a. Country = Mexico

b. Predictors: (Constant), ΔIF3

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.001	1	.001	.	.[c]
	Residual	.000	0	.		
	Total	.001	1			

a. Country = Mexico

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.185	.000		.	.
	ΔIF3	.866	.000	1.000	.	.

a. Country = Mexico

b. Dependent Variable: ΔGI

Excluded Variables[a,b]

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics: Tolerance
1	ΔIF	.[c]	.	.	.	.000
	ΔIF1	.[c]	.	.	.	.000
	ΔIF2	.[c]	.	.	.	.000

a. Country = Mexico

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors in the Model: (Constant), ΔIF3

Montenegro

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	1.000[b]	1.000	.	.

a. Country = Montenegro

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.004	3	.001	.	.[c]
	Residual	.000	0	.		
	Total	.004	3			

a. Country = Montenegro

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.019	.000		.	.
	ΔIF	-.120	.000	-.700	.	.
	ΔIF2	.018	.000	.231	.	.
	ΔIF3	.088	.000	1.097	.	.

a. Country = Montenegro

b. Dependent Variable: ΔGI

Excluded Variables[a,b]

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	ΔIF1	.[c]	.	.	.	.000

a. Country = Montenegro

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors in the Model: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF

Paraguay

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.627[b]	.393	.150	.04059

a. Country = Paraguay

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.011	4	.003	1.618	.245[c]
	Residual	.016	10	.002		
	Total	.027	14			

a. Country = Paraguay

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.008	.014		-.564	.585
	ΔIF	.002	.001	.381	1.465	.174
	ΔIF1	.001	.001	.138	.534	.605
	ΔIF2	-.002	.001	-.445	-1.725	.115
	ΔIF3	.000	.001	-.055	-.213	.835

a. Country = Paraguay

b. Dependent Variable: ΔGI

Peru

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.489[b]	.239	.022	.03861

a. Country = Peru

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.007	4	.002	1.101	.394[c]
	Residual	.021	14	.001		
	Total	.027	18			

a. Country = Peru

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.010	.012		-.859	.405
	ΔIF	.039	.023	.496	1.735	.105
	ΔIF1	-.006	.020	-.079	-.302	.767
	ΔIF2	-.012	.022	-.143	-.562	.583
	ΔIF3	-.030	.025	-.322	-1.178	.258

a. Country = Peru

b. Dependent Variable: ΔGI

Romania

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.954[b]	.909	.819	.00984

a. Country = Romania

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.004	4	.001	10.049	.023[c]
	Residual	.000	4	.000		
	Total	.004	8			

a. Country = Romania

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF, ΔIF1

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.005	.003		-1.469	.216
	ΔIF	.008	.012	.114	.659	.546
	ΔIF1	-.019	.011	-.341	-1.724	.160
	ΔIF2	-.032	.009	-.576	-3.711	.021
	ΔIF3	-.013	.005	-.503	-2.370	.077

a. Country = Romania

b. Dependent Variable: ΔGI

Russian Federation

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.672[b]	.452	.296	.03973

a. Country = Russian Federation

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.018	4	.005	2.889	.062[c]
	Residual	.022	14	.002		
	Total	.040	18			

a. Country = Russian Federation

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.001	.013		.112	.913
	ΔIF	.021	.017	.271	1.276	.223
	ΔIF1	.018	.018	.217	1.031	.320
	ΔIF2	-.048	.015	-.646	-3.117	.008
	ΔIF3	-.003	.015	-.037	-.173	.865

a. Country = Russian Federation

b. Dependent Variable: ΔGI

Thailand

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.661[b]	.437	.061	.03128

a. Country = Thailand

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.005	4	.001	1.163	.413[c]
	Residual	.006	6	.001		
	Total	.010	10			

a. Country = Thailand

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF, ΔIF2

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.011	.014		-.737	.489
	ΔIF	.012	.007	.526	1.604	.160
	ΔIF1	-.004	.008	-.188	-.531	.614
	ΔIF2	.001	.009	.043	.118	.910
	ΔIF3	-.006	.008	-.232	-.693	.514

a. Country = Thailand

b. Dependent Variable: ΔGI

Turkey

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.822[b]	.675	.531	.02063

a. Country = Turkey

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.008	4	.002	4.677	.026[c]
	Residual	.004	9	.000		
	Total	.012	13			

a. Country = Turkey

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF2, ΔIF1, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.010	.008		1.261	.239
	ΔIF	.014	.008	.362	1.729	.118
	ΔIF1	-.030	.007	-.812	-4.048	.003
	ΔIF2	-.004	.006	-.126	-.664	.524
	ΔIF3	-.003	.006	-.110	-.553	.594

a. Country = Turkey

b. Dependent Variable: ΔGI

Venezuela

Model Summary[a]

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.967[b]	.935	.676	.03308

a. Country = Venezuela

b. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

ANOVA[a,b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.016	4	.004	3.609	.374[c]
	Residual	.001	1	.001		
	Total	.017	5			

a. Country = Venezuela

b. Dependent Variable: ΔGI

c. Predictors: (Constant), ΔIF3, ΔIF1, ΔIF2, ΔIF

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.005	.017		.322	.802
	ΔIF	.000	.025	.004	.011	.993
	ΔIF1	-.036	.032	-.415	-1.135	.460
	ΔIF2	.010	.019	.161	.508	.701
	ΔIF3	-.062	.019	-.876	-3.208	.192

a. Country = Venezuela

b. Dependent Variable: ΔGI

Dodatak G: Upitnik

Poštovani/a,

Moje ime je Milica Perić i doktorantkinja sam na Univerzitetu Singidunum u Beogradu. Najljubaznije Vam se zahvaljujem na potvrdnom odgovoru za davanje doprinosa ovom istraživanju.

Molim Vas da pre razgovora pročitate ovaj kratki upitnik koji koristim kao deo naučno-istraživačkog zadatka sa ciljem da utvrdim faktore koji su relevantni za poslovanje u domenu ljudskih kadrova u stranoj kompaniji koja posluje u Srbiji. S tim u vezi, ne postoje tačni ili netačni odgovori i zato Vas molim da odgovorite što iskrenije. Za sve nedoumice i pitanja sam Vam na raspolaganju.

U nastavku ćete pronaći 5 pitanja i 33 tvrdnje. Pitanja (od 1. do 5.) su opšeg karaktera koji se tiču Vašeg preduzeća. Molim Vas da za svaku tvrdnju (od 6. do 38.) promislite u kojoj meri se sa njom slažete ili ne, i to na sledeći način:

1. Apsolutno se ne slažem
2. Delimično se ne slažem
3. Nemam mišljenje, niti se slažem niti se ne slažem
4. Delimično se slažem
5. Apsolutno se slažem

Kao što već znate, svi odgovori će biti korišćeni isključivo u naučno-istraživačke svrhe i neće biti javno dostupni. Vaše učestvovanje u ovom istraživanju neće otkriti vaš identitet. Vaš doprinos mojoj doktorskoj disertaciji je cenjen i od izuzetne važnosti, za šta sam Vam neizmerno zahvalna.

Pitanja i tvrdnje:

1. Koliko godina je preduzeće aktivno u Srbiji?

2. Ukupan broj zaposlenih u preduzeću u Srbiji?

3. Da li je preduzeće koristilo programe podrške Vlade, lokalne samouprave ili bilo koji drugi vid zvanične podrške za ulaz na srpsko tržište? Ako jeste, na koji način? Npr. dobilo je subvencije, nepovratna sredstva, biroktratske olakšice ...

4. Kom privrednom sektoru pripada vaše preduzeće?

- Primarni (poljoprivreda)
- Sekundarni (industrija, proizvodnja)
- Tercijarni (usluge)

5. Da li u okviru preduzeća postoji sektor koji se bavi isključivo ljudskim resursima (*HR department*)?

6. Imamo praksu da pohvalimo i/ili nagradimo radnika kada pokaže neočekivani talenat i rezultate. (1-5)

7. Lako pronalazimo odgovarajuće kadrove u Srbiji .(1-5)

8. Teško pronalazimo odgovarajući profil radnika za visokokvalifikovani rad u Srbiji. (1-5)

9. Lako pronalazimo kompetentne radnike za potrebe preduzeća koji govore bar jedan strani jezik. (1-5)

10. Često nailazimo na konflikte lične prirode među zaposlenima u preduzeću u Srbiji. (1-5)

11. Često nailazimo na konflikte profesionalne prirode u organizacionoj strukturi preduzeća u Srbiji. (1-5)

12. Često nailazimo na rivalstvo među radnicima umesto na saradnju između njih u preduzeću u Srbiji. (1-5)

13. Radnici u preduzeću u Srbiji su na raspolaganju za prekovremeni rad. (1-5)

14. Radnici u preduzeću u Srbiji su spremni na obuke za nove tehnologije u Srbiji. (1-5)

15. Radnici u preduzeću u Srbiji su motivisani za obuke za nove tehnologije u inostranstvu. (1-5)

16. Glavni motiv za otvaranje preduzeća u Srbiji je bio jeftina radna snaga. (1-5)

17. Konkurentska prednost preduzeća u Srbiji je jeftina kvalifikovana radna snaga. (1-5)

18. Gajimo visoko poverenje u naše radnike i njihove poslovne veštine u preduzeću u Srbiji. (1-5)

19. Skeptični smo po pitanju profitnog prosperiteta u Srbiji za naredne 3-5 godine. (1-5)

20. Imamo u planu da napustimo poslovanje u Srbiji zbog neadekvatnog funkcionisanja institucionalnog okvira. (1-5)

21. Imamo u planu da napustimo poslovanje u Srbiji zbog nedostatka odgovarajuće radne snage. (1-5)

22. Smatramo da je naše preduzeće omogućilo viši stepen kvalifikacije radnika u Srbiji. (1-5)

23. Ne uzimamo u obzir potrebe naših radnika izvan radnih zadataka. (1-5)

24. Komunikacija među kadrovima je na zadovoljavajućem nivou u preduzeću u Srbiji. (1-5)

25. Postigli smo više profita nego što smo planirali od kada poslujemo u Srbiji. (1-5)

26. Niskokvalifikovani radnici pokazuju nizak stepen zainteresovanosti za radne zadatke. (1-5)

27. Visokokvalifikovani radnici u Srbiji pokazuju visok stepen samoinicijative. (1-5)

28. Dovodimo menadžere (ili druge kvalifikovane kadrove) iz inostranstva da edukuju radnu snagu u preduzeću u Srbiji. (1-5)

29. Redovno edukujemo i treniramo naše radnike. (1-5)

30. Trudimo se da inspirišemo radnike i izvan formalnih edukacija. (1-5)

31. U našem preduzeću u Srbiji stopa fluktualcije (smenjivanja) radnika je visoka.

32. Prosečna neto zarada direktora i menadžera je iznad 1.000 (hiljadu) evra mesečno u preduzeću u Srbiji. (1-5)

33. Prosečna neto zarada radnika (izuzev direktora i menadžera) je iznad 500 (pet stotina) evra mesečno u preduzeću u Srbiji. (1-5)

34. Zadovoljni smo veštinama radne snage u Srbiji. (1-5)

35. Zadovoljni smo efikasnošću radne snage u Srbiji. (1-5)

36. Proizvodnja našeg preduzeća u Srbiji je uglavnom namenjena za izvoz. (1-5)

37. U inicijalnoj fazi pokretanja poslovanja u Srbiji, naše preduzeće je uzelo u obzir kulturalne aspekte zemlje (npr. životni standard, religija, jezičke barijere ...). (1-5)

38. Smatramo da fenomen odliva mozgova iz Srbije može biti štetan po naše preduzeće u Srbiji. (1-5)

UTICAJ PRILIVA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA TRŽIŠTA RADA U EKONOMIJAMA SA VIŠIM SREDNjIM DOHOTKOM

ORIGINALITY REPORT

4%
SIMILARITY INDEX

PRIMARY SOURCES

1	nardus.mpn.gov.rs Internet	333 words — 1%
2	www.ekfak.kg.ac.rs Internet	98 words — < 1%
3	repozitorij.svkst.unist.hr Internet	68 words — < 1%
4	union.edu.rs Internet	67 words — < 1%
5	harvester.rcub.bg.ac.rs Internet	61 words — < 1%
6	www.cris.uns.ac.rs Internet	60 words — < 1%
7	eteze.bg.ac.rs Internet	56 words — < 1%
8	fedorabg.bg.ac.rs Internet	46 words — < 1%
9	sindikalizam.org Internet	44 words — < 1%

10	singipedia.singidunum.ac.rs Internet	42 words — < 1%
11	vbs.rs Internet	32 words — < 1%
12	kupdf.net Internet	30 words — < 1%
13	iriss.idn.org.rs Internet	29 words — < 1%
14	www.vesti.rs Internet	29 words — < 1%
15	ndes.ekof.bg.ac.rs Internet	27 words — < 1%
16	nde.ekof.bg.ac.rs Internet	25 words — < 1%
17	vestift.belnauka.by Internet	24 words — < 1%
18	www.gov.me Internet	24 words — < 1%
19	www.scribd.com Internet	24 words — < 1%
20	asp.edu.rs Internet	23 words — < 1%
21	qdoc.tips Internet	23 words — < 1%

22	www.singipedia.singidunum.ac.rs Internet	23 words — < 1%
23	zir.nsk.hr Internet	23 words — < 1%
24	Peter Mikek. "Financial deepening and income inequality: is there a financial Kuznetz curve in Latin America?", Eurasian Economic Review, 2023 Crossref	22 words — < 1%
25	Srđan Nikolić, Ivana Nikolić. "Impact of FDI on economic growth in the Republic of Serbia in the age of crisis caused by the pandemic COVID-19", Megatrend revija, 2022 Crossref	21 words — < 1%
26	educons.edu.rs Internet	20 words — < 1%
27	repository.ukim.mk Internet	19 words — < 1%
28	scindeks-clanci.ceon.rs Internet	19 words — < 1%
29	Srđan Šapić, Jovana Golo. "Influence of cultural dimensions on the attitudes and intentions of consumers towards foreign and domestic products", Marketing, 2017 Crossref	18 words — < 1%
30	finiz.singidunum.ac.rs Internet	18 words — < 1%
31	moam.info Internet	18 words — < 1%

32	www.bajtbox.com Internet	18 words — < 1%
33	www.diplomacy.bg.ac.rs Internet	18 words — < 1%
34	www.sportmont.ucg.ac.me Internet	18 words — < 1%
35	urn.nsk.hr Internet	17 words — < 1%
36	www.parlament.rs Internet	17 words — < 1%
37	Siniša Milošević, Dejan Trifunović, Jelena Markopoulos-Popović. "The impact of the competition policy on economic development in the case of developing countries", Ekonomski horizonti, 2018 Crossref	16 words — < 1%
38	Anto Domazet. "STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U BOSNI I HERCEGOVINI: OD ZABLUDA NEOLIBERALIZMA DO POKRETAČA EKONOMSKOG RASTA", DAYTONSKI MIROVNI SPORAZUM I BUDUĆNOST BOSNE I HERCEGOVINE, 2016 Crossref	15 words — < 1%
39	www.educons.edu.rs Internet	15 words — < 1%
40	objektiv.rs Internet	14 words — < 1%
41	www.europarl.europa.eu Internet	14 words — < 1%

42	"The New Palgrave Dictionary of Economics", Springer Science and Business Media LLC, 2018 Crossref	13 words — < 1%
43	0025-8555, 2008 Publications	13 words — < 1%
44	Dragica Stojanović. "Foreign direct investments as a means of financing the economic development of Southeastern European countries", Poslovna ekonomija, 2020 Crossref	13 words — < 1%
45	Milica Perić, Nemanja Stanišić. "FDI inflow effects on Western Balkan area's labour markets", The European Journal of Applied Economics, 2020 Crossref	13 words — < 1%
46	www.ecinst.org.rs Internet	13 words — < 1%
47	www.euronews.rs Internet	13 words — < 1%
48	"FDI, Technology and Innovation", Springer Science and Business Media LLC, 2020 Crossref	12 words — < 1%
49	0350-0373, 2003 Publications	12 words — < 1%
50	Predrag Vukadinović, Goranka Knežević. "Grinfild investicije u Srbiji i zemljama u okruženju u tranziciji sa aspekta interesa stranih investitora", Proceedings of the International Scientific Conference - Synthesis 2015, 2015 Crossref	12 words — < 1%

51	etheses.uin-malang.ac.id Internet	12 words — < 1%
52	hull-repository.worktribe.com Internet	12 words — < 1%
53	likesandcookies.rs Internet	12 words — < 1%
54	www.sts.tu-harburg.de Internet	12 words — < 1%
55	api.worldbank.org Internet	11 words — < 1%
56	doku.pub Internet	11 words — < 1%
57	mcf.gsfc.nasa.gov Internet	11 words — < 1%
58	pdffox.com Internet	11 words — < 1%
59	Dermot Leahy, Catia Montagna. "Union legislation and export platform FDI", The Journal of International Trade & Economic Development, 2005 Crossref	10 words — < 1%
60	admin-dan.exabyte.hr Internet	10 words — < 1%
61	ekfak.kg.ac.rs Internet	10 words — < 1%
62	ikee.lib.auth.gr Internet	10 words — < 1%

63	naled.rs Internet	10 words — < 1%
64	repositorio.utad.pt Internet	10 words — < 1%
65	repozitorij.efst.unist.hr Internet	10 words — < 1%
66	www-origin.dw-world.de Internet	10 words — < 1%
67	www.coursehero.com Internet	10 words — < 1%
68	www.library.ien.bg.ac.rs Internet	10 words — < 1%
69	"Palgrave Handbook of Econometrics", Springer Science and Business Media LLC, 2009 Crossref	9 words — < 1%
70	0350-0373, 2008 Publications	9 words — < 1%
71	0353-8648, 2006 Publications	9 words — < 1%
72	Daniela Vukov, Maja Sokić, Tatjana Karaulac, Dušan Šćepanović, Tijana Đurđev. "PRESENTATION OF THE CENTER FOR STRATEGIC ECONOMIC STUDIES "VOJVODINA-CESS" OF THE GOVERNMENT OF THE AP VOJVODINA", DETUROPE - The Central European Journal of Tourism and Regional Development, 2011 Crossref	9 words — < 1%

73	Igor Živkovski, Miloš Rubežić. "International labour organization's: Fundamental conventions and compliance of the current legislation of the Republic of Serbia with their norms", Glasnik Advokatske komore Vojvodine, 2016 Crossref	9 words — < 1%
74	Javed Anwar, Sher Rahmat Khan, Mir Zaman Shah, Seth Brown, Peter Kelly, Scott Phillips. "COVID-19 and the (Broken) Promise of Education for Sustainable Development", Brill, 2023 Crossref	9 words — < 1%
75	Ljubica Lausevic. "Leaseback: An alternative source to raise company working capital", Bankarstvo, 2014 Crossref	9 words — < 1%
76	Miladin Kovačević, Vesna Pantelić, Milijana Smiljković. "Labour force as a component of the economy", Ekonomika preduzeca, 2023 Crossref	9 words — < 1%
77	Samir Ljajić. "Features and possibilities of small and medium enterprises development in modern economies", Univerzitetska misao - casopis za nauku, kulturu i umjetnost, Novi Pazar, 2021 Crossref	9 words — < 1%
78	academic.oup.com Internet	9 words — < 1%
79	docplayer.es Internet	9 words — < 1%
80	dr.nsk.hr Internet	9 words — < 1%

81	fpn.unsa.ba Internet	9 words — < 1%
82	ijesar.org Internet	9 words — < 1%
83	irgu.unigoa.ac.in Internet	9 words — < 1%
84	novisad2022.rs Internet	9 words — < 1%
85	repositorio.uisek.edu.ec Internet	9 words — < 1%
86	trace.tennessee.edu Internet	9 words — < 1%
87	www.basim.edu.mk Internet	9 words — < 1%
88	www.bib.irb.hr Internet	9 words — < 1%
89	www.caglas.rs Internet	9 words — < 1%
90	www.ftn.uns.ac.rs Internet	9 words — < 1%
91	"Towards Economic Inclusion in the Western Balkans", Springer Science and Business Media LLC, 2022 Crossref	8 words — < 1%
92	Gordan Janković. "The significance of tax revenues on the volume of the government budget deficit",	8 words — < 1%

Trendovi u poslovanju, 2023
Crossref

93	Jun Shao. "Chapter 3 Unbiased Estimation", Springer Science and Business Media LLC, 2003 Crossref	8 words — < 1%
94	Ljiljana Stankovic, Slobodan Cvetanovic. "Public-private partnerships: A factor of competitive advantage enhancement", Ekonomika preduzeca, 2011 Crossref	8 words — < 1%
95	Maida Mušović, Azra Ćatović, Aferdita Crnišanin. "GLOBALIZACIJA PRIVREDE I TRANSNACIONALNI KONCEPT RAZVOJA", Socioeconomica, 2013 Crossref	8 words — < 1%
96	core.ac.uk Internet	8 words — < 1%
97	dokumen.tips Internet	8 words — < 1%
98	duhoviti.com Internet	8 words — < 1%
99	haler.blogger.ba Internet	8 words — < 1%
100	hrcak.srce.hr Internet	8 words — < 1%
101	jbf.ekofis.ues.rs.ba Internet	8 words — < 1%
102	kulturanova.hr Internet	8 words — < 1%

103	mts.rs Internet	8 words — < 1%
104	narodne-novine.nn.hr Internet	8 words — < 1%
105	pt.scribd.com Internet	8 words — < 1%
106	pure.unileoben.ac.at Internet	8 words — < 1%
107	redete.org Internet	8 words — < 1%
108	repozitorij.fsb.unizg.hr Internet	8 words — < 1%
109	repozitorij.unizg.hr Internet	8 words — < 1%
110	rfpn.fpn.bg.ac.rs Internet	8 words — < 1%
111	rrif.hr Internet	8 words — < 1%
112	sema.rs Internet	8 words — < 1%
113	stepstosuccess.projects.uvt.ro Internet	8 words — < 1%
114	theses.gla.ac.uk Internet	8 words — < 1%
	uvidok.rcub.bg.ac.rs	

115	Internet	8 words — < 1%
116	vdocs.tips Internet	8 words — < 1%
117	vdocuments.net Internet	8 words — < 1%
118	vss.sud.rs Internet	8 words — < 1%
119	wapi.gov.me Internet	8 words — < 1%
120	www.fondazionemasi.it Internet	8 words — < 1%
121	www.mrpvcsistem.rs Internet	8 words — < 1%
122	www.offshorecompanycorp.com Internet	8 words — < 1%
123	www.rt-rk.uns.ac.rs Internet	8 words — < 1%
124	Aleksandra Živković. "Interdependence of stock exchange indicators and GDP in selected Balkan countries", Ekonomija: teorija i praksa, 2021 Crossref	7 words — < 1%
125	Dragica Stojanović. "Foreign direct investments, export and economic growth in the Serbia", Poslovna ekonomija, 2018 Crossref	7 words — < 1%

126	arhiva.elitesecurity.org Internet	7 words — < 1%
127	"Advancing Development", Springer Science and Business Media LLC, 2007 Crossref	6 words — < 1%
128	"Emerging Market Multinationals and Europe", Springer Science and Business Media LLC, 2019 Crossref	6 words — < 1%
129	E. V. K. FitzGerald. "Chapter 1266 Land Reform", Springer Science and Business Media LLC, 2018 Crossref	6 words — < 1%
130	arhiva.elitemadzone.org Internet	6 words — < 1%
131	reff.f.bg.ac.rs Internet	6 words — < 1%

EXCLUDE QUOTES	ON	EXCLUDE SOURCES	OFF
EXCLUDE BIBLIOGRAPHY	ON	EXCLUDE MATCHES	OFF